Maria Kuncewiczowa

Străina

roman

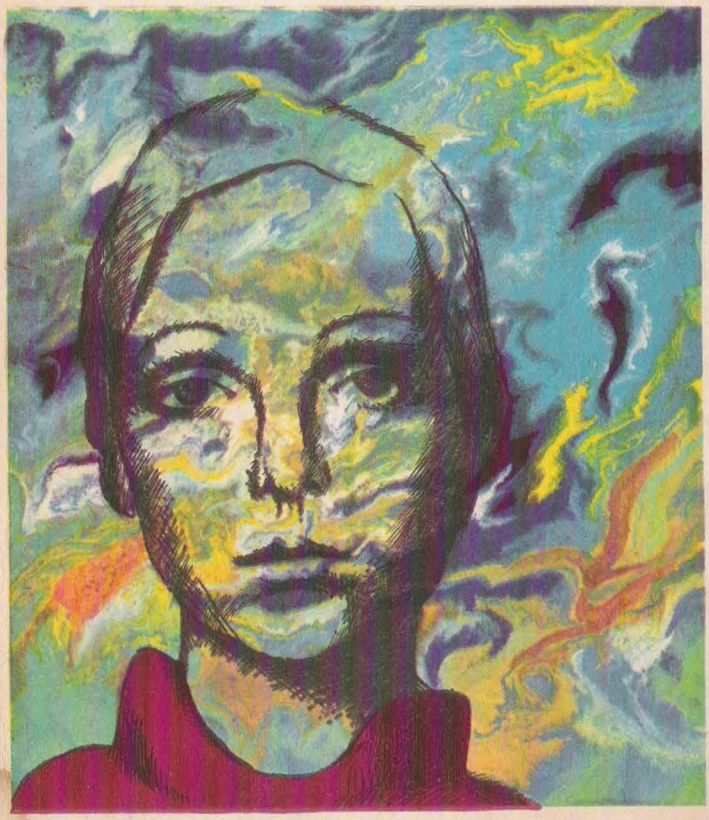

Editura Eminescu

Maria Kuncewiczowa

Străina

Coperta colecției : Val Munteanu
Ilustrația copertei : Carmen Florica Țapu

1974
București, Piața Scînteii 1.

Maria
Kuncewiczowa

STRĂINA

roman

Traducere de
Olga Zaicik

Editura Eminescu

Maria Kuncewiczowa
CUDZOZIEMKA
Czytelnik — Warszawa — 1970

Lector : TEODORA POPA
Tehnoredactor : ION TUDOR

Apărut 1974. Bun de tipar : 19.VIII.1974. Tiraj 50 000. Broşate 48 000, Legate 2 000. Coli tipar 12,50.

Tiparul executat sub comanda nr. 40 441 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti
Republica Socialistă România

Motto:

...ich sah dich ja im Traum
Und sah die Nacht in deines Herzens Raum,
Und sah die Schlang', die dir am Herzen frisst,
Ich sah, mein Lieb, wie sehr du elend bist.

HEINE

I

RÓŻA APASĂ PE SONERIE CATEgoric și totuși cu înfrigurare: să facă bine și să-i deschidă numaidecît, ar trebui să știe că stă la ușă avînd a le spune lucruri deosebit de importante. De astă dată Sabina își purtă iute trupul mare și gras din bucătărie spre vestibul.

— Bună ziua, coană mare, spuse servil.

Îi ajută Rózei să-și scoată blana, îi luă manșonul, pălăria, îi așteptă poruncile mormăind și înălțînd cînd dintr-un umăr, cînd din celălalt — era limpede că respectul și un soi de spaimă nervoasă nu-i puteau domoli vechile ranchiune și nici nevoia cronică de a protesta împotriva caracterului aceleia care tocmai venise.

Róża se dezbrăcă agale, tratînd-o pe Sabina ca pe un cuier sau ca pe un scaun. În sfîrșit, își potrivi părul, își privi iute chipul răsfrînt în oglindă și se îndreptă în direcția camerei. Ajungînd aproape în prag, întrebă de fiică-sa:

— Unde-i doamna? În baie?

Sabina răspunse:

— Coniția se vede că a uitat că vii dumneata, coană mare. A plecat și n-a lăsat vorbă.

Primind lovitura, Róża nici măcar nu tresări, ci făcu în așa fel încît obrajii și ochii să-i devină dintr-o dată mai limpezi, mai senini — părea voioasă. Fredonă un crîmpei de melodie și începu să înșire pachetele pe toaleta fiicei. Sabina se ațînea tot acolo, lîngă cuierele din vestiar.

— Vremea e frumoasă, așa că doamna noastră a pornit-o de dimineață cu doamna Mira, s-or fi dus și dînsele la Alei sau la cafeneaua „Europa", ori în altă parte. Cum fac cucoanele tinere.

Róża nu cutadicsi să se arate în cîmpul vizual al Sabinei; în schimb, din odaia galbenă răzbătu același glas de mai înainte, limpede și răspicat:

— Te poți duce îndărăt la bucătărie, Sabino. Cînd te sun, mi-aduci ceaiul. Am eu grijă de telefon, doamna are să-mi telefoneze, am uitat că astăzi se duce la școală, la Zbyszek, să stea de vorbă cu dirigintele.

Podeaua din sufragerie dudui, ușa spre coridor se închise trîntită, un vuiet străbătu toată casa, și undeva, între baie și cămară, din tumultul furiei se iscă un cîntec țipător, ascuțit, subțirel: „*Aliluia, o ducea ca muia...*" În spatele ușii care da spre bucătărie cîntecul pieri.

Acum Róża se așeză și îngădui chipului să se posomorască. Gura triumfătoare i se înfundă, suptă de obraji, rămînînd abia cît o dungă, o cicatrice la suprafața pielii, ochii mari i se îngustară ca la un cîine bătut, nasul îi deveni ascuțit, iar fruntea veștedă, boțită. Înghiți anevoie saliva — pasămite amară — pentru că îi tremurau colțurile buzelor. Întinse brațele pe marginea fotoliului și încremeni în această atitudine.

Dar nemișcarea nu ținu mult. Brusc, în ființa Rózei se trezi ca o nerăbdare, un freamăt dureros, viu, agresiv, ceva care nu te lasă să rămîi liniștită. Cu obrazul întunecat, se sculă și se înapoie la ușa de la intrare. Acum — cînd n-o mai vedea nimeni — intră, pentru a doua oară, în apartamentul fiicei sale. Nu cu pasul elastic, sfidător de adineaori, nu cu înfățișarea nepăsătoare pe care o avusese în fața servitoarei. Acum intra greoi, aspru, în suferință, ca o mamă jignită, ca o femeie bătrînă și netrebuincioasă. Lovi cu degetul îndoit în tăblia mesei de mahon:

— Uite unde și-a găsit Marta să azvîrle masa străbunicului! Leapădă în vestiar o mobilă pe care am păstrat-o cu grijă, ani și ani, pe care am cărat-o după mine prin toată Rusia.

Se aplecă și pipăi cu băgare de seamă piciorușul rotund, *empire*. O vreme măsuța stătuse în camera copilului, nepotelul ei, Zbigniew, și-a tot legat de piciorul mesei calul de lemn cu balansoar pînă l-a rupt. Fiică-sa, Marta, rîdea spunînd: „Pentru el e o trăsură. Ce vrei, e copil, trebuie să se joace".

Róża, întunecată, înaintă în apartament. Se opri în dreptul mobilelor moderne — cumpărate de curînd — bombăni cu sarcasm lîngă bufetul scund şi lîngă tapiseriile din Vilno. În sufragerie, între oglindă şi ceasul de perete, era atîrnat un portret al tatălui ei — un dagherotip nu prea mare, înrămat ca un medalion de epocă. Smulse repede portretul din cui, îl duse acolo unde-şi pusese lucrurile: manşonul, gulerul de blană... şi-l ascunse sub ele.

Telefonul nu suna, în casă era linişte, doar din stradă urca zgomotul şi de la etajul cinci răzbătea o melodie cîntată la radio: *Close your eyes*[1]. În engleză, limbă pe care n-o înţelegea, cîntecul îi suna fără sens, tînguios şi obsesiv, ca rugăciunea unui sălbatic. O senzualitate copleşitoare şi spaima în faţa nopţii erau cuprinse în acele cuvinte. Amintirea unei întîmplări stînjenitoare, ceva ce trebuia neapărat să se întîmple sau după care verşi lacrimi, iată ce stîrnea cîntecul. Róża lăsă capul în jos, mîinile îi atîrnau moi, melodia plutea deasupra ei şi peste lume, iar în suflet i se zvîrcolea tinereţea blestemată. Vie încă, înfigîndu-şi colţii ca un căţelandru rău şi fără minte.

Róża se apropie de oglindă, îşi trase jacheta cu arabescuri de un roşu aprins cu argintiu. O cumpărase de curînd, cam odată cu umbrela micuţă cu mînerul ca un cioc de pasăre, cam odată cu un corset franţuzesc şi cu paltonul prea deschis la culoare pentru iarnă.

Se dusese să-şi cumpere o jachetă de lînă, împreună cu fiica ei, Marta. Din maldărul de jachete puse pe tejghea, fiica ei dăduse imediat deoparte pe cele în culori aprinse, iar dintre cele cu o nuanţă discretă o alesese pe cea mai închisă. Pe asta o împinsese în direcţia mamei sale, spunîndu-i:

— Ia încearc-o, mămico.

Róża o încercă. Jacheta era splendidă, neagră şi parcă stropită cu brumă, cu un guler alb nespus de frumos şi manşete tot albe. Se încheia sever la un singur rînd de nasturi. Marta stătea ca uluită în faţa Rózei.

— Minunat, îţi stă minunat în jacheta asta, spuse, arăţi ca un vis de iarnă, sau ca Petronela în plină formă, după prînz, cînd e cu totul spiritualizată.

Petronela era bătrîna lor pisică de angora.

Atunci Róża simţi ceva mai rău decît moartea. Îşi simţi bătrîneţea, săvîrşită definitiv, de neînlăturat, vizibilă pentru oricine. Uneori simţea în preajmă moartea, dar simţămîntul

[1] Închide ochii (engl.) (n.tr.).

nici nu era lipsit de farmec. Cînd în cursul unei crize nervoase sau într-una din stările ei ca de sinucigaș, îi amorțeau buzele și o senzație apăsătoare, paralizantă, de frig o cuprindea urcînd ca un val de la talpa picioarelor, peste coapse spre inimă — pe lîngă chinul fizic, pe lîngă scîrba pentru propria-i neputință, încerca și o anume indecentă desfătare. Că se cufundă atît de adînc într-o desăvîrșită lipsă de răspundere, că se răzbună și biruie nepedepsită atîtea servituți ale vieții; că se apropie, mai mult, tot mai mult, că aproape a atins misterul. Neputința o înlănțuia ca o nouă dimensiune, ca atmosfera *unei noi* victorii. De moartea care se retrăgea apoi din trupul ei se despărțea cu părere de rău: fusese ca un narcotic rar și amărui, ca presentimentul unei lumi neștiute, plină de dulceață. În schimb, bătrînețea o resimțea ca pe o prezență furișată în preajma omului pentru a-i smulge ultima nădejde, a-l înfiera cu o pecete hidă, pentru a se însoți silnic cu el și a-l tîrî, nălucă ridicolă și desfigurată — către cele mai dezgustătoare fundături ale umanității. Un vis de iarnă. Petronela în cea mai bună formă a ei, așa spusese fiică-sa. Ce jignitor sunaseră aceste complimente! Róża întoarse spatele cu dispreț melancoliei lor poetice, receptînd cu ură versiunea privind frumusețea ei spiritualizată desprinsă de cea trupească.

— Are mînecile prea largi, se stropși dușmănoasă.

Vînzătoarea și Marta începură să se agite.

— E un fleac, o să le facem cîte o pensă micuță sub manșetă, vă stă ca turnată.

Róża scoase jacheta smucindu-i țesătura elastică... Martei aproape că-i dădură lacrimile.

— Dar, de ce, mamă? Te rog, îți stă minunat, poate te gîndești că e prea scumpă, te rog din suflet (cu forța încerca s-o facă pe maică-sa s-o păstreze pe umeri), ți-o dăruiesc, uite primește-o ca un cadou din partea mea.

Róża o privi pe fiică-sa cu ochi răi; Marta tăcu brusc, bătu din gene și pînă la sfîrșit, cît mai rămaseră în magazin, stătu astfel — uluită.

Apoi Róża mai încercă și alte lucruri, dar tot timpul trăgea cu ochiul la jachețica prea strîmtă cu arabescuri purpurii. În cele din urmă zvîrli cît colo tot ce-i oferea vînzătoarea și-o apucă pe aceasta. Vînzătoarea o ajută, cu oarecare neplăcere, s-o încerce, fiică-sa privea în altă parte... Tonul monologului vînzătoarei scăzu, se stinse. Lăudă cît putu jacheta cu arabescuri roșii.

— Şi asta vă prinde foarte bine. Roşul contrastează foarte frumos cu părul dumneavoastră cărunt şi apoi aveţi şi un ten minunat.

Marta tăcea înainte. Róża nu se simţea cuprinsă de răceala morţii, o nu, ci de o silă pentru gustul searbăd al închipuirilor irealizabile, fără speranţă şi greu de atins. Stătea posomorîtă în faţa oglinzii fără să-şi rostească hotărîrea.

Vînzătoarea tăcu şi ea o clipă, dar îşi reveni numaidecît şi adăugă cu vioiciune:

— Garantez pentru calitatea ţesăturii, o veţi purta cel puţin zece ani.

Abia acum Róża rîse tare. Apoi spuse:

— Zece ani e prea mult pentru mine, duduie dragă; cred că am să mă mulţumesc doar cu unul. În sfîrşit, puteţi s-o împachetaţi.

Ieşise din magazin odată cu Marta şi se despărţiră cu răceală; asta se întîmplase cu o lună în urmă. Chiar a doua zi, Róża îşi cumpără un corset din elastic de foarte bună calitate, care o subţia, iar de la soldurile de toamnă, paltonul de culoare deschisă, cu un strat subţire de vatelină şi umbrela cu mînerul în formă de cioc.

De-a lungul vieţii sale Róża petrecuse puţină vreme în faţa oglinzii. În copilărie nu se simţise întru nimic diferită de lumea înconjurătoare, tremura de bucurie sau de spaimă, se schimba la faţă după împrejurări, habar neavînd nici cum arată la chip, nici ce statură are. Cînd soarele ardea, cînd în parcul din Taganrog bubuia fanfara, iar sora mamei sale, vesela Julia, le făcea ochi dulci militarilor, sau cînd nechezau caii ofiţerilor din gardă, cînd în stepă înfloreau mărunt lalelele roşietice, sau cînd bunicul ei Zwardecki se scula brusc, în amurg, de la masa de joc, îşi scutura scrumul din pipă, se apropia de fereastră, în faţa căreia, hăt departe cupolele verzi ale mitropoliei mijeau pe fundalul Mării de Azov ce părea o dîră sinilie — îşi scutura gîtul, tăcea, îşi zburlea mustaţa şi în cele din urmă începea să cînte cu un glas răguşit: *Polonia încă n-a pierit*[1], iar domnul Heist, faimos ceasornicar din Varşovia, tovarăş de-al său în exil, îl acompania bătînd darabana cu degetele pe geam şi oftînd, atunci cînd Maniuta Psarulaki, fata negustorului grec, îşi

[1] Cîntecul soldaţilor din legiunile generalului Henryk Dąbrowski (1755—1818), comandant al diviziei polone în armata lui Napoleon; cîntec devenit imnul naţional polonez (n.tr.).

foşnea pe terasă pantalonaşii brodaţi. Róża se simţea frumoasă şi privea cu mîndrie la cei din jur.

În schimb, cînd se cernea o ploaie deasă, nesfîrşită, fără istov, cînd milogul adăpostit în odaia slugilor, la bunica Anastazia îşi strivea păduchii din caftanul miţos, cînd duhnea a unt rînced, iar tatăl ei îi spunea mamei: „*mierzawka*[1], las'că v-am văzut eu la club, cum vă pipăiaţi pe sub masă, tu şi căpitanul de stat major Borejkin. Deasupra mesei guriţa, mînuşiţele şi cărţile de joc, iar pe sub masă, ptiu! — n-ai pic de ruşine, căţea!" — atunci Róża se simţea ca o netrebnică, se vîra prin cotloane, arunca priviri vinovate tuturor, şi nu s-ar fi uitat în oglindă pentru nimic în lume.

Abia pe la vîrsta de şaisprezece ani a fost o anume seară, asta la Varşovia, pe cînd se afla la familia Badski. Era în epoca lui *tante* Louise, cea „care nu-şi încovoiase spinarea şi rezistase"...

Róża stătea vîrîtă în colţul sobei, în apartamentul domnului director, binecunoscutul violonist, divinul January, cel care „ducea pînă departe, în lume, faima numelui de polonez". Divinul January lipsea. Chipul lui, împodobit cu nişte mustăţi ascuţite ca andrelele, fără îndoială că se legăna deasupra arcuşului, fermecînd doamnele, poate la o reuniune de pe strada Wiejska sau poate că se înalţa cu mîndrie la Clubul Cetăţenilor, deasupra meselor de joc. Sau poate că acest cap de artist, înfundat în perne moi şi dantelate, se afla într-un tandru *tête-à-tête* cu căpşorul numai cîrlionţi al divei corpului de balet.

Pe scurt domnul director lipsea, iar Róża stătea lîngă sobă, aşteptînd ca, după ce domnişoara Aniela Bądska ar fi isprăvit cu gamele, să binevoiască a o acompania pe unica elevă a lui papa, interpretînd *Moment muzical* de Schubert. Pe unica elevă — prima „adeptă" a viorii la Conservatorul din Varşovia de pe strada Tamka. Pe fata slăbuţă, cu obrazul smead peste care rumeneala zburda ca o flăcăruie, cu o cosiţă lungă şi lucioasă, cu un accent rusesc şi un medalion demodat la gît.

Lampa pîlpîia sub abajurul lăptos, fotoliile de pluş roşii ardeau prin colţuri, domnişoara Aniela bătea măsura cu piciorul: „unu, doi şi unu, doi...", trăsurile uruiau peste pietrele pavajului de pe strada Ordynacka, undeva în adîncul clădirii, dereticînd, portarii trînteau băncile, iar corul „Lăuta" răcnea cîntecul *Ca ulanul nu e altul;* miresme neştiute, întîm-

[1] Ticăloaso (rusă) (n.tr.).

plări de neînțeles, stări nicicînd visate se furișau odată cu înserarea dinspre orașul străin, dinspre apartamentele și gîndurile necunoscute. Dinspre Varșovia „nefericită și eroică". Róża se închidea în sine, dorea cu ardoare, visa, se ruga în gînd ca de departe, de foarte departe s-o învăluie aroma ireală, aproape uitată, a orașului Taganrog.

Chiar atunci ușa scîrțîi și lîngă sobă se ivi Michał Bądski, fiul mezin al maestrului. Róża se înveseli, era gata să rîdă tare, să se miște, să-și scuture cosițele și să sporovăiască la nesfîrșit, cu accentul ei tărăgănat, dar Michał își apăsă buzele cu degetul. Se apropie tiptil, și chipurile pipăind cu mîna cahlele în căutarea celor mai calde, o cuprinse pe Róża, o mîngîie, o înfierbîntă. Apoi îmbrățișînd-o umăr lîngă umăr, obraz lîngă obraz, îi șopti:

— Taci! Las-o să cînte, noi să stăm așa.

O strîngea încetișor, o privea. Pe Róża o cuprinse o somnolență. Privirea ochilor albaștri deschiși ai lui Michał în chenarul genelor aurii luneca peste ea ca o apă — înceată, inevitabilă, amenințătoare. Róża simți că toate gesturile și vorbele, pînă atunci știute pe de rost, acum, aici, în prezența acelei priviri nu mai aveau nici o noimă... Se simțea descumpănită, umilită, dar se temea să facă cel mai mic gest, nu cumva să sperie privirea și s-o alunge.

În curînd Aniela conteni din cîntat. Aruncă o privire glumeață perechii de lîngă sobă.

— Doamne, cît e de caraghioasă asta mică — rosti.

Pe Róża exclamația nici n-o atinse, n-avea putere să simtă altceva decît căldura îmbrățișării lui Michał. În schimb Michał tresări, făcu un gest cu brațul în direcția pianului, apoi, fără să-și desprindă privirea de pe obrajii negricioși ai Rózei, o răsuci cu gingășie pînă sub cercul de lumină al lămpii și șopti ca la rugăciune:

— *Sieh mal, sieh mal — diese, diese Nase...*[1]

Membrii familiei Bądski, în momentele lor de mare intimitate, vorbeau între ei în germană. Pentru că atît limba polonă cît și cea franceză erau prea tocite, ajunseseră prea grosolane după atîta folosință pentru a putea exprima niște sentimente excepționale, neclarificate pe deplin. Aniela răspunse:

— *Ja, ja, das hat sie schon — eine wunderschöne Nase*[2]...

[1] Uită-te, uită-te, nasul ăsta... (n.tr.).
[2] Da, da, într-adevăr, nasul îl are minunat (n.tr.).

- Ce zici, Róża dragă, adăugă pe un ton oficial, îl cîntăm pe Schubert al nostru?

În seara aceea, înapoindu-se acasă de la familia Bądski, Róża închise, cu multă precauție, ușa cu cheia, ca să nu poată da buzna mătușa Ludwika, se așeză în fața oglinzii și nu se sculă pînă nu se sfîrși luminarea din sfeșnic. Își descoperise obrazul.

De atunci încolo, pentru multă vreme, obrazul ajunse obiectul unei deosebite atenții și griji a Rózei. Își cerceta cu neliniște tenul, își strîngea și întindea buzele într-un zîmbet, mijea ochii, apoi îi deschidea larg, punîndu-și în fața oglinzii pălăria. *Diese, diese Nase*, era dinainte hotărît, aici nu mai încăpeau nici un fel de griji, din moment ce-l lăudase Michał și încă în germană. Cu atît mai chinuitoare erau îndoielile cu privire la restul fizionomiei ei. De ce trecuse tot restul sub tăcere? Să nu fi fost decît *diese Nase?*

Temătoare, Róża se compara cu farmecul colegelor, cu imaginea, cu trăsăturile caracteristice ale eroinelor din cărți. Totul era atît de inconsistent, de complicat: chipuri străine, poezii, obrazul propriu... Róża se chinuia, oscilînd între orgoliu și autoadorație și o deznădejde cumplită.

Iată: Roza Weneda a lui Andriolli[1] — cu ochii negri, semănînd foarte mult cu Róża, dar ceva mai în vîrstă (nasul îl aveau același), trecea la Varșovia drept o frumusețe. Dar cine o plăcuse: Słowacki, Andriolli, mătușa Ludwika, domnul Czarnocki din Kujawy și puștii din clasa întîi de gimnaziu. Dar lui Michał? Nu avea de unde să știe dacă Roza Weneda îi plăcuse lui Michał. Într-un rînd, Kostek Relejewski, roșcovanul acela orgolios, deși cam jerpelit, îi trimisese un bilețel: „*M-elle Rose, belle comme une rose*"[2]. O clipă inima îi bătu mai tare și numaidecît se domoli cuprinsă de fericire, în sfîrșit are să-și afle liniștea, poate afla sprijin în vorbele lui Kostek, care călătorise cu prilejul concertelor pînă în Wolynia, așadar văzuse multe femei, știa multe. Ba nu-i așa, nu se putea bizui pe el, pentru că acest Kostek nu e Michał și lui Michał n-are cum să știe dacă-i plac trandafirii, și apoi pe Kostek domnul director l-a închis la arest în pivniță, trei zile, numai cu pîine și apă. Parcă unul ca el

[1] *Andriolli, Michał Elwiro* (1836—1895), desenator, faimos ilustrator al unor cărți de Mickiewicz, Słowacki, Kraszewski etc. Opera sa a fost puternic influențată de romantism atît în temele sale predilecte cît și în bogata fantezie a tratării acestora. Roza Weneda era una din eroinele dramei lui Słowacki: *Lilla Weneda* (n.tr.).

[2] Domnișoara Rose, frumoasă ca o roză (fr.) (n.tr.).

vorbește serios, mai ales cu o domnișoară venită din Taganrog?

În curînd necazurilor pricinuite de obraz li se adaugă un chin nou, un nou mister: trupul.

Michał îi ducea Różei vioara acasă. Michał era întotdeauna în vestiar, ori de cîte ori Róża își îmbrăca haina vătuită, ieșind de la lecțiile pe care le lua cu domnul director. Michał subliniase și adăugase două semne de exclamare la titlul cîntecului lui Grieg: *Je t'aime, hélas*[1], și așezase notele cu mîna lui pe pupitru în fața Różei.

În nopțile senine, cineva trecea prin fața ferestrei, pe trotuarul străzii Mazowiecka. Trecea cineva — înalt, zvelt, grozav de emoționat, cu capul înălțat spre fereastră. Cînta, făcea semne cu mîna... Róża se temea să-și mărturisească cine era, nu stătea chiar în geam, ci puțin mai încolo, în dosul perdelei, iar pe pervazul ferestrei punea o lumînare. Uneori stătea așa multă vreme, perdelele tremurau, flacăra lumînării se apleca la adierea suspinelor, o umbră rătăcea pe perete, ochii fugeau către întunecimea străzii și-l urmăreau, îl pîndeau pe trecătorul cel înalt. *Tante* striga din odaia alăturată:

— Ce faci acolo, fetița mea? De ce nu exersezi?

Róża răspundea prompt:

— Azi nu pot, mătușă, *maestro* m-a oprit, zicea că mi-am forțat încheietura mîinii.

Pînă cînd, în sfîrșit — era primăvară și liliacul persan, același ca și la Taganrog, înflorise în Grădina Botanică — într-o seară Michał îi ațîțnu calea. Îi spuse:

— Róża, comoara inimii mele, înger fără seamăn, copilașule... Privește ce frumoasă e noaptea. Iubito, am închiriat o trăsură. Nu-ți fie frică de mine, nu tremura. Nu e nimic rău în asta. Ți-o jur pe mama. Unde o să ne ducem? Spune-i mătușii că tata te-a oprit și seara ca să cînți cu Aniela. În curînd va avea loc concursul.

Se învoise. S-au dus.

Merseră drept înainte, grădinile îmbălsămau văzduhul, așadar ajunseseră la marginea orașului. Între Michał și ea, Róża pusese vioara. Se țineau de mînă, nu-și spuneau nimic. Michał îi mîngîia brațul. Mai tîrziu prinse să-i șoptească și încercă s-o tragă la pieptul lui. Dar Róża stătea țeapănă. Deodată Michał rosti limpede:

---

[1] Te iubesc, din păcate (fr.) (n.tr.).

— Ce medalion frumos ai, îi apucă medalionul avînd în el o buclă din părul frăţiorului ei mort, şi mîna lui îi păru din calc-afară de grea, fierbinte, cînd îi apăsă pieptul.

Róża îi ceru să se întoarcă imediat acasă, începu să plîngă cu jale, dar nu-i respinse mîna încăpăţînată, fierbinte. Iar Michał îi săruta pieptul, umerii ca s-o aline. Se înapoiară repede şi în seara aceea ceva mai cumplit decît mîngîierile acelei mîini nu se întîmplă. Dar Róża făcu cea de-a doua descoperire cutremurătoare: trupul ei, sinii, şoldurile, genunchii, tot ce atinseseră, prin ţesătura rochiei, mîinile lui Michał.

Mai tîrziu, cîţiva ani buni după marea suferinţă a despărţirii, atunci cînd Michał se stabilise la Vierchnieudinsk ca inginer judeţean şi soţ al unei cursante de la Moscova, sedusă de el, spre ruşinea lui şi veşnicul chin al Rózei, cînd se instalase acolo, mîhnit, blestemat — Róża dădu crezare lui Kostek Relejewski, lui Słowacki, domnului Stanisław, lui Albin şi atîtor altora. Se încrezu în obrazul şi în trupul ei şi se oferi de bunăvoie morocănosului Adam, fiul primarului din Nowe Miasto.

Ajunse înfumurată, inaccesibilă. „O frumuseţe rece", ziceau. Maică-sa, biata, uşuratica Sophie (peste doi ani veniră amîndoi părinţii pe urmele fiicei lor, *tante* Louise le făgăduise marea cu sarea, tatăl obţinuse un transfer, vînduse casa, caii — totul se sfîrşi cu o existenţă mizeră în capitală, unde viaţa era scumpă) — Sophie o implora:

— Scumpa mea copilă, nu ne nenoroci, uite, tata a încărunţit de pe urma „patriotismului" cu care ne scoate sufletul nebuna aia de mătuşă a ta. Cînd şi cu ce ai să te alegi din cîntatul la vioară? Mai bine te laşi păgubaşă şi te măriţi, mîndreţea mea...

Róża hotărî să se răzbune. Pe Polonia unde o lovise nenorocul şi pe bărbaţi. Pe atunci, frumuseţea o înveşmînta ca un strai regesc, toţi întorceau capul după ea pe stradă. Nu-i voia nici pe domnişorii ferchezuiţi şi nici pe bărbaţii în puterea vîrstei — îl voia doar pe unul ca Adam, tăcut, insignifiant, să-l strivească prin frumuseţea ei, ca o stîncă. Să nu-i poată da nimic în schimbul dorului ei atroce — nici desfătări, nici bogăţii — să nu trebuiască să-i fie recunoscătoare pentru nimic. Numai pe unul ca el şi-l dorea; fost student de la Petersburg, cu Darwin sub braţ, cu icoana Maicii Domnului din Częstochowa în buzunar, cu o bărbuţă de ţăran rus şi cu inima romantică a celor de pe malul Vistulei.

Proaspătul absolvent al Facultății de Matematică, după ce-și luase diploma, venise în țară, surorile se rugau făcînd novene, plăteau acatiste ca băiatul să nu ajungă prea important, să se mulțumească fie și cu o slujbuliță la poștă — dar să nu se mai întoarcă în pravoslavnica Rusie. Surorile puseră ochii pe Róża. Trebuiau să-i ofere ceva frățiorului, în schimbul ambițiilor sale de a se afirma. Să aibă parte cel puțin de o soție neobișnuită, însoară-se cu frumusețea aceea de violonistă. Pe lîngă ea, cum vor arăta nevestele boccii ale verilor, toate cu zestre și toate urîte?

Róża arunca ocheade cu multă iscusință, cobora genele ei lungi, își strîngea șoldurile în fuste strîmte de cașmir și-i acordă lui Adam mîna ei răzbunătoare.

Se căsătoriră la Biserica Sfînta Maria din Leszno. Róża, toată în văluri albe, îngădui tîrgoveților, înlăcrimatelor neveste de șleahtici mărunți și unchilor duhnind a tabac, să-i sărute obrajii chihlimbarii. Apleca fruntea și zîmbea cu duioșie, cînd, cu gura plină de salivă din cauza emoției, îi spuneau:

— Fii binevenită în mijlocul familiei noastre modeste, dar — Dumnezeu ne e martor — plină de cuviință, stimată domnișoară, aleasă fiică a mucenicilor polonezi pentru cauza sfîntă a Poloniei. Soarta lui Adam e în mîinile tale. Leagă-ți soțul de acest nefericit pămînt al nostru. Aici să muncițI, aici să vă creșteți copiii.

Surorile plecară fericite dimpreună cu tăicuțul lor, primarul, la Nowe Miasto, iar peste o lună Róża îl ducea cu ea pe Adam la Saratov unde, la gimnaziul „real", se ivise un post pentru tînărul matematician. Ce sus își înălțase la Saratov, *diese, diese, o ja — wunderschöne Nase!* Se îmbrăca în negru. Era singurul lucru pe care-l mai putea face pentru Michał: să poarte doliu după el. Umbla dichisită într-un pardesiu lung și larg la poale, cu guler *à la Marie Stuart*, și cu o pălărioară trasă pe frunte, împodobită cu o pană încrețită. Rochiile le purta strînse pe corp, cu jabouri din dantelă, se pieptăna cu părul lins, despărțit de o cărare la mijloc și doar cîțiva zuluți risipiți pe ceafă. Avea mîini grele și nervoase, degetele lipsite de inele. Cînd dădea mîna, i-o simțeai ca pe un obiect mort și totuși fierbinte.

Veniră pe lume doi copii, zămisliți în cea mai adîncă întunecime. În timpul zilei, Adam n-avea acces la soția lui, ea umbla prin casă de colo, colo — îmbrăcată după anotimp — străină, refuzînd orice familiaritate. Îi stîrnea gelozia

pînă la demență, pentru că la fel de grațios și de provocator se purta cu toți bărbații.

Noaptea sta întinsă, nemișcată. Nu cumva era să-l ajute pe Adam s-o dobîndească? Oare trupul ei neted și roz nu era de ajuns, simpla lui vedere nu era un dar neprețuit?

Într-un rînd Adam — cam la două ore după ce plecase la gimnaziu — se înapoie pe neașteptate acasă. În salon, la pian, ședea un meloman binecunoscut în tot orașul, președintele tribunalului districtual, domnul Krîlenko, malorus, cu ochi de peruzea. Róża se ațînea lîngă el. Mîna cu arcușul atîrna neputincioasă printre faldurile rochiei negre — necuviincios de aproape de fața apoplectică a lui Krîlenko. Róża își iradia frumusețea răutăcioasă. Atunci Adam săvîrși nebunia, ridică bastonul și, cu un glas răgușit, răcni: — Afară, ieși afară, *pașol* — iar cu umărul săltînd convulsiv îi arătă președintelui ușa. Tot atunci, pentru prima oară de cînd era măritată, Róża își arătă din plin, la lumina zilei, fața contractată de patimă.

— Prostule, ești un prost! — țipa — prost de o mie de ori. De ce te temi, de ce ți-e frică? N-am să iubesc niciodată pe nimeni — totul, lumea întreagă e pentru mine pierdută pe veci! Nefericita de mine, vai mie, născută fără noroc!

Urmară ani lungi de sănătate deplină. Róża arăta înfloritor, purta jupoane foșnitoare din mătase și înfrîngea, prin biruințe dese și ușoare, poftele bărbaților. Îndrăgise acest joc, suferința bărbaților o incita ca un alcool.

Își folosea cu iscusință frumusețea. Întrucît împrejurările erotice o lăsau nepăsătoare, nu-i lipsise prilejul să observe în oglindă care zîmbet anume, care expresie, care atitudine o prind mai bine. Băgase de seamă că atunci cînd abia surîdea, obrajii i se rotunjeau nearmonios, iar luciul dinților dezveliți nu compensa îngustarea ochilor.

Așadar cînd voia să dea rîsului ei un caracter vag și molatic, lăsa capul în jos și-și acoperea fața cu brațul ridicat în așa fel, încît ochii nu-și pierdeau forța de iradiere, iar zîmbetul avea o nuanță de gingașă melancolie. Atît era de isteață.

Se îngrijea cu cea mai mare atenție. Pentru noapte își ungea obrazul cu o cremă de castraveți, mîinile și le dădea cu *cold-cream*, dormea cu mănuși, nu purta corsete cu balene care împung carnea, era curată pînă la pedanterie. O alina faptul că prin mijloace atît de simple se putea răzbuna asupra

întregii semințiii bărbătești, asupra Poloniei, asupra Rusiei, asupra proprici ei vieți. De fapt nu gîndea astfel — își dădea bine seama de dimensiunile reale ale problemelor omenești. Știa că un om nu poate ține locul întregii lumi, că nu poate să reprezinte omenirea sau un popor; știa că răzbunarea nu constituie un leac, că e chiar ridicolă, întrucît vinovatul rămîne întotdeauna necunoscut, pe cînd cel ce se răzbună întoarce adesea ascuțișul pedepsei împotriva lui însuși. Róża știa tot, cancanurile răuvoitoare, răutățile amoroase o avertizau că soarta ei nu se va îndrepta. Róża o știa prea bine, dar *simțea* altfel. Deși era cu totul lipsit de sens, totuși în ce-o privea un singur om modifica fața lumii, un singur om reprezenta un popor, și dorința irațională de răzbunare era singurul sentiment care-i umplea inima. Atît era de proastă.

Ori de cîte ori Adam se sfîrșea de patimă și-i urmărea, cu privirea fixă, șoldurile, se bucura: „Bine-mi pare, țap blestemat, cu cîte fete nu s-o fi purtat tot așa cum s-a purtat Michał cu mine!"

Ori de cîte ori Adam, primind o scrisoare de la familia lui din Nowe Miasto, venea la cină ursuz, zvîrlea de pe masă ziarele rusești și striga la fiul său: — Cum vorbești? De ce spui *mamoșka*? Spune în polonă, mămico! se bucura: „Bine-mi pare, leahule; că voi leșii, prea vă bateți joc de oameni, îl băgați de viu în groapă pe oricare, trădătorilor; acu n-ai decît să suferi, iar Polonia ta poate să piară!"

Ori de cîte ori Róża izbutea să surprindă deznădejdea sau umilința unui curtezan, fie că era „*gospodin polcovnic*" sau „*statski sovietnic*"[1], sau un „*praporcic*" amărît și prostit din dragoste pentru dînsa — cînd vedea pe vreunul cum se bilbîie, cum pălește, cum tînjește după o vorbă bună — îl respingea cu năduf: *pașol*, cară-te! Suferă, drept pedeapsă pentru scumpa ta surioară, nerușinata de cursantă, fetișcana aceea de la Moscova, care cu fandoselile ei l-a dat gata pe Michał.

De cîte ori întorcîndu-se acasă din oraș, nu se închisese la ea în odaie, căzuse în genunchi, își lipise capul de marginea patului și izbind cu pumnul în podea se înecase de suspine, pe cînd fiul ei, Kazio, lovea cu mînuța-i în ușă, iar ea mușca șalul cu dinții ca să nu țipe; cînd se ridica apoi în picioare, dreaptă, rigidă, cu o privire buimacă, exulta cu sarcasm: „Bine îmi pare «Róża dragă», așa îți trebuie. Cin' te-a pus

[1] Consilier de Stat (rusă) (n.tr.).

să te dai, cu trup și suflet, gălbejitului ăstuia? Acum rabdă, suferă și strînge din dinți..."

Cînd copiii se făcură mai mărișori, Róża se mai domoli și nu-i mai chinui cu frumusețea ei pe cei din jur; însă continua să se îngrijească la fel de stăruitor. Pe măsură ce treceau anii, devenea tot mai atentă la felul în care o privesc oamenii, cu ce ton, cu ce fel de vorbe îi adresează complimentele.

Cînd descoperea în înfățișarea ei un amănunt oricît de neînsemnat din care reieșea că a început să se ofilească sau că s-a urîțit, îi îngheța sufletul. O pată gălbuie pe gît sau un cos uscat în bărbie i se păreau semnale de rău augur și se privea în oglindă cu ochii larg deschiși de spaimă. Dar nu de moarte se temea — ci de metamorfoză. Că atunci cînd acel *ceva* în sfîrșit se va ivi, mai bine zis se va întoarce, nu va mai avea dreptul să-l primească. Va sta atunci în fața ei fără s-o recunoască, fiindcă ea, Róża, se va fi schimbat.

Așteptarea necurmată — contrar oricărei logici — ca acel *ceva* să se întoarcă, era tot atît de firească și de imperceptibilă cum e circuitul sanghin. Róża nici nu înțelegea măcar ce urmărește atunci cînd își privea cu groază ridurile sau vreun alt semn c-a început să îmbătrînească. Nu înțelegea nici de ce, în teama și deznădejdea ei, o împăcare cu viața și un îndemn să reziste constituie acea *wunderschöne Nase*, într-adevăr frumosul ei nas clasic, care nu se resimțea după trecerea vremii. N-ar fi putut spune nici ea de ce, atunci cînd — cătrănită și deprimată renunța la netezimea tîmplelor, la prospețimea tenului și înceta să se mai preocupe de strălucirea ochilor — linia ireproșabilă a nasului, *diese Nase*, rămînea obiectul atenției, mîndriei și speranțelor ei. Asta pînă cu două luni în urmă la Królewiec[1]...

Acum o lună, fiica ei Marta îi spusese:

„Arăți ca un vis de iarnă, ca Petronela cînd e în cea mai bună formă." Și Róża se înfiorase pînă în măduva oaselor. Așa să fie? Oare la Królewiec fusese înșelată? Luată peste picior? Imaginea vieții care i se înfățișase acum, cînd aproape că ajunsese în pragul morții, să fi fost o nălucire? Fiica ei o privise cu admirație în magazin, dar nu-i spusese nimic din ce se spune unei femei adevărate, unei persoane vii.

„Trădare, am fost din nou trădată..." tresărise Róża ca într-un vîrtej, ca într-un vuiet de presentimente, năluciri, pîlpîiri dureroase. Să nu fi înțeles... la Królewiec? Poate că acolo acel lucru însemna altceva! Poate că ea singură, înnebu-

[1] Numele polonez al orașului Königsberg din fosta Prusie (n.tr.).

nită de așteptare și de nedreptățile îndurate, infuzase sînge proaspăt unor cuvinte nepăsătoare, aprinsese în făptura ei acele focuri minunate! Era oare cu putință să se înșele pînă într-atît? Dacă ochii lui Gerhardt, dacă brațele lui Gerhardt ar fi fost ochii și brațele unui strigoi, care ar mai fi fost mobilul, ce sens ar mai fi avut cumplita trezire a Rózei?

Nu luase în seamă sfaturile fiicei. Își cumpărase jacheta roșie și paltonul acela prea deschis la culoare. Înfăptuise ceva: lepădase veșmintele cernite. Negrul în îmbrăcămintea Rózei însemna așteptare, nu gravitate, cum presupunea Marta.

II

LA RADIO SE CÎNTA *CLOSE YOUR eyes*. Róża, indignată că fiica ei îi trecuse cu vederea vizita, iritată de lipsa de respect care domnea aici, în casa lui ginere-său, față de măsuța *empire*, sleită de puteri din cauza furiei, auzi melodia și dori aprig să uite ce zi era, în ce situație se afla.

Aruncă o privire în oglindă, își trase jacheta roșie cu arabescuri argintii...

Se așeză, scoase din manșon un papuc de lînă neagră, încă înșirat pe andrele, și al doilea papuc complet gata. Îi împletise pentru Adam. Trebuia să scoată andrelele, să-l încheie pe primul cu croșeta. Se apucă de lucru.

În vremea asta radioul cînta înainte. Ridică ochii tulburi, inima, încet, încetișor, ca o sălbăticiune la pîndă, parcă se răsuci într-o parte, un val fierbinte de sînge îi izbi obrazul, simți un nod în gît, iar în picioare, de la talie în jos, furnicături... Róża puse lucrul la o parte și așa, fără nici o pricină, plînse.

Dar își stăpîni iute emoția, se sculă și trecu în salon. Deasupra canapelei de modă veche era atîrnat șalul oriental al bunicii ei, surghiunită împreună cu bărbatul, în anul 1831, în Caucaz. Era bunica Zwardecka, cea care „purtase cofele cu apă din Terek cu coromîsla".

Șalul, împreună cu scrisoarea principelui Józef[1] adresată bunicului Żabczyński, căpitan în legiunile polone, împreună

[1] *Józef Poniatowski* (1763—1813), prinț. Numit mareșal al Franței după bătălia de la Leipzig, a rămas credincios lui Napoleon. A pierit în apele rîului Elster, acoperind retragerea armatei franceze (n.tr.).

cu o „ștafetă pe ordinea de zi" a aceluiași căpitan — rănit la mînă la San Leo, la picior la Samosierra, la cap la Hohenlinden — care supraviețuise la San Domingo și „drept răsplată pentru faptele sale de vitejie" obținuse „o pensie viageră din partea Corpului Veteranilor", împreună cu scrisoarea mîzgălită cu litere de o șchioapă, copilărești, de către tatăl ei — fiul unic al acelui napoleonid — și adresată unui oarecare unchi Eckert, figură misterioasă în încîlceala unor demult apuse încurcături de familie, scrisorică udată cu lacrimi de către acel cadet, în vîrstă de doisprezece ani — orfan: „*Preacinstite unchiule, drag mie și binefăcător al meu, mă rog de domnia-ta să mă scapi, căci mi se pare că eu aici, la Petersburg, încep a uita graiul meu strămoșesc*", împreună cu *Mama Spartană*, de Kniażnin[1], transcrisă *en pattes de mouche* și încadrată într-un desen reprezentînd stema națională, în „albumul de amintiri", păstrat cu grijă de *tante* Louise, pe cînd era domnișoară și eleva lui Jachowicz[2] — șalul bunicii Zwardecka constituia un document cu care Róża se legitima în viață plină de mîndrie. Era un fel de recipisă a istoriei privind acțiunile publice ale neamului ei.

Róża, înzestrată cu obiectele mai sus pomenite, se simțea îndreptățită să disprețuiască activitatea patriotică a soțului ei, mai bine-zis să disprețuiască în general Polonia oprimată, sărăcită, trențăroasă.

„Strămoșii mei după tată și după mamă și-au vărsat sîngele pentru țară" — obișnuia să spună. Cînd generalul-guvernator, graf Brenceaninov, recunoscător Rózei pentru participarea ei la concertul dat în folosul Institutului pentru Orbi, recomandat de către Maria Teodorovna (ce frumos cîntase atunci Róża *Legenda* lui Wieniawski, apăsîndu-și bărbia catifelată de vioară și mijindu-și ochii negri), venise în vizită la ei acasă și, aplecîndu-se peste leagănul pruncului cu ochii la fel de negri ca ai maică-si, întrebase: „Cum se numește acest minunat copilaș?" — Róża răspunsese provocator: „Casimir. Kazimierz e nume de regi polonezi. Poate că excelența voastră a uitat că odinioară în Polonia au domnit regi?" Așa spusese spre disperarea soțului, dezgustîndu-l pe demni-

[1] *Kniażnin, Franciszek Dionizy* (1750—1807), poet, autor al unor poeme lirice, elegiace, care i-au asigurat un loc aparte în cadrul „sentimentalismului" polonez. A scris și numeroase poezii ocazionale cu temă patriotică *(Mama Spartană, Hector, Temistocle,* etc.) (n.tr.).

[2] *Jachowicz, Stanisław* (1796—1857), cunoscut profesor și pedagog, autorul unor lucrări dedicate copiilor sau care se ocupă de probleme generale ale pedagogiei (n.tr.).

tarul liberal din Saratov atît de ea însăşi cît şi de cauza unei capele catolice.

Şalul bunicii Zwardecka însemna anul 1831. Atunci armata răsculaţilor lupta în uniforme poloneze, atunci împăratul întregii Rusii se autointitula rege al Poloniei, pe atunci matroanele încă nu umblau cernite şi cu crucile atîrnate de şiragurile mătăniilor de abanos, nu-şi dăruiau giuvaerurile vistieriei sărace a ţării, pe atunci Polonia nu se numea încă *cette malheureuse et sublime martyre*[1], fiii ei nu-şi plîngeau soarta pe meleaguri străine ca emigranţi, nu-şi creşteau odraslele în robie, ci îşi muşcau zăbala ca un armăsar proaspăt înşeuat. Pentru Róża, Polonia se isprăvise în anul 1831.

Pe acest Kniażnin al lui *tante* Louise — fiică a unui ostaş polonez, rămasă orfană de timpuriu dimpreună cu cîţiva fraţi mai mărunţi, de tată: ciuruit de cele mai diferite soiuri de gloanţe antibonapartiste, şi de mamă: jumate spanioloaică, jumate mulatră, pradă adusă dintr-o insulă otrăvitoare, dar atît de plăpîndă, de efemeră într-o climă rece — acest album de amintiri al mătuşii Louise, domnişoara cu buze de negresă şi cu o severitate de neofit faţă de tot ce era lipsit de virtute, sau prea puţin desăvîrşit, sau fără noblеţe, sau faţă de toţi aceia care nu-şi închinau viaţa lui Dumnezeu, ţării asuprite ori fraţilor întru Cristos, această *Mamă Spartană* încadrată de cununa celor doi vulturi îngemănaţi — acest document, Róża îl păstra nu din motive sentimentale, ci din raţiune. Aruncînd ca din întîmplare în cursul convorbirii numirile localităţilor din „statele de serviciu“ — Lombardia, Somosierra, Berezina, Waterloo — înfăşurîndu-se în şalul bunicii Zwardecka, foşnind a bogăţie şi legendă, vărsînd o lacrimă pe răvaşul plin de jale al cadetului din oastea ţarului Nicolae — Róża obişnuia să prezinte, suspinînd şi cu o cută pe frunte, celor cu care stătea de vorbă „albumul de amintiri“. *De asemenea* şi albumul de amintiri. Dovadă că au ţinut piept cu străşnicie, că nu s-au lăsat deznaţionalizaţi. Iată, o copilă firavă, o biată orfană, trăind din amărîta de pensie dată de veterani, nu-şi plecase grumazul. Deşi săracă şi orfană luptase, trăsese pe sfoară autorităţile sau li se supusese pînă ce a prins putere şi a reuşit să scape din mîna duşmanilor. Iar după aceea — da, a muncit pentru ţară. Toată viaţa a muncit pentru ţară. Acel „a muncit“ Róża îl rostea cu un patos menit să ascundă scîrba ce o încerca faţă de muncile

[1] Martira nefericită şi sublimă (fr.) (*n.tr.*).

subterane, ca de cîrtiță, ale unor coate-goale, prețuite de oratori, autori și spiritele cucernice.

Róża se înălță pe vîrfuri și smuci șalul. Atunci bägă de seamă că nu era prins în pioneze, ci în cuie. Niște cuie mari și ordinare. Țesătura veche a șalului plesni și se destrămă surd, nu cu fosnet mătăsos — ci ca o zdreanță putredă. Róża scoase un țipăt și își șterse degetele pe rochie parcă ar fi atins un hoit. Stătu o clipă astfel pironită locului. Dar își veni iute în fire și mînia îi încinse obrazul.

— Rînduială poloneză, șnieră ea. Numai într-o casă de polonezi e cu putință o asemenea barbarie.

Păi da, în palatul baronilor Kititîn Róża văzuse boneta unei doamne de la Curtea împărătesei Ecaterina păstrată într-o cutie de gablonț, căptușită cu vată. Apucă foarfeca și începu să tragă cu furie cuiele mari, ciopîrțind astfel șalul de pe malul Terek-ului. Obosi imediat și nici nu făcu mare scofală. Căută prin odaie cu privirea. Pe biroul ginerelui ei, sub un glob de sticlă, era păstrat la loc de cinste un crucifix, plămădit din pîine de către un unchi al ginerelui, în timpul cît fusese osîndit la muncă silnică. În spatele crucifixului era un cuțit pentru tăiat hîrtie, avînd înfățișarea unui crocodil cu botul larg deschis. L-ar fi putut folosi ca să tragă cuiele! Întinse mîna și apucînd cuțitul trînti pe podea crucifixul și globul. Se auzi un zgomot, iar chipul Rózei se însenină parcă ar fi scăpat de o suferință.

— Se vede că bărbățelul ei iubit i-a spus Martei să procedeze astfel cu mine! șopti. Tocmai azi să se poarte astfel! Tocmai azi!... Na, satură-te, netrebnicule!

Aproape veselă, cu ajutorul cuțitului în formă de crocodil, isprăvi de scos șalul. Îl scutură, îl împături și-l duse în același loc unde era și portretul tatăiui ei.

Sună telefonul, Róża se pudră febril, dădu chipului ei o expresie nepăsătoare — n-o fi cumva Marta? — și se apropie de aparat. N-apucă bine să pună mîna pe receptor cînd se ivi Sabina, străbătînd coridorul cu mersul ei de elefant.

— Ce poftești? o întrebă Róża, ți-am spus că răspund singură la telefon.

— Apăi nu, am venit doar așa, mi-am zis că poate coanamare m-o ruga să-i aduc un ceai.

Anume spusese „m-o ruga", așa cum vorbea de micuțul Zbigniew. Róża auzind limpede în pîlnia telefonului: alo, alo, rostit de Adam nerăbdător și timid, se răsti în direcția bucătăriei:

— Te rog să nu mă mai deranjezi. E doamna la telefon, îşi cere scuze că întîrzie, stă şi-l aşteaptă pe diriginte.

Sabina furioasă se înapoie de unde venise.

„Alo, alo" rostite de Adam sunau deznădăjduit cînd Róża bombăni:

— Ei bine „alo", şi ce pofteşti? *Ea* nu-i aici...

Se vede că Adam îşi eam pierduse piuitul pentru că îl luă la rost, bănuitoare:

— Mda, eu. Şi ce? E neplăcută surpriza? Preferai să i te poţi plînge de mine iubitei tale fiice? A tunat şi v-a adunat, îi dădea ea înainte cu înverşunare, încît Adam nu putea să rostească nici un cuvînt. Sînteţi buni numai s-o puneţi la muncă pe mama, numai să-i scoateţi sufletul. Să tragă ca o *ciornoraboceaia*[1], dar să-i arătaţi şi ei un pic de înţelegere acolo, asta nu — glasul îi suna artificial, strident, gîfîit. Nu vedeţi nimic, nu observaţi nimic, nu sînteţi în stare s-o preţuiţi... Taci, taci, las' că te ştiu eu prea bine — coborî vocea de teama Sabinei — vino numaidecît; nu, nu la masă, acum numaidecît, ţi-am terminat papucii!

Trînti receptorul şi tremurînd toată se înapoie în salon.

Trecînd prin faţa oglinzii celei mari, se privi, îşi văzu jacheta de un roşu aprins şi faţa i se însenină din nou. *Close your eyes*, nu, în salon nu se auzea radioul vecinilor ori poate că se terminase discul.

Róża se apropie de pian, frunzări notele. Peste o clipă desfăcu pe pupitru *Tristeţe* de Chopin, studiu adaptat şi pentru voce. Se aşeză, execută cîteva măsuri... Îi plăcea nespus de mult să cînte, întotdeauna o blestemase pe mătuşa Luiza c-o dăduse să facă vioara.

Tante reuşise să plece de la Institut Blagorodnîh Dievîţ[2] din Petersburg şi să termine pensionul la Varşovia şi la Hôtel Lambert din Paris. Izbutise, de asemenea, să respingă dragostea ce-o purta fiicei veteranilor tutorele ei din partea administraţiei — gospodin Sziszko, *ziemski-pristav*[3], în schimb învăţase la perfecţie limbi străine şi transcrisese în „albumul de amintiri" — în afară de *Mama Spartană* — întregul poem *Konrad Wallenrod*[4] şi cîştigase prietenia celor mai strălucite familii de moşieri din ţinutul Kujawy.

---

[1] Persoană care execută o muncă brută (rusă) (n.tr.).
[2] Institutul pentru domnişoare de origine nobilă (n.tr.).
[3] Şeful poliţiei dintr-o zemstvă (n.tr.).
[4] De Adam Mickiewicz (n.tr.).

Ani întregi schimbase conacele odată cu succesivele generații de elevi, făcuse exerciții de pronunție cu tinerele demoazele învățîndu-le să folosească minunatul *rrr* francez. În cele din urmă, strîngînd un mic capital și o colecție de ceasuri de aur cu email — primite drept *souvenir* din partea pupilelor ei recunoscătoare — într-o toamnă, se ivi la Taganrog ca s-o învăluie într-o privire dispreţuitoare pe ușuratica Sophie care, uitînd de suferințele bunului ei părinte — patriotul, uitînd și că mumă-sa care o născuse, Anastazia, cărase apă din Terek cu coromîsla, uitînd pasămite pînă și tragedia bărbatului ei — orfanul unui soldat din armata lui Napoleon, silit acum să-l slujească pe țar, desigur neavînd habar despre ce înseamnă „cinste și onoare", nu făcea decît să se vînture pe la cluburile ofițerilor.

Elle l'a foudroyé du regard, cette malheureuse Sophie.[1] Și se închise cu tatăl Rózei în biroul acestuia.

Pe seară o chemară pe Róża. Tatăl arăta ca bolnav. Poate că plînsese! Era galben la față și avea ochii roșii. *Tante* respira precipitat, stropi de sudoare i se iviseră deasupra sprîncenelor, și răsucea în neștire inimioara de aur — încheietoarea de pe lanțul *face-à-main*-ului. Rózei îi aduseră la cunoștință că *tante* Louise, în marea ei bunătate, vrînd s-o ferească de deznaționalizare pe tărîmuri străine, o lua la Varșovia, unde va urma școala la un pension particular și cursurile la conservator ca să învețe să cînte la vioară. Plecarea va avea loc peste două zile, cu trenul. Această lavină de noutăți vrăjmașe: mătușa străină, Varșovia, vioara și trenul, se prăbușì în capul Rózei într-un amurg de octombrie, pe cînd maică-sa și Julia se dichiseau ca să se ducă la club, în casă plutea un iz de parfum și de vanilie, cozonacul proaspăt scos din cuptor fusese pus pe bufet să se răcească, iar Maniuta Psarulaki, care se repezise pe la ei ca să afle ce aveau pe a doua zi la *otiecieștviennoi istorii*[2], se așezase la pian să cînte *kazaciu kolibielnuiu piesniu*[3], pe cînd vizitiul ei făcea să răsune bucătăria cu glasul lui gros și vesel de țăran din Malorusia.

„Vioara a fost începutul tuturor nenorocirilor mele", obișnuia să spună mai tîrziu Róża. Ce impertinență prostească, ce mîrșăvie să-i strici cuiva viața, să-l duci dintre ai săi, să-l scoți de la gimnaziu! (Și ce note bune aveam! de nu

[1] A fulgerat-o cu privirea pe această nefericită de Sophie (fr.) (n.tr.).
[2] Istoria patriei (rusă) (n.tr.).
[3] Un cîntec de leagăn căzăcesc (rusă) (n.tr.).

era matematica, sigur absolveam cu o distincție, gimnaziul nostru din Taganrog era sub oblăduirea împărătesei.) Să te smulgă de lîngă prietenii tăi, dintr-o existență temeinică și stabilă. Și pentru ce? Numai pentru că unei domnișoare bătrîne, proastei, țicnitei aleia de *tante* Louise îi dăduse prin gînd „să salveze un copil polonez". Și pe deasupra i se năzărise să adauge la gloria neamului său renumele unei stele din lumea artistică. Tatăl ei, precum se știe, fusese un erou național, tovarăș de arme al lui Napoleon, iar nepoată-sa, iată, va fi prima violonistă poloneză! Ceasul rău! Înainte să vină Louise, piaza-rea, la Taganrog, am fost la un concert... Julia, de cînd se măritase cu bogătanul de Cerepahin, mă căra peste tot după ea, prin loji... M-am înapoiat acasă de la concert, unde ofițerii erau gata s-o facă fărîme de admirație pe o italiancă *cernomazaia*[1], o violonistă. (Sosise acea minune de peste hotare, cu un șirag de perle la gît, cu cosițele pînă la călcîie, cu umerii goi, albi ca marmura, și cînta nu știu ce romanțe la vioară. Pe vremea aceea — *une violoniste* — era o raritate!) Ofițerii erau înnebuniți; smintita de Julia își luă pelerina de sobol și o aruncă pe scenă (concertul se dădea la Operă). Mă uit la ei și bineînțeles că mi-am ieșit și eu din minți. Cînd m-am înapoiat acasă i-am spus tatii... „Papașca, te rog, cumpără-mi și mie o vioară, nu vreau nimic altceva, decît să ajung *une violoniste célèbre*, de nu, mai bine să mor." Iar tata, sărăcuțu, îi povestise totul de-a fir-a-păr soră-si... Și ce? Putea fi ăsta un motiv temeinic pentru niște oameni cu scaun la cap? Vai, ce-au făcut din mine, ce-au făcut! În schimb, de cînd mă știu, am avut o voce pură ca aurul.

Nu cei mai aprinde
Zorii niciodată
Noapte mi-e în suflet,
Noapte întunecată.

Cîntă timid, încercînd să-l ia pe sol de sus, legănată de duioșia mărturisirii pline de tristețe, mulțumind în suflet — cui oare? pentru melodia care se adăuga dureroaselor cuvinte omenești.

Își asculta cu dezaprobare vocea, un *soprano* tremurat (*tremolando* de bătrînă — își spuse), se mira că viața ei trecută i se întoarce în minte și în inimă cu valuri atît de bogate, că valurile acestea, deși pornesc dintr-un trecut îndepărtat aduc cu sine imagini atît de limpezi, de calde, răsunînd de

[1] Oacheșă (rusă) (n.tr.).

altfel voci adevărate. Şi că inima ei se moaie ca un fruct vătămat. Pînă cînd începură să-i vuiască urechile din pricina valurilor şi a durerii de inimă; propriul ei glas îi sună străin, iar în amintire tot ce fusese străin părea nespus de familiar.

III

DEODATĂ RÓŻA TRESĂRI — AUZISE soneria la uşa din faţă. Se ridică repede (n-o fi Marta?), nu vroia ca Sabina să fie de faţă la întîlnirea cu fiică-sa. Pe cînd mergea, simţea că n-o mai ţin picioarele. (Muzica mă emoţionează prea tare, nu mai am putere pentru muzică, îşi spuse.) Mai apucă să-i facă vînt Sabinei.

— Nu-i nevoie. Mă duc eu.

Deschise, în faţa uşii stătea Adam.

— Ce cauţi aici? îl întrebă.

Lui aproape îi zvîcni creştetul de uimire, iar barba-i albă se întinse înainte.

— Cum ce caut? Nu mi-ai cerut să vin numaidecît? Nu tu ai strigat la mine la telefon?

Se uită la bărbatu-său ca năucă... Brusc, se porni pe rîs, ruşinată.

— Ce-o iei şi tu aşa? N-am voie să glumesc? Hai, vino, vino odată, papucii sînt gata.

Adam intră în casă, gîrbovit, mirosind a apă de colonie, cărunt şi — ca de obicei în faţa Rózei — neliniştit, întrebîndu-se cum şi din ce direcţie va fi nevoit să se apere. Se dezbrăcă încet, atît din pricină că avea grumazul înţepenit de artritism cît şi un pic ca să amîne momentul cînd va fi nevoit să lege o conversaţie. Atîrnînd blana în cuier, vîrînd şalul în mînecă, se uita pe furiş la Róża, vrînd să ghicească în ce ape se scaldă. În sfîrşit, îşi suflă nasul cu grijă, din amîndouă nările, în batista parfumată, şi fără să scoată o vorbă — sărută recules mîna soţiei sale.

Clipa în care creştetul cărunt şi bine periat al lui Adam se aplecă spre mîna ei se vede c-o emoţionă pe Róża, căci o lumină caldă îi flutură pe obraz şi-şi reţinu frazele gata să-i zboare de pe buze.

Intrară tăcuţi în odaia cu pianul. Adam se aşeză, întinse picioarele, privi în jur pereţii, fotoliile, întrebînd parcă obiec-

tele, martorii vieții fiicei sale, dacă în acea casă nu s-a petrecut nimic rău — apoi iar se uită la Róża și întoarse privirea, așa cum fac cîinii în fața unei persoane pe care nu o cunosc de ajuns, în cele din urmă mai mult îngînă decît vorbi:

— Așa, așa, și cum te mai simți?

Atunci Róża se smulse din starea de vrajă de la început și, cu țîfna obișnuită, se stropși:

— Cum vrei să mă simt în situația mea... Am ajuns la bătrînețe să mă aciuiez printre străini, iar alor mei să nici nu le pese ce fac și cum o duc... Nu bagă de seamă nimic. Poftim, ca de pildă, scumpa mea fiică! Vin la ea și ei nici prin gînd nu i-a trecut să mă aștepte.

— Te-ai înțeles cu Marta, înseamnă că acuși trebuie să pice, se lumină la față Adam.

— Ba nu înseamnă deloc c-o să vină. Înseamnă doar c-a vorbit fără să se gîndească. Dar tu ce treabă ai cu ea?

— Eu, nimic, am vrut doar să aflu dacă-s bine, sănătoși.

— Prin urmare doamna Kwiatkowska nu ți-e de ajuns? întrebă triumfătoare Róża.

Adam se strîmbă.

— Draga mea Elcia, las-o în pace. E o femeie de treabă... de ce te legi întruna de ea? Uite, chiar azi-dimineață, mi-a spus că dulceață ca aceea pe care o faci tu, să aibă și gust bun și culoare, să nu fie nici prea subțire, să prindă mucegai și nici prea legată, să se zaharisească, n-a mai văzut în viața ei.

— Preaonorată, prea mare cinstea! Dar ce a văzut în viața ei cucoana asta a ta, Kwiatkowska, prin Piwna sau în Mokotowie? Și ce duios devine dumnealui cînd îi ia apărarea lui madam Kwiatkowska!... „Draga mea Elcia"! Cînd o fi să închid ochii probabil că n-ai să mi te adresezi astfel.

— Isuse, Sfîntă Fecioară! Cît ești de imposibilă! De ce să închizi ochii? Slavă Domnului, arăți minunat, ești rumenă la față...

— Ce-are a face, și taică-meu cînd zăcea pe catafalc era rumen la față.

— Isprăvește, Elcia, isprăvește.

— Elcia, Elcia...

Repetă de mai multe ori acest nume, de fiecare dată pe un ton diferit, caricatural și solemn.

. . . . . .

Ewa, Eveline fusese numele pe care i-l dăduse Luiza din motive de prestigiu. Róża ținea bine minte ziua aceea.

Într-o duminică de toamnă se dusese cu mătușă-sa la plimbarea solemnă ca un ritual din Parcul Łazienki, trecînd prin piața Warecka, strada Szpitalna, Bracka, prin Alei... Trăsurile și cabrioletele uruiau pe caldarîmul pietruit. În diversele atelaje se îngrămădeau doamne și fetițe, foșnindu-și veșmintele fie scrobite, fie din mătase *liberty* fie din lînă țeapănă și aspră. Domni purtînd cilindre sau meloane se ațineau într-o rînă pe bancheta din față.

Din timp în timp tempo-ul procesiunii echipajelor era încetinit de tropotul unor trăpași; printre fiacre, factoane și landouri se năpustea un atelaj la care erau înhămați o pereche de armăsari cu ciucuri lungi, strînși în chingi și mînați de un vizitiu în haină vătuită. Polițaii de la colțul străzilor salutau stînd smirnă, printre trecători se strecura un suflu de spaimă și ură, în timp ce prin mijlocul drumului, lăsînd în urmă caretele melancolice trecea în zbor „*ghenerałsa*“[1] sau „*polițmaisterșa*“[2]. *Tante* Louise strîngea gura ca pe o steluță, își pironea privirea într-un singur punct și strecura printre dinți:

— Nu te mai zgîi la ăștia, Rosalie, nu trebuie să ne risipim atenția.

Rosalie însă, vrăjită, încîntată, îi urmărea cu privirea, pînă ce tropotul vesel al trăpașilor dispărea.

În felul ăsta ajunseră pînă la Parcul Łazienki și se îndreptară spre Buturugă unde se vindea turtă dulce. De pe umerii lui *tante* luneca spre pămînt mantila de pluș de culoare „*marengo*“, căptușită cu atlas. Pe sub tivul rochiei se zărea marginea pantalonilor festonați și a juponului de același fel. Toate foșneau ca un snop de paie, iar botinele ei de postav scîrțîiau.

Róża o privi pe *tante* o dată, apoi încă o dată, simți brusc că începe să-i tremure obrajii, că acuși o să izbucnească într-un rîs nestăvilit. Pe lîngă asta, mătușă-sa umbla cu pași atît de mărunți, avea o expresie atît de respectabilă! Róża știa prea bine că niciodată nu reușește să-și stăpînească rîsul, că nu va reuși nici acum, că *tante* Louise are să fie nervoasă, uimită și că îi va fi cu neputință să-i explice de ce rîde. Ce era să facă?

Zvîrlind pietricelele cu tocurile, risipind prundișul, se rostogoli, zbură de sus, de pe culme, spre alcea tiesită de lume, în mijlocul îmbulzelii.

Tante se sperie. Nu pricepea de fel ce-o apucase pe nepoată-sa. Alergă după ea cîțiva pași și începu să strige înspăimîn-

[1] Ghenerăleasa (n.tr.)
[2] Soția șefului de poliție (n.tr.)

tată: „Rózia, Rózia, ce-i cu tine, fata mea?“ Atunci se petrecu lucrul acela — după părerea mătușii Ludwika — profund rușinos, dureros, care nu putea fi deplins îndeajuns.

Cei ieșiți să se preumble întoarseră capul după fetița care gonea, îi zăriră părul negru cîrlionțat, strîns în două codițe purtate de vînt, auziră țipetele disperate „Rózia, Rózia“ și fură cuprinși de neliniște. Cum se poate? Duminică înainte de masă în Łazienki? *Au rendez-vous* a tot ce are mai select Varșovia, se zbenguie, îmbrîncind lumea bună catolică, Rózia cu părul creț?

— Roize, Roize, stai așa că-ți pierzi pantalonii, se încumetă să întoarcă întîmplarea în glumă un grăsan cu lanțul de aur de la ceas atîrnîndu-i pe burtă. Dar alți trecători nu erau deloc dispuși să lase nepedepsite năzbîtiile intrusei. Se înălțară voci spunînd:

— Iată pînă unde am ajuns! Nici aici, în Łazienki, nu putem scăpa de perciunați? Dar duceți-vă la voi pe Nalewki, sau în grădina Krasińskí! Încă nu s-a sfîrșit sfînta slujbă la biserica Sfînta Cruce, că și dă Roiza peste tine, cu lațele în vînt!

Unii dintre trecători se opriră, cineva se răsti:

— Pune-ți mîna pe ea și dați-o polițistului s-o ducă la comisariat. A fost încălcată legea, aici ovreii n-au ce să caute.

Chiar atunci un polițist, trăgînd după el sabia atîrnată elegant în curelușă, strecurîndu-și privirile printre doamne și încîntat că a găsit un pretext să se apropie de mulțimea polonezilor întărîtați, făcu un salt, ațîțnu calea Rózei și o prinse în brațe. Róża neavînd habar de efectul escapadei sale și al numelui său, nici nu tresări simțind pe umeri brațele unui bărbat. Obrazul deschis al *porucicului* i se păru familiar, aducea cu el ca o adiere din Taganrog, un iz asemănător cu parfumul Julici, nu o înfricoșa de fel. I se uită drept în ochi, încrezătoare, veselă. *Porucicul* se fîstîci.

— *Da razvie eto jevreika?*[1] bombăni aruncînd o privire către domnii indignați adunați în jurul lui.

Dar *tante* Louise sosise și ea cu botinele ei care scîrțîiau. Era roșie de mînie; îl atinse pe umăr pe *porucic* cu umbreluța înaltă, cu mîner subțire, și strigă la el:

— Te poftesc să-i dai drumul numaidecît fetiței! Pentru Dumnezeu, ce înseamnă asta? *Il y a encore des juges à Varsovie*[2]. Am să fac plîngere împotriva dumitale. Ce se întîmplă

[1] Să fie evreică? (rusă) (n.tr.).

[2] Mai există judecători la Varșovia (fr.) (n.tr.).

aici, doamnelor și domnilor? aruncă ea o privire autoritară asupra celor de față, un soldățoi al stăpînirii năpăstuiește o fetiță poloneză și dumneavoastră tăceți? Oare atît de mult a decăzut Polonia?

Porucicul dădu drumul Rózei și plecă repede bombănind:

— *Iehidnîie polaki*[1], lua-v-ar naiba...

Róża își morfolea batista, mătușa o cuprinse de umeri:

— Vino, copila mea, și ține-te de mine! Astăzi un copil polonez nu se mai poate bizui pe simțul de onoare al celor de un neam cu el.

Privitorii se simțiră stînjeniți, unul singur, grăsanul cu lanțul de aur, cel care la început se arătase împăciuitor, îi răspunse arțăgos:

— Vrei să întruchipezi pe nobila matroană poloneză, iar pe nepoată ai botezat-o Roiza; vorbește de Polonia și simțul de onoare al polonezilor, și cînd colo o strigă Roiza... Ptiu, decît asemenea compatrioți mai bine lipsă! și spunînd acestea o privea bănuitor pe *tante* Louise.

În seara aceleiași zile — și cît de grea a fost ziua aceea, mătușa s-a rugat toată după-amiaza, a plîns, picăturile de laur și-au arătat de cîteva ori eficiența, obișnuita cafea cu frișcă de duminică a rămas neatinsă, Rózei i se interzisese să se ducă la prietenele ei, trebuia să-și spună rugăciunea și să transcrie în caiet cinci *trenii*[2] ale lui Kochanowski — în seara aceleiași zile deci, *tante* o chemă la ea, se săltă cu greutate de pe scăunelul pe care stătea îngenuncheată și le hotărî pe toate:

— Copila mea, dă-i semințe canarului și du-te de te odihnește. Iar de mîine te vei numi Eveline. Róża... știi aici, la Varșovia, tot cartierul Nalewki geme de numele ăsta ordinar. Nu doresc ca fata fratelui meu, nepoata de fiu a unui căpitan din legiunile italiene (numai un necioplit și un bădăran putea să creadă că-ți sînt bunică) să fie luată drept evreică. Într-adevăr, doar o persoană fără minte precum este Sophie putea să-i dea unei fetițe poloneze un asemenea nume!

Dar Michał nu se învoise cu Eveline.

Chiar și mai tîrziu, la Petersburg, ca *mademoiselle* Zapcinskaia — sub numele de Róża n-o știa nimeni — cînd s-au întîlnit pentru ultima oară la corul bisericii Sfînta Ana, el

---

[1] Polonezi scîrboși (rusă) (n. tr.).

[2] *Trenii*, faimos ciclu de elegii (1580), tradus și în limba română, aparținînd celui mai de seamă poet polonez din epoca Renașterii, Jan Kochanowski (1530—1584) (n.tr.).

tremurînd într-o şubă prin care trecea vîntul (dar de nuntă de la blestemata aia de cursantă), ea, palidă, rece ca marmora, Michał îi şoptise:

— Iartă-mă, Róża mea... Róża vieţii mele... Cea mai frumoasă, unica mea roză, iartă-mă, nefericitul de mine şi adio!

Adam îi spusese de la început: domnişoara Eveline. Mai tîrziu îi spusese întotdeauna: Elcia. Două nume — două vieţi: cel dintîi, scurt şi adevărat; cel de-al doilea — scornit şi lung, mult prea lung... Primul — o floare, dragoste şi nefericire. Al doilea: respectul oamenilor, onoarea şi moartea lentă a sufletului.

— Elcia, Elcia, îl îngînă şuierat Róża, pînă răguşi de atîta batjocură. Ai fi zis că prin numele ăsta vrea să biciuiască pe cei ce s-au făcut vinovaţi de întîmplările din viaţa ei cînd a încetat să mai fie Róża. Adam mijî ochii, tremură ca scuturat de friguri. În sfîrşit, se smulse de pe scaun, îşi flutură mîinile pe deasupra capului şi, cu un pas nervos, şovăitor, alergă iute la uşă. Róża îşi veni în fire:

— Stai, unde te duci? Delicat te-ai mai făcut, nu te mai poate atinge nimeni! Dealtminteri eu nu pe tine...

Adam scîrţîia cu galoşii lîngă cuier. Atunci Róża rosti cu un glas străin, ca o sentinţă fără apel care venea parcă de pe celălalt tărîm:

— Înapoiază-te, ţi-o cer, Adam.

Se simţi zguduit şi se înapoie şi mai adus de spate. De astă dată îi vorbi cu blîndeţe:

— Draga mea, linişteşte-te, îţi faci numai rău... Wtadyś mi-a povestit că doctorul acela, nu mai ştiu cum îi spune, cel din Królewiec, ţi-a atras atenţia să te fereşti în special de enervări... iar acolo, la ei, trece drept o somitate.

Róża roşi, deschise gura, se foi stînjenită... Era limpede că un val de sentimente urcă şi-i copleşeşte conştiinţa. Reuşi totuşi să nu spună nimic şi se aşeză. După o bună bucată de vreme rosti încetişor:

— Uite-i, poftim, încearcă-i.

Luă papucii şi-i întinse lui Adam.

— A, ce bine, oftă el uşurat, a, ce bine! Dă-mi mîna, măicuţă, se însufleţi, dintr-o dată deveni glumeţ, ba chiar fericit, văzînd c-a trecut furtuna. Mi-ai făcut un adevărat bine, acum îmi îngheaţă atît de rău picioarele, eu o ştiu pe măicuţa noastră că are mîini de aur, cînd se apucă să facă ceva... Ce să mai spun — fix, *fertig*, *abgemacht*...

Cînd le-ai apucat să-i împleteşti? Acu trei zile, nu-i aşa? Ce frumos i-ai făcut!

Sporovăia cu teamă şi cu speranţă, îi săruta mîinile nevesti-si, tropăia pe loc, privea papucii.

Róża îl întrerupse.

— Nu de trei zile, ci de două săptămîni. Nu de îndemînare e vorba şi nu de lucru, ci de cu totul altceva.

Adam se foi cu vioiciune:

— Ce-ar fi să-i încerc? Bineînţeles, am să-i încerc numaidecît, dacă măicuţa îmi dă voie...

Luă papucii, se aşeză şi începu să moşmondească ceva pe la pantofi. Avea dintotdeauna mişcări lente, înainte de a se decide să apuce vreun obiect ori să-l mute din loc, să tulbure în orice alt fel încremenirea naturii moarte, stătea pe gînduri, se codea, întindea şi trăgea îndărăt mîna de mai multe ori, nesigur parcă de tactica ce se cuvenea folosită, ca şi cum şi-ar fi dat seama de sensul grav al inerţiei, de riscul ce-l comporta orice schimbare. De cîte ori Róża îl fixa pe cînd trebăluia prin casă, Adam se fîstîcea din ce în ce, mîinile începeau să-i tremure, nu mai ştia nici ce face, nici unde se află, legile fizicii îşi pierdeau pentru el înţelesul, experienţa unor ani îndelungaţi se dovedea amăgitoare, şi el pierdea simţul realităţii. Acum la fel, ba îşi ridica pantalonii pînă la jumătatea gleznei, ba îi trăgea în jos dezorientat. Iar Róża îl privea cu luare-aminte. Cum ea tăcea, îl cuprinse speranţa că ceea ce face e raţional, că pentru a încerca papucii exact asta trebuia făcut: să-ţi tragi pantalonii în sus şi să-ţi scoţi ghetele. Aşadar repede, cu o hotărîre de care era rar în stare, cu vioiciune, după ce desfăcu şireturile, se apucă să-şi scoată pantofii. Suferea de lumbago, orice efort din şale îl umplea de spaimă aşa încît strînse din ochi, şi în plus făcu dinainte o schimă de durere. În aceeaşi clipă sări în sus ca ars şi holbă ochii. Róża rîdea. Rîdea furtunos, cu duşmănie, încît îl trecură fiorii. Încercă să-şi închipuie că mina lui îndurerată stîrnise rîsul nevestisi, chipul i se destinse şi murmură:

— Zău că mă doare, crede-mă, Elcia, numai cît mă aplec şi mă şi apucă. Şi tu de ce-i fi rîzînd de mine? Hai, lasă, încerca el s-o îmbuneze. Dar alungă numaidecît gîndul că schima lui de durere îi stîrnise ei rîsul: încetă s-o mai liniştească, îşi lăsă umerii în jos, un zîmbet perplex i se aşternu pe faţă... O ştia prea bine, Róża nu rîdea de ceva întîmplător, de ceva ce se ivise întîmplător, rîdea de el întreg, de el aşa

cum fusese întotdeauna, cum este şi cum nu va izbuti să fie în alt fel. Nu avea ce s-o întrebe, nu avea ce să-i explice, trebuia încă o dată să mai aştepte. Ochii Rózei luceau cu o flacără galbenă, cu unicul foc cu care ştia să ardă pentru soţul ei — focul urii.

El îşi înghiţi saliva, păli, îşi încrucişă mîinile pe burtă. Atunci Róża se opri din rîs şi strigă:

— Ce faci acolo? Trebuia doar să-i încerci! N-aveai altceva de făcut! Şi tu cum te-ai apucat să faci asta? Din ce sînt făcute degetele astea ale tale? Sînt nişte surcele, da, nişte surcele!!!

Îi întoarse spatele, cuvîntul „surcele" fu rostit cu un dispreţ total, cu scîrbă, cu resentiment, de parcă surcelele ar fi fost cele mai ruşinoase obiecte din lume, acum şi pururea.

— Astea-s mîini, astea-s degete? Sînt tot atît de boante ca şi tine!

Se apropie vioaie şi apucă mîna uşor tumefiată şi pistruiată a lui Adam, ca într-o gheară.

— Nu înţeleg, zău dacă înţeleg, spuse din adîncul deznădejdii ei. De cînd sînt n-am văzut nişte mîini atît de neroade, atît de neîndemînatice!

Adam îi răspunse calm:

— Lasă-mă, şi duse o mînă la spate, iar pe a doua o vîrî în buzunar.

Şi *asta* o ştia prea bine: de aceea erau mîinile lui boante, ridicole, dezgustătoare, pentru că nu erau mîinile lui Michał.

Adam o ştia de peste patruzeci de ani. În prima lună de căsătorie intrase odată, pe neaşteptate, în odaie şi dăduse peste Róża stînd îngîndurată, la fereastră... În rochia deschisă la culoare i se păru micuţă şi neajutorată. Privea oraşul de pe malul Volgăi, străină tuturor, el însuşi o cunoştea prea puţin, desigur îi era dor de maică-sa ori de Varşovia, sau poate de vreun ceas din copilărie...

Adam fusese vrăjit de Róża din primul moment de cum o văzuse, încă de pe cînd trăgea cu ochiul la ea în poştalionul care se îndrepta spre Nowe Miasto. Mai tîrziu, vraja sporise de la o privire la alta, de la un cuvînt la altul, de la o surpriză la alta, îi umpluse pieptul, pînă cînd, în cele din urmă, îi cotropi toate celelalte gînduri şi sentimente. Această vrajă — după cum înţelesese Adam cu timpul, dar prea tîr-

zin — era mai curînd o uimire. O necontenita și nesfîrșita uimire cu privire la Róża.

Așa cum la nuntă Adam uitase să-i răspundă preotului, covîrșit de dorința să atingă obrajii iubitei sale — nu să-i mîngîie, ci să se convingă că sînt tocmai astfel, neobișnuit de întunecați și totodată luminoși și că sînt adevărați — tot astfel, în cursul vieții lor comune, îl încerca necontenit dorința să verifice dacă a auzit bine, dacă a văzut bine ce spune și ce face Róża. Dacă ea — întocmai așa cum era — exista cu adevărat. Mai mult de zece ani uimirea în fața Rózei fusese izvorul unei fericiri cumplit de dureroase. După aceea, pierzîndu-și acea nuanță de încîntare, se preschimbase într-un coșmar. Róża era atît de imprevizibilă, atît de stranie, încît pentru Adam existența ajunsese asemeni unui codru plin de capcane și de năluci.

Atunci cînd intrase pe neașteptate în primul lor dormitor și o văzuse pe Róża, într-o rochiță modestă, prea scurtă, cu ochii pierduți spre siluetele îndepărtate ale caselor — atunci nu fusese nici mirat și nici vrăjit. În sfîrșit, asta așteptase, în sfîrșit, așa și-o închipuise încă de mult, că în acest fel o să-și găsească tînăra soție într-o frumoasă dimineață. Pierdută printre străini, ușor speriată, accesibilă și urîtă. Oftă, de parcă i s-ar fi luat o povară de pe umeri, cuprins de o nespusă duioșie pentru făptura aceea firavă. Visa destăinuiri udate de lacrimi, liniște, apoi superioritatea lui protectoare și o căsnicie trainică, adică tot ce n-ar fi fost dragoste dar, pînă la urmă, i-ar fi dăruit-o pe Róża cu adevărat.

În sfîrșit, în sfîrșit venea la Róża ca la ființa cea mai apropiată — se ducea la ea să afle tihnă după fericire.

Se apropie de soția lui cu un pas sigur și-i puse o mînă pe umăr. Ea nu se sperie, întoarse încetișor capul... și Adam simți o dezamăgire la fel de dureroasă ca un călător cînd dă cu ochii de fata morgana: obrazul Rózei exprima un fel de fascinație. Femeia din fața lui îl învăluia într-o privire izvorînd din depărtări inaccesibile. Într-o privire încărcată de gînduri care nu aveau nimic comun cu nici una din năzucirile lui Adam. Róża era din nou minunat de frumoasă și neașteptată. Cu un fel de bucurie își purta privirea aprinsă, de la chipul soțului la mîna lui care i se odihnea pe umăr. Genele i se zbătură, ochii rătăciți de extaz începeau parcă, încetișor, să destrame realitatea și brusc se ivi în ei rușinea și scîrba. Gemu:

— Tu erai? și se strînse în așa fel, încît mîna bărbatului lunecă în jos.

În seara aceea Róża se sculă de la cină și fugi în dormitor fără să spună un cuvînt. Cînd Adam o urmă, o găsi plîngînd tare, ghemuită pe pat. Strîngea ceva la piept. Brusc încetă să mai plîngă, își ridică, spre Adam, ochii negri și umezi, și rosti cu un glas nepăsător:

— Uite, ăsta-i Michał.

Și îi întinse fotografia caldă încă de îmbrățișarea ei. Adam nu se clinti... Atunci luă fotografia înapoi, o mîngîie cu vîrful degetului și murmură:

— O, ce mîini, și ce brațe...

IV

ADAM ÎNVĂȚASE SĂ FIE RĂBDĂtor. Ședea acum în fața Rózei cu mîinile ascunse și aștepta. Pe cînd Róża arăta de parcă n-ar mai fi avut vreme să aștepte nimic. De parcă totul trebuia spus și făcut fără cea mai mică zăbavă. Iarăși speriată și într-un fel patetic de propria ei viață, striga:

— Ce se poate face cu asemenea mîini? Niciodată n-ai știut nici măcar să tai pîine!

Adam bombăni fără convingere:

— Flămîndă n-ai rămas niciodată, nici tu și nici copiii...

Se înecă de furie răspunzîndu-i:

— Flămîndă? Zici că n-am fost flămîndă? Și dacă n-am fost, cui o datorez? Cine dădea lecții? Cine cosea pînă în adîncul nopții? Venea toamna, era frig, sufla vîntul, obrajii îți înghețau chiar din poartă, domnișoarele se cuibăreau pe acasă, mîncau dulcegață, beau cîte un ceai fierbinte, făceau pasiențe... Pe cînd eu, împreună cu o nătîngă de țărăncuță, înfășurată pînă la nas, alergam de la un podeț la altul. Ca să cumpăr legumele și fructele pentru iarnă de-a dreptul de pe șlep, de la vînzătorii cu hurta, de pe rîu, la prețurile cele mai ieftine. Iar după aia stăteam și dîrdîiam de frig, păzind bunurile soțului, pînă le cărau în beci. Și în vremea asta nu-mi luam ochii de la ceas, să nu întîrzii de la lecție, și uite, cu degetele astea înțepenite să-mi pot învăța elevii să execute

pizzicato. Şi cine ţinea elevi în gazdă? Cine îşi transforma rochiile de sute de ori, cine?

Veni asupra lui Adam dezlănţuită. El păli şi mai tare, făcu un semn de lehamite cu mîna:

— Ştiu, am auzit-o de o sută de ori... Mă rog, ai muncit, cinste ţie. Nici eu n-am stat cu braţele încrucişate... De ce te burzuluieşti? Am fost sănătoşi — am muncit. Să-i mulţumim lui Dumnezeu!

Nimic nu putea s-o înduplece pe Róża. Duse mîna la inimă, apoi la gît... Nu izbuti să-şi exprime pe loc indignarea.

— Lui Dumnezeu? Iar o iei cu Dumnezeu? „Trebuie să-i mulţumim lui Dumnezeu", „Dumnezeu ştie ce face". Iată subterfugiile tale preferate. Ca să scapi, să nu fii nevoit să înţelegi cu mintea ta, ori să încerci vreo schimbare în mai bine! Vrei să-ţi amintesc încă unul dintre subterfugiile tale? „Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat." Ei? Ce zici? Ai uitat?

Îl împingea pe Adam cu genunchii, îl lovea cu pumnul în umăr. Izbea în el cu pumnul ei tremurător ca într-o uşă închisă.

— Am să-ţi amintesc eu dacă ai uitat. Uite cum a fost... Kaziuczek zace în aşternut, ars de boală şi se înăbuşă, se sufocă. Mişcă din guriţă ca un peştişor. Iar eu stau lipită de patul lui, pe podea. Nici în genunchi, nici aşezată, nu mai ştiu nici eu cum de mă ţin pe picioare, aş vrea să se caşte pămîntul sub mine şi să mă înghită, să mă prăbuşesc fie şi în iad, ca să nu mai simt nimic şi să nu mai ştiu de mine, să mă scufund, şi să nu mai gîndesc, şi să nu mai sîngerez de milă pentru suferinţa acestui copil. Am avut şi un consult medical, i-au făcut şi o operaţie, am adus un profesor de la Moscova, i-au sfîrtecat gîtlejul — nelegiuiţii — i-au făcut traheotomie, dar nu mai e nici o speranţă, nici o speranţă! Kaziuczek zace, ochişorii i se înfundă în orbite, dă ochii peste cap... Eu stau şi văd totul şi nu pot face nimic. Iar tu eşti părintele lui. Îţi spun: „Adam, scapă-l, altfel îmi pierd minţile. Scapă-mi copilul, am să sărut podelele sub paşii tăi, pulberea pe care calci". Iar tu? Îţi aminteşti — ştii ce mi-ai răspuns? Ai lăsat capul în jos, ca un fariseu, la fel ca acum, şi mi-ai răspuns cu un glas mieros: „Linişteşte-te, Eveline, linişteşte-te, draga mea, *Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat*, nu stă în puterea omului să se împotrivească vrerii Celui-de-Sus". Iată ce mi-ai spus tu, fată! „Dumnezeu a luat." A luat... şi mieţul zăcea în faţa mea, încins de fe-

bră și gîfîia, și aștepta să-l salvezi... Iar tu îl și dăruiseși lui Dumnezeu! Pentru tine era gata pierdut, gata luat... Ești un tîlhar, un tîlhar răbdător, mironositule, iar de îmbolnăvit, tot din cauza ta se îmbolnăvise... Oare pentru cine venise felcerul în dormitor, să-i maseze spinarea că-l cam dureau șalele? Iar copilul stătea lîngă tine și se strica de rîs: „Uite cum mănîncă tata bătaie la popou". Și din șorțul felcerului se scuturau microbii difteriei cum se scutură puricii! Că tot el făcea și dezinfecțiile prin oraș! Cine l-a adus în casă spre pierzania propriului copil? Și pe urmă l-a oferit *de viu* lui Dumnezeu? Ia spune, cine s-a încumetat să facă una ca asta? Ori oi fi făcut-o anume, anume, da, pentru că eu, pe atunci, de dragul lui Kazio nu mă sinchiseam de nimic alta în jurul meu. Anume!

Adam se sculă din fotoliu. Nu mai era palid, era cenușiu, rece ca zăpada călcată în picioare. Doar ochii lui ieșiți din orbite erau roșii și scînteiau. Cu ochii o izbi pe Róża. O goni din fața lui — ea se trase îndărăt, cu spatele spre perete, cu dinții dezgoliți într-un rîs fără noimă.

— Taci! Încetează! țipă el, altminteri te omor!

Se opri, se lovi piept în piept cu bărbatu-său. Trăsăturile ei, încremenite de mînie, se destinseră, strigă cu un glas subțirel, înalt ca de fetiță:

— Omoară-mă! Chiar, te rog să mă omori... poate c-așa e dat să mă omori tocmai azi! Trase aer în piept. — Atîția ani m-ai chinuit de moarte și n-ai reușit să mă omori, poate ai să izbutești astăzi!

Adam o înșfăcă de umăr. Se vedea că prea multe vorbe cumplite i se îmbulzesc în gîtlej și-l sugrumă, că de aceea nu poate scoate nici un sunet; obrajii îi atîrnau, ochii injectați i se acopereau de un văl de nebunie, ura urca în el din adîncul vieții, sporea, creștea și deodată se opri — învăluit în strălucirea urii sale, un altul, un om înspăimîntător. O zgîlții pe Róża cea căruntă, cu turbare, cu o asprime triumfătoare, ca pe un vrăjmaș în sfîrșit descoperit.

— Tu, tu... șopti.

În șoapta lui era cuprinsă răzbunarea sclavului, fericirea ucigașului. Își aplecă obrazul peste obrazul ei, în privirea lui cea nouă, clocotind de ură, se elibera, renăștea. Încetă s-o mai zgîlțîie pe nevastă-sa, barba-i albă se zbîrli în mii de țepi, ura îl purifica, îl încorda, îi ilumina chipul ca de plăcerea voluptății. Nimic altceva nu mai putea să intervină între ei doi — decît moartea.

Róża ridică pleoapele. Privi cu băgare de seamă, binevoitoare, ciudatele schime ale bărbatului ei.

— Mi-e rău, spuse.

Și brusc lunecă într-o parte, cu tot trupul ei moale, iar nările îi fremătau... Adam de-abia apucă să întindă brațele — se prăbuși în ele, țeapănă. Cum, necum, făcu față poverii și cu cel mai mare efort de care era în stare își trase soția spre divan. Nu apucase să se răcorească, să-și domolească mînia, Róża se năruise, lipsită de putere, în plin clocot al furiei lui de ucigaș, el era silit s-o salveze, gemînd de neliniște, păstrînd ura întipărită pe obraz.

Nu leșinase. Dar nu-l ajută cu nici o tresărire cînd se căzni s-o întindă pe canapea; avea picioarele țepene și brațele moi, trebui să i le aducă la locul lor unul cîte unul. Gîfîia, cu ochii larg deschiși, dar cînd soțul îi îndepărtă părul răsfirat pe frunte, rosti cu un glas somnoros:

— Ai vrut să mă omori...

Atunci de-abia Adam se dezmetici. Ura i se șterse de pe obraz, făcu un semn de nepăsare cu mîna:

— Ei...

Se așeză lîngă Róża, dezarmat pe veci, lipsit pînă și de ultima speranță. Róża nu îngăduise să fie atinsă nici măcar cu ura, se prăbușise singură în hăul în care el dorise atît de aprig s-o arunce. Iar acum Adam dorea s-o smulgă din nou de acolo, cu orice preț, s-o aibă iar vie, caldă. Se repezi să-i frece picioarele, îi trase pantofii, îi frămînta din răsputeri talpa picioarelor, călcîiele, își aplecase fruntea, sufla cu gînd să-i încălzească piciorul atît cît se străvedea prin ciorap. În sfîrșit, Róża făcu un gest imperceptibil cu degetul de la piciorul drept și totodată șuieră:

— Ajunge! Doare...

Își trase rușinat mîna îndărăt și oftă spunînd:

— E adevărat, cu surcelele astea ale mele...

Nu îndrăznea să-și atingă soția, o privea doar rugător, poate că dorea ceva, poate ar lua totuși un medicament... Róża se întoarse cu fața la perete — se vedea că răul începea să treacă — și ceru:

— Adă-mi din bucătărie un pahar cu ceai fierbinte. Pe Sabina n-o lăsa să intre aici. Telefonează-i lui Wladek să vină numaidecît.

Plecă tropăind mărunt să-i îndeplinească poruncile. Peste o clipă, cu ceașca de ceai în mînă, vorbea la telefon:

— Tu eşti, Władzio? Vino, dragă, cît mai iute, te roagă mama. Da, la Marta. Nu. Te roagă să vii neapărat chiar acum.

Apoi se grăbi să ducă ceaiul Rózei. Stătea culcată mai degajat, uimitor de senină. Adam împinse în dreptul ei o măsuţă mică, apoi încremeni neştiind ce să facă. Se strîmbă la el şi îi spuse:

— Cum vrei să beau? Că doar n-o să mă ridic singură.

Se repezi şi-o săltă aşezînd-o. După aceea, speriat de propria-i îndrăzneală, se aşeză cu fereală pe marginea canapelei, luă cu linguriţa puţin ceai fierbinte şi-l duse la gura Rózei. Ascultătoare ca un copil, întredeschise buzele şi sorbi. Pe Adam îl străbătu un fior de fericire. Se cuibări mai bine şi începu să-i dea ceaiul cu religiozitate. În curînd, Róża căzu la loc pe pernă. Gîtul îi zvîcnea, sîngele îi năvăli în obraz, roşeaţa îi cuprinse pînă şi nasul, ochii i se aprinseră. Adam încercă să-i mai apropie de gură o linguriţă de ceai, dar ea ridică braţul, înlătură mîna soţului cu un gest de alint, apoi rîse. El se fîstîci, ea repetă cu ranchiună şi respect:

— Ai vrut să mă omori, aşa va să zică!

Soneria ţîrîi, iar Adam nu mai apucă să se mire de Róża, ci se repezi în vestiar. În prag se opri: îi strigase ceva încetişor. Un cuvînt neverosimil, părăsit atît de iute şi de atîta amar de vreme... Nu-i venea a crede că-l rostise iar. Ciuli urechea... Ba da, nu încăpea nici o îndoială:

— Adasiu.

Se înapoie, rănit de cuvîntul acesta întîrziat, plin de presimţiri rele.

— Elcia dragă, ce ai? şi se aplecă deasupra ei aşa cum stătea culcată.

— Nu, n-am nimic. Mă simt atît de ciudat... Cînd ai alergat spre uşă mi s-a năzărit că nu te-am văzut niciodată. Proasta de mine, brusc am simţit nevoia să te văd.

O spuse jumătate plîngînd, jumătate rîzînd, gîfîi şi peste o clipă adăugă:

— Tu să nu-ţi închipui... Kwiatkowska aia a ta. Acum înţeleg totul.

Soneria turbase, Sabina se urnise din bucătărie, i se auzeau paşii duduind în sufragerie. Adam, uluit, uitase pe ce lume se află. Róża îl împinse cu blîndeţe, îndemnîndu-l:

— Du-te, du-te odată, sună.

Între timp, la uşa de la intrare hărmălaia era în toi. Sabina, glumind, făcea să scîrţîie zăvorul, se auzi bufnitura

unui obiect pe podea, cineva tupăia din picioare ștergîndu-și cu zgomot ghetele de preș. Adam se însenină:

— E Zbyszek — iar Róża se întunecă:

— N-are ce să caute aici, să se ducă la el în odaie.

Dar Zbyszek și pătrunsese în salon. Aruncă o privire bunicului, o privire bunicii și se opri în loc șovăitor. Pe bunică n-o iubea, ori de cîte ori venea pe la ei, toate păcatele lui erau date în vileag și toți erau prost dispuși. Pe bunic îl iubea foarte mult, dar nu-l socotea o persoană importantă, ci mai degrabă un fel de urs de pluș, pe care-l instalezi, cu toate onorurile, pe canapea, fiindcă este „o amintire", pe care pentru nimic în lume nu ai dărui-o altcuiva, dar cu care nimeni nu se gîndește să se joace. Faptul că bunica era întinsă pe canapea nu-l nedumeri — ea făcea întotdeauna lucruri ciudate: ori dibuia mobilele vechi de prin unghere și pretindea să le admiri, ori lua vreun obiect de care aveai nevoie și pleca cu el, ori îl ocăra pe tatăl lui, ori cînta din vioară... Acum stătea culcată în salon, roșie la față, la ora unu ziua, cînd alți oameni circulă pe stradă. De un lucru era sigur, că n-are să iasă nimica bun din asta, și Zbyszek se zgîia mofluz la bunică-sa.

Róża, la rîndul ei, își privea nepotul cu neliniște. Întotdeauna avusese o aversiune față de „bărbița ascuțită" a Martei, trăsătură distinctivă a lui Adam. Băieții — Władyś și Kaziuczek, cel care murise — semănau cu ea, putea să și-i închipuie drept copiii ei cu Michał; Marta, în schimb, era „leit fiica lui tăticu" — și instinctul matern al Rózei era nevoit să se strecoare necontenit prin meandrele trăsăturilor pe care le ura. Zbyszek, pe lîngă că era fiul și nepotul „bărbiei ascuțite" mai era și „bucățică ruptă" din ginerele ei — altă făptură antipatică. Totuși acum, în privirea pe care o îndreptase către Zbyszek, era un fel de intenție împăciuitoare amestecată cu speranță.

— Ei, îl întrebă, ce spui? Ce se spune cînd intri în casă?

Adam se chirci: și dintr-un năravpedagogic și din firea lui atît de smerit plecată în fața rînduielilor divine — respecta foarte mult copiii. Vedea în ei viitorul neamului, speranța lumii creștine, răscumpărarea părinților în fața lui Dumnezeu. Oricum ar fi fost, îi socotea drept daruri ale cerului, le admira puterea și totodată se temea să împovăreze prea de timpuriu, cu vorba sau cu fapta, plăpîndele puteri fizice sau morale ale copilăriei. Cu atît mai mult își respecta nepoții, care, distanțîndu-se de el prin două generații,

purtau în sine mai multe taine omenești și divine decît proprii săi copii.

Obișnuit cu arțagul soției sale, șopti:

— Lasă-l, Elcia, lasă-l în pace... Și cît pufu de iute intră în vorbă cu Zbyszek:

— Bună ziua, Zbyszek, cum de-ai venit azi atît de devreme de la școală?

Băiatul nu răspunse. Avea o lucire răutăcioasă în ochi, preocupat de jocul dintre el și bunică. Peste un minut strigă triumfător:

— Ce se spune? Nu se spune nimic! Eu în casă am intrat pe poartă. Iar în poartă stăteau un camion și doi cai... Cui era să spun bună ziua?

Róża sări în sus de pe canapea.

— Iacătă-l, poftim de-l vezi, strigă, ce făptură drăgălașă, nu? Tu i te adresezi ca unui copil, iar el, ai auzit cum îți răspunde? Își bate joc de tine! Ăsta să fie un copil? Ăsta e un pehlivan bătrîn, e în stare să tragă pe sfoară și pe un iezuit. A moștenit talentele de tejghetar de la tăticutul lui: pare-se că printre ai lor unul din unchi făcea negoț cu scrumbii, purtări ovreiești... Ce te uiți la mine așa, ca un tîlhar? N-ai mai văzut cum arată un om la față? Vrei să-mi scoți ochii? Știu eu că ești în stare! Aveai numai o săptămînă cînd ai mușcat-o pe maică-ta... Pleacă de-aici, să nu te mai văd, nerușinatule!

Se așeză și-i arătă ușa lui Zbyszek cu un gest tragic, ca unui dușman primejdios și viclean. Puștiul deschise gura, poate că ar fi izbucnit în plîns de spaimă, dacă vorbele, tonul, gesturile bunicii nu l-ar fi preocupat atît de tare; jocul acesta neînțeles îl stîrnea, îl silea la eroism. Zbyszek oftă adînc și răcni:

— Bunica să plece de la mine din casă!...

Și abia după aceea își apucă ghiozdanul și ieși în goana — palid, zguduit, urlînd de plîns.

Róża, cu mîna întinsă înainte, părea iluminată de o bucurie rea.

— Uite, c-am apucat-o și pe asta. Uite! spunea cu glas gîfîit. M-alungă. Ovreiașul ăsta mă alungă din casa propriei mele fiice.

Își trase mîna îndărăt, se prăbuși pe pernă, plînse cu tristețe. Adam de cîteva minute alerga prin odaie cu capul în mîini, gemînd.

— Doamne, Doamne milostive! Ce rușine, ce rușine nemaipomenită, încetează, Eveline, pentru Dumnezeu, încetează!

Acum stătea în mijlocul odăii și privea în jurul lui ca un om care simte că i se clatină mintea. Se apropie de Róża și-i privi lacrimile fără să-i vină a crede. Ea plîngea tot mai tare, așa încît în cele din urmă îi spuse:

— Tu singură începi, te repezi ca o nebună, și pe urmă stai și plîngi...

Ea continua să plîngă cu sughițuri și printre hohote se strecurau cuvintele: „mă alungă", „astăzi"...

Adam își frîngea mîinile.

— Vino-ți în fire, ce tot spui, ce vrei? Copilul ăsta e nepotul nostru, iar tu te repezi la el parcă ar fi un răufăcător. De ce-l faci ovrei șmecher? Tu ești o fiară și nu un om, ești apucată ori ce ai?

Róża, care nu lua în seamă văicăreala lui Adam, se stăpîni totuși nițel, își mușcă batista, păru că ascultă niște sunete venite dinlăuntrul ființei ei, își legănă capul, deschise larg ochii, apoi îi miji, tulburarea îi alteră trăsăturile feței — pînă la urmă oftă de cîteva ori în șir și se potoli, avînd o pronunțată expresie de apatie.

V

IAR ȚÎRÎI SONERIA, ADAM ELECtrizat se repezi în hol. Deschise ușa; de data asta erau Władyś și soția lui. Intrară aducînd cu ei ca o boare rece și o nevinovată înstrăinare, care decurgea din faptul că se prețuiau reciproc și țineau la propria lor casă mai mult decît la orice; fiecare om, fiecare faptă, aparținînd chiar și universului celui mai apropiat, ca să ajungă la ei, erau nevoite să-și facă drum printr-un abur de simțăminte exclusive. Atunci cînd pătrundeau în sfera preocupărilor celorlalți, chipurile lor păstrau întotdeauna reflexul ultimelor cuvinte pe care tocmai și le spuseseră și care — niciodată și în față a nimic dinafară — nu încetau să fie importante. Și acum tot așa — deși tăceau sărutîndu-și părintele — arătau de parcă tocmai și-ar fi întrerupt convorbirea la jumătatea unei fraze.

Trecuseră, în ultima vreme, prin nenumărate greutăți, ba la drept vorbind chiar printr-un mare necaz. Władyś fusese brusc rechemat din postul lui de la Królewiec, la minister avea loc o schimbare de concepție, reprezentanții țării în străinătate, angajați în tactica obligatorie de pînă atunci, căzură victimă noii stări de lucruri, și cariera lui Władyś rămăsese spînzurată în gol — îl bătea gîndul să renunțe la slujba lui la stat.

Nu era un om tare. Róża dăruise primului ei născut o statură măruntă și o fire colerică — rod al anemiei ei de fecioară, accentuată de chinul unei căsnicii fără iubire. În trupul acesta plăpînd cu splina mare, cu inima excesiv de sensibilă, cu elanuri ambițioase, care-l făceau să sufere, datorită unui complex de inferioritate, Adam turnase balsamul firii lui flegmatice. Și astfel, crescut între o mamă care-l înspăimînta cînd cu accesele de mînie nejustificată, cînd cu prea marea și brusca-i duioșie, și un tată care se refugiase în umbra adîncă a muncii de toate zilele, a predicilor moralizatoare și a resemnării, Władysław devenise un bărbat irascibil și totodată orgolios: plin de fiere față de sîcîielile mărunte, în schimb plin de stoicism în fața realelor adversități ale vieții. De la Róża moștenise impetuozitatea lăuntrică, nevoia de schimbări, de biruințe, de a se afirma, de la Adam, tendința de a supraestima opiniile celorlalți și teama de răspundere. Fiecare sarcină nouă pe care i-o scotea dinainte soarta socotea că-i depășește posibilitățile, nu se simțea pe deplin înzestrat pentru nimic. Totuși, cu regularitate, își asuma toate aceste probleme dificile cu care — după cum socotea — nu era făcut să se măsoare. Ba chiar le căuta. Cînd, aflîndu-se într-o situație stabilizată, zărea ivindu-se la orizont prilejul unor noi eforturi și înfăptuiri, era cuprins de o frămîntare care se potolea abia după ce se apropia tiptil de acel prilej, îl împresura, îl hipnotiza, punea stăpînire pe el. Drept urmare, viața lui era alcătuită dintr-un șirag de etape scurte, îndreptate în direcții diferite, avea caracterul unei hoinăreli nervoase și fataliste. Întrucît își înfrîna necontenit slăbiciunea cu întreprinderi de tot soiul, mereu altele și tot mai grele, Władysław era într-o stare de surescitare cronică — orice neajunsuri, amînări, amărăciuni sau taine ale existenței, resimțindu-le ca năpaste chinuitoare. Nervii lui permanent încordați nu suportau, în aceeași măsură, zgomotul, nepunctualitatea, vremea rea, bolile, violentarea sensibilității și orice fel de metafizică. În schimb, necazurile le primea în

liniște: nu-l mirau, le aștepta întotdeauna, pe deplin convins — în ciuda aparențelor — de propria sa nepricepere și vină. Nu acuza pe nimeni, ba resimțea chiar o ușurare de o clipă: în sfîrșit povara căzuse de pe umerii lui neînstare s-o ducă, în sfîrșit se putea destinde în deplină umilință. Apoi brusc strîngea din dinți, se urnea greoi și cu un zîmbet năuc pornea pe urmele noului chin.

Acum din nou Władysław „umbla ca opărit", cum spunea Jadwiga. Ceea ce însemna că iar pornea să înfrunte o situație nouă, chinuit, înciudat împotriva lui însuși, și ferm hotărît pentru cele mai ambițioase înfăptuiri.

Jadwiga, femeie voinică și cu sînge cald, provenind dintr-o familie întemeiată pe un adevărat cult al bărbatului, își trata soțul ca pe copilul ei cel mai iubit și ca pe un erou. Expresii de felul celei „umblă ca opărit" le rostea în șoaptă, zîmbind fericită, și numai în fața unor persoane pe deplin și neîndoios devotate lui Władyś. Glumele ei materne dădeau frîu liber nevoii irațională de duioșie, care nu știrbea întru nimic atitudinea rațională a Jadwigăi față de soțul ei și care era de adorare. Władysław — speriat încă din copilărie, pînă în adîncul inimii sale, de disprețul Różei pentru bărbatul ei — primea ca pe un nemaipomenit dar al sorții, cu recunoștință și admirație, flacăra mereu nestinsă a veneratiei soției sale. Căminul lui, în care trei copii frumoși pășeau pe vîrfuri, dirijați de Jadwiga să nu tulbure nici un gînd, nici un capriciu al tatălui lor — constituia pentru el o navă nebănuit de sigură pe valurile neprietenoase ale vieții, locul biruințelor sale constante și al speranțelor temerare.

— Ce-i cu mama? De ce ne-a cerut să venim? întrebă Władysław de cum își scoase blana și își ajută soția să-și dezbrace paltonul. Presimțea schimburi de cuvinte neplăcute, așa că-și luă o înfățișare răbdătoare. Adam oftă:

— Ai să vezi și tu...

Jadwiga se apropie iute, se opri chiar lîngă bărbatul ei, gata să-i țină partea, să-l apere, fie și împotriva lui însuși.

Intrară toți trei în salon, zîmbind artificial. Văzînd-o pe maică-sa culcată, Władysław înălță din sprîncene și își luă un aer îngrijorat. Nici el, la fel ca Zbyszek, nu se mira — Róża, epuizată de crizele ei de mînie, era de multe ori cuprinsă de slăbiciune; totuși își manifestă stăruitor neliniș-

tea. Pentru că maică-sa o pretindea întotdeauna; cerea în mod formal să fie cu toţii neliniştiţi din pricina ei.

Pentru prima dată i-o pretinsese cînd Władyś nu avea decît vreo şase ani. Róża plecase atunci de acasă pe la ora trei după-amiază, ducîndu-se la Clubul Nobilimii, la repetiţie — în curînd urma să aibă loc un concert cu participarea ei.

La ei acasă, ca de obicei în asemenea ocazii, atmosfera era apăsătoare. Din zorii zilei Róża, îmbrăcată într-o rochie de dimineaţă, din batist, se închidea în salon, unde nimeni n-avea voie să intre sub nici un motiv. În ajun, seara, toţi ai casei primeau dispoziţii precise şi amănunţite, aşa încît bunica Sophie îşi tot punea ochelarii şi, ridicînd din umeri, se ducea să se uite la biletul de pe bufet: la zece dimineaţa — o lingură de untură de peşte lui Władyś, la unsprezece — de controlat în bucătărie dacă a fost curăţată carnea, la douăsprezece — copiii să iasă la plimbare; la unu — Anisja să se apuce de cîrpit... Sophie rîdea de acest orar, de untura de peşte, de pretenţia ca toţi să facă neapărat cîte ceva — la Taganrog nimeni nu lua untură de peşte, nimeni nu făcea nimic, în afară de ordonanţe, şi oamenii erau fericiţi. Totuşi îndeplinea cu sfinţenie cele cuprinse în bilet; în cazul unor abateri, Róża devenea înspăimîntătoare. Se proţăpea în faţa maică-si cu buzele la fel de subţiri ca *tante* Louise şi şuiera:

— Iar neorînduielile de la Taganrog? În casă la mine? Pe tata l-ai vîrît în groapă cu aiurelile tale, acum vrei să-mi demoralizezi copiii? Ofiţereaso!

Cu acest cuvînt pleca, veninoasă ca o viespe, iar Sophie îşi punea mîinile în şolduri, înălţa capul şi bombănea:

— Şi ce-i dacă-s „ofiţerească"? Mai bine „ofiţerească" decît nebună!

Venea şi ora prînzului. Se foiau încetişor în sufrageria vecină cu salonul, în sfîrşit se înapoia şi tata de la gimnaziu, îşi spăla multă vreme mîinile, făcea gargară, păşea pe vîrfuri, îşi dregea gîtul — dar vioara nu contenea nici un pic. Insuportabil, obsedant, exagerat şi excesiv de trist i se părea lui Władysław glasul viorii în acele clipe de incertitudine, cînd nu se ştia dacă mama se va arăta la masă sau nu. Mai cu seamă anumite fugi, anumite procesiuni de sunete înălţate cu o stăruinţă maniacă, mereu aceleaşi întrebări, ajungînd mereu pe alte căi către acelaşi hotar, unde le aştepta acelaşi răspuns, aveau în ele ceva dintr-un vis bolnav. Pînă la urmă, Władyś se simţea el însuşi ca o strună pe care maică-sa o atinge cu arcuşul silind-o să vibreze — şi se

smiorcăia într-un ungher. Tata, după ce mai zăbovea cam o jumătate de oră, își sufla nasul, își îndrepta cravata și fără să mai bată la ușă intra în salon.

— Se răcește mîncarea, Elcia, îi spunea. Copiii sînt flămînzi.

Róża îi primea cuvintele în diverse feluri. Uneori arunca vioara pe capacul pianului, împingea pupitrul cu impetuozitate, și, toată numai flăcări, striga:

— Știu, știu, știu! Și ce-i dacă s-a adus mîncarea? Alt lucru mai important decît prînzul nu există? Ce, sînt sluga voastră? N-am avut grijă să aveți prînzul pregătit? Păi atunci mîncați și mai slăbiți-mă, mai lăsați-mă să răsuflu! Vreau să răsuflu!

Țipînd astfel, se năpustea în sufragerie, ștergîndu-și mîinile cu o batistă, se prăbușea pe un scaun, împingea tacîmul și se cufunda într-o tăcere mohorîtă. Numai Kazio era în stare s-o înveselească. Copilul acesta, poate tocmai fiindcă fusese sortit unei vieți scurte, știa să-și folosească cu dărnicie farmecul alcătuit din nevoia copilăroasă de afecțiune cît și din priceperea maturizată prea devreme de a se purta în lume. Nu putea suferi să fie lăsat în umbră, voia întotdeauna să strălucească, să atragă atenția celor din jurul său, și știa perfect cum s-o facă. Dacă Róża era numai supărată, rostea cuvinte pline de haz, îi întindea mînuța peste masă, făcea fel de fel de giumbușlucuri. Dacă pe lîngă supărare ghicea și tristețe, folosea mijloace mai sentimentale: se întrista și el, punea căpșorul pe masă, refuza să mănînce. De obicei peste o clipă, Róża o întreba pe bunică:

— Ce are Kazio? E bolnav?

Atunci își ducea mîna la gură, ca să-și ascundă zîmbetul, continuînd să simuleze că e nefericit, pînă cînd maică-sa i se adresa direct:

— Ce ai, Kazio dragă?

Nici chiar atunci nu ieșea din rol, ci își înălța ochii mari, cenușii, începețoșați de o prefăcută durere. Se ciondănea cu maică-sa, o dojenea pentru ieșirile ei capricioase, o privea îndelung cu ochii înlăcrimați pînă ce maică-sa uita de sine.

Din păcate însă de cele mai multe ori, Adam, întrerupîndu-și soția din cîntat, era întîmpinat în salon cu mult mai rău. Róża nu-l auzea, ori poate se prefăcea că nu-i aude reproșurile. Continua să cînte, apăsînd pătimaș vioara cu bărbia, bătînd ritmul cu piciorul, numărînd cu glas tare. Dacă

el se încăpățîna și o ținea pe-a lui, Róża îi arunca o privire piezișă, plină de supărare și dispreț, mînuind sfidător arcușul.

De cîteva ori Adam se înfuriase. Ridicase vocea, susținînd că atît el cît și fiii lui au niște drepturi, că orice s-ar întîmpla, casa trebuie să fie casă, și că pînă la urmă are să iasă un adevărat scandal: îi va interzice să se producă în public! Se va duce la guvernator și-i va pune în vedere în mod oficial: ori concertele și filantropia, ori obligațiile de familie. Să judece și ceilalți ce era mai important!

În cursul unei scene de acest fel, încercase parcă să-i smulgă soției sale vioara din mînă. Róża, fără să se întrerupă din executarea *Melodiei* lui Rubinstein, se trăsese îndărăt spre fundul odăii, îl ocolise și intrase în sufragerie. Adam după ea, iritat în cel mai înalt grad, silindu-se să întreacă cu strigătele lui instrumentul:

— Pretind să fie respectate timpul și liniștea mea! Pretind — o spusese cu o voce exasperată, plîngăreață, ca de școlar, în timp ce arăta locul pe care trebuia să-l ocupe la masă stăpîna casei. Pretind ca acest scaun să nu stea gol în timpul orelor de masă!

Róża păși prin sufragerie, îmbrăcată cu un capot lung pînă la pămînt și ținînd în brațe vioara. De parcă n-ar fi avut încotro, de parcă vioara singură ar fi cîntat trista *Melodie*. Se așeză în capul mesei, între bunica Sophie și soțul ei, copiii — speriați — întinseră gîtul, cîntecul — tot mai amarnic, tot mai îmbibat de tristețe le flutura peste obraz, supa fumega, iar pe obrazul Rózei lunecau lacrimi.

Această întîmplare învinse rezistența lui Adam; multă vreme după aceea n-o mai chemă pe Róża la masă. Totuși, ori de cîte ori maică-sa exersa înainte de concert, Władyś murea de spaimă. Așadar, în acea după-amiază de pomină, cînd maică-sa plecase în sfîrșit la repetiție, cînd Anisja, după ce-i dusese la trăsură cutia cu vioara și notele, se înapoie tropăind veselă pe scară, în casă se înstăpîni voia bună. Bunica le făcu copiilor cu ochiul, aceștia se luară după ea în cămară, și într-o clipă se ivi pe masă dulceața de pepene, păstrată numai și numai pentru musafiri, iar din bucătărie răzbi glasul ascuțit al Nadici-cărturăreasa, căreia n-aveau voie să-i dea drumu-n casă. Sophie îi lăsă pe băieți să vîre degetele în chiseaua cu dulceață, să răsfoiască albume, să izbească cu pumnii în clapele pianului, ca însăși fuma și făcea pasiențe. Tata era la școală la o sesiune. Nimeni nu-i tulbura, nimeni nu le strica răzbunarea după ziua aceea aspră, nesuferită.

Îi stăpînea un sentiment atît de puternic de eliberare, încît Władyś se aventură pînă la *secrétaire*-ul mamei, trase sertarele, scotoci printre broşe, printre hîrtiile legate cu panglicuţe, în cele din urmă băieţii răsturnară tot ce le căzu în mînă, pe covor, şi se apucară să controleze dulapurile. Dichisiţi cu nişte fuste de mătase lungi şi foşnitoare, se pudrară, strănutară în norii de praf înmiresmat, ţopăiră printre scrisori şi brasiere de dantelă. Tămbălăul ţinu multă vreme, pînă cînd, în toiul celei mai dezlănţuite petreceri, Kazio tăcu brusc, privi în jur prin dormitorul Rózei, se apropie în goană de patul ei, îşi înfundă capul în cuvertură şi izbucni în plîns. Władyś se cutremură de spaimă. Smulse de pe el, cît ai clipi, veşmintele maică-si şi, pe jumătate mort de frică, se apucă să facă ordine. În cîteva minute odaia îşi recăpătă înfăţişarea obişnuită, suflară pînă şi pudra de pe mobila lustruită. În vîrful degetelor copiii se strecurară în salon... Amurgise, ferestrele erau aidoma unor persoane străine în rochii albăstrii, cu trenă. Abia lumina lămpii din sufragerie le mai spori curajul; Sophie, voioasă, ieşi în întîmpinarea copiilor, venind din bucătărie; pe o tavă aducea o tigaie cu un morman de blinele şi o oală cu smîntînă. Ţipînd de bucurie, Władyś se repezi spre scaunul lui, Kazio bătu din palme — era felul de mîncare pe care-l preferau şi pe care Róża îl interzicea. Începură să înfulece fără să se spele pe mîini, vînturau blinelele, le băteau cu palma, le muiau în oala cu smîntînă. Sophie rîdea. În curînd se duseră la culcare, în gură cu gustul acrişor de smîntînă, şi cu inima strînsă.

Cine ştie cît era ceasul cînd Władyś deschise brusc ochii şi îşi simţi mîinile strînse de mîinile fierbinţi ale cuiva. Clipi de cîteva ori, recunoscu obrazul mamei sale — fierbinte şi el — aplecat deasupra chipului său. Înmărmuri. Excesele de după-amiază, blinelele mîncate înainte de culcare cu mîinile murdare — un munte întreg de păcate (şi de ce oare vor fi fost atît de plăcute!) îi străfulgerară prin memorie; abătut, se temu să se mişte. Iar ochii Rózei îl cercetau, îl tot cercetau atît de aproape... Pe Władyś îl cuprinse mînia. Va să zică aşa, maică-sa vine noaptea să-l pedepsească pe păcătos, după ce răul a fost făptuit şi nimic nu mai poate fi schimbat... Dar ea de ce lipseşte zile întregi, de ce îngăduie răului să ducă nişte copii în ispită? De ce nu-i supraveghează? Întoarse capul cu neplăcere. Chiar atunci Róża strigă:

— Nimic? Nimic? Nici un singur cuvînt de bucurie, că am venit? Kazio este mititel, nu înțelege... Dar tu, o dupăamiază întreagă, o seară întreagă, cît a fost ea de lungă, n-ai simțit nici o clipă o neliniște din pricina mamei? Unde o fi? Oare se va întoarce? Stai întins pe spate, culcat ca o păpușă de lemn, nu te bucuri, prin urmare nici n-ai fost îngrijorat din cauza mea! La ce oare m-am mai înapoiat?

Plînsea în hohote, tata veni iute, o apucă de umăr, și o scoase din odaie, șoptindu-i:

— Te-ai înapoiat, din fericire sau din nefericire, dar comportă-te omenește, nu speria copiii!

Władyś rămase în mijlocul tenebrelor zguduit, nesigur dacă e vis sau aievea.

Din ziua aceea, ori de cîte ori se întrerupea coexistența normală dintre Róża și restul casei, cînd se înapoia mai tîrziu, ea încerca să afle, întrebînd cu asprime, dacă copiii au fost neliniștiți din cauza ei. În scurt timp se deprinseră cu acest obicei. Władyś fugea chiar el s-o întîmpine, cu chipul îngrijorat, debitînd conștiincios:

— Bine c-ai venit, în sfîrșit! Unde ai întîrziat atita? Cum te simți? Mi-a fost foarte dor de tine.

Władyś nu pregetă nici de astă dată să se încrunte cu îngrijorare, atunci cînd își salută mama pe care n-o văzuse de cîteva zile. Róża nu înălță capul, se vedea că aștepta vorbele fierbinți ale fiului ei, că-i aștepta neliniștea.

Atitudinea lui Władysław față de mama lui nu era mereu la fel de încordată, la fel de exuberantă cum și-ar fi dorit-o ea; era în schimb una plină de curiozitate și de admirație masculină. Róża, eliminată din sfera fericirii în dragoste, căuta o punte de înțelegere cu celălalt sex pe calea maternității: fiii urmau s-o împace cu lumea bărbaților. Kazio murise abia apucînd s-o aline prin unul sau două zîmbete tainice. În felul acesta, întreaga povară a neîmplinirilor Rózei trecu asupra lui Władyś. Róża își satisfăcea nevoia de simpatie pentru elementul masculin prin aceea că, pe măsură ce Władyś creștea, își transpunea tot mai mult dorințele, concepțiile și interesele într-o tonalitate masculină. Neizbutind, datorită firii ei exclusiviste, să-și umple în nici un fel golul creat în viață de trădarea lui Michał, se îndepărta

pe începutul de elanurile feminine, preluînd stările sufleteşti masculine ale fiului ei. Ea însăşi rănită pentru totdeauna de un băiat tînăr, împărtăşea cu înflăcărare antipatia micuţului Władyś pentru fete, nu încercă niciodată să reabiliteze în ochii lui „femeia", să-i trezească sentimente duioase sau împăciuitoare, ci îi stîrni, cu toată sălbăticia de care era în stare, prin propria ei foame de expansiune, slabul lui instinct de revoltă.

Era incapabilă să înţeleagă că teama lui Władyś faţă de femei nu era nimic altceva decît teama faţă de ea; că antipatia lui pentru fete decurgea din resentimentele lui faţă de maică-sa. Róża se considera drept divinitatea fiului ei, drept o forţă lipsită de trăsături specifice, excepţională şi insesizabilă. În această calitate voia să-i dirijeze viaţa.

Pe cînd Władyś, slab, ager la minte, sensibil, scandalizat şi permanent înspăimîntat de mama lui, cucerit totuşi de farmecul vitalităţii, ciudăţeniilor şi deznădejdilor ei, nu putea pierde nici o clipă din vedere faptul că „aşa erau femeile". Pline de taină şi duşmănoase. Şi contrar intenţiilor Rózei, în inima fiului ei se înfiripa visul despre o femeie, care să nu stîrnească nici admiraţie, nici nelinişte, ci numai o nesfîrşită tandreţe.

Crescut de mic de maică-sa în ideea că hîrjoana cu sexul opus trebuia subordonată interesului (undeva, departe, se profila mirajul căsătoriei cu o moştenitoare bogată), îndată ce se maturiză, Władyś îşi îndreptă în primul rînd atenţia către femeile pline de strălucire. Frumoase, elegant îmbrăcate, dispreţuitoare. Le curta cu tîmplele zvîcnindu-i, arunca priviri furişe în corsajele de atlas şi în ochii plini de înfumurare, se străduia să şi le închipuie pălind, plîngînd, atunci cînd el, după ce-şi va fi satisfăcut poftele, se va înapoia la preocupările lui autocrate, masculine, iar ele vor rămîne însingurate şi visătoare. Se dichisea, folosea în mod conştient efectele frumuseţii sale, înflăcăra, stîrnea deznădejdea şi le ura. La vîrsta de optsprezece ani îi cita pe Schopenhauer, pe Strindberg şi, auzind-o pe mama lui cîntînd la pian din Chopin, plîngea cu capul înfundat în pernă.

Róża era mîndră de fiul ei. Cînd Władzio ajunse un bărbat tînăr, ea încă mai era o femeie tînără. Mai presus de orice îi plăcea să iasă cu el în lume. Asta îi îngăduia pînă la urmă să uite de Adam. Cît fusese Władyś mititel, Adam era nevoit să-şi conducă soţia la concerte sau la reuniuni filantropice, sau măcar să vină s-o ia. Îndată ce aspira atmosfera

artistică, de nepăsare salonardă a boemei bogate, Róża uita mirosul închistat, de belfer, al lui Adam, seriozitatea problemelor cotidiene, trasate dinainte pînă la moarte, din ochii lui Adam.

Władyś era înzestrat pentru muzică. Róża îl învăță să cînte la pian. Ce triumf, cînd fiul ei, în vîrstă de șaisprezece ani, o acompaniase în public unde executaseră un concert de Vieuxtemps! Sub ploaia aplauzelor stătuseră alături, umăr lîngă umăr, amîndoi tineri, amîndoi frumoși, ca de pe altă lume. Buimăcită de propria-i superioritate asupra vulgului, de privirile languroase ale demnitarilor — Rózei îi plăcea să pălăvrăgească după concert, observîndu-și fiul de la distanță. Îmbrăcat în uniforma lui elegantă de elev într-a opta, își sticlea cu duritate dinții, strîmba din buze, domnișoarele sufereau, iar Róża își satisfăcea dorința de răzbunare. În sfîrșit, înceta să mai fie o victimă, în sfîrșit inima ei însingerată de femeie împietrea — cu o privire rea, cu forța masculină rea a lui Władyś putea acum să rănească, să terfelească femeile!

Și, dacă pleca împreună cu Adam, toți știau prea bine încotro o ducea acel drum... Spre casa modestă, spre așternutul conjugal lipsit de dragoste, spre ziua de mîine fără surprize. Cu Władyś, în schimb, Róża pornea întotdeauna spre necunoscut.

VI

PE LA VÎRSTA DE DOUĂZECI DE ani, Władyś se logodi pentru prima oară. Se afla pe atunci în străinătate, la studii, cufundat în elanurile lui tinerești.

Casa părintească, în perspectiva universului, îi apărea redusă la dimensiunile unui bob de nisip. Cu toate acestea muzica, pe care se obișnuise s-o considere drept parfumul propriu al Rózei, continua să-i stîrnească neliniștea și o sumbră dorință de răzbunare — simțăminte de bază în atmosfera din preajma mamei sale. Pentru moment încerca, din pietate filială, să-și întrețină aceste stări de spirit, se ducea deseori la concerte și la operă, pentru ca, încruntînd din sprîncene, să se lase cuprins — în cinstea Rózei — de mînie și deznădejde. Totuși, în scurtă vreme băgă de seamă că în fenomenul muzical există tot atîta împăcare cu viața și umilință

cît și satanism. Încet, încet, elementul pozitiv al muzicii începu să-l atragă, cîștigîndu-i simpatia, și în felul acesta slăbi ultima sa legătură cu familia.

Într-o organizație studențească oarecare o întîlni pe Halina. Urîtă și săracă, nu avea nimic din farmecele feminine pe care el le ura atît. Nu era nevoie s-o supună, ca pînă la urmă s-o învingă cu vreun viclesug, ca se declară din capul locului cucerită. Nu-l chinuia nici un pic cu purtări misterioase, nu isca spaime și nici mustrări de conștiință. Pur și simplu lucrau și se odihneau laolaltă, la o temperatură egală, întreținută de sentimentele pline de supunere ale Halinei.

După o jumătate de an de relații conspirative, Władysław își încunoștință familia că se logodise. Numaidecît Róża se ivi la Berlin. La gară, fiul o întîmpină cu flori. Nu-și luase cu el logodnica. Halina urma să se arate abia a doua zi după-amiază la pensiune, după ce călătoarea s-ar fi odihnit. Chiar de la început, Władyś luă față de maică-sa atitudinea unei persoane atît de copleșite de bunăvoința ei, încît nici pînă la moarte n-ar fi avut cum s-o răsplătească. Róża coborî din tren cu migrenă și înălță asupra fiului ei o privire îndurerată, încărcată de reproșuri. Władyś se simți vinovat de migrena maică-si, de îmbulzeala din vagon, de hărmălaia ce domnea pe străzi; tremurînd de neliniște și de dorința fierbinte de a-i fi pe plac, o instală într-o trăsură și apoi într-un fotoliu, la pensiune. Se foia în jurul ei, o dezbrăca, o îmbrăca, o trata cu fructe, îi oferea apă de colonie. Róża își ștergea fruntea, iar Władyś zgribulit, se înapoia în lumea bîntuită de spirite a copilăriei sale, pe care crezuse că a părăsit-o pentru totdeauna.

Spre seară, Róża se simți mai întremată și-i ceru s-o ducă la operă. Se dădea *Madame Butterfly*. Așa cum obișnuia, Róża își manifestă entuziasmul față de clădirea Operei și de aranjamentul interior, și ura față de publicul din jur. Privea cu însuflețire marmorele și oglinzile, catifelele și stucaturile, plafoanele împodobite... Îl oprea mereu pe Władyś spre a-i arăta vreun amănunt arhitectonic, vreo frumusețe moartă... O făcea cu gestul de stăpînă a casei, plină de strălucire și bogăție. Emoția ei provenea dintr-un sentiment de surpriză; nu mai fusese niciodată acolo, nici nu făgăduise să vină și iată cîte comori îi pregătiseră. *Cine* le pregătise? Se vede că nu-i credea pe oameni drept făuri ai operelor omenești. Se vede că-i privea drept uneltele neînsuflețite și neînsemnate ale unor

puteri superioare, căci nu nutrea nici o umbră de bunăvoință pentru făpturile a căror strădanie o umplea de mîndrie.

Era privită cu interes, domnii îi aruncau ocheade din pricina frumuseții ei ieșite din comun, femeile, din pricina toaletei ieșite din comun. Garderobiera, o grăsană de treabă, le zîmbi văzînd o mamă cu fiul ei; luînd hainele din mîna lui Władyś, murmură cîteva cuvinte prietenoase și înmînîndu-i Rózei tichetul, o bătu amical pe braț. Róża o măsură cu atîta jignitor dispreț, încît femeia încremeni de uimire. Cum se îndrepta spre oglindă, toți fură nevoiți să-i facă loc, trăgîndu-se la o parte; pe inoportunii care îndrăzneau să-i stea în cale, ori nu se retrăgeau cu iuțeala cuvenită, Róża — din nou cu autoritatea inexplicabilă a cuiva care se consideră peste tot acasă — îi înghiontea. Ba unul, ba altul bombănir iritați, o doamnă căruntă începu o alocuțiune despre bunele purtări. Se întrerupse totuși la mijlocul frazei și plecă să se pieptene în altă parte.

Abia după ce ajunse la concluzia că i s-a dat pe deplin satisfacție, cînd socoti că prin ultimele dichisuri înfățișarea ei a atins culmea perfecțiunii, cînd Władyś — prevăzut cu un program și un binoclu — îi oferi brațul, cînd păși încetișor, în foșnetul mătăsurilor, pe covorul roșu, Róża începu să distribuie surîsuri. Zîmbea așa, undeva în neștire, și cu o nesfîrșită politețe. Zîmbetele ei cădeau peste chipuri însufletite, stîrneau bunăvoința: unii mijeau ochii, alții își ridicau *face-à-main*-ul ori monoclul, prindeau să șușotească sau dimpotrivă amuțeau. Reacția se dovedi puternică în special atunci cînd trecură printre șirurile de fotolii. Totuși, în clipa în care efectul obținut ajungea pînă la conștiința ei, Róża se posomora, simțindu-se jignită. Cu schimonoseli alunga valul de simpatie, pe care ea singură îl iscase în mulțime. Părea neînstare să priceapă legătura dintre zîmbetul ei și via curiozitate a străinilor, o scotea din sărite faptul că semnalele de înțelegere între ea și acea stihie atît de ospitalieră, care înalță palate pentru străine, puteau fi luate drept dorință de a stabili un contact cu vreo persoană sau alta. Izbea fără menajamente genunchii vecinilor săi, careva scăpă din mînă, din pricina ei, cutia cu bomboane și, fără ca măcar să mormăie un: „scuzați", se lăsă să cadă în fotoliu — ea, regină ultragiată.

Władyś suferi cumplit! Cît de repede și cît de adînc se cufundă din nou în prăpastia copilăriei lui dureroase! Obișnuit de o vreme încoace — datorită Halinei — cu bunătatea,

el, adeptul înflăcărat al bunei-înțelegeri, resimți deznădăjduit dîra de ură bine cunoscută pe care maică-sa o tîra în urma ei. Era așadar nevoit să intre din nou în zona glacială a neînțelegerilor pe care Róża o făurea în jur, el — aliatul, continuatorul, obiectul ei. Se temea să privească în dreapta sau în stînga, spre publicul maltratat cu cîteva clipe în urmă, se simțea îndurerat și neliniștit. Se aplecă, plin de grijă, în direcția Rózei, încercînd s-o izoleze de cei din jur, ca pe o substanță primejdioasă, ca pe o otravă. Totodată o milă fierbinte pentru agresoare îi umplu sufletul, tremura de teamă ca nu cumva răzbunarea imediată a celorlalți să n-o ajungă pe maică-sa, să n-o vadă frîngîndu-se în atitudinea-i de regină-maștera, să n-o audă izbucnind în hohote de plîns. Cu toate puterile inimii sale chema în ajutor muzica să-și desfășoare deasupra sălii cea de a patra dimensiune, în cuprinsul căreia toate faptele umane se încarcă de blînde înțelesuri.

Răsunară viorile, violele și violoncelul, menite să exprime farmecul grădinii de pe țărmul mării, nerăbdarea lui Pinkerton, umilința doamnei Butterfly, schimbările capricioase ale destinului. De îndată ce primele acorduri ale acestei Japonii italiene plutiră spre sală, Róża oftă și coborî pleoapele, iar Władyś putu să se destindă. Goro își începu scălîmbăiala slugarnică de măscărici, baritonul își înălță, printre magnolii, eleganța funcționărească de *dandy*, cu un glas plin de căldură își intonă melodia de bun-venit Suzuki. Ciripitul fetelor, cîntona marinarului și undeva departe, departe de tot, dincolo de culme, fraza veselei speranțe, ca de fluture, neprihănită, răspîndea în sala de teatru lumina dragostei încununată de moarte. Władyś cunoștea bine această operă și nu-i plăcea sfîrșitul ei tragic. De la prima scenă se înarma împotriva tristeții finalului. Atunci cînd Pinkerton îndrăgostit își înalță glasul pînă la stele: „*Ești a mea... pentru viața întreagă!*" tușea dezaprobator și urmărea cu o privire neîncrezătoare gesturile patetice ale tenorului. În actul al doilea, în timpul discuției doamnei Butterfly cu consulul despre păsările și trandafiri americani, rîdea sardonic, iar în scena cu florile întorcea capul nemulțumit de la japoneza exaltată și de la slujnica ei cea proastă.

Vecina Rózei plîngea în hohote, strîngînd mîna soțului ei, care se străduia s-o liniștească. Róża o țistui cu dușmănie și spuse în franceză:

— Pentru banii mei vreau liniște, vreau să pot asculta muzica.

Dar în clipele de încordare ale acțiunii pălea, îl apuca pe fiul ei de braț și, cu o privire plină de groază, rostea:

— Și ce are să fie acum? Vai, Doamne...

Apoi își lăsa capul pe speteaza fotoliului și tăcea cu o expresie de inițiere atît de adîncă, încît te cuprindea uimirea privind-o. Cînd își venea în fire arunca în sală priviri care păreau să spună: „Ce știți voi, nefericiților?" Tot timpul se legăna, ca purtată de un vifor nesimțit, întindea brațul, desfăcea și strîngea mîna, aproba din cap cu înfrigurare, apoi nega cu amărăciune în același fel, arăta de parcă ar fi deținut tîlcul unor lucruri cu totul de neînțeles pentru restul publicului. De cîteva ori își privi fiul ca de pe celălalt mal al unui rîu, triumfătoare și cu deznădejde. Wladyś lăsa ochii în jos... Totuși, cînd doamna Butterfly își luă adio de la copilul ei printr-un cristalin și eroic *la*, iar după aceea îi șopti cu glas sugrumat: „*Du-te, du-te și te joacă...*", Róza își schimbă brusc atitudinea. Se așeză țeapănă, își îndreptă jaboul și părul, își potrivi binoclul și rîse sarcastic. Spre marea rușine a lui Wladyś, harakiri-ul îndrăgostitei îl primi cu un căscat. Pinkerton țipa în spatele scenei: „*Butterfly, Butterfly*", iar Róża cu glas tare, ca la ea acasă, rosti:

— Hai să mergem, are să fie o îmbulzeală grozavă.

Ieșiră însoțiți de protestele și supărarea vecinilor.

A doua zi de dimineață, Róża vizită galeria de tablouri. Wladyś avea un seminar cu participarea obligatorie. Venind s-o ia pe maică-sa de la Kaiser Friedrich-Museum, o găsi în sala maeștrilor din Evul Mediu stînd în fața *Crucificării* lui Konrad Witz[1]. Nu-și văzu fiul numaidecît, privea tabloul cu o atenție încordată, cu umerii lăsați în jos, neputincioși. Se vedea că-și dorește să treacă dincolo, spre tărîmul sfinteniei și al jertfei, să înțeleagă și poate chiar să împărtășească patimile lui Isus și blînda răbdare a Mariei. Dar expresia de oboseală de pe chipul ei mărturisea că strădania îi rămăsese deșartă. Din senin, Wladyś îi sărută mîna. Róża tresări, roși la față...

— Ce-i cu tine, nebunule?

Era obosită. Wladyś începu să se entuziasmeze de tablou. Ea dădu din cap aprobator:

---

[1] *Witz, Konrad* (1400—1445), pictor, unul din cei mai importanți maeștri care au făurit o artă legată de realitate, impresionantă prin luminozitatea coloristică (n.tr.).

— Da, culorile sînt frumoase. Cerul, golful... Doar falduriile veştmintelor stau cam ţepene. Şi adăugă în şoaptă:

— Expresia... e... uimitoare.

Apoi întoarse spatele *Golgotei* şi-l trase pe Władysław la fereastră; arăta ca şi cum s-ar fi înapoiat dintr-un deşert.

— Ştii ce-mi place? îi explică ea. Ca în faţa unui tablou cu temă religioasă să te poţi gîndi la lumea cealaltă, dar cealălalt tărîm să nu mai pară omenesc. Aşa cum se întîmplă la Leonardo da Vinci.

Apoi aruncă o privire speriată în direcţia lui Witz.

— Pe cînd la el, totul continuă să fie omenesc. Toţi suferă, se contorsionează, mor...

După prînz veni la pensiune Halina. Cu obrajii în flăcări, îmbrăcată „decent", ca şi cum n-ar fi vrut să atragă prin nimic atenţia. Aruncînd o privire asupra îmbrăcăminţii logodnicei sale, Władyś preţui rezultatul eforturilor şi chibzuielilor acesteia. Róża o întîmpină pe logodnica fiului ei cu o politeţe exagerată. O aşeză cu de-a sila în fotoliu, ea însăşi mulţumindu-se să stea pe marginea scaunului, sună numaidecît să li se aducă ceaiul, se scuză de o sută de ori că primirea era atît de modestă, dar ce să-i faci, într-o casă străină, într-un oraş străin... Le lipsi o linguriţă, şi-i şopti lui Władyś să ia din valiză tacîmurile de voiaj. Acesta se execută neîntîrziat şi-i întinse numaidecît obiectul pe care-l ceruse. Ce privire cumplită îi aruncă maică-sa!

— Nu asta, pe cea de argint, îi spuse cu buzele albe de mînie.

După aceea împături şi despături şerveţelele, încercă mai multe variante de a aşterne masa, trăncănind fără pauză, zîmbindu-şi în oglindă, sărutîndu-l pe Władyś pe frunte — cu compătimire şi jale, ca pe un om despre care ştii că are să moară în curînd. În ochii Halinei — la început duioşi şi speriaţi, mai apoi plini de uimire — se ivi tristeţea. Şedea ţeapănă în fotoliul ei de onoare, tăcea, iar la toate întrebările răspundea monosilabic. Se înstăpîni brusc atmosfera de *five o' clock* de la o ambasadă — cea mai sterilă politeţe, nici o mişcare spontană, gesturi impersonale. Îmbrăţişarea sinceră, din inimă, pentru care venise Halina la mama iubitului ei, o înspăimîntase ca o vedenie! Simţeau cu toţii că vedenia bîntuia pe aproape, lipsea doar puterea care s-o poată materializa.

Pe măsură ce *petits-four*-urile dispăreau din farfurie, pe măsură ce Halina era tot mai mîhnită, Róża se însufleţea.

Începu să povestească apropo de seara pe care o petrecuseră în ajun la operă, despre cît era de muzical orașul Petersburg, despre cvartetele care aveau loc la medicul Curții, despre propriile ei succese la concerte, și despre minunatele vacanțe pe care le petrecuse în Lituania. Wladyś schimba fețe-fețe, nu îndrăznea să-și întrerupă mama, dar nu susținea conversația, dimpotrivă, vrînd să creeze un fel de contrapondere evocării acestui trecut străin — începu să-i adreseze Halinei întrebări privind treburile curente ale organizației lor studențești și de pe la Universitate, treburi pe care Róża n-avea de unde le cunoaște.

Dar și la acestea Halina răspundea ceremonios, derutată, descumpănită de tot. La urmă se lăsă o tăcere grea prin care răbufnea jignirea, ciuda și un sentiment de gol. Halina plecă atingînd, cu o mînă moale, degetele fierbinți ale Rózei, evitînd privirea lui Wladyś.

Peste o clipă se auzi trîntindu-se ușa de la scară, Wladyś se înapoie din hol, se opri în fața mamei sale frîngîndu-și mîinile. O privea cu mînie, cu tristețe, cu o milă jignitoare.

— Ei, ce e? Ce alte pretenții mai ai? îl întrebă Róża.

Wladyś păli.

— Cum ai îndrăznit, mamă, să te porți în acest fel cu o fată atît de bună? rosti, smulgîndu-și vorbele din adîncul inimii.

Ca de obicei în asemenea împrejurări, cînd din pricina atitudinii ei contrare firii omenești, sfera normală a realității era sfărîmată și o stihie întunecată își căsca brusc necuprinsele întinderi, Róża devenea alta, distrată, inconsistentă. Strigă mînioasă:

— Cum m-am purtat cu ea? N-am primit-o bine? I-am dat pînă și lingurița mea adusă din Caucaz, ca să-și bea ceaiul! Nici atît nu ajunge?

— Te rog frumos, să nu-ți bați joc de mine! N-am poftit-o pe Halina la o sindrofie! Vreau s-o iau de nevastă! Am ales-o drept femeia mea pentru toată viața. Iar dumneata, mamă, îi dai zor cu alde Boboliszki și Mysikiszki, cu mustața țarului și cîte soiuri de dulcețuri existau la Kiev... Într-o oră întreagă n-ai scos o singură vorbă mai de Doamne-ajută. Îți dai seama, mamă, ce nedreaptă ai fost cu această fată? Ce are să-și închipuie despre mine? Că pur și simplu am mințit-o, că dumneata habar n-ai de logodna noastră!

Țipa, își smulgea părul din cap, își mușca pumnii. Róża strălucea de fericire.

— Eu, nedreaptă? se miră ea. Eu am nedreptățit-o? A primi pe cineva politicos înseamnă a-l nedreptăți? Și cam despre ce-ai fi vrut să vorbesc cu Halina asta, sau cum i-o fi zicînd? Despre mătușa ei de la dracu-n praznic? Dar la urma urmei ce-mi pasă mie de mătușă-sa?

Władysław își lăsă fruntea peste mîinile încrucișate și izbucni în plîns.

— Am să înnebunesc, am să înnebunesc...

La început plînsul lui Władyś constitui pentru Róża o desfătare. Șuvoiul negru o lua cu sine, cuvintele, imprejurarea, sentimentele, toate se roteau ca un vîrtej, realitatea pierea înghițită de valurile absurdului și sfîrșitul tuturor chinurilor părea să fie atît de aproape. Dar Władyś hohotea tot mai spasmodic, ceea ce nu era deloc firesc pentru un bărbat adult, în copilărie suferise de atîtea boli, avea inima slabă, dacă îl apuca vreo criză... Spre marea ei mîhnire, Róża se simți din nou împresurată de legile fatale ale existenței. Nu se cuvenea să pună la încercare sănătatea fiului ei, purtarea ei samavolnică trebuia să se oprească acolo unde începea drumul care duce la moarte.

— Liniștește-te, îi spuse cu un glas înăbușit, am făcut-o spre binele tău. Am venit să te scap, deși, Dumnezeu mi-e martor, nu mi-a fost prea ușor să întreprind acest voiaj. Copiii nu știu să prețuiască niciodată asemenea sacrificii... Dar eu... Doamne, Dumnezeule... eu întotdeauna m-am amăgit că tu ești altfel.

Władyś sări în picioare. Din moment ce maică-sa încetase cu zeflemeaua și se învoia să părăsească împărăția himerelor, unde rămînea insesizabilă, ca să discute serios cu fiul ei, durerea lui de inimă se potolea, nebunia înceta să-i mai dea tîrcoale — orice rău își putea afla leacul. Strigă tare:

— Mamă dragă! Știu cît îți datorez! Am primit o educație pentru care m-ar putea invidia pînă și un fiu de conte. Ești o artistă, niciodată n-ai adus în casa noastră nimic vulgar. Și cu și Kazio am umblat frumos îmbrăcați, am fost hrăniți igienic, vara ne duceai la aer curat... Pentru că tu îți prefăceai rochiile de sute de ori și cîștigai foarte bine cu lecțiile de muzică. Deși ți-ai fi putut căuta altcum norocul, nu l-ai părăsit pe sărmanul și neajutoratul meu tată și pe noi — copiii. Datorită faptului că ești frumoasă și talentată m-am putut împrieteni cu fii de demnitari, am putut dansa cu domnișoarele cele mai elegante! Da, mamă, o știu prea bine. Și acum înțeleg că ai venit încoace pentru binele meu...

Dar dă-mi voie să-ți vorbesc despre această problemă de la inimă la inimă... Îți voi explica totul!

Își rostea elogiul izvorît dintr-o deplină sinceritate, conform cu reţetele proprii şi exacte ale mamei sale. Aceste cuvinte de laudă se înălţaseră în atmosfera copilăriei sale, iar el şi le însuşise întru totul. Cu orice prilej, Róża îşi proclama meritele menite să-i asigure recunoaşterea urmaşilor, iar Adam le amintea şi le colporta cu un zel de apostol.

Totuşi, acum, pe pămînt străin şi după o îndelungată despărţire, declaraţiile fiului ei sunau revelator. În sfîrşit, ceva se îndeplinise în viaţa Rózei, în sfîrşit nişte visuri se materializau: fiul ei, acum un adult, o adora. Încercă o bucurie nemaicunoscută. Călătoria la Berlin, explozia sentimentelor filiale ale lui Władyś i se păreau a fi punctul culminant al vieţii ei. Róża strînse la piept capul lui Władysław.

— Aşadar m-ai înţeles în sfîrşit? Domnul fie lăudat!

Plînse.

— Iată răsplata pentru viaţa mea nefericită... Fiul meu m-a înţeles! Fiul meu mă preţuieşte!

Zîmbind, fericită, se lăsă să cadă pe sofa.

— Vino, Władyś. Şezi aici, lîngă mine, văd că eşti un om întreg... Am să-ţi spun totul.

Îşi lăsă privirea în jos, păli, se apropia clipa eliberării: fiul va afla, în sfîrşit, adevărul. Fiul va distruge realitatea netrebnică şi va făuri o suprarealitate, în care mama şi progenitura ei, învăluiţi în dulceaţa unei depline înţelegeri, vor fi absolviţi pentru vina de a nu-şi fi iubit soţul şi părintele.

Władysław se nelinişti. Nu ţinea deloc să fie iar răscolite şi vînturate amintirile Rózei, dorea numai s-o apere pe Halina.

— Măicuţă, rosti, lasă-mă pe mine mai întîi, am să-ţi spun eu totul. Ascultă-mă...

Îl privi, clipind tare din ochi, ca trezită din somn. Dar el n-o lăsă să vorbească.

— Uite ce e, măicuţă, continuă Władyś, tu n-o cunoşti şi de aceea vrei să mă „salvezi". Te gîndeşti numai la faptul că nu e o partidă strălucită, iar acum o oră te-a mîhnit că nu e frumoasă. E adevărat, altădată făceam curte femeilor frumoase, dar pe atunci eram un băieţandru, nu ştiam nici eu ce-mi trebuie. Mamă, Halina nu are nici strălucire, nici avere, dar trebuie neapărat s-o cunoşti, are nişte calităţi, cu mult mai preţioase... Măicuţă, crede-mă, mie îmi trebuie tocmai o astfel de soţie... şi tu doar...

Dar Róża sări în picioare, stacojie, strigînd:

— Ce şi eu „doar"? Ce „doar"? Îmi dau seama că m-am înşelat! M-am înşelat în mod ruşinos. Tu nu eşti fiul meu!

Se uită la Władyś de sus:

— Iată soţia care îi trebuie! Aşadar *o asemenea* soţie...; Bineînţeles, tatălui tău o soţie ca mine nu i se potriveşte, şi fecioraşul lui la fel, umblă după „calităţi cu mult mai preţioase". Ha, ha, ha! Fătarnicul! „Eşti o artistă, eşti talentată, eşti frumoasă"... Se preface că te înalţă în slăvi! Iar după aceea are nevoie „de o asemenea soţie, cu calităţi mult mai preţioase".

Îşi împinse fiul dîndu-l la o parte.

— Pleacă de aici şi nu încerca să-mi vîri pe gît curca asta plouată, nu m-au uluit „calităţile ei mult mai preţioase", prezint-o lui taică-tu!

Şi se prăbuşi pe pat, gemînd:

— Vai, copilul meu, Kaziuczek al meu! Tu nu ţi-ai fi chinuit mama! Unde eşti, băiatul meu drag, singura mea nădejde şi aceea zadarnic irosită?

Róża mai rămase cîteva zile la Berlin. După discuţia violentă cu fiul ei, timp de aproape o săptămînă se prefăcu a nu-l lua în seamă. Mîncau la aceeaşi masă, umblau împreună prin oraş, dar Róża tăcea, avea obrazul încremenit într-o expresie de deznădejde şi hotărîre. Cu fiecare gest părea că prevesteşte o catastrofă, că menesţe a rău, a nenorocire năprasnică. Nu îngăduia să fie servită. Władyś, dorind din inimă să-i dovedească bunele sale intenţii, îi căuta febril umbrela, răsturnînd lucrurile din dulap cu susul în jos. În vremea asta Róża, cu o privire ca de lunatică, îşi şnuruia calmă botincle. Peste un sfert de ceas, cînd părăseau odaia, îşi deschidea valiza, scoţînd din ea umbrela. Władyś scotea o exclamaţie, dar maică-sa, impasibilă, începea să coboare scara.

Cînd traversau strada sau la urcarea în autobuz, braţul lui Władyś, întins cu precipitare, rămînea stingher, cînd şedeau unul lîngă altul, nici o bucăţică din rochia maică-si nu-i atingea pardesiul, în timp ce Władysław îi vorbea, îi punea întrebări, stăruia, privirea Rózei — concentrată în sine — străbătea nişte zone îndepărtate şi neprietenoase. Înstrăinarea, inaccesibilitatea, încordarea ei ţintind o presupusă intenţie tainică şi fatală erau atît de intense, încît Władyś simţea că pică din picioare de oboseală. De cîteva ori fusese cît pe ce s-o părăsească pe Róża în mijlocul drumu-

lui — n-avea decît să-şi pună singură în aplicare intenţiile vrăjmaşe. N-o părăsise totuşi, de teamă că, orice s-ar fi întîmplat, taică-său avea să-l întrebe cîndva cu buzele albite de mîhnire:

— Dar tu pe unde erai atunci, Władyś? Pe unde te aflai?

Într-o seară, în amurg, se aflau în parc. Róża se aşezase anume pe o bancă unde nu era decît un singur loc liber. Władyś se învîrtea prin apropiere. O doamnă se sculă de pe un scaun şi el se prăbuşi pe locul ei, cît putu de iute. În felul acesta n-o pierdea pe maică-sa din ochi, şi nici nu mai era nevoit să aibă alături prezenţa ei duşmănoasă, ceea ce, după atîtea ore de chin, însemna o mare uşurare. Era mult prea epuizat, pentru ca la acea distanţă de paisprezece-cincisprezece metri, s-o mustre pe Róża din priviri sau să încerce s-o rupă în şine.

Róża îl pîndea, aruncîndu-i ocheade. Convingîndu-se că fiul ei se află în apropiere, întoarse capul în direcţie contrară. În dreapta ei se aţinea o nursă, toată înfoiată şi serobită, iar în stînga — un domn mai vîrstnic, cu un trabuc. Róża arunca vecinilor săi priviri teribil de dezaprobatoare. În mod demonstrativ începu să-şi facă vînt cu batista în direcţia trabucului, iar înspre partea unde se afla căruciorul copilului să se îngrădească cu umbrela. Peste puţin atmosfera deveni apăsătoare. Domnul în vîrstă tuşea întruna, îndreptîndu-şi sacoul, iar nursa fredona cu nervozitate.

Władysław vedea limpede satisfacţia maică-si că izbutise să-i umilească. Cu cît în dreapta şi în stînga ei se întetau tusea şi cîntecul, cu atît Róża se lăfăia mai în voie pe bancă. În timp ce-i schimba pruncului scutecele, una din cîrpişoare, perfect curată, îi scăpă nursei din mînă şi căzu lîngă fusta Rózei. Aceasta se scuturâ străbătută de un fior de spaimă, strigă „pfui!“, culese scutecul cu vîrful umbrelei şi-l aruncă cît colo spre peluză. Nursa ceru ţipînd ca *die Gnädige*[1] să-i aducă scutecul, domnul cu trabucul propuse ca nişte doamne atît de capricioase, cum era vecina lor, altă dată să nu iasă din propriile lor pareuri, iar un trecător se opri să-i privească.

În mijlocul zăpăcelii generale, Róża îşi încheia încetişor mînuşile. În momentul culminant se ridică, zîmbi şi se apropie de cărucior. Bona se repezi să-şi apere pruncul, dar copilaşul stătea culcat liniştit, proaspăt şi curat... Mai înainte de a fi apucat careva să-şi vină în fire, Róża se aplecă dea-

[1] Stimata doamnă (germ.) (n.tr.)

supra copilaşului şi-i cuprinse mînuşiţa pe care acesta o întinsese în mod mecanic. Prichindelul coborî pleoapele, deschise fericit guriţa şi gînguri ca un porumbel. Róża îi răspunse. Îi spuse ceva la fel de pătimaş şi neînţeles, ca vorba unei păsărele, apoi îi sărută mînuţa dolofană. Totul se petrecu în cîteva secunde... Nursa, domnul mai în vîrstă, trecătorul rămaseră pironiţi locului de uimire în timp ce Róża o şi pornise păşind majestuos pe alee. Władyś sări de pe scaun ca s-o urmeze, şi-i auzi pe nemţi cum se întreabă unul pe celălalt:

— *Was war das? Eine Kranke, eine Hexe? Was hat sie dem Kinde gesagt?*[1]

Trecătorul îi lămuri:

— *Das war eine Fremde.*[2]

Cînd se apropiară de poarta grădinii, Róża se opri, înălţă capul şi privi la cer. Primele stele tremurau gata parcă să-şi ia zborul, o lună încă joasă îşi strecura lumina printre frunze. Se întoarse în direcţia fiului ei şi i se adresă, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat:

— Władyś, pe tine nu te înspăimîntă toate astea, noaptea asta strălucitoare?

Surprins, nu ştia ce să-i răspundă, iar ea continua să-l interogheze:

— Ce-au spus şvabii aceia despre mine, cînd am plecat?

Cu gîtul uscat după o atît de lungă tăcere, îi răspunse:

— Ziceau că eşti *eine Fremde* — o străină.

Róża rîse scurt. Lăsă ochii în jos. Desenă ceva cu vîrful umbrelei pe nisip, în sfîrşit oftă, zicînd:

— Asta soartă!

Apoi îşi trecu braţul pe după braţul fiului său.

— Ştii că peste tot păţesc acelaşi lucru? îl întrebă ea din nou. Şi întotdeauna? Că oriunde m-aş duce peste tot mi se spune: străina?

Władyś îi aruncă o privire suspicioasă, protestînd:

— Ei, asta-i! În străinătate nu e de mirare, dar în ţară? (Părinţii lui locuiau de cîţiva ani la Varşovia.)

Róża rosti mirată:

— În ţară? Dar unde e ţara mea? La Taganrog nu mergeam la biserica ortodoxă, ci la catedrala catolică. Colegele, cînd trecea preotul pe coridoare, se trăgeau la o parte de

[1] Ce-a fost asta? Era o bolnavă, sau o vrăjitoare? Ce i-a spus copilului? (germ.) (n.tr.).

[2] Era o străină (germ.) (n.tr.).

lîngă mine: eu eram poloneza. Iar la catedrală, predicile erau ținute în franceză și nimeni de acolo nu mă socotea de-a lor... Cînd am venit la Varșovia, au zis: O „moscovită, are un accent de țărancă și-i tuciurie la față, ca o diavoliță". La Petersburg, mi se spunea: „*Varșavskaia barișnia*"[1]. Cînd m-a dus bărbatu-meu în orașul de pe Volga, ziceau despre mine: „Uite-o pe contesa din capitală, o artistă". Acum, la bătrînețe, cînd ne-am întors la Varșovia, iar același lucru: „Dumneavoastră sînteți din părțile răsăritene sau din Rusia? Se cunoaște numaidecît că nu sînteți din partea locului". Iar aici: „*Eine Fremde*"... Oare nu e adevărat? Întotdeauna și peste tot la fel: străina.

Wladyś simți că-i bate inima mai tare în piept... Nu, nu, gîndi cu elan la adresa bonei și a domnului în vîrstă — *keine Hexe, keine Kranke — eine unglückliche Fremde...*[2]

Sărută mîna maică-si. Ea se strînse la pieptul lui, șoptind:

— Vezi ce rău e... Pe pămînt, sînt peste tot o străină, iar de cer mă tem. E tare rău... Și oare pentru ce?

Înfipse brusc vîrful umbrelei în prundiș și strigă pe un ton deznădăjduit:

— Și tu vrei să te însori, vrei să mă părăsești, Wladyś!

Cele trei, patru zile care urmară după acea nesfîrșit de lungă zi, plină de tăcere, trecură ca o clipă. Róża îl rugă pe Wladyś, ca deocamdată să nu se vadă cu logodnica lui (mai tîrziu avea să facă ce va dori), și timpul scurt care a mai rămas să i-l consacre numai ei. Poate că erau pentru ultima oară în viață împreună astfel, numai ei doi.

A fost cea mai minunată vacanță de care a avut parte Wladyś. Róża proaspătă, veselă, știu să umple de substanță fiecare ceas. Cutreierau orașul, priveau cu atenție pe trecători, pe-nserat se înapoiau în odaia ei de la pensiune și maică-sa îi repara fiului lenjeria, îi dregea cravatele; Wladyś recita din Słowacki; iar cînd se întuneca se duceau la teatru sau la concert. Dealtfel nu ceea ce făceau era important, ci sentimentul că tot ceea ce fac e plin de har. Că din miezul fiecărui fapt, al fiecărui cuvînt răzbate taina dragostei.

În acele zile, de care Wladyś avea să-și aducă aminte, pe Róża n-ar fi recunoscut-o nici ascultătorii *Doamnei Butterfly*,

---

[1] Domnișoara din Varșovia (rusă) (n.tr.).

[2] Nici vrăjitoare, nici bolnavă — o nefericită de străină (germ.) (n.tr.).

nici bona din parc, şi nici Adam. Ar fi recunoscut-o însă neaapărat pe eleva părintelui său, soţul, acum încărunţit, al fostei cursante. Ar fi recunoscut elanul acela pătimaş, copilăroasa dorinţă de minuni, foamea de emoţii, cuvintele de duh, teama de abstracţiune, adorarea frumosului, dispreţul pentru cei neiniţiaţi, ar fi recunoscut ochii negri, fierbinţi, a căror strălucire se prefira printre gene ca văpaia unui incendiu.

Róża nu-i mai făcu confidenţe lui Władyś, nu-i mai spuse nimic îngrozitor, nu-i mai dădu sfaturi şi nici nu-l mai întrebă ce intenţii avea. Nu se alinta, nu făcea pe cocheta. Pur şi simplu trăia, de parcă *acel ceva* nu s-ar fi petrecut niciciînd. De parcă Michał n-ar fi existat vreodată, iar Adam nu ar fi luat-o niciodată de soţie. De parcă dragostea ei îşi aştepta împlinirea neîntîrziată. Totul o amuza, îi stîrnea interesul, se adresa chelnerilor şi vînzătoarelor din prăvălii cu un glas cald şi prietenos. Plîngea de fericire ascultînd muzica, privind la peştii cu forme fantastice din acvarium...

Uneori Władyś avea impresia că maică-sa l-a uitat. Că nu are nevoie de el ca atare, ci doar ca un mediu, ca un mijlocitor între ea şi tinereţe. Despre Halina nu pomeniră nici un cuvînt, şi nici despre Adam. Cînd îşi vorbeau, Róża şi Władyś se adresau unor forţe ciudate, care pot fi uşor jignite, de aceea trebuie necontenit conjurate şi fermecate.

Odată, Władyś o întrebă de surioara lui. Copilul venise pe lume cu un an înaintea plecării lui de acasă, la zece ani după moartea lui Kazio. Władysław aproape că n-o cunoştea pe micuţa Marta.

Róża roşi. Îi aruncă fiului ei o privire jignită. Nu-i răspunse nimic. Îşi muşcă buzele, clipi din ochi, era limpede că suferă. Şi Władyś se ruşină din cale-afară. Din fericire cineva ciocăni tocmai atunci la uşă şi intră în odaie — întîmplarea se topi în zgomotul discuţiei. Pînă la sfîrşitul vizitei sale la Berlin, între Róża şi Władysław stărui acea binecuvîntată stare de calm, veselă, tainică. .

Se despărţiră cu emoţie.

A doua zi după plecarea maică-si, Władyś îşi petrecu toată seara cu Halina şi abia se stăpîni să nu plîngă. Unde oare dispăruse Halina? În cine se preschimbase? Cine era persoana aceea slabă şi urîtă? Bunătatea, blîndeţea, duioşia — Władyś nu regăsea gustul acelor sentimente visate în efluviile fetei pe care şi-o alesese drept soţie. O părăsi cu amărăciune, peste o săptămînă îşi înapoiară inelele.

VII

— BUNĂ ZIUA, MAMĂ DRAGĂ...

— Bună ziua, Władyś.

Róża, sprijinită pe o grămadă de perne, își lăsase capul pe spate. Salutîndu-și fiul și nora, nu-și schimbă poziția. Din toată figura mamei sale, Władyś îi văzu doar gura, buzele care se mișcau agale rostind cuvintele, și — întotdeauna albi și egali — dinții ei mari. Văzută astfel gura părea tînără. Maică-sa privea în tavan... Se apropiară, el și Jadwiga, se aplecară deasupra Rózei. Fiul îi sărută mîna caldă, mușchiuloasă, iar Jadwiga, ca de obicei în fața soacră-si cu sufletul la gură, abia izbuti să murmure:

— Cum te simți, mamă? Ai o migrenă? Ți-e mai bine?

Róża trase adînc aer în piept, și fără să-și ia ochii din tavan șopti:

— Uf, ce greu e!

Iar peste o clipă adăugă:

— Władyś, pe tine nu te supără tavanele? Citeodată îți vine să arunci cu ceva în toate tavanele, în toate opreliștile astea... Tu nu simți așa? Vrei cîteodată să simți cerul deasupra capului.

Toți tăceau, ca se mișcă pe divan, mînioasă.

— Ce ți-a îndrugat tata la telefon? N-am nimic.

Władysław se grăbi s-o asigure:

— Nimic, măicuță, tata nu mi-a spus nimic. Doar că vrei să ne vezi și iată am venit cu plăcere, în grabă.

Róża dădu din cap, apoi brusc se așeză cu spatele drept.

— Îți închipui probabil că nu înțeleg nimic... „Cu plăcere". Parcă eu nu știu că nimeni nu vine vreodată la mine „cu plăcere și în grabă"?

Rîse.

— Și-acolo, deasupra tavanului... cînd va veni vremea, poate că or să spună tot astfel: „N-avem loc aici pentru această străină". Mai știi? Poate...

Jadwiga își privi soțul uluită și-l mîngîie pe spate ca să-i dea curaj. N-avea deprinderea să pătrundă sensul cuvintelor soacră-si, iar simplul lor sunet o umplea de silă. Totuși de această dată, deși fuseseră rostite pe un ton visător, cuvintele Rózei i se părură deosebit de supărătoare. Władysław se trase brusc la o parte de lîngă soția lui.

Străina... Cuvîntul acesta avu asupra lui efectul curentului electric. Exaltarea minunatelor zile berlineze de acum douăzeci de ani reînvie brusc, cu violență. Așadar o trădase, o părăsise pe străina lui!

Profitase de prilejul că, la cîțiva ani după ce-o rupsese cu Halina, bunătatea și blîndețea îi ieșiră din nou în cale întrupate într-o persoană mult mai atrăgătoare, mai fermă în sentimentele ei, cu o inimă fierbinte, mai puternică. Și de faptul că Róża nu putuse să vină. Și că, deși încă în plină tinerețe, gîndul la toamna vieții începea să-l sperie. Și că viselor despre un tărîm necunoscut li se adăuga visul despre o casă încă necunoscută, o casă cu copii veseli, liniștiți, pe care să nu-i trezească niciodată nimeni din somn, hohotind de plîns.

Stabiliră lucrurile cu Róża prin corespondență. Întrucît întotdeauna îi pretinsese fiului ei ca mariajul lui să constituie o treaptă în ascensiunea spre carieră, Władysław, trecînd sub tăcere aspectul sentimental al lucrurilor, îi scrisese îndelung despre rudele și relațiile domnișoarei Żagieltowska. Despre marele avantaj pe care-l reprezintă pentru familiile celor exilați înrudirea cu familiile stabilite definitiv pe pămîntul patriei, familii care au o mare influență și sînt autohtone. Pomeni despre niște unchi fără copii, trimise numeroase fotografii ale conacelor și ale mătușilor elegante și cu picioare lungi, care călăreau urcînd în șa „femeiește". Róża îi răspundea la scrisori: „*De acord, sînt de acord cu sfera moșierilor, dar zestre are persoana și cum arată?*" În sfîrșit Władyś, după multă gîndire și multe tergiversări, se hotărî să facă pasul decisiv: comunică părinților data căsătoriei, adăugînd la scrisoare o fotografie de amator a Jadwigăi, îmbrăcată cu o bluză albă, de batist, și cu o privire plină de dragoste ațintită asupra profilului mîndru al logodnicului ei. Pe spatele fotografiei scrisese: „*Zestrea acestei persoane este numele strălucit al străbunilor ei, precum și dragostea pe care binevoiește s-o nutrească pentru fiul vostru*".

Poate că scrisoarea sosise într-o zi caldă și cețoasă ca „sideful". Rózei îi plăcea cu deosebire această vreme, atunci nu cînta la vioară, nu bruftuia slugile, ci fredona *Träumerei* de Schumann, zicea că simte marea pe aproape, că așa arăta cea mai frumoasă vreme, primăvara, la Taganrog. Îl întreba pe Adam dacă nu muncește prea mult, o lăsa pe micuța Marta să citească *Quo Vadis*, ieșea întruna pe balcon, mijea ochii și aspira cu voluptate aerul spunînd:

— Nu pot să-mi aduc aminte ce e... Dar e ceva grozav de plăcut, de odinioară... Vă rog, mirosiți și voi.

Sau poate, dimpotrivă, ziua era despărțită cu obloane grele de frumusețile lumii, de amintirile din copilărie, lipsită de har? Poate că Róża, aruncînd o privire obrazului neregulat și ochilor îndrăgostiți ai Jadwigăi, citind ce era scris pe dosul fotografiei, convingîndu-se că viitoarea ei noră nu avea zestre, nutrise gînduri de răzbunare? Se gîndise, cu o bucurie răutăcioasă, la umilința acestei făpturi lipsite de apărare?

Drept răspuns, Władyś primise o telegramă laconică: „*Noroc să dea Dumnezeu*".

Róża și Adam sosiră cu cinci ore înaintea cununiei. Nu mai era timp pentru vizite oficiale. Władyś mai apucă doar să-și ia de braț logodnica, smulgînd-o din mijlocul tulurilor, al florilor și maionezelor și s-o ducă, spre supărarea mătușilor, pentru un moment la hotel, unde stăteau părinții lui.

În acele ultime săptămîni, Jadwiga fusese răsfățată de toți. Îi bucurase cucerirea pe care o făcuse: bătrînul Żagiełtowski, ca o dovadă de încredere, îi încredințase corectura lucrării sale despre monedele suedeze în Polonia, iar mama ei — doamna Kasia — îi dărui evantaiul unei muze romantice, rudele din Lituania îi trimiseră broșe emailate, brățări din granat, cercei de peruzea, unchii o tachinau cu vorbe de alint. Ieși împreună cu Władyś din atmosfera ca de seră a casei părintești, și porni grăbită către alți oameni, noi și apropiați, care s-o primească cu noi îmbrățișări, complimente și vorbe bune. Despre mama lui Władyś aflase doar că era muziciană și nervoasă. Prin urmare se aștepta să destindă excesul de exaltare al soacrei cu o glumă nevinovată, sau poate mai curînd să lăcrimeze pe umărul dolofan al doamnei, ștergîndu-i lacrimile cu propria ei batistă. Pe scara hotelului, Władyś se opri brusc. Era palid, avea o expresie severă... O apucă pe Jadwiga de mînă și îi spuse cu un glas care nu era al lui:

— Să te străduiești... Să te străduiești...

Jadwiga începu să tremure.

— Mama mea e cam ciudată, mai adăugă el.

Și imediat intrară în odaie.

Róża ședea în fața ușii, într-o bluză neagră de dantelă; o șuviță de păr cărunt îi strălucea pe frunte. Adam, fără sacou, meșterea ceva la lavoar. Se repezi, își luă haina, o îmbrăcă... Róża se uită la Władyś, nimeni nu spunea nimic. Nările Rózei fremătau, mîji ochii, dar nu se mișcă din loc. Adam își scu-

tură gîtlejul și murmură: „Poftiți, poftiți vă rog". Vinele de pe tîmplă i se umflaseră, împinse spre ei scaunele cu amabilitate. Jadwiga îi spuse mai tîrziu soțului ei că fusese nevoită nu numai să închidă ochii, dar că simțise că-i lipsea aerul, că nu mai putea să respire și inima încetase să-i mai bată, atît de încordată era atmosfera. Îl privi pe Władyś, vrînd să vadă dacă are s-o salveze. Dar Władyś nu mai era lîngă ea, se îndreptase spre maică-sa, iar Róża aștepta fără să scoată nici un cuvînt. Îngenunchie în fața ei, îi puse capul în poală. Mai tăcură o clipă, în sfîrșit Władyś se sculă și rosti:

— Mamă, ea e Jadwiga...

Atunci Róża se sculă, trecu țeapănă pe lîngă Jadwiga, deschise valiza, scoase dinăuntru o tăviță mică de argint și o întinse Jadwigăi, punînd pe ea o pîiniță rotundă și o solniță aurită.

— Fii binevenită, îi spuse.

Jadwiga se aplecă spre mîna soacră-si, dar nimeri în gol și poate ar fi scos un țipăt de uimire sau de mînie dacă gura ei întredeschisă n-ar fi fost închisă cu un sărut. Róża o sărutase pe gură. Vizita nu ținu mai mult de zece minute. Róża întrebă de sănătatea părinților fetei, și imediat după aceea unde se află cel mai apropiat coafor. Adam își ținuse tot timpul fiul de mînă. Repetă de cîteva ori: „Mă bucur foarte mult, foarte mult mă bucur" și se uita la Róża implorînd-o din ochi. Władyś rîdea, povestea bătaia de cap pe care o avusese cu croitorul, maică-sa îl întrerupse cu severitate:

— Unde ți-e acul de cravată, cameea? De ce nu-l porți?

Władyś purta un ac modest de argint. Se fîstîci, nu răspunse nimic, iar Jadwiga îi puse mîna pe umăr și șopti:

— Pentru că acum poartă darul logodnicei lui... Pentru că i l-am dat cu prilejul primei mele aniversări... Pentru că-l iubesc foarte mult pe Władyś.

Privi cu duioșie la toți cei de față, în împrejurările acestea neobișnuite recurgea la un ton obișnuit, pornit din inimă, încrezătoare în forța lui, care avea să alunge coșmarul și să redea lumii chipul său normal.

Róża își scuturâ gîtul, înălță o privire distrată asupra Jadwigăi și o întrebă:

— Ce este, domnișoară?

Jadwiga deveni stacojie. Se sculă împreună cu Władyś. Adam îi trase într-o parte.

— Copiii mei, copiii mei, rosti brusc într-un hohot de plîns.

Galben la față, emoționat, făcea cruci deasupra capetelor lor aplecate.

— Speranța noastră, a oamenilor, e întru Dumnezeu, rosti sărutînd mîna Jadwigăi și obrazul lui Władyś.

Ieșiră din odaie buimăciți și coborîră în goană scările. Jos în hol, Władyś, bărbat în toată firea, își cuprinse logodnica în brațe și, ca un copil, o răsuci în cerc.

— Mama te-a sărutat, îi spuse.

În biserică, Władysław se înfricoșă o singură dată. Pășind alături de maică-sa, printre primele perechi ale cortegiului nupțial, nu vedea nimic, își uitase întreaga lui viață. Foșnetul rochiei mamei sale nu-l interesa mai mult decît foșnetul frunzelor din pădurea în care, cu șase luni în urmă, stătuse cu Jadwiga, fără să se mai gîndească la nimic. Abia la sfîrșitul ceremoniei, cînd emoția începuse nițel să se mai risipească, privi în jur și se neliniști. Mulțimea umplea sacristia, gravitînd spre centrul atenției, care era mireasa. Jadwiga — albă — parcă plutea purtată pe valul generos al simpatiei generale. Nu-i putea deslușì chipul, în schimb bătrînul Żagiełtowski și nevastă-sa, care se ațineau într-o latură cu fețele întoarse către triumful fetei lor, ca niște tipsii de floarea-soarelui, aveau înscrisă pe chipuri o fericire calmă, familiară. Mulțimea aceea atît de prietenoasă, atît de caldă, erau cu toții rude și prieteni. Oameni apropiați. Intriganți, invidioși, neisprăviți, capete seci, pezevenghi, petrecăreți, palavragioaice, fete frumoase și nobile, tineri plini de ardoare sau netoate și carieriști. Dar la ceasul acela solemn nimeni nu umbla cu intrigi, nu vorbea urît, nu blestema, nu spunea lucruri nepotrivite. Toți le urau să fie fericiți, toți — în sunetul orgii — preamăreau în victoria Jadwigăi, victoria propriului lor clan.

Władyś simți ca o înțepătură în inimă... Unde era maică-sa? Dar tata? Înghiontì pe cîțiva, unul se supără fiind călcat pe picioare, dar recunoscîndu-l pe ginere își lăți iute obrazul într-un zîmbet. Un altul îl înhăță de umăr, înălțînd mustățile pentru un sărut frățesc. Îi dădu la o parte pe toți acești inși atît de cordiali, se strecură mai aproape de grilajul care despărțea naosul de pronaos. În biserică, tocmai stingeau candelabrele, din cor lunecau în jos ultimele sunete, amenințătoare ca murmurul unei furtuni îndepărtate. Naosul mai era însă luminat și acolo, lîngă strane, învăluită de strălucirea luminărilor, a aplicelor cu făclii, și a privirilor părintești, Jadwiga primea omagiile celor din jur. În cercul acela Władyś nu-i zări nici pe Róża, nici pe Adam. Coborî treptele, vrînd să se înapoieze în sacristie, să vadă dacă nu stăteau de

vorbă cu preotul... Deodată, în întunecimea prin care se prefira de departe, dinspre ușile deschise, o rețea de lumină, din întunericul acela tăcut și pustiu auzi venind un foșnet de mătase. Władyś tresări uimit și se repezi spre nava laterală. Da... acolo stătea Róża, sprijinită de umărul lui Adam. Materialul alb și creponat de pe corsajul ei cenușiu tremura. Și la fel de tare îi tremura și brațul sprijinit de umărul bărbatului ei. Avea chipul mort, buzele subțiri strînse, obrajii cu pete roșii, iar ochii ațintiți într-un punct dureros. Władyś cunoștea această privire! Era privirea îndărătul căreia stăteau la pîndă lacrimile nestăvilite... Gemu:

— Măicuță, de ce stați aici?

Adam clipi nervos, își bombă pieptul împodobit cu pieptarul scrobit al fracului și răspunse:

— Și ce-i rău în asta? Acolo e mare îmbulzeală, așa că eu cu mama o să așteptăm aici.

În timp ce vorbea, Róża își desprindea încetișor gîndurile de la acel plan crunt. În sfîrșit se uită la Władyś. Probabil că avu nevoie de multă stăpînire de sine pentru a opri șuvoiul lacrimilor. Abia deschizînd gura se răsti cu glas răgușit:

— Cară-te la noua ta familie! Vîră-te printre ghiftuiții! Eu acolo n-am ce căuta!

Doamna Kasia ieși în întîmpinarea Rózei pînă pe treptele scării. La biserică se arătaseră lui Dumnezeu și lumii — acasă era momentul agapei familiare. În timpul cununiei, izbutise să bage de seamă doar atît, că mama ginerelui era frumoasă și bosumflată, iar tatăl emoționat. Înapoindu-se de la cununie, doamna Kasia schimbă la iuțeală cărțile de vizită din fața tacîmurilor: o schimbă pe vecina Rózei, o contesă surdă, și-l așeză în locul ei pe unul din cumnați, un binecunoscut „charmeur". Simțind brusc un ghimpe în inimă, controlă florile din odăi, pieptănătura fiicelor.

— Aprigă muiere cuscra, îi șopti la ureche fiicei mezine. Dar parcă Dola noastră din Róznówka nu e și ea la fel? În aparență o aspidă! Iar în fond, o făptură timidă. Nu mă mir că și nevasta învățătorului își cam dă aere.

Înțelegătoare, desfăcu larg brațele ca s-o întîmpine pe Róża, iar bătrînul Żagiełtowski îl săruta de zor pe Adam.

Władysław o văzu pe maică-sa făcîndu-și intrarea în salon. Soacra lui cu brațul drept o sprijinea pe Róża, iar cu cel stîng le făcea semn celor de față:

— Îmi dați voie să vi-o prezint pe...

Se grăbiră să se apropie, unii cu firească bunăvoință ca între rubedenii, alții cu o curiozitate discretă și deplină simpatie. Fetele se aplecară să-i sărute mîna, pregătindu-și totodată obrazul pentru ploaia de sărutări. Doamnele mai în vîrstă, așezate pe fotolii, își potriveau broșele și-și zîmbeau prietenește. Se închegă o dispoziție favorabilă mărturisirilor intime, bucuria de a cunoaște pe cineva nou, dar nu pe un străin, cu care vor fi inutile politeturile, putîndu-se trece, din capul locului, la cuvinte din inimă și întîmplări concrete. Mai cu seamă matroanele păreau să aștepte cu nerăbdare clipa cînd Róża, fără nici un fel de rezerve, avea să-și mărturisească viața. Wladyslaw văzu zîmbetul strălucitor și excesiv de politicos al Rózei și se întristă.

Jadwiga se miră:

— De ce nu vrei să stai în preajma maică-ti? De ce nu vrei să intrăm și noi în salon?

Władyś umbla de colo-colo, prin celelalte odăi, neavînd curajul să privească îndeaproape cum presimțirile lui aveau să se preschimbe pe încetul într-o cruntă realitate.

Cînd se urniră spre sufragerie, chipul lui Adam îi luă și ultima speranță. Tatăl lui avea obrazul în flăcări; întrebat de servitori ce gustări dorea, sărea în sus ca ars, își ținea capul înfundat între umeri — totul vădea că-i e rușine și că se simte deznădăjduit.

Într-adevăr, în foarte scurtă vreme, nu mai încăpea nici o îndoială, că Róża își dăduse arama pe față, și că, persoanelor doritoare de discuții sincere, nu se zgîrcise să le ofere sinceritatea...

Lîngă scaunul ei, în momentul cînd se așezau la masă, se făcu un gol: toți se îmbulzeau spre niște locuri mai îndepărtate, întorceau capul, în sfîrșit doamna Kasia izbuti să pescuiască din mulțime pe acel „charmeur", precum și pe o mătușă din Podolia. Domnul, ridicînd din umeri, se așeză în stînga Rózei și chiar de la început în mod ostentativ se cufundă într-o discuție cu persoana de vizavi, iar mătușa oftă cu pioșenie.

Cînd se rosteau toasturi înălțătoare, Róża rîdea, iar glumele le primea cu dispreț. Adam nu izbuti să scape de inevitabila catastrofă. Cînd cuvîntau alții, tușea nervos, nu izbutea să prindă sensul spuselor, peste frunte îi treceau valuri de paloare și roșeață — se războia cu Róża. Fără s-o privească, fără să ia în seamă strîmbăturile și grimasele ei, fără să-i asculte cuvintele — lupta cu ea din toată inima. La

momentul potrivit se scula, înălță paharul și cu glas ridicat și aspru rosti:

— Ridic paharul în sănătatea Jadwigăi Żagieltowska, astăzi, spre marea noastră bucurie, soția preaiubită a fiului nostru, pe care îl felicităm din toată inima pentru alegere...

În mijlocul zarvei vesele iscate de aceste cuvinte, Róża izbucni:

— Iar cu urez succes domnișoarei Jadwiga. Domnul Adam e foarte sensibil la ochii mari... Adoră „ochii de bou", asta după propria lui expresie! Așa își exprimă el admirația pentru frumusețe. Dar de ce să spunem „fericirea noastră", „fiul nostru"? Ce maniere ca de țar!

După aceea s-a băut mult, s-a cîntat în cor, s-a dansat, Wladyslaw, în aburii alcoolului și ai dragostei, o zări de cîteva ori pe maică-sa cu lornionul la ochi, dreaptă, ironică, vorbind ceva fără să ia în seamă societatea din jurul ei. Cui i se adresa, cine o asculta? Matroanele, înfundate grupuri-grupuri în canapelele imense, se lăsau pradă amintirilor, taclalelor, fetele săltau la brațul dansatorilor, domnii mai vîrstnici, în jurul vinului de Tokay, tăceau solidari. Adam, cu capul sprijinit în palmă, atipise, iar ea vorbea. Oare măcar auzea ea însăși ce spune? Înțelegea ceva? Wladyslaw ciuli urechea vrînd să prindă măcar o unică expresie a acestei stranii cuvîntări...

Spre ziuă, cînd perdelele se luminau de licărul zorilor, i se făcu brusc dor de Jadwiga, care dispăruse undeva, în mulțimea nuntașilor. O căută prin toate dormitoarele. În odaia Stenici, plină de paltoanele oaspeților, lîngă măsuța de toaletă a străbunicii, Jadwiga plîngea în brațele maică-si. Wladyslaw înceremeni.

— Ce ai, Jadwinia? Ce-i cu tine?

Tulburată, doamna Żagieltowska făcu un efort să zîmbească și îi răspunse:

— Nimic. Tristeți de domnișoară.

Dar Jadwiga o dădu în lături, își acoperi brusc fața cu voalul și de după norul de zăpadă, strigă:

— Mama ta mi-a spus că-i mai frumoasă nunta la ortodocși! Că în Polonia peste tot duhnește și că sleahta polonă a vîndut Polonia la mezat și că eu am ochi de vacă!

Hohotele de plîns îi frînseră vocea și Jadwiga continuă în șoaptă:

— Mi-a mai spus că dragostea e minciună, că tu ai mai fost logodit și că am să te las să mori de foame.

Wladyslaw, în timp ce inima îi bătea în piept să se spargă, se gîndi: „Trebuie să aleg, ori Róża, ori Jadwiga". Se aruncă la picioarele tinerei sale soții, strigînd:

— Vom pleca de aici. Ai să uiți de ea!

Și-au plecat.

Totuși nimeni nu putea să uite. Nici Jadwiga privirea distrată cu care fusese privită drept răspuns la mărturisirea ei „îl iubesc foarte mult pe Władyś", nici Róża cercul „alor noștri" în strălucitoarea lumină din biserică, nici Władyś fosnetul rochiei maicăi-si, în naosul lateral, întunecat și pustiu.

Róża își vizita deseori fiul. Corespondența cu Władyś, întotdeauna la fel de vie, n-o mai mulțumea de cînd fiul ei își întemeiase o familie. O nestăvilită curiozitate, în ciuda dureroaselor dezamăgiri, o aducea mereu îndărăt pe această mamă în casa fiului. Și Władyś o întîmpina de fiecare dată ca pe o regină. Socotea faptul că avusese curajul să aleagă, că își aflase adăpost împotriva cataclismelor Rózei în zona blîndei și egalei dispoziții a Jadwigăi, drept marea lui biruință. Dar sentimentul că-și trădase mama nu-i dădea pace. Era permanent încolțit de dorința de a o răsplăti.

Dealtminteri îi era dor de ea. La începutul căsătoriei, în serile pe care le petrecea cu Jadwiga — cînd în locuința modestă, împodobită cu obiectele străvechi, primite drept zestre, ședeau alături în amurg sau în lumina lămpii cu abajur roz, discutînd cu duioșie despre lucrurile cele mai contradictorii, cînd își iertau cu mare ușurință micile răutăți reciproce și renunțau amîndoi la tot ce-ar fi putut să-l supere pe celălalt, cînd emoționați, gata să-și dea viața pentru patrie, citeau împreună *Nunta* lui Wyspianski, sau stăteau îmbrățișați născocind numele și isprăvile viitorilor lor copii, — Władyslaw era uneori cuprins de nerăbdare. Rîsul Rózei, plînsul Rózei, niște sunete de flaut, niște extazuri, mînii și tremolouri se iveau în mijlocul liniștii, rămînînd pentru Jadwiga cu totul neauzite. În asemenea clipe, Władyslaw resimțea cu neplăcere gustul scarbăd al fericirii sale, se umilea în sinea lui în fața mamei, implorînd-o să-l ierte. A doua zi se pomenea scriindu-i o scrisoare plină de ardoare — și Róża sosea.

Primele ore erau insuportabile. Róża se arăta uimită de prezența nurorii ei și o trata ca pe un strigoi; dar întrucît Jadwiga nu pierea risipită în văzduh și nici nu-și schimba înfățișarea devenind mai amuzantă, noua venită era cuprinsă de deznădejde... Se agita, vădind gusturi cu totul fantastice. Într-o zi de arșiță cerea să i se aprindă focul în sobă, pentru

că locuința era, chipurile, umedă, pretindea feluri de mîncare imposibile, hohotea de plîns din pricina unui foșnet strecurat prin perete, îi cerea fiului să nu se ducă la birou. Władyś îndeplinea cu elan cele mai ciudate porunci, spărgea lemne pentru foc, o servea, o lingușea și o liniștea. Dacă Jadwiga încerca să bagatelizeze capriciile soacră-si, Władyś o privea ca pe un dușman. În cele din urmă, cînd în sfîrșit din ordinea stabilită în casă nu mai rămînea nimic, cînd Róża se așeza cu ochii în lacrimi printre ruinele împărăției Jadwigăi, urmau clipele cele mai bune. Ștergîndu-și ochii umezi, rontăind zaharicale, îi zîmbea nurorii ei încrezătoare ca un copil. Jadwigăi îi tremurau buzele de supărare, politicoasă și rigidă, cu un efort de voință supraomenesc, își vedea de treburile ei de gospodină. Dar Róża nu se supăra. Pe un ton cu totul altul decît cel obișnuit, cald și emoționant, o întreba de părinți, de surori, își punea mîna pe brațul fiului ei, lăsa capul pe spate și vorbea în extaz.

— Uită-te, uite ce ochi are, nevasta asta a ta... Deși acum e supărată, în ochii ăștia e un fel de primăvară, un fel de răscumpărare... Și ce ten frumos! Iar o bluzișoară ca asta trebuie să-i fac și Martei.

Se scula, se apropia de pian și cînta din Ceaikovski: *În primăvară s-a întîmplat, în umbră deasă de mesteacăn.*

În asemenea clipe, Jadwiga nu putea s-o urască pe Róża. O bucurie atît de mare ca cea datorată laudelor ei, o neliniște atît de sfredelitoare ca atunci cînd cînta, nu resimțea nici măcar sub alintările soțului. Părea că dragostea lui Władyś își dobîndea dimensiunile întregi abia atunci cînd Róża își acorda deplina ei învoire și întreaga ei ardoare.

Władysław era strălucitor de fericire, iar fericirea devenea dureroasă. Tăceau toți trei, închideau ochii, viața le luneca de-a lungul nervilor ca niște fulgere tainice și se trezeau din visare ca alungați din rai.

Dar ceea ce urma era insuportabil. Róża se prefăcea că se împrietenește cu Jadwiga, pătrundea tainele bucătăriei și cele vestimentare... Înseninat, Władysław părăsea doamnele pentru a-și vedea de treburile lui profesionale. Cînd se înapoia acasă, îl întîmpina infernul. Jadwiga, cu buzele albe, fără glas, tremurînd toată, înseila ceva sau se apucase de gătit, stăpînindu-se cu bărbăție. De obicei Róża cînta la pian. Își saluta fiul, de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic. El se prefăcea că nu înțelege situația, nădăjduind că lucrurile se vor aranja de la sine, dacă el se va preface că nu le ia în seamă. Surescitat,

glumea, o îmbrățișa pe Jadwiga, se așezau la masa de prînz sau la cină... Și brusc, pe chipul Rózei se ivea o strîmbătură.

— Uite la ea, mironosița, uite ce mutre face! striga, neprihănită ca Sfînta Fecioară! Dar să-ți hrănești soțul cu conserve, otravă curată, numai ca să nu-ți murdărești mînușițele și să nu le oboseștila plită, se poate? Să-ți lași bărbatul să umble cu călcîiele rupte, ca să-ți rămînă timp destul pentru scris poezele, înseamnă să dai dovadă de o mare virtute? Numai pătucul să fie înzorzonat: tot numai dantele și floricele. În bucătărie și prin dulapuri fie cum o fi, cocină. Așa te-a învățat mămica? Așa-i obiceiul în sferele înalte poloneze?

Jadwiga sărea ca arsă de la masă.

— Las-o pe mama în pace! Ajunge! De mama și de țară să nu te atingi!

Plecarea Rózei avea loc într-o tăcere solemnă, ca la înmormîntare.

O vreme, Władyś umbla ca amețit de bucurie că e iar liber. Se simțea plin de căință. Îi jura soției sale că niciodată n-o s-o mai aducă pe maică-sa la ei, în casă, că s-a convins definitiv de firea ei nesuferită. Jadwiga își recăpăta încrederea în puterile proprii, sporovăiau despre probleme înălțătoare, trăiau senini și în bună pace, pînă cînd Władyś, liniștit de scrisorile raționale ale Rózei, se lăsa iar amăgit de dor.

VIII

SITUAȚIA SE COMPLICĂ FOARTE mult, cînd se născură copiii. Jadwiga vedea în ei în primul rînd roadele dragostei, un ton în plus în armonia fericirii conjugale. Socotea că cea mai bună igienă și cea mai folositoare disciplină pentru copil este duioșia. Ca rezultat al plăcerilor trupești socotea copilul mai dependent de alintări și de priviri duioase decît de glicerofosfat și de aer proaspăt. Cînd își alăpta sugarul, se preocupa mai puțin să se hrănească bine, cît să fie bine dispusă. Îngrijindu-și fiica sau fiul cînd erau bolnavi, uita deseori de medicamente, cu gîndul mai mult să-i înveselească și să-i dichisească pe micuți. Tolera cu bunăvoință lipsurile la învățătură și nu-i împovăra cu o muncă necesitînd eforturi; la fel ca și mama ei, evita tot ce-ar fi putut să tulbure atmosfera casei, să enerveze, „să-l supere pe tătucu", într-un cuvînt: să strice dragostei.

Acest sistem, la care în mod inconştient rîvnise întotdeauna, pe Władysław acum îl supăra şi-l mîhnea ca orice vis întruchipat. Privind existenţa „paradisiacă" a copiilor săi, văzîndu-le ochii veseli, buzele capricioase, veşnic răsfrînte de săruturi şi de ris, mişcările lor alintate, şiragul nesfîrşit de jocuri şi de bune purtări atît de lesne dobîndite — îşi amintea cu emoţie propria lui copilărie. Untura de peşte, gimnastica, băile sărate, plimbările, nenumăratele lecţii peste programul şcolar — zilele fărîmiţate ca o înfricoşătoare tablă de şah, şi în inimă o neliniştе sfredelitoare. Iar îndărătul uşii salonului, pasajele înverşunate ale viorii, sunetele cînd avîntate, cînd tremurătoare şi istovite. În somn, chipul fierbinte al mamei: şi peste fiecare zi plutind o taină.

O implora — aşadar — pe Róża să petreacă împreună cu ei vacanţa sau sărbătorile. Maică-sa accepta cu entuziasm. Dar în ciuda aşteptărilor nu le acorda nepoţilor decît prea puţină atenţie. Erau frumoşi, le era deci binevoitoare, preocupîndu-se mai ales să surprindă asemănările de familie atît în jocul trăsăturilor cît şi în al caracterelor. În măsura în care într-unul din copii devenea mai evident tipul reprezentat de Władyś, şi-l alegea ca favorit, îndreptîndu-şi în schimb toate şicanele împotriva „fetiţei" sau „feciorăşului mamei". În fapt, nu dorea deloc să influenţeze educaţia acestor făpturi — erau pentru ea parcă prea puţin reale, oarecum în afara propriei ei existenţe.

Cu toate acestea, simplul fapt al prezenţei bunicii aducea numeroase schimbări în viaţa nepoţilor.

Róża se scula devreme şi se ducea la baie. Prima ei trecere prin casă era de ajuns, părea un suflu de sirocco: trezea neliniştea, prevestea schimbări. Faptul că undeva dinapoia pereţilor, privea obiectele lipsite de apărare, copiii atîrmiţi, urmele încă proaspete ale zilei trecute, o făceau pe Jadwiga să sară şi ea în picioare. Scotea pe furiş capul din dormitor şi trăgea cu urechea la scîrţîitul podelei sub paşii soacră-si, căznindu-se să-şi amintească dacă n-a neglijat vreuna din rînduielile ei poruncite de cu seară... Nu se ştie cum, în cursul zilei ieşeau la iveală consecinţele acestei inspecţii matinale: în praful de pe capacul pianului se zărea un zigzag, o cămăşuţă deşirată de copil sau un prosop murdar apăreau brusc pe un loc de onoare, o bucată de brînză mucegăită se lăfăia în mijlocul mesei.

La micul dejun Róża se ivea întotdeauna pieptănată cu grijă, complet îmbrăcată şi la orice vîrstă emanînd o adiere

proaspătă. Întindea celor de față mîna să i-o sărute și începea să mănînce cu multă băgare de seamă. Mesele luate în comun constituiau un necontenit examen al stăpînei casei, al bucătăresei, al comesenilor... Cerceta cu neîncredere felurile de mîncare, se uită prin *face-à-main* la platouri, mustrător la copii, la servitori, la noră.

Îi plăcea, de asemenea, să se afle în încăperea în care tocmai atunci se deretica ori unde copiii își făceau lecțiile. În prezența ei, deopotrivă servitorii ca și profesorii erau cuprinși de o surescitare nervoasă și lucrau mai intens ca de obicei. Totuși, niciodată nu găseau în ochii Rózei un semn de apreciere. Avea în toate privințele felul ei propriu de a proceda, pe care-l expunea în clipele de bună dispoziție, controlînd după aceea cu multă severitate dacă era aplicat. Se întîmpla uneori ca, nemulțumită de nepriceperea executanților să pună ea singură mîna pe mătură sau pe un manual, să deretice sau să facă o lecție drept model. Într-adevăr le executa pe toate mai bine. Gesturile ei, cuvintele ei aveau atunci o precizie, o logică, o agerime nemaipomenite. Slujitorul sau meditatorul se retrăgeau înfrînți, învrăjbiți.

Pe musafiri, Róża îi trata cu suspiciune. Se ivea în salon foșnindu-și rochia, elegantă, și vorbind puțin, observa pe oaspeți și ceremonialul primirii. Nu-i păsa de oamenii aceia străini, ci de prestigiul fiului ei. Dacă vesela era destul de strălucitoare, cozonacul bine crescut, dacă Jadwiga se poartă cu demnitatea cuvenită și dacă nu *destăinuie secretele* de familie. Această din urmă idee era obiectul grijii ei celei mai atente. Nu avea încredere în relații dezinteresate și nici în bunătatea omenească; peste tot adulmeca infracțiuni și iscoade.

— De ce trebuia să pălăvrăgești, povestindu-le că Władyś a avut o migrenă? se repezea după aceea la noră-sa. Pentru ce? Ții neapărat să-l scoată de bolnav și de neputincios? Are să-și piardă slujba fiindcă nu-ți ții gura!

Sau o întrerupea pe Jadwiga dintr-o convorbire despre proiectele de vară:

— Nu se știe ce are să fie. Nu trebuie s-o luăm înaintea evenimentelor. Învață-le odată pentru totdeauna că: *„L'homme propose et Dieu dispose"*[1], și atît.

Nu admitea nici intimitățile. Dacă erau lăudate înfățișarea copiilor ori succesele publice ale lui Władysław, își lua un aer sarcastic:

[1] Omul își propune și Dumnezeu hotărăște (fr.) (n.tr.).

— Ce vă miraţi atît? glăsuia. Au un tată frumos, prin urmare nu sînt nici ei uriţi. De ce vă miraţi? E un om de talent şi cultivat, e greu să nu aibă succes. Vorbea astfel de teama „deochiului".

Dacă musafirul era o persoană importantă, Róża îi zîmbea în felul ei politicos, strălucitor şi impersonal, care peste capul „persoanei" avea în vedere puterea ei ascunsă, tutelară şi inumană. Sub oblăduirea acestei puteri depunea Róża un raport oficial.

— Fiul meu, cuvînta ea, nu e calificat numai pentru acest fel de sarcini care i-au fost încredinţate. Are să dovedească de cîte altele e în stare! Strămoşii mei după mamă şi după tată făceau întotdeauna lucruri care depăşeau posibilităţile gloatei. Nici nu cultivau napi şi nici nu se giugiuleau prin saloane (aici o privire veninoasă în direcţia Jadwigăi), ci au dus în lumea întreagă gloria onoarei poloneze. Unul din bunicii mei a ajuns pînă la San Domingo, iar celălalt a fost pus în lanţuri şi surghiunit, dar nu şi-au încovoiat grumazul. Nu s-au încovoiat, domnule! Şi pentru purtarea lor n-au fost răsplătiţi nici cu lacrimi, nici cu bani, nici cu onoruri.

Îşi rotea privirea mîndră prin salon, aducea „statul de servicii" al bunicului Żabczyński, şi lovea cu vîrful degetului documentul îngălbenit:

— Iată, aici e trecut anul 1774, în acest an Józef Żabczyński „s-a înrolat ca oştean în regimentul I pedestraşi de cîmp". Iar aici e notat anul 1811: Józef Żabczyński, din ordinul „Înălţimii sale Principelui Poniatowski a fost primit în Corpul Veteranilor". A făcut parte din legiunea italo-polonă[1], din statul major al mareşalului Massena, din regimentul 5, apoi din regimentul 7 de pedestrime al Principatului Varşoviei[2]; a fost în Italia, pe Rin, la San Domingo, la Veneţia, la Gdańsk, în Spania, a fost rănit la braţ, la picior şi la cap. Treizeci şi şapte de ani i-a petrecut luptînd pe meleaguri străine. O ispravă pe care n-ar putea-o săvîrşi fitecine, nu-i aşa? Şi ce credeţi că era eroul ăsta, cînd l-au culcat în raclă? General, polcovnic, un ins putred de bogat? Ei bine, era doar căpitan! S-a luptat vitejeşte, înotînd în sînge treizeci şi şapte de ani, ca să obţină gradul de căpitan. Pe orfanii lui, preamilostivul

[1] Unităţi de luptă poloneze (denumite „legiuni" şi organizate în străinătate de I.H. Dąbrowski), care s-au alăturat armatelor franceze napoleoniene în anii 1797—1803.) (n.tr.).

[2] *Principatul Varşoviei* a luat fiinţă în 1807, ca urmare a Tratatului de la Tilsit. A fost desfiinţat în 1815, prin Congresul de la Viena (n.tr.).

țar al Rusiei i-a luat în slujbă... Iar nepoată-sa, de-o viață întreagă își freacă tălpile pe caldarîmul Varșoviei, rău văzută de cei de un neam cu ea, că cică vorbește cu accent străin... M-da, rău văzută întotdeauna și pretutindeni, fiindcă bunicu-său a părăsit cîndva satul lui natal, bîrlogul din Psia Wólka, și s-a apucat să cutreiere lumea de dragul onoarei poloneze. Asta el

Mînioasă smucea lănțișorul Luizei.

— Fiul meu se trage dintr-un atare neam căruia îi pot fi încredințate lucruri mari. Dar de cerut n-ar cere niciodată nimic.

Spunînd acestea, își întorcea dispreţuitoare capul de la demnitarul speriat și își înălța privirea aprinsă către un interlocutor invizibil. Uneori privirea i se poticnea de obrazul Jadwigăi. Atunci Róża pălea și strîngea din sprîncene.

— Îți vine a rîde? se răstea la ea. În stihurile voastre patriotice scrie altfel? Ori poate că mi-e interzis să-mi rostesc gîndul în casa fiului meu? Nu te teme, domnul acesta m-a înțeles foarte bine, încă n-au ajuns toți să prefere fățărnicia, adevărului!

„Domnul acesta" ședea ca pe ghimpi și mormăia ceva nedesluşit; dar nu pe el îl avea în vedere Róża, și nici nu aștepta vreun răspuns, ci se retrăgea la ea în odaie fără să-și ia rămas bun, trimițînd zîmbete către o țintă neștiută.

La cîteva zile după venirea Rózei, căminul lui Władyś începea să trepideze. trăia precipitat ca o luntre luată la vale de curent. Lustruiau, prăjeau, coseau, mustrau copiii pentru niște abateri pe care mai înainte nimeni nu le lua în seamă, fapte banale și mărunte luau dimensiuni de adevărate evenimente, într-atît de exact și de repede erau obligați să le execute. Toți se întrebau speriați dacă o să apuce, dacă o să reușească... Un fel de întrecere în muncă, un fel de manie a recordului îi cuprindea pe toți ai casei. Jadwiga, obișnuită de mică să considere timpul drept un element prietenos, în cuprinsul căruia poți colinda nestînjenit, sub ocrotirea dragostei, băga de seamă cu uimire că Róża o silește să înșface orele năpustindu-se asupra lor și să le stoarcă vlaga. „E rea, își spunea Jadwiga, de aia nici o clipă nu o bucură, de aia ține să omoare cît mai iute ziua cu trebăluială, cu tot soiul de scorneli, cu năzuința-i dementă care nu se știe bine încotro bate. Eu nu sînt rea. Atunci de ce admit să-mi impună fuga asta plină de panică, fuga de mine însămi?"

Iar între timp, Róża continua să-i sperie pe cei din jur și să-i mîne din urmă. Cu vîrsta, inima îi slăbise, nu putea să

cînte prea mult la vioară. Se închidea în salon, scotocea printre note, şi acompaniindu-se singură la pian — cînta. Avea un glas necultivat şi cu trecerea anilor tot mai subţirel, tot mai copilăros. Nu izbutea să cuprindă, cu acel crîmpei de voce, întreaga melodie, uneori şi acompaniamentul se dovedea prea greu pentru degetele ei înţepenite de artritism. Trecea mai repede peste fragmentele inaccesibile, în schimb frazele mai uşoare le executa cu deplina lor sonoritate. Ascultînd-o de la distanţă, acele izbucniri care urmau după părţile mai nebuloase şi sumare, te impresionau cu atît mai mult. Ai fi zis că e un dialog pe două voci inegale, în care Róża avea întotdeauna, în mod cutremurător, dreptate.

Cu o emoţie deosebită cînta: *„Ich grolle nicht"* de Schumann[1]. Cuvintele:

„Wie du auch strahlst in Diamantenpracht,
Es fällt kein Strahl in deines Herzens Nacht!"[2]

înspăimîntau, atît de inexorabilă era sentinţa cuprinsă în ele. Era cu neputinţă să te încrezi în asigurarea din versurile: *„Ich grolle nicht"*; sunau mai degrabă ca făgăduiala unei răzbunări; cu atît mai mult cu cît erau urmate numaidecît de viziunea:

„Ich sah dich ja im Traum
Und sah die Nacht in deines Herzens Raum."[3]

viziune care, obţinută cu două cuvinte ca două salturi perfide, năzuia să dea în vileag un fapt încă mai cumplit:

„Und sah die Schlang, die dir am Herzen frisst."[4]

Glasul îi tremura în *re*-ul repetat de şapte ori, încordîndu-se către cel de al treilea salt, spre cvinta finală — triumful însupra inimii trădătoare. Dar acest triumf însemna un *la* de sus, pentru care Rózei nu-i ajungeau puterile! De obicei se întrerupea brusc după cuvîntul: *die Schlang*, de parcă ar fi fost prea înspăimîntată; şi cu „vipera" asta în gîtlej, amuţea. Într-un rînd totuşi, se lăsă purtată de dorinţa răzbunării: ascuţit, limpede, disperat, strigă: *„Am Herzen*

---

[1] Lied de Schumann pe versuri de Heinrich Heine: Ciclul *Intermezzo liric*, nr. 18, „Eu tot nu plîng" (n.tr.).

[2] *Împodobită cît ai fi ţiind,/Doar beznă văd în inima-ţi domnind.* (n. tr.)

[3] *Mi-ai apărut în vis./În noapte, cufundată-ntr-un abis* (n.tr.).

[4] *Văzui şi vipera ce inima-ţi rodea* (n.tr.).

frisst..." Atunci copiii, ocupați cu un lucru de mînă, veniră fuga la Jadwiga.

— Ce s-a întîmplat, mămico, de ce strigă bunica așa? o întrebară strîngîndu-se la pieptul mamei lor.

Jadwiga îi mîngîie, înălță din umeri și era gata să răspundă în silă:

— N-o luați în seamă! Astea-s lucruri triste... — cînd din salon răzbătu ca un susur de cascadă, în mijlocul unor arpegii vesele, un vals de Gounod:

„*Le printemps chasse l'hiver*
Et sourit dans les arbres verts..."[1]

Copiii se apucară de mîini și făcură o horă.

Altădată Jadwiga citea... cînd năvăli la ea în odaie Władysław.

— Vino, vino, îi spuse, o să ne așezăm în birou și o să asculți și tu.

Se așezară lîngă ușa salonului, Róża cînta în penumbră:

„*Voinic și mîndru e, pe frunte*
al bărbăției laur poartă."

Cînta cu venerație; imnul în cinstea bărbăției plutea ca un val fierbinte, tot mai pur, tot mai eroic:

„*Te du spre ținta ce te-așteaptă*
Acoperindu-te de glorie..."

Prin ceața lacrimilor Róża făcea un legămînt:

„*Tăcute lacrimi și suspine*
în inima-mi se vor ascunde."

Și brusc, pe un ton cristalin, serafic, nobletea înălțătoare:

„*Pe-aleasa inimii, curată,*
Ce-o vei iubi
Va fi din suflet de mine binecuvîntată..."

Pasajul ăsta revărsa în jur doar adevărul, o neistovită bunătate. Władysław strînse mîna soției lui. Era alb la față, îi spuse în șoaptă:

— Vezi cum e ea, vezi! Așa nu poți minți, nu te poți preface, ca e *așa*.

Jadwiga nu se împotrivi. Nimeni pe lume n-ar fi putut să se împotrivească acelui cîntec al Rózei, neprefăcut și generos ca o rugăciune. Cei doi soți se îmbrățișară mai strîns, erau fericiți.

---

[1] *Primăvara alungă iarna / Și zîmbește în arborii verzi* (fr.) (n.tr.).

Cu capul în palme Władysław îi mai mărturisi Jadwigăi:

— Şi ştii la cine se gîndeşte cînd cîntă astfel? La mine, chiar ea mi-a spus-o.

Róża isprăvi cu Schumann şi un timp o liniște adîncă, sfîntită, stăpîni odăile. După aceea, făcu iar cîteva acorduri şi mai mult tainic îngînă decît cîntă:

„Po kamniam struitsia Terek,
Pleşcet mutnîi val,
Zloi Cecen polziot na bereg,
Tocit svoi kinjal.“[1]

Cea de-a doua silabă a cuvîntului *kinjal* suna ascuțit şi amenințător, nota *sol* mijlocie te izbea în piept ca lama unui cuțit. Władyslaw oftă:

— Of, Doamne! E cîntecul de leagăn al copilăriei mele. Dacă eram cuminte dimineața şi învățam pe dinafară versuri franțuzeşti, seara, la culcare, mi-l cînta.

Cuvîntul *kinjal* răsuna pînă la capăt, acelaşi *sol* asasin mai adîneaori, îşi redobîndea dulceața:

„No otieț tvoi starîi voien,
Zakalon vî boiu...“[2]

Punînd între somnul copilului şi *„cecenul cel rău“* scutul bărbatului-luptător, Róża se lăsa furată de mîndrie, de slăbiciune, de certitudini:

„Spi malulka, bud pakoen
Baiuşki, baiu...“[3]

Refrenul venea ca o duioasă mîngîiere, ca o adiere de zefiruri. Władysław şi soția lui, cufundați într-un fel de beatitudine, priveau spre uşă ca prin ceață... Atunci intră Róża. Zări perechea strîns îmbrățişată. În jurul gurii ei mai dăinuia încă reflexul melodici pe care o cîntase, ceva ca de pe alte sfere. Dar în ochi i se ivise o lucire aspră.

— Oh, le strigă, nu vă deranjez cumva? Pare-mi-se c-am intrat într-un moment nepotrivit. Mă miră aceste mîngîieri şi acest *dolce far niente*, în vreme ce copiii, în loc să se odihnească după-masă, se țin de năzdrăvenii. Krzysio al vostru barem e un adevărat bandit, ce mai! Ori poate că e un degenerat. În orice caz nu se cuvine să-l lăsați nesupravegheat împreună cu surorile lui!

---

[1] *Clipocind pe pietre Terek,/Tulbure îşi poartă valul,/Iar cecenul bate-n ţărmuri ascuțindu-şi, rău, pumnalul* (rusă) (n. tr.).

[2] *Tăticuțul tău în lupte/s-a călit loving dușmanii...* (rusă) (n. tr.).

[3] *Dormi în liniște şi pace,/Nani-nani, puiul mamii...* (rusă) (n. tr.).

Jadwiga sări în sus îngrozită, Wladyslaw şuieră:

— Ce tot spui, mamă? şi strînse pumnii.

Iată cum în preajma Rózei nu aflai nicĭtihnă, nici linişte, nici vreo certitudine oarecare. Cu cîntecul, cu privirile, cu vorbele ei usturătoare, sfărîma fiece clipă în mii de cioburi, iar la fiece pas îţi deschidea în faţă genuni. Jadwiga făcu o nevroză. Cînd Róża stătea la ei, lumea i se părea populată de stafii, înapoia fiecărui chip se aţinea un alter ego, îngeri sau demoni, în fiece clipă, oricît ar fi fost de banală, se căscau hăuri din care se-nvîrtejeau miasmele veşniciei. Fiecare zi putea fi cea din urmă. Îi spunea lui Władyś:

— Îndură-te de mine, nu mai pot răbda, femeia asta aduce după sine infernul!

Dar Władyś, de felul lui atît de blajin, gata să dea dreptate oricui, îi răspundea cu asprime:

— Îţi interzic să vorbeşti în felul ăsta despre mama mea. „Femeia asta", cum îi spui tu, a salvat-o pe Manitka de un catar intestinal, te-a învăţat pe tine să deosebeşti carnea de porc de carnea de viţel, sfertul de oră de un minut şi a descoperit în Krzysztof un poet. Cîteva săptămîni pe an în infern nu strică nimănui.

Dar îndată după aceea, temîndu-se c-a nedreptăţit-o pe Jadwiga, o mîngîia şi o ruga ruşinat:

— Draga mea, buna mea, înţelege că nu despre mine e vorba, eu vreau s-o cunoască copiii mei, i se cuvine asta şi — crede-mă — nici lor n-o să le strice.

IX

CAM LA UN AN DUPĂ CE SE ÎNSURase, Wladyslaw veni pentru cîteva zile singur la părinţii săi, în oraşul de provincie unde Adam era director la gimnaziu. Întîmpinîndu-l, găzduindu-l atunci pe fiul ei, Róża păru, dintru început să nu mai ţină minte că el este un bărbat matur, implicat în treburi şi probleme gata săvîrşite, uneori străine, ba chiar ostile mamei lui. Se purta cu el de parcă ar fi sosit din zonele pustii ale tinereţii, din acel debut în viaţă, cînd încă nu s-a petrecut nimic, alcătuit doar din tatonări, răzvrătiri şi speranţe. Ca de obicei şi-l disputa, nă-

zgroasă, cu soțul și cu fiica ei, ducîndu-l la îndelungi plimbări în doi.

Nu-i plăcea să se plimbe prin oraș. Cunoscuților, care o salutau le răspundea cu ironie, îi atrăgea atenția lui Wladyś strîngîndu-i mai tare brațul sau chicotind, ori de cîte ori întîlnea o personalitate locală; uneori, în schimb, se întrista, sîngele i se urca în obraji și șoptea printre buzele strînse:

— Bădăranul... S-a îmbogățit făcînd negoț cu bere, toată ziulica stă cu burta în sus și uite la el ce aere își dă, cum se umflă în pene.

Sau:

— Nerușinata! Toată lumea știe că se ține cu cumnatu-său, dar ce are a face? E o notabilitate „cetățeană onorabilă", așa că umblă cu nasul pe sus.

Cel mai mult îi plăcea să treacă bariera și să-l ducă în pădure. Acolo îl și duse pe Wladyś în preziua plecării lui. Se așeză într-o poiană, în apropierea unui crîng, își scoase pălăria și fu cuprinsă de un fel de buimăceală. La început aspiră lacom mireasma de rășină, de parcă s-ar fi temut să nu dispară pentru totdeauna. Cum pinii nu încetau să-și împrăștie aromele, se liniști. Îi ceru să-i culeagă garofițe albe de pădure, fragi, niște frunze galbene și ărămii, se uită la toate, le mirosi înduioșată.

Dar peste puțin își desprinse privirea de la aceste amănunte fermecătoare, ochii îi deveniră opaci, trăsăturile feței i se înăspriră.

— La ce bun, strigă, cînd toate-s calpe?! Omul n-a fost zămislit pentru bine și frumusețe, ci pentru — fulgeră din privire cu ură în direcția orașului — ci pentru... o cocină ca aceea.

Își privi fiul și-l întrebă cu un zîmbet prefăcut:

— Tic îți place să trăiești în cocină?

Wladyslaw tresări.

— Cum adică? Ce vrei să spui prin asta, mamă?

Róża înălță din umeri.

— Ce să-i faci? Tu acum te-ai alipit de turmă... Soțioara iubită și tot neamul ei, liota de rubedenii alese, tot unul și unul. A trecut timpul să fii un Farys[1], nu ți-au mai rămas decît pelinci, oliță și turtițe. Acum n-ai încotro, trebuie să îndrăgești cocina.

---

[1] *Farys*, călăreț și luptător la arabi și beduini. Are și sensul de tînăr temerar care înfruntă adversitățile. Titlul unui celebru poem de Mieckiewicz (n.tr.).

Władyś încercă să protesteze. Îl opri cu un gest al mîinii:

— Lasă, nu te supăra. Ce rost are să te superi? Eu nu te critic. Poate că-i mai bine așa. E chiar sigur mai bine! De ce-ar fi neapărat toți blestemați, așa ca mine? Cocina e un lucru bun, cu toate că în pădure miroase mai frumos.

Władyś îi aruncă în zeflemea:

— Dumneata, mamă, ești o artistă, *„une incomprise"*[1]... dar pe mine ai vrut să mă însori în modul cel mai vulgar cu o fată cu zestre mare...

Atunci Róża strigă clocotind:

— Am vrut, sigur că am vrut, am vrut să ai bani și să fii un om liber, să nu fii nevoit să te înclini în fața nimănui. Omul bogat are parte de altă lume, de altă viață. Ce găsești vulgar în asta? Uite... să poți acum să lași baltă totul și să pleci în lumea largă. Țări minunate, muzică minunată, flori rare și necunoscute... Dar uite că nu se poate. Stăm aici, înglodați pînă-n gît, tu într-un tîrg murdar, eu într-altul. Și pentru ce? Pentru că nu avem bani. Pentru că feciorului meu i s-a năzărit să se însoare cu o sărăntoacă, nepoată de senatori, și să aștepte pînă ce, cîndva, odraslele lui s-or îmbogăți de pe urma trudei și a răbdării sale... Iar pe mine, pînă atunci, de mult o să mă mănînce viermii.

Hohoti de plîns cu pornire. Władysław se întristă și-i spuse:

— Dar, mamă dragă, tu vorbești de libertate. Ce fel de libertate e aceea să fii soțul unei femei cu bani, să-i datorezi totul? Tu însăți te-ai simți stînjenită.

Róża înălță din sprîncene, chibzui, făcînd parcă un efort deosebit:

— Eu m-aș simți stînjenită, zici? Dar de ce? Abia atunci m-aș fi simțit bine cu adevărat! Dacă bogătana ar fi fost și frumoasă și la locul ei... atunci? Ar fi călătorit împreună cu noi. Iar dacă ar fi fost o cloșcă, ar fi rămas acasă să-și vadă de cărăți.

Władysław rîse. Cum putea ține piept acestui copil nefericit și răzgîiat?

— Nu mai plînge, măicuță, îi spuse. Ai să te convingi că și fără ajutorul cloștii am să te duc cîndva, poate că nu peste prea multă vreme, spre țări frumoase și îndepărtate.

---

[1] Neînțeleasă (fr.) (n.tr.).

Se scurseră zece ani pînă să fie Władyś în măsură a-şi ţine făgăduiala. După războiul mondial, începu să lucreze la Afacerile Externe ale noului Stat Polon, făcu o frumoasă carieră şi, în cele din urmă, obţinu un post la Roma. Atunci, în ciuda pustiirilor pe care orice vizită mai lungă a mamei sale o lăsa în urma ei, Władyś hotărî: „Róża trebuie să vadă toate astea. Acum probabil că biata mea Róża are să se liniştească". Îndată ce se instalară într-un vechi palat din Piazza dei Piloti, o aduseră pe Róża la ei.

Ce-i drept, la început, vremea se scurse ca într-o vrajă. Róża se plimba — puternică, elegantă, la cei şaizeci de ani ai ei părînd ca de patruzeci — pe Corso Umberto, prin aleile din Pincio, de-a lungul podurilor de peste Tibru şi, cu glas tare, îşi vorbea singură, atunci cînd nu era nimeni să-i asculte vorbele pline de încîntare. Dealtminteri, Władysław o însoţea pe cît îi sta în putinţă. Era mai puţin sensibilă la tablouri şi sculpturi, deşi dansatoarei de la Termele lui Diocleţian — aceea căreia, probabil, viforul dragostei îi retezase capul ca măciulia unei plante — îi sărutase picioarele, întrebînd-o:

— Draga mea, dragă, unde se află acum minunatul tău căpşor?

Cel mai mult o interesa viaţa — natura, oamenii, aburul cald al trecutului. Cînd stătea pe Ponte Sant'Angelo, nu castelul îi atrăgea privirile, ci undeva, departe, în stînga, pîlcul pinilor întunecaţi din spatele Vaticanului.

— Cît sînt de trişti! spunea. Aici cerul e ca safirul, văzduhul ca floarea, pe cînd pinii sînt trişti.

La Casa de aur[1] a lui Nero, nu zăbovi mai mult de un sfert de ceas.

— Grozavă plăcere să te strecori printre hrubele astea, bombănea, de ce i-o fi plăcut să trăiască şi să locuiască de parcă ar fi fost o cîrtiţă? Între timp nătăfleţii ăia în caftane roşii o s-o şteargă şi o s-apună şi soarele.

Se grăbea să se ducă iute îndărăt, în grădină, ca să-i privească pe învăţăceii unei şcoli monahale, dichisiţi în sutane de culori aprinse.

---

[1] *Domus Aurea*, palat construit de împăratul Nero, după incendierea Romei în anul 64. Ruinele sale se află la una din extremităţile Coliseului (n.tr.).

Îi plăcea s-arunce gologani în Fontana di Trevi[1] și după aceea să se certe cu culegătorii de monezi; în bazilica Sfîntul Petru nimic altceva nu-i atrăgea privirile decît curcubeele iscate de cristalul candelabrelor și chipurile prelaților rostindu-și laolaltă breviarul în capelă. În Forum o impresionau tufele de lauri printre ruine, presărate cu același fel de flori pe care le văzuse ceva mai jos, săpate în frizele de marmură.

— Aceleași. Mereu aceleași. Și vestalele le aveau la fel...

Gîndul că și în antichitate laurii înfloreau în mod identic o înduioșa pînă la lacrimi. Afirma că „abia acum crede cu adevărat că a existat acel cineva care a supt laptele de la lupoaică".

Se întreba neliniștită dacă, la ordinul cuiva, nu va fi smulsă rezeda sălbatică din templul lui Vespasian de pe Palatin[2], se străduia să-și închipuie cum arătau rochiile de plimbare pe care le purta Augusta Popeea și, așezîndu-se pe băncile de piatră, ofta zicînd:

— Se vede că cei de atunci nu sufereau de dureri de șale ca Adam.

Fructele și legumele necunoscute îi făceau o deosebită plăcere, învăța cu rîvnă să răsucească pe furculiță macaroanele lungi de un metru, ba îi învăța și chiar îi certa pe copii că n-o fac cu destulă îndemînare. În schimb, găsea că oamenii erau grozav de comici. De pildă, se înapoia acasă amuzată:

— Închipuiți-vă că am intrat într-o *latteria*. Mi se făcuse foame, nu știu cum. Am comandat un *caffè latte con burro*[3]. (Trebuie să le amintești întotdeauna să-ți aducă *burro*, își închipuie că oricine mănîncă la fel ca ei chifle goale, ca un milog.) Dar ce-i drept, chiflele lor nu-s rele deloc. Așadar stau și mănînc, cînd deodată ce să vezi... Tranc, zdrang, pe trotuar — ușa bineînțeles deschisă. Cutremur să fie, ori ce-o fi? Mă uit... și văd că dă buzna un pișicher, cu o haină din piele de capră pe el. A venit cu motocicleta, de aia e hărmă-

---

[1] Cea mai cunoscută și mai monumentală fîntînă din Roma, avînd în nișa centrală statuia lui Neptun într-un car înaripat tras de doi tritoni. Conform legendei, turiștii care aruncă o monedă în bazinul fîntînii revin peste un an tot acolo (n.tr.).

[2] Una din cele mai faimoase coline ale Romei, conform tradiției cea pe care Romulus a fondat cetatea. În timpul imperiului, împărații romani și-au înălțat aici palatele (n.tr.).

[3] Cafea cu lapte și unt (it.) (n.tr.).

laic. Are o flintă subțirică pe umăr, parcă-i o frigare și o pălărioară *à la diable m'emporte*[1]. Dar e țanțoș. Țanțoș nevoie mare și gălăgios. Are și un cățel, din ăla cu urechi clăpăuge... Zice că să-i dea numaidecît de toate! Iute și degrabă! Că de nu, pleacă și nici nu mai calcă pe acolo. Nu cățelul zicea astea, ci pișicherul. Ei, să-i vezi cum se pun toți în mișcare și cum începe vînzoleala. Aleargă de colo, colo; gata să-și piardă nădragii și tot timpul repetă: „*caccia, caccia*"[2]. Ce naiba o mai fi și *caccia* asta a lor? Ciulesc urechea, ascult... și brusc dă Domnul de mă luminez și mă dumiresc: acest terchea-berchea în haină din piele de capră s-a pornit la vînătoare. De aia și umblă așa fudul. Cu frigarea pe umăr și cu potaia după el... M-apuc și-l întreb pe chelner, așa cum știu, *comme une vache espagnole*, păsămite n-am înțeles nimic: „Ce-are să împuște irodul ăsta și unde anume?" Odată văd că se înfoaie și se burzuluiește (pe aici la toți le sare țandăra din te miri ce) și-mi deslușește: „Păsărele, zice, *piccoli, piccoli*... uite atîtica, și mi-arată, cît palma... *Campania Romana*, zice, păsărele, *piccoli*, pif, paf, sînt foarte multe acolo". Iar nătăfletul nostru nu se învoiește să se așeze, ferit-a sfîntul. Enervat soarbe cafeaua, înfulecă pîinea, vezi bine ca să aibă vlagă în el să le ucidă pe acele *piccoli*. Iar cățelul stă smerit și se uită la stăpînu-său cum îndeasă în el mîncarea, și dă din coadă, sărmanul. Ei! În sfîrșit o iau din loc. Alte pîrîituri și troznituri, de-a dreptul necuviincioase, motocicleta e foarte necuviincioasă. Pe cățel îl vîră într-un coșuleț fixat la spate și din care nu i se mai zărește decît căpățîna creață. Iar pișicherul meu cu frigarea se cațără în șa și țin-te, pîrleo! Iar în urma lui praf, zarvă și duhoare. Acuși începe și zaiafetul cu *piccoli* păsărele în *Campania Romana*! Chelnerul se înapoiază umflîndu-se în pene. Mă ațintește cu mîndrie. Vrea să spună adicătelea: „Cască bine ochii, *signora forestiera*[3], ia te uită și miră-te ce neam de viteji sîntem".

Róża povestea făcînd fel de fel de giumbușlucuri, imitîndu-l cînd pe pișicherul cu frigarea, cînd cățelul, roșie la față, răgușită de atîta rîs. În asemenea clipe copiii ar fi sărit și în foc de dragul ei. În schimb pe Jadwiga o supăra veselia asta nestăpînită, la o femeie în vîrstă, masca atît de expresivă, strigătele prea tari și vocabularul prea colorat. Doamna Ka-

[1] În sensul de: cu obrăznicie (fr.) (n.tr.).
[2] Vînătoare (it.) (n.tr.)
[3] Doamnă străină (it.) (n.tr.).

sia avea și ea umor berechet, dar un umor care se exprima prin aforisme, care consta mai mult într-un comentariu amuzant decît în parodierea vieții. Doamna Kasia își făcea observațiile glumețe despre oameni și întîmplări pe un ton scăzut, aproape la ureche, atenuîndu-le întotdeauna cu un zîmbet care părea să ceară scuze pentru îndrăzneală. Pasiunea actoricească, forța comică agresivă a Rózei, care răstălmăcea realitatea preschimbînd-o într-o imagine jalnic de comică, i se păreau Jadwigăi jignitoare și neplăcute.

Jadwiga se neliniștea, pe bună dreptate, ascultînd caricaturalele povestiri ale soacrei sale: Róża, sătulă de comicării, era cuprinsă mai întîi de apatie, apoi devenea mofluză. Începea să se plîngă de mîncăruri, de pardoseala rece de piatră, de mirosul de prăjeală... La numai două săptămîni după venirea ei își mută centrul de greutate al interesului de la Roma și împrejurimile ei asupra noii gospodării a fiului său. Cîteva zile după sosire fusese împreună cu Władyś și cu nevastă-sa la o recepție la ambasadă. Cu nasul ei micuț, cu franceza excelentă, cu distratul ei: „Ce spuneți, doamnă?" și cu jaboul de dantelă veche, cucerì toate simpatiile. Acțiunile lui Władyś urcară vertiginos. Dar Róża era nemulțumită:

— La noi acasă, pînă și-ntr-un tîrg ca Boboliszki serveau înghețată mai bună, afirma. Și asta în toate zilele. Nu din cea pentru cardinali și pentru marchizi. Asta să însemne a-ți reprezenta țara? Și ce era cu lacheul ăla care avea un glas ca de berbec? Ce-or să-și închipuie italienii despre Polonia?

Cînd primul val de fericire datorat Italiei trecu, cînd prima surescitare se potoli, ieși la iveală grija Rózei pentru „reprezentativ". Își frîngea mîinile din pricina mobilelor fiului, a garderobei nurorii ei, a purtării copiilor, a comportamentului servitorilor. Tot ceea ce mai înainte i se păruse nu numai îndestulător, dar chiar luxos ca mobilă sau mod de viață,— deși pe plan ierarhic în situația lui Władysław nu intervenise nici o schimbare—acum socotea că e o dovadă de sărăcie lucie. Cînd la Morawska Ostrawa, Władyś și soția lui își comandaseră un serviciu de masă ieftin, cehoslovac, Róża încruntase din sprîncene spunînd:

— Nu trebuie aruncați banii pe fereastră. Cel mai bine te recomandă mintea și sănătatea și nu lustrul. Oricum nu putem amăgi pe străini, ei știu prea bine că Polonia e săracă. Jadwiga făcea mai bine dacă cumpăra cu bani ăștia o lampă

cu cuarț pentru Krzysztof. Și apoi cui vreți voi să-i luați ochii? Acestor cîrnățari?

La Roma dimpotrivă, nimic nu i se părea destul de strălucit și destul de scump. După ce vizită Vaticanul, ceru să fie înlăturate din birou mobilele Biedermeyer ca fiind „marfă de duzină", întorcîndu-se din Piazza di Spagna se plînse că Jadwiga mai păstra, după o săptămînă, buchetul de mimoze „să sperie oamenii și nu alta cu asemenea măturoi", jupîneasa vioaie și îndemînatecă deveni deodată „un dragon în fuste", iar copiii la plimbare arătau „ca niște bieți orfani". Își pierduseră parcă și drăgălășenia. Mijindu-și ochii, bunica o privea bine pe Manitka, apoi îl chema pe Władyś.

— Uită-te bine la ea, nu ți se pare că-i fuge un ochi? Ce-ar fi s-o duceți la un oculist? Poate că se mai îndreaptă ceva?

La mezină, Zuzulka, se răstea:

— De ce umbli gheboasă? Toată lumea în parc mă întreabă dacă ești infirmă. E o plăcere pentru mine să-i aud!

Cît privește caracterul netrebnic al lui Krzysztof, „îl avea zugrăvit pe chip și compromitea Polonia".

— Nimeni nu vrea să se joace cu el, șoptesc pe la colțuri „*polacco, polacco*" și fug cît îi țin picioarele. Se vede de la o poștă ce-i poate pielea.

Jadwiga, care nu-și mai vedea capul de treabă cu instalarea în casa nouă, simțea că-și iese din minți auzind necontenitele bodogăneli. Dar, după obicеiul ei, abia dacă-și trăda zbuciumul cu un tremur al mîinilor și cu petele roșii din obraz. Władysław se prefăcea că nu observă nimic, în speranța că realitatea pe care el n-o lua în seamă va dispărea și pentru ceilalți, că ignorînd-o, o desființează cu totul. La pretențiile Różei nu răspundea nimic sau mormăia ceva în doi peri, o întreba ce impresie i-au făcut niște monumente, făcea proiecte de excursii.

Prima recepție oferită de Władysław și de soția lui a fost pregătită într-o atmosferă de nervi și agitație. Jadwiga se dădu bătută. În locul ei se ocupă de toate Róża. Prin urmare slujitorii și copiii se smiorcăiau prin unghere și cotloane, iar cheltuielile atinseseră sume astronomice. Władysław, martirizat pe de o parte de impetuozitățile Różei, pe de alta de aerele de răbdătoare superioritate ale Jadwigăi, își neglija treburile la slujbă. Chinul acesta dădu însă roade excelente: aranjamentul casei, felurile de mîncare, îmbrăcă-

mintoa gazdelor și modul cum erau dresați slujitorii alcătuiră un lanț de succese orbitoare. Oaspeții priveau în jur încîntați. Unii le făceau complimente. La început Róża tăcu. Pe umerii obrajilor i se iviră pete stacojii. Așezată într-un fotoliu adînc, sucea și răsucea lănțișorul Luizei, aruncînd priviri suspicioase în toate părțile. Cînd Jadwiga zîmbitoare făcea onorurile casei, undeva în apropierea soacrei sale, Róża murmura:

— Acum îți dă mîna să te fandosești, după ce tot greul l-au dus în circă alții în locul tău.

Saluta oaspeții gravă și demnă, și primea cuvintele amabile ca pe un binemeritat omagiu. Unul dintre oaspeți lăudă serviciul de porțelan din Baranówka; auzindu-l, Róża se strîmbă dispreţuitoare și spuse:

— Bunică-mea, pe cînd era în surghiun, bea apă din ulcea de lut, și-i pria și-așa...

Chiar atunci intră ambasadorul Poloniei. Oaspeții făcură un cerc strîns în jurul lui, iar Róża se însufleți. Cu gesturi și semne abia perceptibile spre valeți, manevră tăvile, paharele, dantelele și florile, încît atmosfera sărbătorească atinse zenitul. Manitka, purtînd o crinolină albă, o cosiță blondă răsucită în jurul capului și avînd o frunte *à la Grottger*[1], înaripată de o pereche de sprîncene întunecate, se strecura printre oaspeții italieni ca un vis exotic, iar Krzysio, tuns cu breton, intriga doamnele cu nasul lui acvilin, cu profilul lui sarmat. Erau admirate portretele strămoșilor, îmbrăcați în contușe, și desenele lui Skoczylas[2] atîrnate pe pereți, erau executate preludiile lui Chopin, iar gurmanzii se delectau cu borș, cu votcă Żubrówka și cu prăjituri preparate după rețetele ușuraticei Sophie. O stare de euforie provenind dintr-o fericită îmbinare de impresii, asezonate cu picanteria elementului străin se împărtășiră tuturor celor adunați. Oameni, vorbind în limbi străine, se adresau unii altora cu un duios respect, cu încredere. Expresiile „*Polska*, *Pologne*, *Polacco*, *Polish*“ sunau emfatic.

Róża se lăsă înduplecată de rugămințile musafirilor și, acompaniată de Władysław, cîntă *Mazurka* lui Apolinary

---

[1] *Grottger*, *Artur* (1837—1867), desenator și pictor. Tablourile sale și-au cîștigat o mare popularitate datorită tematicii lor patriotice și expresiei lirice și realiste (n. tr.).

[2] *Skoczylas*, *Władysław* (1883—1934), grafician, pictor și sculptor (n.tr.)

Katski[1]. Pe vremea aceea cînta rar. Repertoriul pe care şi-l alcătuise muncind singură în perioada anilor petrecuţi pe malul Volgăi, fusese părăsit de mult, acum cînd pierduse tehnica de odinioară, neglijînd exerciţiul, nu se mai încumeta să se apropie de piesele muzicale pe care şi le însuşise conştientă fiind de puterile ei. Dacă era vorba să rişte, nu putea risca decît străfulgerările mărunte din vremea lui *maestro* din Varşovia. „Bucăţile de succes" cu care se producea odinioară la serbările de la primărie, „ea cea dintîi protagonistă a viorii de la Conservatorul local", „eleva personală" a maestrului; acele „bucăţi" a căror interpretare i se urca la cap ca vinul. Iar *maestro* lăuda vîrtejul acesta. Îi spunea făcînd plecăciuni şi răsucindu-şi mustaţa ascuţită:

— Aşa, aşa, *du sentiment, ma belle Rose!*... La doisprezecimi, la şesimi, la triluri şi la arpegii se pricep specialiştii. În schimb, *le public* e gata să-i ierte orice fel de falsete mai ales unei atît de tinere şi de frumoase artiste, dacă lucrarea e interpretată cu foc! *Du coeur, du coeur avant tout.* Iar la urmă, uite, în felul ăsta, cu un gest pătimaş să desprinzi arcuşul de pe strune şi o clipă să zăboveşti cu braţul ridicat. Uite-aşa... Şi să-ţi arunci buclele de pe frunte, şi nu uita zîmbetul... Perfect. *Le public adore ça, ma belle Rosalie...*

Mijloacele de a evita şi de a atenua dificultăţile tehnice erau o comoară pe care Róża o datora şcolii din Varşovia. De aceea la bătrîneţe putea reveni doar la muzica „studiată" sub conducerea maestrului. *Du coeur*, de asta nu ducea lipsă nici cu trecerea anilor; şi cu toate că nu-şi aruncase buclele de pe frunte, şi nici nu străfulgerase cu umerii ei goi, interpretarea de atunci, la Roma, mişcase publicul. Fusese felicitată, cei ce-o ascultaseră erau încîntaţi. În sfîrşit, ambasadorul, apropiindu-se să-i sărute mîna, îi spusese emoţionat:

— Nu ştiu cum să vă mulţumesc, stimată doamnă... Ce ton, un sentiment cu adevărat polonez. Contele X. (nu ne e din cale-afară de binevoitor, e căsătorit cu o nemţoaică)... iată că pînă şi contele X. avea lacrimi în ochi. Stimată doamnă, aţi putea aduce mari servicii propagandei poloneze!

Róża se lumină la faţă.

— Aşadar şi dumneavoastră, domnule ambasador, socotiţi că e vorba de sentiment? De sentimente poloneze şi pentru Polonia, nu? îl întrebă. Poate şi de „slava numelui

[1] *Katski, Apolinary* (1827—1879), violonist polonez, elevul lui Paganini, şi compozitor. A întemeiat Conservatorul din Varşovia (n.tr.).

de polonez", nu? rise exagerat de tare. Așa îmi spunea odinioară și maestrul meu, cuvînt cu cuvînt.

Ambasadorul clipi din ochi uluit, iar Róża continuă:

— Sentiment? Domnia-voastră îi spuneți sentiment polonez, iar eu am să vă spun că pentru asemenea *fanfaronadă poloneză* mi-am stricat eu viața. Aș fi putut fi o mare, mare artistă, de n-ar fi fost făloșenia asta a voastră.

Își rosti filipica în franțuzește cu un glas țipător și surescitat. Oaspeții care se îmbulziseră s-o felicite făcură un pas îndărăt, mutrele lor emoționate nu-și mai aveau rostul, se priveau neliniștiți încercînd să se lămurească. Władyś, alb la față, se desprinse din mulțime și rosti tare, astfel încît să-l audă toți din jur:

— Știți, domnule ambasador, mama mea nici pînă azi nu l-a iertat pe primul ei profesor de vioară, January Badski, pentru lipsa lui de conștiinciozitate... Într-adevăr i-a stricat cariera.

Ambasadorul deveni repede stăpîn pe situație.

— Ei da, replică plin de politețe, înțeleg prea bine amărăciunea doamnei, artiștii sînt întotdeauna atît de sensibili la adversitățile soartei... Dar se zice că și Paganini ar fi stricat uneori cariera elevilor săi.

Îi mai sărută o dată mîna Rózei.

— Oricum, vă mulțumesc încă o dată pentru frumoasele impresii și nu numai pentru cele muzicale. Mi-a spus soția lui Władysław cît datorează recepția de astăzi, atît de strălucită și de autentic poloneză, amabilelor dumneavoastră strădanii.

Róża zvîcni ca lovită în inimă:

— Cum ați spus? „Soția lui Władysław?" *Grand merci* pentru protecția soției lui Władysław! Dacă vreți să știți, seara asta nu a fost o seară poloneză, a fost seara *mea!* Da, exclusiv a mea. Și proiectul și execuția. După asta, soția lui Władysław nu are decît să organizeze seri poloneze — la care Krzys și Zuzia au să joace un Krakowiak[1].

Salută din cap și se îndepărtă în mijlocul uluielii generale. Acea seară romană o pierdu aproape cu totul pe Róża în ochii fiului ei. Nu-i putea ierta cît de tare îl nedreptățise. Dealtminteri, chiar a doua zi maică-sa le puse în vedere data plecării ei, afirmînd că s-a săturat pînă peste cap de „bunătățile otrăvite" cu care o tratează fiul ei.

---

[1] Cîntec și dans popular polonez (n.tr.).

În casă se instăpîni atmosfera obișnuită din jurul persoanelor bolnave de moarte. Copiii umblau pe vîrfuri, toată lumea avea gîtul uscat, tresăreau la cel mai mic zgomot și nu făceau nici un fel de proiecte — așteptau.

Róża umbla prin apartament fredonînd; părea să nu bage de seamă spaima pe care o trezea în nepoții ei, la masă continua să facă mofturi, se răstea la jupînească, acuzînd-o că-i neîndemînatică și dispărea în nesfîrșite plimbări. Acum nu o mai însoțea nimeni, rătăcea singură prin oraș. Înapoindu-se din expedițiile ei, se ivea în încăperea unde se afla vreunul din membrii familiei, sau măcar unul dintre slujitori, și începea să povestească. Ce plăcut a fost, ce lucruri excepționale, de nimeni cunoscute pînă atunci, văzuse ea, cît de amabili se arătaseră cu dînsa paznicii muzeelor și trecătoarele cu totul străine, ce tablou frumos, al unui anonim, descoperise, cu mult mai frumos decît pînzele renumite, și cum soarele așteptase să apună pînă ce a ajuns ea pe terasa vilei Medici. Cuvînta astfel stînd în picioare; le aducea la cunoștință ca pe niște evenimente însemnate care nu sufereau amînarea și trebuiau numaidecît comunicate... Cei de față tăceau. Atunci își scutura gîtul, lua în mînă o carte sau o partitură și cu această pradă pleca. Relativ multă vreme petrecea la ea în cameră, unde nu se prea știa cam ce poate face. Copiii, de cînd se mutase acolo bunica, venind s-o poftească la masă, se uitau cu mare curiozitate prin încăperea ce le era prea bine cunoscută, ca prin peștera unui vrăjitor, cu teamă și cu curiozitate. Sertarele, valizele, toate erau închiate. Cu toate astea, Róża se uita nemulțumită la privirile cercetătoare ale nepoților ei.

— Ce vreți, ce poftiți? îi întreba. Ce lucruri nemaipomenite credeți că se află aici? Mi-ați spus pentru ce-ați venit, acum plecați. Ce firi curioase!

Într-o seară, Władysław trecînd prin hol—era după cină, pe maică-sa n-o văzuse de dimineață, în ziua aceea ceruse să i se aducă mîncarea în cameră — se opri la ușa Rózei. Pe sub canat se strecura o șuviță de lumină — nu dormea. Neliniștea, tristețea îl împunseră în inimă. Are să intre la ea, vor pălăvrăgi, îi va privi profilul amarnic și neînduplecat, vor rîde puțin, se va întrista nițeluș... Ba nu. Mai bine nu. De ce să mai lege iar firele rupte? Niciînd înțelegerea cu Róża nu va fi mai trainică decît firul de păianjen. De ce să se străduiască și pe urmă iar să regrete. Era gata să plece cînd deodată auzi un foșnet... Róża rostea cuvinte răzlețe,

apoi îngînă un cîntecel, în sfîrșit... un lucru prea bine știut: hohotul ei de plîns pătimaș! Władyś împinse ușa.

Róża stătea în genunchi în fața canapelei, cuprinzînd cu brațul niște obiecte mici, sprijinindu-și capul de muchea mobilei. Nici nu tresări cînd se apropie de ea, lacrimile ei îi umeziră lui tîmplele: foșnetul mătăsii, o căldură plăcută, uscată, mirosul violetelor de Parma și acea altă aromă cu totul personală, emoționantă, proaspătă ca parfumul propriei lui copilării. O cuprinse în brațe, îi sărută umerii scuturați de plîns:

— Mămico, mămico, nu se poate așa...

Se sculară în picioare deodată, se așezară pe canapea. Róża îi șopti:

— Bagă de seamă, pentru Dumnezeu, ai să le strivești...

Împinse repede în lături niște obiecte. O întrebă:

— Ce ai acolo, iubito?

— Ce să am? Niște trădări. Numai cu trădările m-am ales...

Władyś apropie lampa și văzu: cruciulița pe care i-o luase înapoi lui Michał, după ce-o rupsese cu el; arcușul pe care i-l oferise Sarasate, o buclă din părul răposatului Kaziuczek, fotografia de logodnă a lui Władyś.

— Uite, stau așa ore întregi și mă uit la acești trădători. Mi se frînge inima și dacă măcar vreunul dintre nepoți ar veni și m-ar mîngîia pe cap! Dar asta nu se întîmplă. Vin și se uită la tine ca la o arătare, ca la un om bătrîn... Ehe, bătrînețea!

A doua zi Władysław o duse pe maică-sa la Ostia[1]. Șoseaua era neagră, strălucind de rouă, iar văzduhul mirosea a flori, a Tibru și a benzină — Róża strălucea de fericire. Ori de cîte ori era ajutată să-și învingă mînia, viața o bucura de parcă i-ar fi fost din nou dăruită, din nou plină de nădejdi. De teamă că peisajul pe drum nu are să-i placă maică-si, Władysław îi tot făgăduia întruna:

— Deocamdată nu e nimic, dar ai să vezi cît e de frumos pe malul mării. Iar Ostia Antica e o minune, o adevărată minune. Róża îl lovi ușor peste mînă.

— Ce tot le găsești cusur la toate? Margaretele astea galbene nu sînt oare o minune? Și viața asta de vie galbenă?

---

[1] Localitatea Ostia, din apropierea Romei, al cărei nume provine de la latinescul *ostium*, gura fluviului; odinioară Tibrul ajungea pînă la oraș, înainte de a se vărsa în Marea Tireniană. Ostia e renumită pentru așezarea sa pitorească și monumentele antice (n.tr.).

Şi rîndunelele? Şi văzduhul? Şi acest chiparos? Şi mutriţa ta de băiat de treabă? Ce alte antichităţi ne mai trebuie?

În staţiunea Ostia se plimbară mai întîi pe faleză, inspirînd mirosul de alge şi sare ale întinderilor necuprinse. Róża nu vru să se aşeze pe nisip, în schimb ronţăi cu încîntare boabele de culoare roşie aprinsă care se vindeau în pungi de hîrtie pe plajă — *framboli di mare*. După ce străbătură un lung bulevard, cotiră pe ţărm, spre adînc, se înfundară în pădurea de pini din jur. La fel ca odinioară, dincolo de bariera oraşului polonez, se puteau aşeza într-o poiană şi se puteau desfăta cu mirosul de răşină. Doar că în jur, în locul garofiţelor albe, creşteau tufe de iarbă-neagră cu flori mari cît nişte clopote. Marea foşnea în vale, o fată care păştea caprele cînta *Giovinezza*, pe cer lunecau nori roşietici ca pînze de corăbii în soare, un cocoş mare, cafeniu, stătea în mijlocul drumului lopătînd din aripi.

— *Gallus Romanus*, zise Władysław zîmbind.

Róża privi cu mai mare atenţie creanga de iarbă-neagră, care-i atingea genunchii, înălţă capul şi strălucirea cerului îi izbi ochii, nările îi fremătară.

— Ah, cît e de diferit aici! Cu totul altfel! *Framboli di mare*, şi tufe uriaşe de iarbă-neagră. Şi cocoşul ăsta gallus. Dragă Władyś, continuă luînd mîna fiului ei şi apăsîndu-şi-o pe buze, prin urmare, Władyś dragă, m-ai scos de acasă, m-ai dus în lume. Uite că am apucat să văd şi o altă lume. Îţi mulţumesc.

Petrecură toată ziua, hoinărind alene prin Lido[1]; abia pe seară ajunseră la săpăturile din Ostia, lîngă poarta oraşului mort. Mai erau doar puţini vizitatori, portarul le dădu drumul cu neplăcere să intre, grăbindu-i: „*Ma presto, presto, signori*“. Trecură pe lîngă nişte sarcofage, nişte pietre mortuare şi ajunseră pe *decumanus*[2]. Trotuarul pietruit ducea printre ruine spre amurgul avînd paloarea toamnei. Mergeau drept înainte, lovind tare cu tocurile, drumul cînd se lăţea, cînd se îngusta, în unele locuri se preschimba în zăgaze printre ghizdurile bazinelor, în alte locuri străbătea pieţe, ori forumuri năpădite de iarbă, unde se înălţau chiparoşii ca nişte flăcări negre, iar goliciunea lăptoasă a coloanelor lumina amurgul. Din loc în loc, cîte o Victorie înaripată,

---

[1] Localitate balneară modernă în apropierea imediată a Ostiei (n.tr.).

[2] Via del Decumano Massimo, cu o lungime de 1200 de metri, de unde se începe în mod obişnuit vizitarea Ostiei (n.tr.).

fără chip, sau o mască fără trup, încremenită, cu o expresie avidă — înlănțuite în sfărîmături de marmură — păreau să continue chinurile lui Tantal.

Se auzea susurul apei picurînd în bazinele acoperite de mușchi. Numeroase scări, largi, cu treptele mîncate, duceau în pragul unor case care încetaseră să mai existe ca locuințe; urcîndu-le, ajungeai în cer, în acest amurg palid, întunecat de pini. Casele fără uși și fără locuitori, deschise ca niște cădelnițe, în locul mirosului de mîncare și de muncă răspîndeau parfum de verbină. O luară pe străduțe lăturalnice, se opriră în spărturile zidurilor năruite, în mijlocul pardoselilor de mozaic, lîngă nișele din care zeii dispăruseră, în fața altarelor larilor locali. Peste tot domneau indivizibil cicadele. La Termopilium, pe o tejghea de marmură, se tîra un șarpe, iar la casa Dianei, pe balcon, se plimba un porumbel făcînd plecăciuni. Ajunseră, în sfîrșit, la teatru și se așezară pe una din băncile cele mai de sus ale amfiteatrului. Șirul de coloane de pe scenă părea să se clatine în văzduhul limpede, atît erau de zvelte acele trunchiuri de marmură. În vale, la picioarele templului lui Ceres, o siluetă de piatră, într-o tunică splendid drapată, înălța brațul într-un gest ca de rugăciune sau poate doar cochet. Dîre liliachii și aurite pluteau dinspre soare-apune. Nici vorbe, nici sentimente, ziua pierea scufundîndu-se în amintiri. Róza, cu degetele împreunate, privea scena pustie pe care se desfășura trecutul. Privirea ei la început caldă, luminoasă, devenea rece, se îmbiba de beznă. Încetișor lăsă capul în jos.

— Da, da, fiul meu, spuse, uite că am venit. Mi-am văzut visul cu ochii. Am ajuns nu numai în altă lume, dar și în alte vremuri. Și ce-am făcut cu asta, spuse întorcînd cu violență fața spre Władyś, cu ce m-am ales? Are să-mi fie oare mai ușor? E frumos, ce-i drept. Dar e trist, cît e de trist! Au murit, mor, vor continua să moară. Indiferent unde și cînd, să mori este întotdeauna și peste tot la fel de îngrozitor!... Mi-am închipuit că într-o țară minunată ca asta, unde la sfîrșitul lui octombrie serile sînt calde ca în iulie, unde pe morminte oamenii stau și se sărută, iar din morminte răzbate mirosul de verbină.... îmi închipuiam că aici moartea nu este înspăimîntătoare! Vai, Władyś al meu, oriunde și întotdeauna e cumplită, cumplită pentru omul care s-a născut și nu a trăit. N-a trăit deloc! Înțelegi tu — *n-a trăit!*

Se smulse de pe bancă, și, palidă, tremurîndă, stătu pe fundalul acelei seri blînde contopindu-se cu chiparoșii, apoi îl întrebă:

— Władyś, cum am să pot muri dacă n-am trăit deloc?

X

DIN SEARA DE LA OSTIA TRECURĂ cîțiva ani, în cursul cărora Władysław se eliberă de Róża. Își încheiase cu ea socotelile la Roma printr-un semn de egalitate, orice alte servicii pe care i le făcea, le socotea niște generoase favoruri. Pentru poezia copilăriei sale nefericite, pentru că îi trezise gustul unei vieți grele și al unui mod de a gîndi independent, pentru muzică — îi plătise cu nevroza Jadwigăi, cu voiajul în Italia, cu complicațiile în propria lui carieră. Aparent totul rămăsese ca mai înainte. Mamă-sa îl vizită și la postul lui ulterior din Królewiec. La fel ca odinioară purtau o corespondență bogată, aveau loc petreceri comune, vizite festive ale fiului în casa părintească. Dar atitudinea lui Władyś față de Róża trecu în categoria gesturilor care țin de un ritual și sînt lipsite de o semnificație personală.

Władysław se convinsese definitiv că nimic în lume nu o putea îndupleca pe Róża, că nu există nicăieri un loc pe care ea să-l recunoască drept fericit și nici un timp în care să se simtă liniștită. Era cu conștiința împăcată: după ce făcuse tot ce fusese în stare, o ștersese din viața lui pe Róża: o păstrase numai pe mamă. O mamă deseori iresponsabilă, primejdioasă pentru cei din jur, căreia trebuia să-i poarte de grijă, dar care în primul rînd trebuia izolată. Tatăl ieșise la pensie. Marta se măritase. Władysław îi trimitea maică-si bani cu mare regularitate, asigurîndu-i bunăstarea și tratamentele. Pe terenul propriului său cămin însă îi limitase atît de strict accesul, încît abuzurile ei deveneau imposibile.

Róża acceptă noua stare de lucruri fără să crîcnească. Părea să nu observe schimbările intervenite în propria ei situație. Devenind, odată cu anii, tot mai sensibilă la confort și bucătărie aleasă, care — în aceiași ani — atinseseră în gospodăria fiului ei un nivel tot mai înalt, cînd venea în casă la Władysław, se deda lăcomiei și nenumăratelor în-

grijiri de igienă corporală. Între persoana ei și Jadwiga desfășurase un fel de draperie opacă, pe care o dădea în lături numai în cazul unor treburi concrete.

— Jadwigo, spune să-mi aducă un pahar cu lapte nefiert.

Sau:

— Jadwigo, la mine în cameră trage de la fereastră...

Acestea erau singurele teme ale relației directe între ele. Copiilor, îndată ce treceau pragul casei, le înmîna cadourile și nu se mai interesa de nici unul dintre nepoți pînă în clipa plecării, cînd se uita cu multă grijă dacă i-au adus flori. Și cu Wladyslaw stătea prea puțin, avînd timpul ocupat cu lucru de mînă, plimbări, masaje, mese. La termenul stabilit pleca fără părere de rău, salutată cu ușurare și multe plecăciuni. Un asemenea *modus vivendi* părea să corespundă ambelor părți, iar Adam respira și el mai în voie de cînd Róża pierduse prilejul unor manifestări, care lui îi produceau amețeli de teamă și rușine.

Străina... oare să-i fi sunat ceasul ultimului surghiun?

Wladyslaw, tatăl unei fiice acum adultă, soț mulțumit al unei femei iubitoare, cavaler a diverse ordine; un om care-și alesese singur soarta și nu se plînsese niciodată de ea — Wladyslaw aflîndu-se la zenitul vîrstei lui, în fața acestei imagini inumane și fantastice, simți brusc că viața lui conținea o rană necicatrizată. Și că moartea Rózei va zgîndări din nou aceeași rană.

Se sperie pînă în adîncul ființei lui. Maică-sa vorbea cu un glas ciudat, cețos, ca de la o mare distanță, din adîncul presimțirilor, din pragul tainelor necuprinse:

— Iar acolo, cînd va veni vremea, vor spune: nici aici nu-i loc pentru o străină...

Nu va îngădui ca nevăzutele tărîmuri s-o răpească! Și-o închipuia pe maică-sa în poiana raiului, ridicîndu-și marginea rochiei cu o expresie de neîncredere și silă. Mai tîrziu, în preajma focului aprins din iad, curioasă, plină de entuziasm, cu nasul încrețit copilărește din pricina mirosului de smoală. Și mai tîrziu încă — alungată. Rătăcind pe întinderi fără cuprins, fără culoare, informe. Într-un fel de neființă blestemată! O vedea neajutorată și răzbunătoare, călcînd pe ceva ce nu putea fi străbătut, izbind cu pumnul în ziduri inexistente, strigînd vorbe necuviincioase. Se străduia să alunge aceste vedenii mitologice și să recheme unica imagine care i se părea a fi imaginea

morții fericite: trupul întors în țărînă. Dar nu putea! Îi era cu neputință să afle pentru Róża un loc în pămînt. Își amintea strigătul ei atunci la Ostia: „Cum am să mor, cînd n-am trăit deloc?“ Și-și spunea că pămîntul nu se va învoi să primească trupul care nu cunoscuse viața.

Palid la față, tremurînd de spaimă, se repezi la Adam:

— Tată, spune-mi adevărul. Ce are mama? Trebuie s-o salvăm! E foarte bolnavă?

Adam desfăcu brațele a neputință.

— Nu știu... Mama s-a enervat ca de obicei din cauza mea. Din cauza papucilor, că nu i-am îmbrăcat cum trebuie. Că am degetele ca niște surcele. Iar mai tîrziu Zbysio n-a spus „bună ziua“... Asta-i tot.

Dar Władysław nu se lăsa liniștit.

— Știu bine că n-avem voie s-o enervăm! Trebuie să ținem seama cum e ea. Doctorul Gerhardt a spus că orice enervare îi poate fi fatală. Eu sînt de vină, numai eu sînt de vină! Trebuia să fiu mereu alături de ea și am părăsit-o...

Róża își scutură gîtul, tuși, răsuflă o dată adînc și vorbi cu vocea ei cea mai firească, sonoră, limpede:

— De ce vorbiți de mine de parcă n-aș mai fi? Încă n-am murit. N-ar fi mai bine să mă întrebați pe mine ce am?

Toți se întoarseră în direcția ei. Doar Jadwiga lăsă iute capul în jos, ascunzînd un zîmbet batjocoritor: iată, pentru a nu știu cîta oară, nefericitul, incorigibilul Władys, dă peste isterie acolo unde cu tot dinadinsul vrea să vadă drama unui suflet ieșit din comun. Władysław se aplecă cu duioșie asupra mamei sale.

— Păi atunci de ce ne sperii, reao? Spui fel de fel de grozăvii, arăți nu știu cum... și pe urmă deodată, poftim, uitați-vă la ea — înveselit îi chemă pe cei de față drept martori. Arată din nou normal în felul ei, ca o rază. Și vorbește atît de frumos. Hai, mămico, mai spune-ne ceva.

Róża rîse. Ridurile ei își luară zborul de la gură pe obraz în sus, pierire în șuvițele cărunte de deasupra frunții; nu i se mai vedeau decît cele două gropițe din colțul buzelor și dinții strălucitori.

— Ca de obicei domnul jurist, drăguțul de el, e un prostănac! S-a speriat că maică-sa are să plece *ad patres*, iar aceștia n-or s-o lase să le treacă pragul... Să vezi atunci dandana! Și n-a băgat de seamă cînd am spus: poate. *Poate* îmi vor aduce la cunoștință: nu e loc... Sau poate că *nu*-mi vor aduce asta la cunoștință. Cine știe ce are să se mai întîmple

cu mine? Poate că am să ajung să-mi merit locul de veci. Că doar *vremea aceea* încă n-a venit! Ori zice careva dintre voi c-a venit?

Se uită la toți bănuitoare. O undă de spaimă îi străbătu privirea.

— Cine zice? V-a șoptit ceva Adam în antreu?

Negară toți cu violență, așa încît se înveseli din nou.

— Dacă nu, am să-mi țin și eu gura, și n-am să vă spun cum s-a comportat mielușelul ăsta blînd.

Adam gemu:

— Las-o încurcată, Elcia... Mai bine explică-i lui Wladysław de ce m-ai pus să-l chem.

— Și fără să-mi aduci tu aminte am să-i explic. Dar șe-deți, de ce vă țineți așa ca niște chiparoși pe un sarcofag? Iar sarcofagul... iată — se sculă ușor de pe canapea — are nevoie de o batistă. Unde mi-e poșeta?

Se repeziră toți să-i caute poșeta. De astă dată Adam a fost acela care și-a amintit unde a văzut poșeta și a descoperit-o cel dintîi; se afla sub un fotoliu, de unde o ridică și o înmînă soției lui. Róża îl apucă de mînă.

— Ia te uită, ce întîmplare. Adam a găsit-o. Să însemnăm data pe răboj.

Adam se chirci, ea îi cuprinse capul cu mîna și-l sărută pe frunte.

— Îți mulțumesc, Adam, îți mulțumesc, prietene.

— Lasă, bine, ce te-a apucat? Mă rog, iartă-mă. Era atît de tulburat, încît se topea de bucurie; neștiind ce spune, aruncă o privire rușinată Jadwigăi, care întoarse capul. În schimb Róża strigă:

— Uitați-vă la el. Mi-a făcut un serviciu și acum își cere scuze! Așa e el. Parcă eu nu știu că are o inimă de aur? Poate că nimeni nu-l prețuiește așa ca mine. Dar ce să-i faci? Ceasul cel rău...

Se posomorî, dar alungă repede gîndurile triste.

— Ce să-i faci, acum e prea tîrziu. Noroc că și-a găsit-o pe Kwiatkowska aceea.

Adam își dregea glasul, Wladysław și soția lui se foiau neliniștiți.

— Nu-ți mai scutura gîtlejul, Adam, îl țintui ea. Am spus-o fără nici o intenție rea. Tu ești mulțumit, eu sînt mulțumită, păcat că nu ne-am dumirit mai devreme. Dar *mieux vaut tard que jamais*. Azi m-a enervat Adam și băiatul ăsta obraznic al Martei... Mi-am ieșit din fire, e adevărat, dar

numai fiindcă pentru mine e foarte dureros... Se strîmbă gata de plîns, dar își stăpîni emoția. Foarte dureros că nimeni nu bagă de seamă. Doar eu m-am schimbat...

Aruncă o privire soțului, fiului, Jadwigăi. O privire cercetătoare, rugătoare.

— M-am schimbat mult de tot. Și toți se poartă cu mine de parcă aș fi aceeași. Chiar azi de-dimineață vin la Marta, la fiica mea, am vrut să-i spun ceva foarte important. Ieri a trecut pe la mine pentru o clipă... și a fugit numaidecît. Eu nu i-am spus nimic, nu i-am făcut nici un reproș și nici n-am reținut-o, deși mi-e tare urît singură. Să nu auzi decît radio și zgomote străine dincolo de pereți. Să brodezi tot timpul, te dor ochii. N-am oprit-o. I-am spus numai: „Marta dragă, mîine vin la tine, pe la unsprezece. Fii te rog acasă". Vin calmă, senină, fără pic de supărare în suflet. Cînd colo, casa pustie, n-o găsesc decît pe slujnica asta obraznică, încercînd să se lege de mine ca să facă mizerii mamei. Mi-a fost tare neplăcut. Îmi spun: acuși telefonează fii-mea, pînă să-mi piară buna dispoziție are să-mi ceară scuze: „Vin numaidecît mamă". Dar n-a sunat. În schimb telefonează Adam. Dacă măcar s-ar fi bucurat că m-a auzit la telefon... El însă nimic, întreabă doar de fiică-sa. Și asta-i neplăcut, dar încă nu spun nimic. Îl chem să vină, fiindcă i-am croșetat niște papuci călduroși. Poftim, spuneți și voi, aveam dreptul să sper că va băga de seamă? El stă toată ziulica împreună cu Kwiatkowska aia a lui, și la teatru se duce cu ea, și la biserică tot cu ea, iar de mine nici că-i pasă. Eu stau două săptămîni încheiate, îmi stric bruma de ochi ce mi-au mai rămas și îi croșetez lui papuci. — pe cînd lui nici nu-i pasă de mine, și nu întreabă decît de fiică-sa, eu îl poftesc să vină și îi dăruiesc papucii. E o schimbare, nu? Ar fi observat pînă și un orb că s-a petrecut o schimbare importantă. Și ce credeți? Vă închipuiți că măcar a tresărit? Aș, de unde!

Se adresă soțului care de la o vreme tot ofta cu jale:

— N-ai de ce să oftezi, Adam, înțelege că eu nu te acuz, eu mă justific în fața ta, în fața fiului meu... Și în fața nurorii mele, adăugă peste o clipă cu efort. Ei da, mi-a mulțumit, chiar foarte mult. Imediat s-a apucat să-i încerce! Și ca de obicei îmi face temenele și-mi sărută mîna. Dar să mă întrebe: „Ce s-a întîmplat cu tine? Ia să te văd, femeie, parcă ești alta, schimbată! Ce taină, ce vrajă te-a preschimbat în om?" Da' de unde. El tot ca pe vremuri. Încearcă papucii, e încîntat, îmi mulțumește. De parcă ar fi fost un lucru firesc! De parcă

n-ar fi avut nici o însemnătate. Dragii mei, voi îmi ştiţi firea, îmi cunoaşteţi viaţa. Mai cu seamă tu, şi pe tine te şi întreb, Wladys: puteam eu să nu mă supăr, să nu-mi vină să înnebunesc? El zice: „Maică-ta s-a enervat că n-am încercat papucul cum trebuie...“ Nu de papuc îmi arde mie şi nici de mîinile lui — deşi tare nu pot să sufăr mîini din astea ca de lemn, ci de orbirea lui. Că niciodată nu vede în mine ce-i mai important!

Obosise, gîfîia, se aşeză cu mîna la inimă. Adam cu ochii în tavan, înălţă din umeri. Wladyslaw se grăbi s-o liniştească:

— Nu te irita, mamă, te rog! N-ai dreptate cînd spui că nimeni n-a băgat de seamă. Eu şi Jadwiga în ultima vreme sîntem foarte neliniştiţi... Sufocările astea ale tale, petele roşii de pe obraz, nu-mi plac deloc. Boala e o vrajă rea! Dacă trebuie să fii bună şi înţelegătoare cu preţul sănătăţii tale, atunci mai degrabă fii rea, mamă...

Glumea, înfăşurînd-o pe maică-sa, cu şalul, sărutîndu-i mîinile. Róża îi primea alintările fără avînt. Era cît se poate de limpede că vorbele fiului nu-i făcuseră plăcere, în ochi i se ivi mirarea, apoi neliniştea... Îl împinse în lături pe Wladyslaw şi se repezi la oglindă.

— Ce spui? Pete roşii? În ultima vreme am pete roşii? Ei, nu cred, pete roşii să fie? Îşi apropiase obrazul de luciul oglinzii. S-ar putea să fie. Dar sînt trecătoare.

Brusc lăsă braţele în jos, într-un gest de mare oboseală.

— Mă rog, fie şi aşa. Acum e totuna. Fie şi pete roşii. În orice caz trebuie să mă duc la Królewiec.

Ceilalţi trei scoaseră în acelaşi timp strigăte de uimire:

— La Królewiec? Pentru ce?

Róza se aşeză din nou, pocnindu-şi palmele.

— Curioşi oameni, zău aşa! Cum să mă înţeleg cu ei? Ziceţi că vedeţi în mine boala, nimic altceva decît boala, nu-i aşa? După părerea voastră asta e toată pricina schimbării, nu?

Li se uita în ochi, parcă sperînd — cu restul puterilor — o dezmînţire. Nimeni n-o contrazise, deşi pe obrazul lui Adam şi al lui Wladyś se vedea limpede dorinţa de a înţelege noul capriciu al Rózei, de a-i ghici intenţiile. Adam murmură ceva nedesluşit, Wladyslaw se foi îngrijorat, singură Jadwiga nici nu încerca măcar să înţeleagă, gîndurile ei şi zburaseră în altă parte.

Róża rîse sec.

— Prin urmare, dacă e vorba de boală, trebuie să mă caut... Şi cred că de vreo zece ori, numai în cursul zilei de astăzi, am auzit de la voi numele doctorului Gerhardt... Şi unde oare se află el? Nu la Królewiec?

Se stîrni o mică mişcare.

— Da, desigur, bineînţeles, ai dreptate. E un medic excelent. Data trecută te-a sfătuit foarte bine. Ai şi încredere în el, fără îndoială trebuie neapărat să te duci să-l vezi.

Adam, fericit ca întotdeauna cînd pasiunile şi tainele Rózei coborau la nivelul unor cereri şi proiecte de rînd, şi începuse să caute banii în portofel. Władysław îşi freca mîinile, pînă şi Jadwiga dădu din cap aprobator. Róża însă nu-i slăbea din ochi. Buzele, adineaori strînse într-o schimă plîngătoare, aveau acum expresia dură a ironiei, iar ochii i se umpleau încetişor de tristeţe.

— Am cerut să te cheme, Władys dragă, îi aduse în sfîrşit la cunoştinţă, ca prin relaţiile tale să-mi înlesneşti plecarea imediat la Królewiec. Trebuie să-l văd pe doctorul Gerhardt.

Władysław răsuflă uşurat din adîncul inimii.

— Dar, mamă dragă, nimic mai uşor. E perfect! Se face chiar mîine. Asta se rezolvă într-o singură zi, mai ales cînd e vorba de medic. Cred că ai să poţi pleca poimîine chiar. Dar e bine oare să pleci singură? Eu, din păcate, nu pot veni. Ce-ar fi să te duci cu tata?

Róża se smulse de pe scaun.

— Cum cu tata? Ai înnebunit?

Palidă de emoţie îşi ridicase mîinile deasupra capului.

— Singură, singură! Numai singură mă duc.

Cum nu întîmpină nici o împotrivire, se potoli brusc întristată şi tăcu. Aruncă în jur cîteva priviri speriate şi se apropie de Jadwiga.

— De ajuns cu problemele mele proprii, hotărî. Ce se mai aude pe la tine, Jadwiga? Ce face doamna Katarzyna? o întrebă pe noră-sa.

Jadwiga luă o atitudine de defensivă. Dintotdeauna foarte susceptibilă cînd venea vorba de propria-i familie, acum mai mult ca oricînd se simţea lovită de orice aluzie la mama şi surorile ei. Înapoindu-se în ţară după o absenţă mai lungă, îşi găsise rudele lovite de o soartă rea şi necruţătoare. Bătrînul Żagieltowski murise cu cîţiva ani în urmă, pe Magda o părăsise poeticul ei soţ, pe vremuri atît de stă-

ruitor, acum cuprins de o nouă pasiune — pentru o franțuzoaică destul de trecută; Stenia avea tuberculoză.

Ce făcea doamna Kasia? Făcea o mie de treburi noi fără să neglijeze nici una din preocupările ei vechi și nobile. Își vedea de nepoți (fiii Magdei), așa cum niciodată mai înainte — ținînd seama de un întreg stat-major de rubedenii care locuiau odinioară la ea în casă — nu se ocupase nici de proprii ei copii. Se ducea la tîrguieli, ca să cruțe timpul servitorilor, stătea la rînd acolo unde se distribuiau ofrande publice, încercînd să obțină bunăvoința unor doamne și domni pentru care altădată ar fi căutat chiar ea niște protecții utile. Își nota și calcula la nesfîrșit cheltuielile casei, renunțase la primirile de joi după-masă, paznicului i se adresa cu domnule portar, și tăcea ori de cîte ori erau lăudate în fața ei guvernele democratice sau literatura progresistă.

Toate astea erau lucruri noi, după cum noi erau și peregrinările lunare la mormîntul soțului, statul pe băncuța din cimitir cu privirea pierdută pe gazon. Și lacrimile noaptea, și urechea ciulită la tusea Steniei, și petele purpurii de rușine, ori de cîte ori era întrebată de față cu nepoții: dar ginerele dumneavoastră pe unde mai e? Ce mai face domnul inginer?

Pe lîngă aceste poveri noi, doamna Kasia continua să ducă în spinare, cu aceeași însuflețire, sarcinile obîrșiei sale. Săracii, deși primeau foarte puțin, aveau parte în continuare de milostenii și danii. Rudele, la fel ca și altădată, trebuiau să-și deșerte sacul cu necazuri și bucurii lîngă vatra părintească, iar schimbările petrecute în viața familiei erau consemnate riguros: cine a murit, cine s-a căsătorit, cine a contractat datorii, cine a căpătat o slujbă. Toate aceste probleme, de îndată ce-i erau aduse la cunoștință, găseau la doamna Kasia ecoul cuvenit: o vorbă bună sau chiar un ajutor material, sau îngrijiri; se întrista sau aducea mulțumiri lui Dumnezeu.

Sărbătorile și onomasticile rămaseseră la fel ca în trecut, o trecere în revistă a „alor noștri", sau a „datinilor noastre". La masa de Crăciun sau de Paște, în timp ce se perindau felurile de mîncare, urările și amintirile tradiționale, avea loc apelul neamului împuținat. Mătușile, cumnații, verișoare bătrîne și surde, prieteni credincioși, îmbrăcați de sărbătoare și cu restul bijuteriilor atîrnate peste dantelele vechi și cașmirurile mirosind a pelin, tot cercul „alor noștri" se așeza în jurul meselor încărcate cu mîncare și băutură ca la ritua-

lui *Străbunilor* lui Mickiewicz. Evocau fantomele unor persoane și întîmplări trecute, se deziceau de nevrednicul spirit contemporan. Cu cea mai mare ardoare era evocată Polonia. Pentru că — în ciuda independenței, în ciuda ieșirii la mare, în ciuda slujbei religioase în aer liber, în zilele de paradă, accesibilă oricui, — pentru ei continua să nu existe. Prin urmare își evocau propria lor Polonie, intonînd cîntece de surghiun alternînd cu pastorale, cu colinde și cu tradiționale imnuri religioase. Oaspeții vociferau, mîncau, după aceea își adresau unii altora fel de fel de închinăciuni și urări și se risipeau, mai îmbărbătați, pe la casele lor.

Doamna Katarzyna strîngea și deretica pînă noaptea tîrziu, pentru ca a doua zi de dimineață, atunci cînd Stenia avea să-și ia în grabă micul-dejun, înainte de a se duce la birou, nimic să nu mai amintească fetei bolnave și capricioase de acel praznic pentru rubedenii.

Cunoscuții se mirau de unde găsește doamna Kasia destulă putere pentru atîtea activități chinuitoare, păstrîndu-și totodată zîmbetul fermecător. Unii se grăbeau să vină cu sfaturi, avertizînd-o: „N-ar trebui să vă primejduiți sănătatea, gîndiți-vă mai mult la dumneavoastră". Ea strîngea mîna cu recunoștință celor care se arătaseră atît de grijulii, apoi înălța din umeri și spunea stingherită:

— Dragii mei, nu aveți de ce să fiți îngrijorați. Cîtă vreme pot fi de folos altora, n-am să mă îmbolnăvesc. Abia cînd voi ajunge inutilă, voi putea pleca... La fericirea mea.

Cădea pe gînduri, înălțînd privirile către portretul soțului. Peste o clipă adăuga:

— Viața mea s-a încheiat... odată cu a lui. Acum trebuie doar să-mi fac datoria pînă va veni vremea.

Jadwiga, dezobișnuită de casa părintească, trăind în atmosfera străinătății și datorită acestui lucru, mai lucidă ca odinioară față de mediul din care provenea, era preocupată de faptul că terenul de sub picioarele maică-si părea să se reducă întruna și că existența pe care o ducea laolaltă cu fiicele ei era tot mai precară. Doamna Kasia — care părea cu totul lipsită de sentimente egoiste, atît de devotată făpturilor ce-i erau dragi, rușinîndu-se să-și recunoască ambițiile sau gusturile proprii, credincioasă idealului „să te comporți în cercul tău după porunca lui Dumnezeu — nu izbutise să asigure cît de cît bunăstarea copiilor săi, a căror soartă

o împărtășea. Żagieltowski nu lăsase nici o avere, văduva lui nu avea nici un ban economisit și nici un fel de venituri. Magdalena, îndrăgostită la nebunie de Henryk care o părăsise și pe care înainte de nuntă îl disprețuise, Stenia — veșnic cu termometrul sub braț, maimuțărindu-și colegii, nutrind o dragoste pătimașă pentru un actor de cinema suedez, pe atunci idolul femeilor din Varșovia, amîndouă neavînd nici măcar o pereche de pantofi ca lumea, bolnave, lipsite de cunoașterea vieții, de alte aspirații în afara celor erotice, și astea în cadrul celei mai stricte legalități catolice — erau două ființe pierdute. De fapt, singură Jadwiga, care-și „găsise" un soț în afara mediului ei, care se smulsese destul de timpuriu de sub disciplina părintească și fugise departe de căminul părintesc, ea singură izbutise să se realizeze.

Jadwiga se gîndea cu resentiment și cu admirație la această a doua mamă — la această îngrozitoare Róża. Veșnic preocupată numai de persoana ei, de suferința ei tainică, de dorul ei neînțeles, de muzica ei sîcîitoare... Cum nu voise să cedeze niciodată și în fața nimănui, cum disprețuia oamenii, se dispensa de Dumnezeu și își bătea joc de patrie. Cît de rău îi chinuia pe cei din preajmă. Și iată, Magda și Stenia, înconjurate de blîndețea grijulie a doamnei Kasia, se pierdeau fără nici o speranță, pe cînd Jadwiga transplantată pe terenul otrăvit de himerele Rózei, se instala tot mai viguros și cu mai multă plăcere în viață.

Nu putea s-o sufere pe mama lui Władyś. N-o putea suferi, așa cum detești un chirurg care operează fără narcotice. Se temea de nazurile Rózei, de politețea Rózei, de zîmbetele strălucitoare ale Rózei...

Întrebată de aceasta despre doamna Kasia, simțise ură și spaimă.

— Mulțumesc, mama mea e bine.

Dar Róża nu îngădui să se rupă în felul acesta convorbirea. Minune! Pusese mîna pe brațul Jadwigăi și o întrebă din nou, cu un glas scăzut, șovăitor:

— E adevărat că la căpătîiul patului mamei tale, de cînd a murit tatăl tău, e atîrnată o fîșie de crep negru?

Jadwiga începu să tremure. Ce intenții batjocoritoare ascundea întrebarea asta privind secretele ei de familie? Strînse din dinți, hotărîtă să tacă atît cît va fi în stare, iar după aceea dacă va fi silită, în sfîrșit să spună. Să aibă curajul să-i spună răspicat Rózei ce gîndise despre ea în de-

cursul acelor nopți conjugale cînd Władyś se trăgea spre marginea patului iritat, îndurerat, dușmănos.

Róża nu-și retrase mîna. Aplecată spre Jadwiga, îi șopti persuasiv:

— Să-i spui, te rog, maică-ti că nu mă mir. Țin minte ce mi-a povestit în seara nunții voastre. Despre călătoria lor, cînd, bolnavă și cu abcese pe piept, slabă și urîtă, bărbatu-său a dus-o la părinții ei. În graba plecării îmbrăcase un sacou prea strîmt care nu-i aparținea. Era tare caraghios. Cînd ceilalți pasageri ieșiră din compartiment, îngenunche lîngă soția lui, uitîndu-i-se în ochi, iar ea întoarse capul rugîndu-l: „Nu te uita la mine, ai să mă urăști fiindcă sînt așa de urîtă". Iar el, ținînd-o de mînă, îi răspunsese: „Iubita mea, frumusețea este pentru nefericiții care nu știu să iubească. Eu te iubesc și mă simt fericit..." Ea privindu-l, bărbat destul de vîrstnic și de serios cum era, în haina prea strîmtă, nu-și mai simți rănile, ci o căldură binefăcătoare... și plînse de fericire. Spune-i mamei tale, Jadwiga, că ani întregi am purtat imaginea asta în inima mea, ca pe un venin. Eram mînioasă, nu înțelegeam nimic. Dar acum înțeleg. Înțeleg cum e cînd nu-ți mai pasă de frumusețe și înțeleg că patul unei văduve poate fi ca o raclă. Să-i spui asta din partea mea.

Lăsă brațul Jadwigăi, se sculă, se apropie de fereastră. Se sculă și Jadwiga fără să rostească nici un cuvînt. Se auzi soneria de la intrare, bărbații se repeziră spre vestiar, deschiseră ușa, se auzeau vorbe spuse cînd cu glas tare, cînd în șoaptă, cineva se dezbrăca în antreu.

În prag se ivi Marta.

XI

SE ÎMPLINEAU ZECE ANI DE LA moartea lui Kazio. În după-amiaza aceea, Róża și Adam se duseră la cimitir și plînseră amîndoi sub crucea de mesteacăn. Fiul cel mare începuse pe atunci să-i trateze ca pe niște suverani în exil, prea puțin maturi spre a face față vremurilor noi. Iar în cimitir, sub lespede, zăcea feciorul care-i părăsise și care — plecînd — îi socotise stăpînii lumii, fusese încredințat că vor fi în stare să-l păstreze lîngă ei. Plîngeau acuma amîndoi jelindu-și puterea pierdută. Kazio obișnuia

să le zîmbească, de parcă ar fi ştiut despre ei lucruri minunate, lor înşile necunoscute. Pierise înainte de a fi învăţat expresiile necesare pentru a-şi da în vileag taina doar de el ştiută. Plînseră de deznădejde, că nimeni, niciodată n-are să le mai spună nici cine sînt şi nici care-s faptele pe măsura puterii lor. Se înapoiară ţinîndu-se de braţ, înfrăţiţi, probabil pentru prima oară prieteni din adîncul inimii. Adam îşi conduse soţia acasă. În prag, cînd îşi luă rămas bun, îndreptîndu-se spre şcoală la o şedinţă, Róża îi reţinu braţul spunîndu-i:

— Să nu stai prea mult acolo, arăţi obosit, am să te aştept.

Adam îşi îndreptă spinarea, aruncă iute o privire întrebătoare Rózei. Avea ochi buni. Îi mai spuse:

— Trebuie să-ai grijă de sănătatea ta... Adam dragă.

Obrazul lui Adam se tulbură, răvăşit de simţăminte prea puternice pentru trupul lui firav. Mormăi ceva, apoi parcă se crispă şi răsuflă adînc. Plecă iute cu pălăria în mînă, strălucitor de fericire.

Cînd se pomeni acasă, Róża în scurtă vreme uită de soţul ei. Władyś o îmbrăţişă în treacăt în amintirea frăţiorului dispărut. Nu putuse veni la cimitir, avea teme grele de preparat la matematică şi nu voia să le neglijeze cu un an înaintea bacalaureatului. Dorea din tot sufletul să-şi dea bacalaureatul. Stătea cu ochii aţintiţi la acel moment, ca la o poartă prin care va pătrunde în propria lui lume, nedepinzînd de nimeni altcineva, tot mai nepăsător la problemele părinţilor săi. Róża simţi o înstrăinare în îmbrăţişarea fiului care devenea un adult şi dorul de Kazio o cuprinse mai amarnic ca oricînd.

Isprăvi cît mai iute cîteva treburi în gospodărie, amînă altele pentru a doua zi, şi cu mîini tremurătoare se grăbi să se închidă la ea în odaie înainte de a da frîu suferinţei. Cel mai mult îi plăcea să sufere din pricina asprimii şi a tainelor sorţii. În suferinţă afla îndreptăţirea să se mînie. Harurile cu care o dăruise viaţa ca: sănătatea, frumuseţea, succesele, le ducea în cîrcă cu neplăcere pentru că o sileau să se împace cu lumea. În schimb dragostea, moartea, fatalităţile de care nu era vinovată — şi ireversibile — îi plăcea să le simtă în inimă gheara necruţătoare. Atunci putea să batjocorească realitatea, să dispreţuiască rînduielile cotidiene, să se stabilească, fără ezitare, în sferele muzicii.

La cea de-a zecea comemorare a morții lui Kazio, înapoindu-se de la cimitir acasă, unde primul ei născut, unica ființă apropiată, visa cum să-și părăsească mai degrabă mama, resimți mai puternică decît oricînd apăsarea eliberatoare a nedreptății. Unul după altul îi fuseseră luate lucrurile care o legau de pămînt. La început Luiza o lipsise de Taganrog — de copilăria ei veselă, îndestulată — o patrie unde nu cunoscuse suferința; mai tîrziu cursanta din Moscova i-l luase pe Michał; maestrul January o lipsise de măreție, Adam, de fericire, în sfîrșit, moartea i-l răpise pe Kazio, iar viața i-l răpea pe Władyś. Cum să înfrunte această singurătate, acest deșert?

În fața mormîntului plînsese îndelung, amintirile slujindu-i drept narcotic, numărînd rănile vechi, răscolindu-le pe cele noi. Curînd resimți acea satisfacție dușmănoasă care o făcea să triumfe asupra tuturor împilărilor. Îngenunche și se lovi cu capul de podea — făcea astfel ori de cîte ori durerea o elibera de îndatoriri. Gestul acesta nu însemna nici resemnare, nici credință. Pur și simplu gîtul, grumazul, tot trupul ei veșnic încordat într-o atitudine de regină, năzuiau la odihnă, iar sufletul ei copilăros — la umilință.

Dumnezeu nu-i venea niciodată în ajutor Rózei. De copilă o convinseseră de existența lui, dar ea încerca foarte rar să-și dea seama de greșelile pe care le făptuise sau să-l cheme în ajutor. Totuși niciodată, prin nici un semn, Dumnezeu nu-i dezvăluise poruncile lui, nu-i răspunsese la apeluri, nu-i acceptase explicațiile, iar în cel mai important moment al vieții o dezamăgise. Cînd Michał plecase de la Varșovia la politehnica din Petersburg, ea îi atîrnase la piept propria ei cruciuliță de la botez. Simbolul divinității. Se duseseră în fugă la biserică. Róża îi ceruse logodnicului ei să îngenuncheze în presbiteriu în fața altarului. Ea însăși îngenunchease cu o treaptă mai jos, ca să nu-l stingherească întru nimic, și ca întreaga Lui milă și îndurare să se reverse toată asupra lui Michał. O candelă roșie strălucea deasupra capetelor lor ca o inimă. Róża șoptea neîndrăznind să ridice ochii spre altar, cu o mînă apăsîndu-și tîmpla, cu cealaltă împingîndu-l pe Michał, spre îmbrățișarea Celui-de-Sus.

— Doamne, Tu Stăpînitorul Lumii, acesta e Michał. Michał iubitul meu, care ți se va închina și te va sluji întotdeauna. Fă-l să fie bun, Doamne, să nu mă uite acum cînd

ne despărțim. Să nu-și calce legămîntul. Îngăduie-mi, Doamne, să rămîn alături de Michal pînă în ceasul din urmă și-ți voi fi preaplecată slugă.

Întîi vorbi în șoaptă, iar după aceea rosti vorbele tare, cu rîvnă și credință.

Era încredințată că Dumnezeu nu putea voi răul, că voia Lui nu poate fi neputincioasă, că El nu poate porunci să fie săvîrșită o trădare și nici nu poate fi înșelat.

Și cum se comportase Dumnezeu? Oare putea fi implorat mai fierbinte, oare îi putea fi încredințată o comoară mai de preț decît dragostea?

La balconul corului bisericii Sfînta Ana, în ora despărțirii, Michal ținea în mînă cruciulița Rózei. Își plecase capul, îi era rușine, zicea că s-a arătat nevrednic de darul primit. Róża apucase cruciulița cu degete aprige ca niște gheare.

— Dă-mi-o îndărăt, nu vreau să-ți rămînă nimic din ce-i al meu.

Se răsucise pe călcîie și plecase luînd cu ea cruciulița.

Dar Michal n-o convinsese de vina lui. Dumnezeu era de vină. El nu se dovedise un părinte al oamenilor, bun și înțelegător. Îngăduia răul în locul binelui. Ori poate că nu avea destulă putere spre a preîntîmpina răul?

De atunci Róża îl trata pe Dumnezeu diferit, după simțămintele care o încercau, uneori ca pe un dușman, alteori ca pe o făptură covîrșită de povara puterii. Nu-i contesta propriu-zis existența. I se părea că-i prezent în păduri, în mări, în nori. Celule care dau naștere altor celule, lanțuri filogenetice, un cosmos ivit prin el însuși, pentru asemenea explicații nu avea destulă imaginație. În zgomotele furtunii, Róża deslușea limpede glasul lui Dumnezeu; noaptea i se părea că-i vede străfulgerările negre printre stele. Credea că El ocrotește arborii, izvoarele, lupii, că îi înțelege și îi iubește. Atunci cînd bubuia, odată cu tunetele, Róża se ascundea ca o sălbăticiune vrînd să-l înduplece. Cînd vremea era senină, în mijlocul naturii luminoase, îi înălța osanale de teamă să n-o izgonească din raiul lui. În schimb, în mijlocul nenumăratelor probleme umane Dumnezeu i se părea bicisnic. Róża îl bănuia că așa cum nu fusese în stare să-l ferească pe Michal de înșelăciune, tot astfel nu e în măsură să apere copiii de moarte, pe săraci de foame, pe mame de singurătate, pe cel slab de cel care-l împilează. O supăra încrederea lui Adam în atotputernicia și omnisciența divină. O atribuia micimii lui de suflet. „Lași totul pe seama lui

Dumnezeu, îi spunea, cum crezi că are să poată duce în circă soarta atîtor nătărăi?"

Din cînd în cînd, în perioadele de relativă liniște, făcea tentative de împăcare cu divinitatea: se spovedea, se împărtășea, se străduia să respecte cele zece porunci, le cerea și copiilor ei să-și facă cruce, să postească, se purta cu supunere față de Adam... Toate în speranța că Dumnezeu s-a schimbat, că nu mai e atît de cumplit sau de neputincios ca odinioară și că odată înduplecat, își va arăta dumnezeirea. Dar viața își urma cursul plină de amărăciuni și absurdități. Iar Róża se gîndea tot mai rar la Creator.

La mormîntul lui Kazio, în timpul acelei comemorări, se speriase. Pomii foșneau, corbul, ca un emisar sumbru, croncănea spre înaltul cerului cele ce se petreceau pe pămînt, norii lunecau agale, străini. Adam se bătea cu pumnul în piept și săruta crucea, oamenii de pe la mormintele vecine aprinseseră lumînări. Róża hohoti de plîns.

— Nu știu, Doamne, nu înțeleg, poate că ai fost nevoit să-l iei pe Kazio, eu nu știu nimic, fie ca acest copil să dea mărturie că a avut mai multă înțelepciune decît mine.

Peste două ceasuri, stîrnită de nepăsarea lui Władyś, începu iar să hulească.

— Acum mi-e bine. Sînt liberă. Voi lua un revolver și-l voi împușca pe la spate. Stă și învață la matematică, orb și surd, n-o ia în seamă pe maică-sa. Am să intru la el și am să trag, poate că propria lui moarte are s-o bage de seamă. Sau cînd am să mă culc lîngă Adam, am să scot cuțitul de sub pernă și am să-l împlînt în catolicul ăsta neprihănit, mielul lui Dumnezeu. Iar Tu ce-ai să faci? Dacă polițiștii nu mă vor duce la închisoare, Tu nu vei clinti un fir de păr din creștetul meu. Nu mă tem de închisoare! Sînt liberă. Omul josnic este întotdeauna și peste tot liber.

Scoase revolverul, pe care îl luase de mult, pe furiș din biroul soțului ei și — îndreptîndu-se spre odaia lui Władyś — se opri în fața ferestrei, ca la lumina lunii (se lăsase noaptea, nimeni nu aprinsese încă lampa), să verifice trăgaciul și încărcătura. Ferestrele dădeau în grădina în care era un eleșteu mare. Felinarele cu gaz din stradă străpungeau printre crengi o lumină caldă, portocalie, iar de sus, din cer, luna își revărsa în eleșteu razele albe și reci. Lîngă gardul de zăbrele, frunzele unui arțar tremurau din pricini neștiute, căci vîntul se potolise: steagul micuț de tinichea de pe acoperișul

foișorului stătea neclintit, argintat de lună. Tot astfel, fără nici o pricină se încreţea şi apa din eleşteu.

Róża, tot smucind de trăgaci, aruncă o privire în grădină. Tremurul apei şi al copacilor o izbiră, îi cutremurară trupul. Revolverul îi alunecă din mînă, căzu pe covor, venindu-şi în fire Róża privi pe fereastră.

Luna o dezarma întotdeauna. Afirma că cerul nopţii o sperie, dar că spaima asta îi place. Plimbîndu-se seara, din nevoia de a face mişcare, pe cînd se certa cu bărbatu-său pentru cine ştie ce fleac de nimic, se oprea dintr-o dată şi cu faţa înălţată spre cer, tăcea. Lumina îi scălda trăsăturile, *diese Nase* aspira mirosul stelelor, ochii şi dinţii îi străluceau de o nestinsă ură, dar peste o clipă doar — de încîntare. Îl smucea pe Adam de mînecă, şoptind:

— Uite, uite...

Adam îi enumera conştiincios constelaţiile, planetele, stelele nou şi senzaţional descoperite. Róża nu asculta la ce spune, niciodată nu memora denumirile. La urmă închidea ochii şi rămînea astfel cu capul dat pe spate, cu un zîmbet pierdut pe buzele întredeschise.

Iar acum tot luna o oprea de la crimă. Revolverul îi alunecă din mînă. Róża privi intimidată farmecele lunii. Şopti: „Uite, uite"... se mişcă, vrînd parcă să-l strige pe Adam, şi se pomeni călcînd pe revolver.

— Ce-o mai fi şi asta? şopti.

Şi îi îngheţă inima.

— Isuse, Sfîntă Fecioară, am vrut să-mi omor fiul! Şi pentru ce?

Cu degetele ţepene ridică arma.

— Dacă-l ucideam, n-ar mai fi putut privi grădina... Şi ce frumoasă e grădina asta acum! Ia te uită ce eram să fac! Şi cine ştie dacă acolo, la Kazio, o fi cu adevărat frumos?...

N-avea putere nici măcar să deschidă uşa. Ascunse revolverul, îşi lipi fruntea de geam.

— Mîine Władyś are să poată privi grădina... Mai bine mîine, are să fie lună plină. Ce linişte e! Cum foşnesc frunzele şi cum clipoceşte apa, de parcă ar fi vie! Dumnezeu a uitat de oameni şi oamenii au uitat de Dumnezeu. Face să trăieşti pentru nişte ceasuri ca acestea, care nu-s ale oamenilor dar nici divine nu-s.

Gîndurile i se tulburară. Frunzele și apa prinseră să sune, din văpaia lunii curgea ca pe strune o singură notă — mi. Róża, cu toată ființa, asculta. Cîntarea luminii era tot mai clară, iată îi deslușea tonalitatea, îi recunoștea cheia, îi simțea ritmul pulsîndu-i în tîmple. Róża fredona. Liniile melodice deveneau tot mai concrete, tot mai exact orchestrate, în sfîrșit se îmbinară și făuriră *allegro non troppo* din *Concertul în re major* de Brahms. Îl auzise cu o lună în urmă (interpretat de Ysay la Moscova) și simțise o emoție mai mare chiar și decît aceea pe care o resimțea ascultînd *Sonata Kreutzer*... Da, acea noapte fără seamăn de frumoasă asta era, *Concertul în re major* de Brahms.

Róża trecu iute în salon, aprinse o lumînare și scoase vioara din cutie. Deschise partitura pe pupitru, răsuci febril cleștișorii, acordă vioara. Fruntea îi frigea, mîinile le avea ca gheața.

— Oare am să pot cînta? *Allegro* nici nu-l încerc, n-are rost. Mai degrabă *adagio*, îl știu notă cu notă. Numai de-aș scoate-o la capăt cu trecerile mai grele.

La fel de limpede ca foșnetul frunzelor îndărătul ferestrei, ca susurul apei în eleșteu, ca murmurul de cleștar al lunii, auzea violoncelele, flautul, violele din *Concertul* de Brahms. Aștepta să răsune salvele trompetelor...

Primele acorduri pentru vioară le execută cam palid, avea prea puțină căldură în degete și prea multă dogoare în inimă. Dar încet, încet, bătăile inimii i se domoliră, cu piciorul drept ținea imperceptibil tactul, avea umerii grei ca de marmoră și degetele sprintene. Odată cu cantilena, care plutea pe unda clarinetelor, răzbătu ușurel pînă la solo, pe care-l execută fără cusur. Îmbătată de ascultarea pe care i-o dădeau mușchii și de acompaniamentul fictivei orchestre, cînta înainte, biruitoare, pasaj după pasaj. Pe încetul tonul devenea tot mai puternic, *forte espressivo* își dobîndise întreaga-i vigoare, *staccato*, șesimile din arpegiu își luau zborul de pe strune cu o nesfîrșită gingășie. Finalul răsună ca un suspin fericit.

Róża exulta. După ce isprăvi cu *adagio*, rămase în picioare, dreaptă, mai înaltă și mai ușoară ca oricînd. I se părea că i-a fost luată o parte din povară de pe umeri, inima-i descătușată din servitutea prea multor doruri, bătea în ritm egal. Mîngîie febril vioara, îi șterse strunele, o acordă iar...

— Azi ori niciodată, șopti. Nu știu ce am, o fi poate luna ...ori poate mi-ajută Kazio! Am să încerc acum *allegro non troppo.*

Ascultă îndelung cu urechea ațintită la acel *tutti* de năluci. În sfîrșit, cu un acord festiv, beethovenian, se alătură ansamblului. Degetele i se mișcau agere, pasajele pentru vioară acopereau unul după altul sunetele imaginare ale oboiului, fagotului, violei. Róża nu mai resimțea obișnuita sfială în fața viorii; rigiditatea strunelor și a arcușului, sonoritatea dogită a sunetelor, vlăguiala mușchilor, toate încetaseră să mai existe. Muzica părea să se înfiripe din nimic, fără efort, fără chin, să izvorască din propria ei stare de beatitudine. Eliberată de legile fizicii, Róża trecea fără cel mai mic efort prin toate registrele și toate sentimentele: prin rugăciunile nepămîntene ca și prin *scherzando*-ul dedicat amorului. Vioara își pierduse ponderea și volumul, arcușul își pierduse structura în salturile-i îndrăznețe, se frînge în zigzaguri ca un fulger. Între casă și univers despărțirea pieri, noaptea cu lună contopise visele, cerul și zidurile, misterul se îmbinase cu tehnica, în locul haosului hălăduia armonia de tonuri mătăsoase.

Crescendo, *stringendo*, *animato*, *forte*, fără să ezite, fără suferință Róża urca lin spre culme.

Acordurile... se dezmeticí în mijlocul tăcerii. Arcușul îi tremura în mînă, vioara vibra într-o nestăvilită melodie.

Oare, oare va fi în stare și de *allegro giocoso?* Într-o cutremurare de eroism, violonista, trecută de prima tinerețe, cu ochii mari deschiși, își încordă iar brațul și neînduplecată, biruitoare se avîntă în ritmul ceardașului.
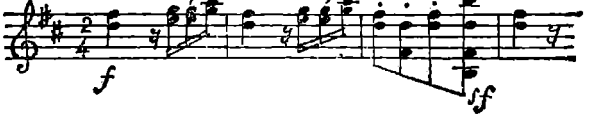
Primele cîteva acorduri, în ciuda notelor duble și a ritmului întețit nebunește, țîșnirá ca o flacără, ușoare, jucăușe, iar orchestra ireală le însoțea năvalnic ca marea. Róża simți cum lacrimile i se adună în git, lacrimi fără număr. Încercă să ofteze adînc; și totodată în cuprinsul melodiei — a acestei melodii sonore făurite din strune și arcuș — se strecură un hîrîit, o fisură, un ton stins, ca o minciună. Sudoarea îi bro-

boni fruntea, Róza își înghiți iute lacrimile... Cînd în sfîrșit pasajul se înălță iarăși cu deplina-i limpezime, Roza auzi ceva cumplit: violoncelele, flautul, violele plecau lunecînd spre zări îndepărtate lăsînd-o undeva în urma lor. Își mușcă buzele cu un efort supraomenesc și se năpusti drept înainte, grăbi notele legate cîte trei între ele... Era gata, gata să-i prindă din urmă cînd un zgomot dureros o asurzi și o cuprinse ameteala. Ce-o fi? se întrebă speriată. Nimic alta, decît bătăile grăbite ale inimii. Îi reveni curajul, își încordă cu putere brațul stîng, arcușul fulgeră printre octave. Din tot sufletul încerca să se avînte spre armonia care se pierdea în văzduh, dar vuietul sîngelui tot mai puternic acoperea melodia, instrumentele se învălmășeau și nu mai era în stare să le recunoască, ritmul rupt își căsca tot mai nemilos golul.

Róza lăsă brațele, se așeză, picioarele îi tremurau. Zvîrli arcușul...

Orchestra lunară sub bagheta lui Brahms cînta înainte. Doar că în locul cîntecului viorii se înstăpîni o liniște neagră ca o apă. Ici, colo, mai sclipea reflexul solo-ului... Dar tăcerea devenea tot mai adîncă, tot mai cuprinzătoare și sorbea ultimele vibrații. Pe încetul amuțiră și instrumentele fantomatice, înghițite unul cîte unul de neant. Haosul lipsit de sunet acoperi — în sfîrșit — armonia. Roza plîngea cu sughițuri.

— E din cauza mea, e din cauza mea. Eu am stricat totul. Eu, prin nepriceperea mea, am stricat frumusețea acestei nopți.

Lacrimile îi cădeau pe lacul viorii din Cremona. Păcat, nu era îngăduit să strice un obiect pentru care bietul taică-său cheltuise tot ce le lăsase ca moștenire Luiza... O șterse cu mîna stîngă, obosită.

Intră Adam. Și în odaie se strecură o mireasmă de colonie *Mareșal Niel*. Închise ușa cu multă grijă în urma lui.

Róza stătea mai departe nemișcată.

— Am întîrziat, iartă-mă. Taman astăzi la sesiunea dirigenților a venit rîndul clasei mele. După aceea am mai trecut și pe la frizer. Era tîrziu, dar l-am scos cu de-a sila pe moș din casă și l-am silit să mă tundă. Dacă fermecătoarea mea soție a binevoit să-și îndrepte atenția asupra robului ei...

Se apropie de ea, împrăștiind același miros de colonie, rușinat de propria-i galanterie.

— Copila mea, iar ai plîns? strigă cînd văzu chipul nevesti-si. Avea un ton de reproș. Liniștește-te, nu se poate trăi numai cu trecutul, trebuie să-ți depășești durerea.

Róża îl privi fără supărare. Dimpotrivă, copleșită de nefericire, jinduia după un prieten. După cineva care cu îndemnurile și sfaturile lui să facă să i se pară mai mică nefericirea, să-i dea curaj, să-i învie speranța. Tăcu un timp mai îndelungat, oftă.

— Ai dreptate. Trebuie să-ți depășești durerea. Acum pretențiile sînt tot mai mari, compozițiile tot mai grele, altădată Paganini era privit ca ucenicul satanei, astăzi orice elev mai înzestrat trebuie să fie un Paganini. Decît că muzica... muzica e tot mai frumoasă!

Adam se trase îndărăt ca izbit în piept.

— Tu din cauza muzicii, pentru muzică ai plîns?

Róża făcu un semn afirmativ cu capul.

— Cum să nu plîng, Adam. Gîndește-te și tu. I-am cîntat lui Sarasate, cînd eram doar atîtica, oare cîți ani să fie de atunci? o nocturnă de Chopin în aranjamentul lui... Am cîntat-o ca vai de lume, pe atunci habar n-aveam de nimic! Blestematul acela de January nu mă învățase decît *Valse Caprice*, *Souvenīr de Moscou* și mazurci, și *Airs variés*. Nici măcar n-am trecut prin Gaviniès sau Rovelli. Niciodată nu mi-a arătat cum trebuie luate schimbările de poziție! Abia Auer mi-a dat în clasă *Studiile* lui Kreutzer (o absolventă a Conservatorului, eleva faimosului virtuos, cred că pe atunci nu știam să cînt nici *Ciaccona)*, iar eu stau și mă uit. Auer zice: „*Eh bien, jouez, mademoiselle*", iar mie mi se urcă sîngele la cap. Mă uit în caiet, văd niște note duble, îmi dau seama că Dumnezeu știe ce-o să iasă, așa că strîng din dinți și tac. Iar ei izbucnesc cu toții în rîs: „*Qu'est-ce-que vous avez? A Varsovie on ne joue pas* Kreutzer? *Qu'est-ce-qu'on joue à Varsovie? Što vî tam? Gospodina Moniuszko igraite?*"[1] Ce-i drept, Sarasate spusese: „*Pauvre enfant, quelle misérable école, et quel talent, parbleu.*"[2] Apoi se repezise la valiză (venisem la el la hotel cu tata), scoase arcușul, un Tourte original și mi-l întinse spunînd: „*Je crois en vous. Vous vous en tirerez. Du courage, petite*".[3]

---

[1] Ce-aveți? La Varșovia nu se cîntă Kreutzer? Ce se cîntă la Varșovia? (fr.). Ce cîntați pe acolo, pe domnul Moniuszko? (rusă) (n.tr.).

[2] Biata copiliță, ce școală proastă și ce talent, zău așa! (fr.) (n.tr.).

[3] Cred că ai să te descurci. Curaj, mititico (fr.) (n.tr.).

Ochii Rózei luceau. Adam se așeză greoi fără s-o întrerupă. Mirosul coloniei „Mareșal Niel" învăluise toată camera.

— „*Vous vous en tirerez...*" Ușor de spus! Curaj aveam. După șase luni petrecute la Petersburg m-am produs în fața marelui duce. Eram obligată s-o fac ca bursieră. Trebuia să le arăt că nu mănînc pîinea statului pe degeaba, dar cu cît înaintam, cu atît era mai greu. Mîna mi-era foarte puțin exersată, mai ales stînga. Să exersez noaptea la internat, nu era voie, m-ar fi omorît colegele, voiau să doarmă. Ziua... cîntam, cîntam, și odată mă împungea durerea în inimă. Dacă trece tocmai acum Michał, pe undeva pe aproape, însoțit de cursanta lui? Căci îndată ce venisem mă pomenisem cu această surpriză plăcută... Și mîncarea era oribilă. Luiza cum era, cum nu era, dar ne dădea totdeauna cafea cu frișcă și prăjituri excelente! La internat mi se apleca să mănînc tot timpul ciorbă de pește și carne de berbec. Umblam flămîndă. Altora le mai trimiteau pachete cu mîncare de acasă, mie mi-era rușine să le cer. Eu însămi cerusem să mă duc la Petersburg, mai ales din pricina lui Michał. Tata n-a vrut, abia aveau ei doi cu ce să trăiască... Deznădejdea, foamea, eforturi supraomenești, la ce putea să-mi ajute arcușul Tourte? M-am îmbolnăvit de tifos. Cînd m-am sculat, după boală, doctorul a spus: „*Vam nie igrat na skripke, a ciulki viozat, sierțe iele biotsia.*"[1] Petersburgul m-a mîncat. Ce-a fost după aceea știi prea bine. Tu, copiii, casa, lecțiile a trei ruble ora, filantropia, elevi în gazdă. Cum puteam „*m'en tirer?*" Cum pot acum să-mi liniștesc sufletul? Cum pot să-l cînt omenește pe Brahms?

Adam tăcea. Ea îi luă tăcerea drept compătimire, drept căință. Că n-o ajutase să lupte. Întotdeauna socotise masa de prînz, ciorapii găuriți, certurile dintre copii, drept probleme mult mai importante decît finețea unui „*spiccato*". Și acum ședea cu capul în mîini, se vede că-i părea rău. Nu avea putere să-l urască. Cum se putea purta cu ură acum, în pragul nopții, după o asemenea seară? Așa cum cu cîteva ore în urmă dorise să se odihnească cu fruntea lipită de podele, tot astfel acum dori să coboare de la Brahms la David. Să-i facă o plăcere lui Adam, să se coboare la gustul lui.

— Stai puțin, am să cînt ceva pentru tine. Își înlătură părul de pe frunte, trecu cu arcușul prin aer și numaidecît

[1] Dumneata nu trebuie să cînți la vioară, ci să împletești ciorapi — abia de-ți mai bate inima (rusă) (n.tr.).

răsunară ușurelele *Variațiuni*. Róża răsuflă din adîncul inimii — ce ușurare să te desparți de măreție. Scanda frazele cu înflăcărare. Cînd isprăvi se întoarse și se îndreptă spre locul unde stătea Adam, chircit în fotoliu. Cînd ajunse, el se sculă. Se încordă, Róża îi văzu obrazul palid ca de mort, arcușul îi lunecă din mînă, vioara căzu cu zgomot. Se simți strînsă în îmbrățișarea lui ca într-o menghină, mirosul de frizerie o izbi în față, Adam hîrîia:

— Nu pentru asta te am ca să-mi cînți noaptea. Să-l ia naiba pe Brahms al tău!

O smuci și o trase cu el spre dormitor...

Orele nopții lunecau ca mai înainte pline de lună, de muzică, la fel ca în clipa cînd Róża cîntase primul solo din *Adagio*. Dar ea nu le mai simțea, nu le mai înțelegea. Striga:

— Tîlharule, tîlharule...

Spre ziuă, înecîndu-se de lacrimi și de mirosul coloniei Mareșal Niel, o zămisli pe Marta.

XII

MARTA STĂTEA ÎN PRAG. ERA foarte emoționată. Deși împlinise treizeci de ani, niciodată nu se simțea în fața maică-si altfel decît ca un copil neascultător. În clipa asta sentimentul de a fi în culpă era mai supărător decît oricînd. Uitase de înțelegere, uitase ca de rele că maică-sa își anunțase vizita pentru astăzi. În vestiar îi explicară cum stăteau lucrurile: că Róża se supărase grozav negăsind pe nimeni, că mai întîi își vărsase supărarea asupra tatălui lor, după aceea asupra lui Zbigniew, că se simte prost, că vrea să se ducă la doctorul Gerhardt s-o consulte, dar că îi trecuse criza și acum purta o convorbire confidențială cu Jadwiga.

Spre deosebire de Wladyslaw care în ciocnirile sale cu mama renunța la el însuși, încercînd imediat să se transpună în sfera trăirilor Rózei, Marta se străduia întotdeauna s-o atragă pe maică-sa în zona propriilor ei sentimente, pentru un timp măcar s-o țină în șah cu ele și s-o dezarmeze. Și acum tot așa, nu găsi cu cale să se scuze sau să se justifice, ci năvăli în salon strigînd:

— Vai, mamă, dacă ai şti cît sînt de obosită! Mira asta e cam scrîntită, habar n-ai unde s-a găsit să mă ducă! Tocmai în carticrul Praga la o cărturăreasă, o ghicitoare, o blestemată de vrăjitoare; s-a îndrăgostit neroada şi ţine neapărat să afle ce-are să se mai întîmple. Trebuie să stau jos, nu-mi mai simt picioarele. Mira era atît de ahtiată după ghicit, încît nu m-a lăsat să iau un taxi şi m-a dus pe jos toată bucata aia de drum... Bună-ziua, mămico, cum te simţi?

Vorbea repede, parcă într-o doară, simţeai cît de nesigură era de consecinţele propriei ei elocinţe, cît de teamă îi era de maică-sa, şi cît de rău îi părea de purtarea ei nesocotită. Se uita la Adam cu o privire plină de căinţă; era sincer mîhnită la gîndul că Adam iar avusese de suferit din pricina ei şi cine ştie ce are să mai păţească în continuare. O îmbrăţişă uşurel pe Róża, salutînd-o pe Jadwiga, şi îşi continuă monologul febril:

— Iar de cîntat, măicuţă, tot n-aş fi putut astăzi, îşi scutură gîtlejul, tuşi — auzi cum sună?

Avea un glas minunat. Cînd vorbea nu-ţi puteai da seama cît de frumos era. Fire ascunsă, nervoasă, rareori vorbea cu adevăratul ei glas.

După cum la vîrsta de unsprezece-doisprezece ani, izbutise să-şi alcătuiască din obraz o mască, cea care s-o supere cît mai puţin pe Róża (Róża o persecuta pentru fiecare strîmbătură, pentru fiecare expresie a ochilor sau a gurii care îi aminteau de Adam) tot astfel făcuse şi din glasul ei mai mult un mijloc de conspiraţie, decît un instrument de comunicare. În cursul convorbirilor, indiferent de conţinutul acestora, glasul ei era mat, rece, răguşit. Abia atunci cînd era stăpînită de o emoţie puternică, glasul Martei parcă se topea şi-şi dezvăluia vibraţiile ca de pasăre.

Róża descoperise relativ tîrziu darurile vocale ale fiicei sale. Într-o seară de vară, cînd muzica i se părea a fi unica patrie a omului, Marta în vîrstă de optsprezece ani trecu prin odaia în care maică-sa, şezînd la pian, încerca zadarnic să cuprindă cu glasul ei de soprană, nu prea tînăr şi limitat, fraza unui cîntec. Marta trecu prin odaie, se opri în faţa ferestrei şi brusc, în tăcerea străduţei oraşului de provincie, strigă:

— Selene, stăpîna nopţii, Selene!...

Róża se întrerupse, se răsuci din direcţia pianului...

Strigătul acesta neașteptat, melodios, biruitor, înalt, părea să se ridice dincolo de hotarele către care năzuia cîntecul. Róża strigă:

— De ce nu cînți tu, Marta? Vino încoace și cîntă.

Róża trecu cu degetele peste clape și fredonă aceeași melodie ca mai înainte; Marta, cum deschise gura, atinse imediat, limpede și cu ușurință, sunetele de nerealizat pentru Róża. Își căzură în brațe una alteia, Marta excitată de lună și de tinerețe, Róża de speranța că fiica ei are s-o călăuzească mult mai departe în raiul muzicii decît izbutise să ajungă singură cu propriile ei cunoștințe generale.

Marta nu era profund muzicală. De mic copil îndemnată să cînte la pian, își însușise cîteva principii elementare în ale muzicii și o oarecare tehnică de pianistă. Dar muzica nu constituia elementul ei. După îndelungi conflicte cu maică-sa studiile de pian se întrerupseseră în perioada bacalaureatului. Róża plecase atunci la Władyś, se înapoiase ca de obicei străină de tot ce se petrecea în familie și primise cu un mormăit nedeslușit vestea că Marta renunțase la muzică. Peste cîteva zile îi spuse lui Adam:

— Slavă Domnului, bine că n-o mai aud pe Marcja izbind în pedală exact cînd nu trebuie. Nu vrea, n-are decît, puțin îmi pasă. Eu am făcut tot ce-am putut. Władyś era în stare măcar să acompanieze, pe cînd *asta* (așa îi spunea fiică-si în momentele de supărare) n-are simțul ritmului nici de doi bani!

În schimb glasul *ăsteia* părea să fie un dar al sorții, de care nu-i era îngăduit pentru nimic în lume să se dezică. Se ivise în clipa în care Róża era dezamăgită de propriile ei mijloace de expresie: slăbirea inimii făcea cu neputință să continue cu vioara, iar vîrsta îi limitase repertoriul vocal. Instrumentul proaspăt și bogat înzestrat cu sonorități atît de personale, care era vocea fiicei sale, constituia o ultimă și splendidă șansă de creație. Faptul că Marta era insuficient de muzicală, de data asta nu o nemulțumi. Róża găsea o mare desfătare în a cultiva cu ajutorul unor strune vii și străine creația muzicală, a cărei expresie decurgea din propriul ei talent. Odinioară cînd îi impunea Martei propria ei manieră interpretativă în executarea unor exerciții pianistice, niciodată pianul nu o uluise cu vreun efect neașteptat. Cel mult sunetul era cel pe care-l intenționase Róża. Dimpotrivă, glasul Martei, modelat conform propriilor ei indicații, aducea întotdeauna o surpriză. Adăuga întotdeauna melodiei

insesizabilele pulsații ale sîngelui, taina unei existențe aparte. Deseori aceste accente individuale, care nu aveau nimic abstract, zdruncinau construcția armonioasă a cîntecului. Atunci Róza izbucnea mînioasă:

— Cînți ca o spălătoreasă, ca o măgăriță, ca un milog. Nu sînt îngăduite portamentele pe secundă și nu e voie, pentru Dumnezeu, să accentuezi părțile slabe ale măsurii; nu lungi ritmul, asemenea *rallentando* sînt bune pentru cei de la țară.

Marta dădea de pămînt cu caietul de note și se închidea la ea în odaie. În cursul lecțiilor următoare exuberanța frazării se lăsa temperată, Róza determinîndu-i și stilul și nuanța sensibilă; și totuși rezultatul final al muncii conținea un element — noutatea pe care la efortul compozitorului și al Rózei îl adăuga Marta din resursele propriului ei organism. Róza surprindea acest fluid tineresc de care era impregnată melodia, cu adîncă emoție. „Așadar asta era Marta, așa arăta fiica lui Adam."

Cînd Marta cînta, Róza se simțea răzbunată. I se părea că Adam își primește în sfîrșit binemeritata pedeapsă.

Copilul acesta era fiica lui Adam și o jertfă a Rózei. Adam atît de înverșunat în acea noapte de octombrie, neîndoplecat și nerușinat în dorința lui, nu-și păstră autoritatea la lumina zilei. Cum se crăpă de ziuă îngenunche hohotind de plîns în fața patului:

— Iartă-mă, poți oare să mă ierți?

Róza se întoarse cu dispreț, iar atunci cînd ieși din dormitor, poticnindu-se în șnurul halatului, strigă după el:

— Unde te duci? Rămîi, măcar să te bucuri de biruință!

El își înălță ochii bătrîni, încercănați și plini de vină.

— Dumnezeu mi-e martor că-mi doresc mai mult în viață decît să mă bucur de biruință.

Róza izbucni în rîs.

— Ești un laș! Cum faci un pas înainte, cum te tragi înapoi cu o sută.

Într-adevăr Adam, după această biruință, se retrase aproape cu totul din viața soției lui. Perioada sarcinii se scurse, ei rămînînd despărțiți, căci Róza plecase la țară, la prieteni. Acolo fiind în luna a treia, încercă să ridice un pian, dar o ușoară hemoragie nu dăună copilului. Marta se născu într-o după-amiază de iulie, roșie, rumenă ca un măr. Maică-sa

refuză s-o hrănească și angajară o doică. Adam neavînd încredere în nimeni, supraveghea el însuși alimentația și îngrijirea noului-născut. Mai tîrziu, micuța crescuse sub supravegherea slugilor. Nu bău untură de pește, nu făcu gimnastică, nu fu silită să taie din carton palate feudale, ca odinioară Władyś sau Kazio. Cu toate astea, Róża era informată de fiecare pas al ei. Deseori se năpustea în camera fetiței în momentul cel mai neprevăzut și răsturna cu capul în jos ordinea stabilită.

— Ce mai e și asta? îi lua în rîs. Cine a poruncit ca Marta să stea în casă cînd e soare afară? Așa vreți s-o consolidați? Și cine i-a pus flaneluța asta pînă la gît, și cine i-a dat terciul ăsta? Are să bage în gură cartofii cruzi și are să capete dizenterie.

Sophie își frîngea mîinile.

— Mai lăsați-mă în pace, nu mai știu nici eu pe cine să ascult. Taică-său mi-a poruncit să n-o las să iasă în curte pînă nu-i trece guturaiul și s-o țin la căldură. Și să se joace de-a gospodăria. El dorește ca Marcia să prindă drag de gospodărie...

La care Róża se stropșea:

— „El dorește"... parcă e în stare să dorească ceva acest fătarnic? Iată, eu doresc ca Marta să iasă numaidecît la plimbare.

Îi smulgeau din mînă crăticioarele, îi dădeau în schimb cercul și o duceau în grădină. Cînd tatăl se înapoia de la gimnaziu, micuța îi ieșea înainte plîngîndu-se:

— Mama nu m-a lăsat să mă joc de-a gospodăria. Mi-a poruncit să alerg prin grădină.

Și spunînd acestea lăsa buzele în jos. Dar în ciuda așteptărilor, Adam nu se supăra deloc. Dimpotrivă se lumina la față și începea s-o descoasă:

— Așa va să zică, a poruncit mama? A venit chiar ea la tine în odaie și ți-a spus?

Primind răspunsul afirmativ, adăuga sentențios:

— Întotdeauna trebuie s-o asculți pe mama, să fii o fetiță cuminte.

Mai tîrziu, la masă, Róża se ivea cu ochii lucind galben de mînie, dar zîmbitoare. Nu-și saluta bărbatul, se așeza și bătînd darabana cu degetele în masă sta cu privirile pierdute în depărtare. Adam își dregea glasul, încerca să intre în vorbă cu ea, Marta se tot răsucea pe scăunel așteptînd să vadă cînd se va lămuri în sfîrșit cine avea dreptate: tata sau mama, și

ce are să se întîmple a doua zi. Dar nu vorbeau decît despre lucruri neimportante. Abia după-masă, îndreptîndu-se spre odaia ei, Róża zvîrlea din mers:

— Aud că Marta, deşi e vreme frumoasă, trebuie să stea în aerul stătut din odaie şi să mozolească nişte cartofi. Fetiţa e anemică, crezi într-adevăr că mişcarea în aer liber poate să-i strice?

Adam se însufleţea:

— Vai de mine, Elcia dragă, fă cum crezi. A avut puţin guturai. De aceea eu... Dar fireşte dacă i-a trecut... Iar de-a gospodina să se joace numai cînd plouă afară, i se adresă soacră-si.

După ce obţinea schimbarea, de obicei Róża înceta o vreme îndelungată să se mai ocupe de copil. În schimb, în relaţiile lui Adam cu fiică-sa nu interveneau nici un fel de întreruperi, ele decurgînd din dorinţa lui continuă de a se asigura că fetiţa există. Indiferent de rezultatele acţiunilor fetiţei, el nu rîvnea decît să se bucure de ele. Zilnic îi aducea jucării noi, curios să vadă cum are să se comporte, dacă ochii or să i se rotunjească de atenţie încordată sau dacă dimpotrivă se vor îngusta într-un zîmbet. Cum va denumi obiectul cel nou şi dacă îl va îndrăgi. Róża poruncea ca surplusul de jucării să fie închis în dulap pentru „mai tîrziu". De aici numeroase taine şi conspiraţii între tată şi fiică.

În perioadele de „*désintéressement*" ale Rózei, Adam şi Marcia prindeau curaj, împrăştiau jucăriile prin toată casa, rîdeau zgomotos, recitau versuri glumeţe, galopau în sufragerie pe fotoliul balansoar, şi fetiţa refuza să se culce pînă cînd tatăl nu-i povestea basmul cu capra fermecată. Dacă în asemenea clipe Róża intra în odaie, se uitau la ea miraţi şi străini, ba Marta şi cu o aroganţă comică.

Totuşi, a doua zi Adam îşi evita fiica, o uimea cu indiferenţa lui şi pentru orice lucru o trimitea la „maică-sa". La rîndul ei Róża refuza să-şi spună părerea. Zicea:

— Nu ştiu, eu nu mă pricep la asta. La asta se pricep belferii.

Copilul umbla de la unul la altul descumpănit; cînd stăruia ţinîndu-se în preajma maică-si, aceasta o respingea spunînd:

— Du-te la tata, ce vrei de la mine? Întotdeauna tu şi scumpul tău tătic puneţi ceva la cale împotriva mea...

Rózei îi plăcea s-o pîndească şi s-o urmărească pe Marta. Făptura asta care-i fusese impusă, zămislită din avîntul bărbatului pe care-l ura, era pentru ea un fel de taină vie a

lui Adam. Privind pe ascuns la salturile și mutrele copilului, ascultîndu-i vorbirea comic stîlcită, se străduia să găsească explicații cu privire la noaptea din octombrie. Spre deosebire de fiii ei, micuța părea o miniatură a tatălui. Totuși, în gesturile copilei, Róża nu găsea nici o altă revelație în afară de aceea că Adam era de neînfrînt și că se dublase, că există tot mai mult în jurul ei.

Róża se ivea brusc dinapoia ușii sau din întuneric în fața Martei, speriind-o dinadins. Dorea foarte mult s-o facă să sufere. Totuși îi era rușine s-o bată. Trupul fetiței era alb, cu vine albăstrii — era trupul lui Adam. Într-un rînd fetița, avea pe atunci vreo șase ani, citea în colțul camerei. Róża tăia frunzele uscate ale palmierului din hîrdău. Aruncă o privire spre colțul odăii și strigă:

— Adu-mi foarfeca mai mare.

Copila, cufundată în lectură, nici nu tresări. Atunci, apucă frunza dințată cu marginile tăioase și se apropie încet de Marta. Oprindu-se în fața ei, îi privea fruntea de la stînga la dreapta și din nou de la stînga la dreapta... Da, era fruntea lui Adam, la care nu se putea gîndi niciodată altfel decît spunîndu-și: „Frumoasă frunte". Cu un intrînd în stînga și cu un moț deasupra sprîncenii din dreapta. Copila, cufundată în lectură, uitase de tot ce e pe lume. La un moment dat își ridică ochii de pe carte și speriată murmură:

— Ce-i mămico, ce este?

Róża stătea în fața ei cu acea frunză mare înălțată parcă pentru a o lovi.

— Taciturno, dușmanule, șuieră Róża, și aruncă frunza.

Cu timpul, Adam se obișnuise să folosească față de fiica lui manierele unui curtezan care se ascunde. Oricînd și oriunde se repezea la ea, o săruta de parcă ar fi fost scăpată din cine știe ce primejdie, îi povestea, îi punea întrebări. Dacă răsunau pașii cuiva în apropiere, se trăgea iute la o parte sau părăsea odaia. La fel și Marta, foarte devreme își dădu seama că prietenia cu tatăl ei trebuia să rămînă ascunsă. Cînd maică-sa o întreba: cine ți-a dat asta, cine ți-a zis să faci așa, de la cine ai primit asta, răspundea evaziv dacă era vorba de Adam. Totuși, pe măsură ce Marta creștea, singurătatea Rózei devenea tot mai mare. Władyś plecase la Universitate, iar tăcerile soțului ei, altădată atît de lipsite de conținut, aveau acum o anume putere de cînd le veneau într-ajutor privirile furișe ale fetiței. Ca și mai înainte, Róża domnea în mod absolut. Pronunța sentința și nimeni nu

îndrăznea să i se împotrivească, dar acum întotdeauna supușii aveau aceeași părere, Adam și Marta erau acuma doi în această ascultare, pe cînd Róża era una singură purtînd povara puterii.

La vîrsta de șapte ani Marta se îmbolnăvi de anghină difterică. Adam își pierdu numaidecît capul, îi mai fusese răpus un copil de această boală. Văzînd că are puncte albe în gît și că termometrul urcă la patruzeci de grade, se repezi la Róża. Se opri în fața ei, palid la față, fără să poată rosti un cuvînt. Ținea mîinile strînse ca în fața unui Dumnezeu atotputernic.

Din adîncurile universului ei întunecat Róża i se adresă spunîndu-i:

— Ei, Dumnezeu a dat, Dumnezeu o să ia, nu-i așa? Ori poate că pe fiică-ta e nevoit s-o cruțe.

Adam se învineți la față și strînse pumnii. În noaptea aceea Róża nu avu somn, apoi chemară medicul, iar ca să salveze aparențele, mama trebui să asiste la consultație. Ei îi ceru doctorul să țină copilul cînd îi injectă vaccinul, și îi recomandă să pregătească compresele și să i le aplice. Nepăsătoare ca o stană de piatră, Róża executa totul cu o ideală precizie. Doctorul plecă încîntat.

— Cu o asemenea îngrijire, copilul trebuie neapărat să se vindece. De-ar fi toate mamele atît de înțelegătoare și cu atîta stăpînire de sine!

Cum plecă doctorul, Róża se vîrî la loc în pat. Auzea cînd și cînd scîrțîitul ușilor din celelalte încăperi, gemetele copilului, îi auzea pe Adam, pe Sophie și pe servitoare șușotind, turnînd apă, scăpînd diferite obiecte din mînă. Bombănea:

— Scumpul tătic o s-o expedieze pe preaiubita-i fiică pe lumea cealaltă cît ai bate din palme. N-are decît, ce-mi pasă mie?

Se răsucea în pat, fără să stingă lumina, stătea cu urechea aţintită. Ceasul bătea sferturile de oră, agitația din casă nu se mai potolea. În sfîrșit veni și ora medicamentului. Róża nu se mai putu stăpîni:

— Am să mă duc și am să mă uit la ei de la distanță... Ce mai zarvă, suspine, foială fără nici un rost; să mori de rîs!

Împinse ușa. Fetița zăcea culcată pe spate, se sufoca. Adam și Sophie, de o parte și alta a patului, o țineau strîns de mînă, privindu-i uluiți trăsăturile schimbate; slujnica

dormea pe jos. Între timp, respirația gîfîită a copilului devenea tot mai rară, din piept i se înălța un fel de vuiet jalnic, vinele gîtului i se umflaseră. Agitația Rózei spori. Uite, Adam stă aici și toarnă în trupul bolnav deznădejdea lui neputincioasă, socotind c-o ajută și c-o salvează. Róza nu-și putu înfrîna dorința ca la disperarea soțului ei să adauge și un sentiment de rușine.

— Ei? întrebă chipurile într-o doară. Medicamentul îi face bine?

Adam sări ca ars:

— Doctoria, doctoria... Care o fi doctoria? Mamă, i-ai dat Martei doctoria? o întrebă pe soacră-sa. Sophie înălță din umeri.

— Mie nu mi-a zis nimeni să-i dau vreo doctorie.

Atunci Róza rosti imperturbabilă:

— Păcat, acum un ceas trebuia să-i fi dat digitală. Copilul ăsta are inima slabă. Fără digitală nu rezistă pînă-i scade temperatura.

Adam gemu:

— Elcia, scumpa mea! Am uitat! Zici că nu rezistă? Doamne, ce-am făcut? N-o fi oare prea tîrziu? Unde-i doctoria?

Mîinile îi tremurau atît de tare, încît nu putea ține nimic în ele. Róza apucă sticla și începu să numere picăturile: „una, două, opt, zece“ — atîtea trebuiau să-i dea. Deodată o străfulgeră un gînd. O cantitate mai mare ar ucide-o pe fiica lui Adam! Inima chircită a Martei s-ar opri definitiv în clipa în care tatăl ei, tremurînd de teamă, ar întreba dacă, prin neglijența lui, nu i-a îngreunat cumva lupta cu boala. Și omul care purta răspunderea vieții ei, îi va purta răspunderea morții... Róza va spune: „Prea tîrziu“. Și Adam își va duce la groapă fiica pierdută, victimă a prostiei lui. Așa e drept. Și pilduitor! Róza aplecă sticla, clătină lichidul în pahar, se apropie de bolnavă... Tatăl și bunica îi priveau cu încordare mîinile. Duse paharul la gura fetiței, dar mititica întoarse capul.

— Țineți-o!

Ridicară pernele fierbinți, capul lipsit de cunoștință fu aplecat în direcția paharului. Buzele se mișcară... Fetița deschise ochii mari... Și Róza văzu în ei aceeași lumină albă, ca de pe alte tărîmuri, care umple nopțile cu lună. În ochii copilei se afla aceeași taină mare, frumoasă, străină oamenilor și lui Dumnezeu.

Róza vărsă conținutul paharului.

— Nu pot, nu pot, strigă. Eu nu știu, nu pot!

Adam turnă a doua oară medicamentul și Sophie i-l dădu fetiței. După cîteva minute în care stătuse amorțită pe scaun, Róża se sculă în picioare, trezi servitoarea.

— Nu pot să rabd harababura asta. Să iasă toți din odaie, am să rămîn cu singură cu copilul. Continuă supărată: Iar mai uitați cine știe ce... Și de-o fi să pățească ceva bineînțeles că nimeni n-o să scoată o vorbuliță împotriva bunicii sau a iubitorului tătic, toți or să zică: „Maică-sa e de vină, n-a îngrijit-o cum se cuvenea".

Peste două zile Marta era în convalescență. Prescriindu-i niște rețete noi, doctorul îl asigura pe Adam:

— Nu-i nevoie, domnule, de nici un fel de infirmieră. Mama și-a salvat copilul de la moarte... Lăsați-o să continue, să-i redea sănătatea.

De cînd cu boala Martei, atitudinea Rózei față de fiica ei se schimbă.

Se speriase. I se părea că toți acei străini, că întregul oraș (pe atunci locuiau în țară) e cu ochii pe ea și-i urmărește purtarea. Că vecinii, ba chiar trecătorii o supraveghează vrînd să vadă dacă nu-și nedreptățește fiica ori dacă ea, Róża, nu-i o mamă nepricepută și ignorantă, care habar nu are ce înseamnă educație. O mustruluia necontenit pe Marta: nu sta gheboșată, nu te strîmba, nu-ți șifona rochia; cînd ai să ieși în stradă ce vor spune oamenii despre tine? Cînd a început școala niciodată nu i se păreau suficiente notele mari, succesele, recompensele, în toate Marta trebuia să fie prima.

Asistînd la examenele fetiței sau cu alte prilejuri cînd Marta se producea în public, Róża se uita la fiica ei prin *face-à-main* ca la o străină. O, cu totul altfel se purtase cu Władyś. Îl cruța, tremura de spaimă pentru el, căci Władyś urma s-o ducă într-o altă lume cîndva, să-i schimbe viața oferindu-i minuni. Suferea la gîndul unui neajuns pe care ar fi putut să-l încerce fiul ei; învățătura, sportul, toate îi erau oferite cu băgare de seamă, pentru ca, ferit-a sfîntul, să nu-l istovească pe el, cel care avea s-o elibereze.

De la Marta nu se aștepta să obțină nimic, nici măcar o clipă de fericire, de mîndrie sau de duioșie ca acelea pe care le datora zîmbetului lui Kazio sau cine știe cărui gest al lui Władyś.

Descori Marta era lăudată în fața maică-si:

— Ce frumos ondulat e părul fetiței dumneavoastră... Sau:

— Ce față expresivă are copilul ăsta.

Róża murmura ceva nedesluşit, mijea ochii şi, scrutîndu-şi fiica, se străduia să-şi închipuie că e cu totul altcineva, ca în felul ăsta să-i poată cîntări farmecele fără părtinire. Se dădea jos din pat devreme ca să supravegheze micul dejun al fetiței şi s-o vadă plecînd la şcoală. După-amiezi întregi le petrecea laolaltă cu ea, în fața manualelor; în timpul vacanțelor nu mai luau sfîrşit băile, chefirul, conversațiile în limbi străine şi lucrul manual. Copilul pica de oboseală. Tratamentele forțate o chinuiau tot atît cît şi învățătura. Dar Róża se arăta neîndurătoare.

— Lene şi istericale. N-am să-i tolerez moşturile. Căci cine va fi făcut răspunzător pentru educația ei? Mama, mama, mama! Am să fac om din ea, iar după aceea n-are decît să se ducă la capătul lumii. Nu mă aştept să-mi fie recunoscătoare.

Martei îi era cumplit de dor de prietene. Róża însă nu o lăsa să se joace cu copiii. Cînd erau în parc alegea aleile cele mai izolate unde se ducea aducînd propriul ei scaun pliant. De îndată ce se apropia de Marta vreo persoană micuță, propunîndu-i să se joace împreună, Róża o striga:

— Marta, poftim te rog la mine. Ai terminat de citit *Le Chaperon-rouge*? Dar broderia ai isprăvit-o? Atunci ia-ți coarda şi sări, e sănătos înainte de masă.

Adam se străduia s-o convingă:

— Ce-ar fi s-o înscriem pe Marta la grădiniță sau să-i facem cunoştință cu copiii vecinilor? Se plictisește fără societate...

Dar Róża izbucnea:

— Zici că „se plictisește"? Foarte bine, atunci n-are decît să se umple de bube, de eczeme, să facă scarlatină! Să învețe vorbe urîte, să vezi ce vesel o să fie atunci. Numai că eu n-am să-mi iau nici o răspundere. Şi nici s-o salvez încă o dată nu vreau!

Nici cînd începu să meargă la şcoală, problema colegelor nu se înfățişă altfel. Erau invitate odată pe an. Róża le făcea atunci o primire strălucită. Masa stătea gata să cadă sub greutatea tortelor, a fructelor, a cremelor de tot felul, scoteau husele de pe mobilă, argintăria lucea, podelele străluceau. Programul petrecerii era şi el stabilit exact. De obicei grosul timpului îl ocupa lanterna magică, după aceea trebuiau să declame pe rînd poezii, cam o oră durau jocurile, o oră dansul,

amestecate cu jocul de-a șaradele și cu băutul limonadei. La ora opt seara, oaspeții își luau rămas bun.

Róża nu-i părăsea nici o clipă pe invitați.

— Ce ți-a șoptit în colț fata aceea cu părul roșu? o descosea mai tîrziu pe Marta, sau:

— Ce rost au avut rîsetele acelea prostești în timpul contradansului?

După primire, ieșea la iveală că fetițele sînt prost-crescute, urîte și foarte rele. După îndelungi tratative, Adam obținea cu cea mai mare greutate aprobarea ca Marta să înapoieze două-trei vizite în cursul iernii. Atunci din nou, Martei nu-i era îngăduit să rămînă pînă la sfîrșitul petrecerii: era nevoită să vină acasă, înainte de cină; dacă întîrzia avea de îndurat ceartă și pedepse.

— Poate că vrei să te muți cu totul. Poftim, eu nu te opresc! Ce ți-o fi plăcut atîta acolo? Pălăvrăgeala și bîrfa? Să nu-ți închipui cumva că am să te las să te duci la onomastica șpanchiei de Karolcia!

La reproșurile lui Adam că fetița era deznădăjduită, Róża răspundea:

— De ce o împingi spre putregai, omule? Ești atît de grăbit s-o pierzi? Ce poate învăța ea bun de la oameni? Stai cu nasul în hîrțoagele tale, nu vezi nimic, nu știi nimic. Dar eu cunosc lumea, am cunoscut viața, eu știu, eu știu, eu știu totul!!!

Se înfuria, își privea bărbatul cu o expresie atît de inițiată în tainele cele mai cumplite, încît Adam era și el cuprins de spaimă în fața putregaiului vieții.

Așa o priveghea Róża pe fiica lui Adam, comoara ei urîtă, smulsă morții.

XIII

MARTA, FIRE TĂCUTĂ ȘI ASCUNSĂ iubea grozav viața și se mulțumea cu orice. O bucurau obiectele, lumina, felurile de mîncare, cărțile pe care le știa pe dinafară, anecdotele Sophiei, timpul care se scurgea, învățătura, lecțiile, notele, brațele și picioarele ei elastice — faza în care noul-născut se amuză contemplîndu-și degetele, se prelungi la ea aproape cît întreaga copilărie: Marta făcea

cunoștință cu lumea cercetîndu-se pe sine, bucurîndu-se la nesfîrșit de primele impresii. În izolarea ei nu se simțea însingurată, dimpotrivă, abia apuca să răspundă la întrebările făpturilor fictive din jurul ei, iar obiectele, plantele, viscle constituiau pentru ea un nesecat izvor de cunoaștere. Nu se plictisea. Pe măsură însă ce-i sporeau energia și cunoștințele creștea și nevoia de a se împotrivi sau de a dobîndi aprobarea celor de-o seamă cu ea. Ardea de dorință să-și confrunte cuceririle cu cele ale altor viteji. Școala nu era de ajuns. În cursul pauzelor abia izbutea să-și destindă trupul înțepenit de ședcrea în bancă, să-și învingă inerția și timiditatea, că iar suna clopoțelul. Marta se revolta împotriva opreliștilor în prietenie. În cursul plimbărilor cu tatăl ei, îl întreba — palidă de emoție:

— Dar de ce, de ce e mama atît de curioasă? De ce nu vrea să iubesc pe nimeni?

Tatăl ei se întrista.

— Nu, nu de asta e vorba, să nu iubești... Dimpotrivă, trebuie să-ți iubești colegele și pe toți ceilalți. Doar că mama, știi, a suferit foarte mult... Am pierdut un fiu mititel. Tu însăți erai gata să mori de difterie. Îi e frică să nu iei vreo boală.

Marta se precipita cu făgăduielile.

— Tăticule, n-am să mă duc niciodată la copii bolnavi, dar sînt și fetițe care au în jurul casei grădini, unde ne putem juca în aer curat.

Adam ofta neputincios.

— Unde găsești azi fetițe cuminți și drăguțe... Și-apoi timp de unde? În fiecare zi lecții de limbi străine, la școală vă dau multe teme, mai trebuie și o plimbare, iar duminică se cuvine să mai citești și o carte.

Protesta indignată.

— Sînt multe fetițe drăguțe și cuminți. Și Yasia, și Wiga, și Żabka, toate sînt drăguțe. Toate își fac lecțiile și au timp și de joacă.

Atunci Adam se oprea în mijlocul drumului, își punea mîinile pe umerii fetiței, o privea în ochi, umilit, implorîndu-i mila.

— Dar nu toate au mame atît de nefericite, spunea. Crede-mă, Marcia, crede-l pe tăticul tău, ea e foarte nefericită... Nu trebuie s-o necăjim.

Întorcea capul și tăcea. Apoi se pornea pe glume, ca s-o învesclească pe micuță, se jucau de-a v-ați ascunselea, se

luau la întrecere fugind. Deseori ieşeau afară din oraş şi acolo se zbenguiau ca doi copii. Atunci cînd Marta îşi lipea obrăjorul încins de faţa lui, Adam spunea triumfător:

— Vezi, vezi ce vesel e? Şi are *să fie* şi mai vesel, draga mea fetiţă. Ai o viaţă lungă înaintea ta. Ai să petreci, ai să ai prieteni pe săturate.

Aşadar nefericirea Rózei se plasă între Marta şi lume. Dar fetiţa nu izbutea s-o înţeleagă. Istoria cu frăţiorul şi cea cu propria ei anghină difterică i se păreau asemeni unei hieroglife al cărei sens rămînea o taină. Bunica Sophie povestea deseori cum cinci dintre copiii ei muriseră de „crup" şi cum nu scăpase decît cel mai mic, Róza. Bunica povestea trăgînd din ţigară, înfulecînd dulceaţă, îşi amesteca povestirea cu anecdote glumeţe despre copiii dispăruţi, se da în vînt după petreceri şi nimeni nu rostise vreodată din pricina ei, cuvîntul „nefericire". Marta se dumiri că difteria era singurul lucru din nefericirea maică-si ce putea fi dezvăluit unui copil, că era un semn convenţional care ascundea o taină.

Într-un rînd mergea pe stradă cu Róza. Era într-o după-amiază de primăvară. Castanii îşi îndreptaseră mugurii ca nişte degete verzi, îmbobociseră. Oamenii, în pardesie descheiate, mijeau ochii la soare, prefăcîndu-se că le e cald. Marta îşi desfăcu şi ea şalul de la gît şi începu să-şi tîrşască picioarele; nu că ar fi fost cu adevărat obosită, ci din dorinţa de a se împrieteni numaidecît cu primăvara, de a nu o deochea cu propria ei încîntare. Parfumul lui april răzbătea prin fum, praf şi mirosul de benzină. Róza ţinea strîns mîna Martei, pardesiul ei de mătase foşnea, păşea repede şi nu-i ceru fiică-si să-şi lege la loc şalul, că acuşi se duce soarele. Marta începu să spere la un pahar cu sirop. Se apropiau de ghereta unde sifonul şi recipientul colorat atrăgeau trecătorii. Marta încetini paşii, se răsuci spre gheretă şi era gata să spună:

— Mămico, mi-e atît de sete...

Dar se simţi smucită şi trasă mai departe cu asemenea putere, încît începu să-i bată inima în piept. Aruncă o privire speriată maică-si... Róza privea cu atenţie drept înainte, părea că pîndeşte, că urmăreşte pe cineva. Marta îşi încordă atenţia. Da, într-adevăr, maică-sa nu-şi dezlipea privirea de la un domn şi o doamnă, care mergeau strîns îmbrăţişaţi, atît de strîns încît era greu să-ţi dai seama unde se sfîrşeşte braţul domnului şi începe braţul doamnei. Perechea asta nu-şi făcea loc prin mulţime, ci parcă plutea printre ceilalţi,

despărțită de toți din jur, fără să se grăbească, grozav de preocupată de ceva ce era numai al ei. Doamna ținea în mînă o creangă de liliac, pe care o ducea ca pe o luminare la procesiune. Amîndoi priveau liliacul, aveau fețele luminate de zîmbet. Brusc se opriră... Nu făcură nimic altceva decît că își dezlipiră ochii de pe creanga înflorită și se priviră. Marta ar fi vrut să treacă pe lîngă ei cît mai iute. Dar în aceeași clipă se opri și maică-sa și Marta băgă de seamă uluită că de sub voaleta Rózei se strecurau lacrimi mari și grele.

De atunci încolo cuvîntul difterie avu pentru Marta izul lui april. Iar luna aprilie un gust de nefericire.

Cînd venea Władyś, Marta putea să facă ce-i plăcea. Ocupațiile ei decurgeau în modul stabilit, dar între ele se căscau pauze în care domnea o tulburătoare libertate. Ajungeau pînă acolo încît Marta, neobservată de nimeni, se strecura la colege, se înapoia apoi cu gîtul uscat de spaimă și la înapoiere constata aceeași liniște, aceeași nepăsare în odaia ei, ca înainte de a fi plecat.

Atunci toată viața casei se concentra în salon. Róża cînta la pian și din gură. Władyś o acompania, li se auzeau glasurile calde, timbrate, pline de substanță. Ușa de la salon era tot timpul închisă, iar atunci cînd se ivea în prag, Róża era greu de recunoscut, părea o fată tînără care se iveşte din sala balului, vrînd să respire puțin aer curat între două dansuri.

Adam discuta și el cu fiul său, dar pentru asta trebuia să le ajungă o jumătate de oră de singurătate în doi, cel mai adesea înaintea cinei. În schimb la masă se țineau lanț discuțiile, relatările, controversele dintre Róża și Władyś, prea puțin inteligibile pentru ceilalți. Discutau în contradictoriu despre Wagner sau Debussy, rosteau nume de opere și genuri muzicale sau își aminteau întîmplări cunoscute numai lor, oameni care îi interesau numai pe ei; rosteau cuvinte străine, Róża, rîzînd pînă la lacrimi, povestea istorioare cu totul neamuzante pentru Marta, iar Władyś îi ținea hangul chicotind cu glasul lui subțire de copil.

Sophie se străduia să le ofere feluri de mîncare excelente și pretindea complimente. O lăudau, se ghiftuiau, Władys îi săruta mîna declarînd:

— Poți să umbli lumea toată și nicăieri n-ai să găsești niște pirogi cum face bunica noastră. Astea sînt adevărate poeme, po-e-me...

Sophie vărsa lacrimi de înduioșare, îi făgăduia o iconiță cu chipul Papei Leon al XIII-lea, sau o pereche de mănuși *glacé* noi-nouțe rămase de la răposatul bărbatu-său. La un moment dat era din nou distrat, apoi începea iar să discute, să povestească, să rîdă împreună cu maică-sa.

Pe Marta o iubea foarte mult. Îi aducea jucării, o poreclise „pani Kornacka" pentru că era atît de serioasă. Róża privea cu neplăcere la sporovăiala celor doi frați. Chiar de a doua zi de cum sosea Władyś, Róża îi poruncea Martei să-i arate fratelui ei caietul cu cele mai bune lucrări, în tot cursul vizitei Marta umbla îmbrăcată ca de sărbătoare și cu o fundă în păr. Dar maică-sa o expedia îndărăt la ea în odaie, îndată ce putea. Îi întrerupea cuvintele:

— Hai, lasă, du-te la bunica.

Sau:

— Nu te mai pune în valoare. Nu-l obosi pe fratele tău. Înțelege și tu că a venit să se odihnească.

Iar cînd Władyś o lua pe surioara lui și o așeza pe genunchi, o alinta, își răsucea pe deget o buclă a ei, Róża roșea la față și micșorîndu-și ochii spunea:

— Las-o în pace, Władyś. N-o ține de vorbă. Are încă multe lecții de făcut astăzi.

Într-un an, Marta trebuie să fi avut pe atunci vreo doisprezece ani, în vacanța de paști, maică-sa și Władys ieșeau foarte des împreună. La cină aproape întotdeauna erau de față numai tatăl, bunica și Marta. Pentru ceilalți doi erau pregătite tacîmuri și gustări reci. Sophie avea grijă să nu mănînce ceilalți ce era mai gustos. S-ar fi zis că acest cămin al lor se rupsese în două: cei care se hrănesc în tăcere, obosiți la sfîrșitul unor zile de muncă, la un capăt de masă mai neîngrijit, constituiau prima jumătate; de cealaltă parte ceilalți, mereu absenți, cufundați în luminile sau zgomotul orașului, pe care îl aștepta somonul afumat și fructele, și care constituiau cealaltă jumătate.

Pe Marta această împărțire o amăra. Se uita bosumflată la tatăl ei, socotindu-l vinovat că era umilită. Dacă nu și-ar fi sărutat fiica atît de des și n-ar fi numit-o șoricelul lui, poate că s-ar fi aflat și ea de partea mai aleasă a casei.

— De ce stai bosumflată? o întreba Sophie.

— Du-te și te culcă, am să-ți dau o scutire că n-ai putut să-ți faci lecția la matematică, îi propunea Adam.

Se strîmba cu dispreț, tăcea. Bunica îi oferea drept consolare o tartină cu somon afumat, luat din platoul „celorlalți".

Atunci Marta împingea scăunelul și fugea țipînd și lovind din picior:

— Nu vreau, nu vreau, nu-mi trebuie!

Nu putea să adoarmă pînă nu auzea țăcănitul zăvorului, pînă nu foșneau în vestiar hainele de mătase și pînă cînd Władyś nu trecea în sufragerie, scîrțîind din pantofii lui de lac. Aspira adînc mirosul violetelor de Parma; după aceea strîngea pumnii și plîngea cu capul în pernă.

Într-un rînd, Marta fu nevoită să aștepte multă vreme înapoierea parfumată și foșnitoare a *celorlalți*. Știa că mama și fratele ei sînt duși la concertul lui Hubermann. Multe zile fusese vorba despre asta, își pregătiseră toaletele, obținuseră cu greu bilete, se enervaseră. Plecaseră în sfîrșit febrili, la ora șapte și jumătate, Róża ținînd în mînă un săculeț albastru de catifea în care se afla binoclul de sidef.

Marta ura muzica. Muzica reprezenta zona celor aleși în care ea nu avea acces. Cînd maică-sa cînta din vioară sau din gură, ușile erau închise și toți trebuiau să se aștină prin colțuri. Cînd maică-sa cînta, în fața ei se deschidea o altă lume, de neatins în marea sa frumusețe, și pofta de viață pierea ca un capriciu fără noimă. În schimb lua ființă dorul după ceva fără nume. Acel ceva era desigur fericirea: și desigur, în ciuda spuselor tatălui ei, Róża se cufunda după pofta inimii în acea fericire.

Ornicul bătuse ora unu din noapte. Apoi încă un sfert de ceas... în sfîrșit Marta auzi foșnetele bînecunoscute. Își scoteau pardesiele, pantofii de lac scîrțîiră. Dar prin aceste zgomote nu se strecura nici o șoaptă, nici un hohot de rîs. Și pașii celor doi nu se îndreptară spre sufragerie, ci spre salon, ușa pocni cu zgomot, apoi se înstăpîni iar tăcerea. Peste o clipă Martei i se păru că aude sunetul strunelor de vioară atinse de arcuș. Se dădu jos din pat și pășind pe vîrfuri, înaintă pe pipăite. N-avea de gînd să tragă nici cu ochiul, nici cu urechea. Voia să stea puțin în vestiar, să adaste în fericirea nocturnă încă prezentă a *celorlalți*. Din două salturi se repezi la cuier, își vîrî obrazul în pardesiul maică-si... Mirosea a țigări, a parfum, a oraș. Pe jos zăcea programul, îl ridică și mîngîie cartonul neted. În vremea asta în salon ei stăteau de vorbă. Pe sub ușă se strecura luciul galben al lumînării. Marta se apropie și fără să vrea ciuli urechea.

— E o barbarie, e o barbarie să cînți așa, spunea Róża. Pentru asemenea lucru ar trebui să existe o pedeapsă. Iar mi-am pierdut liniștea! Iar mi s-a zdruncinat existența.

Wladys încerca s-o liniștească:

— Lasă, mamă, e timpul să uiți. N-am să te mai duc niciodată la un concert...

Mătasea foșni, strunele viorii vibrară.

— Wladyś, îți amintești motivul ăsta? El trece prin orchestră ca lumina prin nori, însuflețește mereu alt instrument și la urmă vioara spune *totul.*

Urmă o pauză și un hohot scurt, înăbușit.

— Înțelegi, Wladyś, totul! Brahms știe totul. Trebuie să fii în stare să simți totul și după aceea să poți să-l execuți... Eu nu știu s-o spun ca Brahms, dar știu s-o simt. Am să-ți povestesc ceva...

Șoapta se preschimbă într-o taină cumplită. Marta se lipi de ușă.

— Să-ți spun. Era într-o noapte, cam cu un an înaintea bacalaureatului tău. Mă simțeam foarte nefericită în noaptea aceea. Mă întorsesem de la mormîntul lui Kazio... Nu înțelegeam nimic. Kazio atît de mititel, abia se trezise la viață și iată-l răpus, sub pămînt: tu nici nu te uiți la mine, te atrage viața, îți închipui că vei fi primul, că viața va începe din nou odată cu tine... Pe Adam nu pot să-l sufăr, și numai el e lîngă mine, întotdeauna, peste tot numai el e lîngă mine. În jur e pustiu, atît de pustiu încît abia mă pot ține pe picioare. Am un fel de a fi foarte rău, cînd sînt deznădăjduită vreau să mă răzbun. Vai, Wladyś dragă, spuse Róża, hohotind de plîns, mi-e și groază să-mi reamintesc, cu cîtă josnicie am vrut să mă răzbun asupra ta pentru faptul că mă lași în acel pustiu... Și atunci era o noapte cu lună, m-am uitat în grădină. Pomii, eleșteul, stelele, aceleași reflexe de lumină în nori și în apă, cînd ici, cînd colo, privesc, ascult *totul!* Pomii susură, lumina susură, lumea se umple pînă la margini, simt, aud că există *totul.* Și m-am speriat. Cum adică? Eu vreau să-l lipsesc pe copilul meu de tot? Am uitat de răzbunare. Țineam minte un singur lucru: că Brahms știe. Eu simt, ascult, dar el știe. În concertul ăsta în re major a spus *totul.* Înțelegi ce e? E *armonia.* Numai despre asta e vorba acolo... la el... îți amintești?

Și Marta auzi o melodie ca un geamăt.

— La el tristețea și bucuria, nefericirea și biruința sînt una. Nu trebuie să tînjești după ceva, să fii deznădăjduit, nu există taine, nu ai nevoie de Dumnezeu. La el există *totul* ca într-o noapte cu lună. Cînd o asemenea noapte e frumoasă, ea e și întreagă, nu lipsește nimic în cerul pe care-l vedem,

pe pămîntul pe care clarul de lună ni-l dezvăluie. Și acest concert în re major e și el întreg. Nu-i lipsește nimic. Clasicismul și romantismul... ce-a fost și ce are să fie... există totul — *există armonia!*

Wladyś încerca s-o liniștească.

— Mai încet, draga mea, mai încet, nu te zbuciuma.

Iar Róża îi răspundea în șoaptă:

— Cum să nu mă zbucium cînd acest Hubermann a cîntat așa! E fericit, *a putut* să cînte în așa fel încît nimic să nu se piardă, încît să execute *totul.* Că doar înțelegi și tu că e cel mai greu, cel mai josnic păcat să furi, să treci peste, să știrbești armonia. La Brahms fiecare notă este cea mai importantă, fiecare! Fiecare! Fiindcă fiecare reprezintă *totul!* Înțelegi?

Șoapta Rózei devine șuierătoare, Wladyś se vaită:

— Liniștește-te, pentru Dumnezeu!

— Cum vrei să mă liniștesc? îl întrebă mai departe Róża, cînd eu *simt* totul, dar de cîntat nu pot să-l cînt? Atunci, în noaptea aceea, am luat vioara, știam că trebuie să cînt, că altminteri are să se întîmple ceva îngrozitor cu mine. Vreau să-l cînt pe acel Brahms, acea noapte, acel *tot* și nu pot, Wladyś, nu pot! Degetele nu mi se mișcă, notele îmi lunecă, fug, se îngrămădesc unele peste altele fără șir, fără nici o rînduială, ritmul e șchiop, la fiecare pas un gol, lipsește ceva, lipsește parcă un lucru esențial. Iadul! Credeam că-mi ies din minți, dar n-aveam putere, am plîns...

E liniște, se aude plînsul Rózei.

— Am plîns și atunci a venit Adam.

Cuvintele Rózei de-abia se mai aud. Marta se lipește de ușă cu toată puterea ca să le prindă.

— A venit Adam și ha, ha, ha, se aude brusc rîsul Rózei. Vine și are și el chef de armonie... Un alt fel de armonie. Vrea *totul* cu mine! El cu mine! Róża țipă: —El cu mine! Frumoasă armonie, nu?

Ușa cedează sub apăsarea Martei. Tremurînd toată, în cămașă de noapte, se pomenește în odaie și rămîne înlemnită în lumina lumînărilor. Róża ședea pe canapea, Wladyś o ținea de umeri. Cînd ușa scîrțîi, *ăia* tresăriră și înălțară uimiți ochii spre Marta.

— Uite, uite, Wladyś, strigă cu expresie sălbatecă Róza, *e ea.*

După concertul lui Hubermann, Marta încetă să-i mai invidieze pe Róża și Wladys. Ba îi părea chiar bine că nu

aparține părții *celeilalte*. Se uita cum în spatele scaunului mamei ei, la masă, în aburul anghinei difterice și a lunii lui aprilie se înalță inumanul, inaccesibilul Brahms, Brahms care știe totul.

XIV

SCURTĂ VREME DUPĂ PRIMA LECție de canto, între Róża și Adam avu loc o adevărată dezbatere cu privire la viitorul Martei. Se apropiase termenul de înscriere în învățămîntul superior, iar Adam de multă vreme își pusese în minte că, după bacalaureat, fiică-sa are să urmeze o școală de horticultură. O fermă micuță unde să-și ducă bătrînețele printre flori, legume și fructe, ocrotit de o copilă sănătoasă, cu timpul poate și de un ginere, cultivator mărunt și el și fără nazuri — acesta îi era visul. Soția lui nu se împotrivise, dimpotrivă se arătase favorabilă proiectelor sale:

— Bine, bine, n-ai decît să sădești napi, cît îți poftește inima, barem mă scapi pe mine de orice răspundere. Wladyś n-are să mă uite, am să mă stabilesc undeva peste hotare, și în sfîrșit am să scap de corvoada asta blestemată.

Dar cînd se ivi momentul înfăptuirii respectivului program a picat trăsnetul nimicitor. Róża spuse:

— Ba nu. Am și eu un drept asupra fiicei mele. Nu voi îngădui să-i strici viața. Am să mă duc cu Marta la Varșovia, are să-și cultive glasul.

Adam simți că i se clatină pămîntul sub picioare.

— Cum așa? strigă. De ce spui că-i stric viața? Tu însăți ziceai că Marta nu e înzestrată pentru muzică și pentru nimic altceva de acest fel, că cel mai nimerit lucru pentru ea ar fi să se ocupe de gospodărie. Iar dreptul asupra ei nu ți l-am contestat niciodată.

— Îți mulțumesc că nu mi l-ai contestat, răspunse Róża, de aceea îți și fac cunoscut că are să fie cîntăreață.

— Ce înseamnă asta? se indignă Adam. De unde ai mai scos-o că are să fie cîntăreață? Cînd cîntai sau interpretai ceva la pian, niciodată n-o lăsai să intre la tine, în cameră, ziceai că n-are nici ureche nici ritm, din lecțiile de pian nu s-a ales nimic... și acum deodată...

Soția lui îl privi de sus.

— Să nu te doară pe tine capul pentru asta. Cu pianul n-a ieșit nimic pentru că n-am vrut eu să iasă. Orice neloată poate să zdrăngăne la pian după ce-a tocit exercițiile. Pe cînd o voce, o voce ca asta se ivește una la o mie. Iar acum *eu vreau*. Urechea ei, ritmul ei le iau asupra mea. Cîntărețele sînt arareori muzicale din naștere.

Adam tăcu. După o clipă mai lungă de gîndire, vorbi cu un glas umilit:

— Draga mea Elcia, au trecut atîția ani din noaptea aceea cînd te-am nedreptățit... Dumnezeu mi-e martor că m-am căit amarnic și că am încercat să mă pedepsesc singur pentru purtarea mea brutală de atunci. Și n-am murmurat niciodată văzînd că nu iubești acest copil, văzînd că n-o socotești pe Marta drept odrasla ta... E drept că mai tîrziu am fost mișcat de conștiinciozitatea ta maternă. Da, spuse însuflețindu-se și ridicînd glasul, aș putea depune mărturie în fața oricui că ai educat acest copil, pe care nu-l aveai la inimă, cu mai multă grijă decît cea mai duioasă dintre mame. Dar să știi, Elcia, că pentru mine Marta înseamnă altceva decît pentru tine. Eu mi-am făurit-o pe fiica asta a mea în vis, seamănă mai mult cu mine decît băieții, are aceleași gusturi ca și mine. Cînd tace, tac și eu, și ne împăcăm cît se poate de bine. Elcia, spuse cu un glas adînc, din piept, Elcia, lasă-mi-o mie pe Marta, nu mi-o lua...

Róża se împurpură și sări de la locul ei, nu izbutise deloc s-o convingă.

— Așa? Să nu ți-o iau pe Marta? îl întrebă răstit. Și de ce, mă rog? Cum de nu ți-e rușine să-mi vorbești astfel, tu care te uitai în ochii mei ca un cîine bătut, implorîndu-mă s-o scap pe fiică-ta cînd a fost bolnavă? Cum poți să-mi ceri să mă lipsesc de ea? Parcă am avea de ce să ne tocmim acum, dacă nu i-aș fi dat digitală atunci cînd mititica abia își mai trăgea sufletul, iar tu stăteai cu brațele încrucișate și te smiorcăiai? Așa e cum spui, vorbi Róża mai departe aspru, cu glasul ei de argint, ai dreptate, nu ți-am iubit progenitura. Rîse. — Nu erau ore de desfătare cele de care-mi aducea aminte, o nu! Și tu habar n-ai, nefericitule, cît de aprigă a fost această lipsă de dragoste, cît de aproape de niște hotărîri cumplite mă împingea pe atunci deznădejdea, dacă ai ști, sufletelul tău serafic s-ar cutremura de spaimă. Așa e, n-am iubit-o! Dar acum o iubesc. Am îndrăgit-o acum,

fiindcă a fost o neînțelegere, strigă deodată, copilul ăsta nu-ți aparține! Iată-mă răzbunată!

Adam se ridică cu greutate; posomorît, cu capul lăsat în jos, șopti:

— De ce spui că Marta nu-i a mea? Despre ce fel de răzbunare e vorba?

Răspunsul Rózei țîșni numaidecît:

— De ce nu e a ta? Despre ce fel de răzbunare e vorba? spuse fierbînd de mînie. Află, suflet neprihănit, că datorită fiicei tale am început să cred că pe lume există dreptate. Iar tu s-ar cuveni să aprinzi o lumînare lui Dumnezeu cel drept, dacă într-adevăr nu-ți place înșelăciunea și ți-e aminte să-ți primești pedeapsa.

Oftă adînc, iar Adam, îndreptîndu-și spatele, se uita la ea orbit, ca la soare.

— Dragă Adam... vorbi Róża cu un glas scăzut, ia adu-ți tu aminte seara aceea, noaptea aceea... Ce-ai dorit atunci să ucizi în mine? De ce-ai fost brutal cu o femeie lipsită de apărare? Împotriva a ce ai zămislit-o pe Marta? Adu-ți aminte...

Adam tăcea.

— Păi atunci să-ți spun eu: ai vrut să ucizi în mine muzica. Am născut-o pe fiica ta împotriva muzicii! Oare se cuvenea s-o iubesc pe această strigoaică ivită spre pierzania inimii mele? Dar bunicul meu a răbdat și a scăpat de la San Domingo, și de la Somosierra s-a înapoiat cu uniforma pe el, la fel și eu, n-am lăsat să-mi fie nedreptățită inima, deși nu e prea serafică și mai adesea înclinată către diavol: n-am trădat muzica. Și pentru asta am fost recompensată! Nu știu cine a făcut-o, Dumnezeul ăla al tău, bun și îndurător, sau soarta oarbă și înțeleaptă, dar statornicia mi-a fost recompensată. Marta n-are să sădească napi pentru tine. Marta are un glas cu care poate fi cîntată cea mai minunată muzică! Viața Martei va fi a mea, nu a ta.

Cu asta, dezbaterea s-a încheiat. Adam, gemînd: „Doamne, Dumnezeule Doamne, fie-ți milă", plecă să-și vadă de treabă, iar Róża, cu nările fremătînde, rămase la hotărîrea ei. Peste cîteva zile aduse o croitoreasă să-i coasă Martei o rochie nouă pentru Varșovia. Lecțiile în salon continuau.

Și Adam se umili din nou. Într-o după-amiază închise pe furiș ușa care dădea spre dormitor, privi cu luare-aminte dacă servitoarea nu era pe aproape, și se așeză lîngă Róża pe canapea.

— Te-ai gîndit tu, întră el din nou în vorbă, cît vor costa lecţiile de canto la Varşovia şi întreţinerea a două case? Eu nu pot să fac faţă la asemenea cheltuieli şi te rog din inimă, renunţă la intenţiile astea bizare.

Róża clătină din cap cu milă.

— Iată-te pe tine întreg în aceste „nu pot să fac faţă" şi „renunţă". Să-ţi cultivi copilul, să-i dezvolţi talentul, înseamnă pentru tine o intenţie bizară... Dar nu te teme, cît sînt eu în viaţă n-am să te las să trîndăveşti. Te-am scos eu din slobozia aia de lîngă Saratov, cu atît mai abitir am să te scot şi din fundătura asta.

Adam se cutremură:

— Din ce fel de slobozie m-ai scos? Unde vrei să mă mai duci iar?

— Ia nu te preface că nu ştii, izbucni Róża. Cine a vrut să iasă la pensie cînd fiului nostru mai mare abia îi mijiseră tuleiele şi, cumpărînd căsuţa preotesei din slobozie, să-şi ducă restul zilelor, om în plină putere, lîncezind cu braţele încrucişate? Nu cumva oi fi vrut eu?

— Păi, bombăni Adam, căsuţa aceea a preotesei nu era deloc o ocazie rea... Nu costa decît trei mii de ruble. Iar Władyś, ai văzut şi tu că Władyś oricum s-a stabilit la Berlin.

Róża simţi că i se urcă iar sîngele la cap.

— Of, of, nici nu pot să te mai ascult! De ţi-ar fi măcar ruşine şi ai tăcea din gură! „Władys s-a stabilit la Berlin." Dar dacă tu-ţi cheltuiai toţi banii pînă la ultimul ca să cumperi căsuţa coanei preotese, cine l-ar mai fi ţinut la studii la Berlin? Ar fi fost nevoit să-şi ia o slujbă la vreun bărbos de conţopist împărătesc şi să-i facă temenele. Ăsta ţi-e şi patriotismul! Uite, aşa s-a dat pe faţă mieluşelul catolic cu dragostea lui pentru Polonia cu tot. Pe cînd eu, deşi-s o zgripţuroaică, o muiere nesimţitoare în faţa rănilor sfinte ale patriei, nu m-am învoit totuşi să rămînem la Saratov! Atîta m-am zbătut, atîta i-am făcut ochi dulci curatorului, pînă cînd am reuşit să te aduc înapoi „în preaiubita Polonie".

— Da, da, m-ai adus înapoi, pentru că aşa ţi-a căşunat ţie atunci, mormăi Adam. Iar îndată după căsătorie, taman pe dos, m-ai tras după tine din Polonia la Saratov.

Dar Róża nu se dădu bătută.

— Atunci a fost altceva. Pe atunci în Polonia puteai fi cel mult un pîrlit de slujbaş la poştă, pe atunci nu existau posturi de profesori la gimnaziu pentru polonezi, Apuchtin

nu o îngăduia. Cînd mi-am întemeiat o familie, trebuia să mă gîndesc la viitorii mei copii, să n-ajungă pui de poştaş.

Adam oftă.

— Fumuri şi trufie nestăpînită... Nici un pic de inimă! Îţi pasă ţie de Polonia cît de zăpada de anţărţ; te-ai înapoiat aici din trufie, ţi-a venit poftă să faci din fiul tău un domnişor şi să te făleşti în faţa vechilor cunoscuţi cu blana de sobol pe care ţi-ai cumpărat-o în Rusia.

Róża se strîmbă.

— Vai ce crimă, vai ce crimă, vai cum calcă în picioare totul! Să te lauzi cu blana de sobol în faţa cumetrelor din Varşovia nu-i o crimă. Şi nici să-ţi îndrumi copilul spre o soartă mai bună nu-i o crimă. Dacă te-aş fi lăsat atunci să rămîi în Rusia, te-ai fi umflat ca un poloboc şi ai fi crăpat. Pe cînd aşa, în condiţii noi au trebuit să se găsească şi puteri noi. Şi, slavă Domnului, văd că ai rămas în viaţă şi pînă să închizi ochii mai va. Iar fiică-ta, pe care ţi-ai făurit-o în vis, în loc să slovenească azbuchea pravoslavnică a învăţat să recite *Viziunile Sfîntului Petru*. Şi în loc să meargă la gheţuş cu zgîtiile coanei preotese, a făcut parte din organizaţia de cercetaşi.

Adam cam pierduse firul discuţiei, clipea des din ochi, dar nu se lăsa.

— Mă rog, fie şi aşa, te-ai încăpăţînat, ne-am înapoiat şi ne-am stabilit la Varşovia... Perfect. Dar tot tu m-ai silit peste cîţiva ani să accept postul de director şcolar într-un oraş de provincie. Eu, Dumnezeu mi-e martor, nu mă simţeam în stare...

— Păi tocmai, tocmai aici e buba, că „nu te simţeai în stare", îi zicea înainte Róża cu amărăciune. Ştiu prea bine că nu te simţeai în stare. De nu eram eu nu ajungeai director cît e lumea. „La Varşovia". Nici vorbă, că e mai bine la Varşovia ca belfer decît în căscioara coanei preotese de pe malul Volgăi. Dar trebuie să înţelegi că a fi director nu e acelaşi lucru cu a fi un belfer oarecare, iar omul cît trăieşte trebuie să năzuiască la mai mult! Să năzuiască, înţelegi, să năzuiască...

Repeta cuvintele acestea cu patimă, cu un fel de desfătare, ca pe cele mai dragi nume, în timp ce Adam se apăra de ele cu mîna, nemulţumit.

— Gata, ajunge, uite c-am năzuit... Cu toate că, după părerea mea, un om poate fi de folos în oricare loc, şi nu e neapărat nevoie să te caţări necontenit spre nişte piscuri

închipuite... Cea mai înaltă culme o constituie conștiința nepătată. Mă rog, fie și așa, spuse el bagatelizînd propria sa părere și înapoindu-se cu aceeași stăruință la tema principală a discuției. Unde mai vrei să năzuiesc acum, cînd activitatea mea se desfășoară aici atît de frumos?

Róża își aplecă fruntea într-o adîncă plecăciune.

— Vezi, spuse, așadar „munca se desfășoară atît de frumos aici", cu toate că „nu te simțeai în stare". Se vede că nu e chiar atît de rău să ai drept nevastă o zgripțuroaică! Ți se propune ori nu ți se propune să iei conducerea cursurilor de matematici-științe naturale la Varșovia? Primește postul și ai să vezi cît de frumos are să se desfășoare munca și acolo, deși tu ai prefera să te cațeri aici, în tihnă, spre culmea propriei tale conștiințe. Și uite așa n-or să mai fie două case. Și „intenția mea bizară" are să se împlinească fără cheltuieli prea mari!

Și intenția bizară s-a împlinit într-adevăr. Adam a devenit directorul cursurilor de la Varșovia, iar Marta, în loc să urmeze școala de horticultură, lua lecții de canto cu un italian. O nouă epocă începu atunci pentru familia lor, toate obiceiurile dinainte suferiră o schimbare. Nu zilele cînd primea o scrisoare de la Władyś erau acum pentru Róża cele mai pline de emoții, ci zilele cînd Marta avea lecții. Așa cum aștepta odinioară poștașul, tot astfel își aștepta acum fiica de la lecțiile de canto. Încă din prag îi lua din mînă notele, le privea cu lăcomie, așteptînd veștile mari. La început nu erau decît niște vocalize sau niște arii italiene foarte simple de genul *Caro mio ben.*

— Ei, cum a mers? o întreba. Ai izbutit să-l faci pe fa? Nu l-ai încurcat? N-ai uitat să-ți lași bărbia în jos? Ori poate că ai țipat la fel ca ieri? Ce-a spus profesorul?

Ochii îi alergau de-a lungul liniilor portativului ca pe niște fire de telegraf împlîntate în înălțimile văzduhului.

— Hai, vino să mai repetăm încă o dată, cît ți-e totul proaspăt în memorie, îi spunea Martei, chemînd-o la pian.

Asculta dările de seamă despre lecții cu răsuflarea tăiată, luminîndu-se toată de mîndrie și de speranță.

— Anume nu vin cu tine, îi spunea Martei, ca să te obișnuiești să fii independentă, să nu te bizui pe mine în toate. Cînd ai să cînți la operă n-am să mă pot ține după tine pe scenă.

Adam își dregea glasul, întredeschidea ușa, se uita îndelung la ele.

— Nu ne deranja, îl alunga Róża. Vezi doar că Marta e ocupată!

La fel ca în perioada concertelor Rózei, salonul se preschimbă într-un templu și într-o fortăreață.

Marta dorea din inimă să se apropie de tatăl ei. Îi părea rău, auzindu-l cum oftează, că nu altoiește copăcei, că nu alege semințele bune de cele rele, în loc să repete la nesfîrșire mi-me-mo-mu, de fiecare dată pe un alt ton. Simțea că, pe măsură ce se năruie zidul despărțitor dintre ea și maicăsa, perdeaua vibrantă de sunete o desparte tot mai necruțător de Adam. Căuta întruna prilejul de a rămîne singură cu el, să discute de-ale lor, lucruri banale, cotidiene, pe care el le îndrăgea atît de mult: despre articolele apărute în ziar, despre anumiți oameni pe care de-abia îi cunoștea, despre cărți de istorie și amintirile lui din copilărie. Rigidă de felul ei, Marta se străduia din răsputeri să dea cuvintelor cît mai multă căldură, să le imprime un fluid al dragostei filiale. Dar din clipa în care Róża o acaparase, nu mai găsea un limbaj comun cu tatăl ei, ca mai înainte. El o privea pe furiș, suspicios, întrebîndu-se dacă mai era aceeași. Uneori în ochii lui se putea citi admirația că Marta izbutise să afle în făptura ei asemenea daruri încît s-o poată îmblînzi pe Róża, iar alteori, părerea de rău că-l trădase, că trecuse de partea *cealaltă*.

Acum, dacă dădea peste ei stînd de vorbă, Róża se speria. Cuvintele îi mureau pe buze, apuca nervoasă vreun obiect sau dimpotrivă îl lăsa din mînă, arăta ca un om lovit prin surprindere.

— Ce puneți la cale iar? îi întreba cu glas alb.

Și altădată îi prigonise pentru prietenia ce și-o purtau, dar o făcuse la rece. Pe atunci le arunca niște observații sarcastice și pleca satisfăcută. De cînd pusese stăpînire pe Marta, atrăgînd-o în propria ei sferă vrăjită, tremura de spaimă să nu-i fie iarăși smulsă acea pradă prețioasă. În ochi îi strălucea o lumină de disperare.

— Ei, ți-a și trecut înflăcărarea? Cum e nevoie de muncă temeinică, de rîvnă și efort susținut, cum încep și reclamațiile la taică-tu? Iar el e fericit! Se aprindea vorbind astfel, glasul îi clocotea de mînie: — Uite-l cît e de triumfător, iubitorul de tătic! De ce să fie fata lui artistă, de ce să se înalțe mai presus de ceilalți oameni, cînd e mai lesne să scormonești pămîntul și e și mai simplu. E mai comod să-ți petreci viața ca o cîrtiță decît ca o pasăre. Mai ușor și mai comod.

Strîngea pumnii, își mușca buzele, și vorbea încet, cu glas sugrumat de furie:

— Foarte bine, ia-ți-o, fă din ea o cîrtiță, mie puțin îmi pasă. Dar tu, tu... și își întorcea spre Marta obrazul palid, arzător ca soarele înainte de furtună, tu ai să regreți cîndva, are să-ți pară rău... Dar va fi prea tîrziu.

Marta nu suporta teroarea. Văzînd-o pe maică-sa atît de indignată, ar fi vrut s-o mîngîie și s-o liniștească.

— Eu cu tăticu vorbeam despre *Faraonul* lui Prus, nu m-am plîns deloc... dar ambiția o oprea să continue. Tăcea, uitîndu-se cu ochi răi la maică-sa. Iar atunci cînd Adam se străduia să se justifice, îl trăgea de mînecă, spunîndu-i:

— Încetează, tată, încetează, mama tot n-are să te creadă.

Și iar se ivea rînduiala de altădată: de-o parte tatăl și fiica șopocăiau prin unghere, de cealaltă Róża, învăluită într-o atmosferă glacială. Iar străbăteau apartamentul niște curenți de aer diavolești, îndărătul ușilor stăteau la pîndă spaima, crucea cercevelelor prevestea torturi, orice sunet de clopot vestea Judecata din urmă, mobilele vechi scîrțîiau lansînd avertismente, iar din cer coborau taine.

De obicei, cel mai greu de suportat era tăcerea cînd stăteau la masă. Róża mînca încet, servindu-se de mîinile ei mari cu nespusă grație. Trăsăturile chipului ei, parcă încremenite și străine, răspîndeau răceala. Numai fălcile mestecau cu hărnicie, și din timp în timp o licărire lacomă îi așternea un fel de lumină în jurul buzelor. Între un fel de mîncare și altul își sprijinea bărbia peste degetele împletite și, mijind ochii, se prefăcea că dormitează. Atunci zbîrcituri, rictusuri, schime și mutre se ștergeau de pe obrazul ei, un fel de expresie inspirată asemănătoare cu moartea îi cuprindea întreaga făptură. Marta nu-și putea birui teama că are loc ceva important și amenințător, că forța neînțeleasă care a pus stăpînire pe maică-sa va înfrînge toate legile, o va răpi pe Róża dintre ai săi și o va tîrî în prăpastie. În această liniște teribilă, Róża părea că-și pierde învelișul pămîntesc, că se destramă... Pe măsură ce inerția și tăcerea se accentuau, ea devenea tot mai importantă, singura vrednică de prețuire și de rîvna celorlalți. Glasul ei răstit pierea undeva, înghițit de hăul zilelor de mult trecute; avînd-o în față, cu buzele ușor întredeschise și fără vlagă, ți-era cu neputință să-ți amintești suferința pe care cuvintele ei ți-o pricinuiseră cîndva. Genele îi acopereau focul din privire, degetele ei aprige erau învăluite gingaș de înserare. Mînia se risipea, la fel

şi toanele şi nu mai rămînea decît o minunată vedenie, apar ţinînd mai degrabă basmelor decît soţului şi fiicei sale.

Marta vorbea în şoaptă, de-abia îndrăznind să mişte platourile cu mîncare:

— Mămico, nu vrei puţin compot? Să nu aprind lampa?

Róża nu răspundea, dar peste o clipă fălcile i se puneau iar în mişcare, clipea din ochi şi în lumina lămpii se zărea aceeaşi lacomă plăcere ca o dîră în jurul gurii.

Marta respira uşurată, bucuroasă că a izbutit s-o reţină pe maică-sa. Dealtfel, la scurtă vreme după aceea Róża îşi ştergea buzele, se scula şi aruncînd cît colo şervetul ca pe o frunză, pleca foşnindu-şi rochia şi fredonînd.

Spre a sparge vraja, peste cîteva zile Marta deschidea pianul, aşeza notele şi începea să exerseze o arie ca pe un descîntec. O făcea anume! Nu exerciţii, nu game, ci o arie. Cam peste un sfert de ceas, se iveau din adîncul casei nişte paşi furtunoşi, cele două canaturi ale uşii erau brusc date în lături şi Róża intra în salon.

— Te poftesc să termini, spunea, nu-mi mai chinui urechile. Poţi fi grădinar, poţi să n-ai habar de muzică, dar să-ţi baţi joc de ea nu este îngăduit. O frazare de felul acesta e o bătaie de joc! Cînd cineva nu ştie să cînte cel mai neînsemnat pasaj, să nu se apuce de triluri. Ce fel de triluri sînt astea? Seamănă cu un sughiţ...

Şi începea pasămite să maimuţărească trilurile Martei. O imita cu un haz nespus, cu o îndemînare nemaipomenită, nostimă ca un copil. Infractoarea tropăia din picioare de atîta rîs. Maică-sa, încetînd să se mai scălîmbîie, o privea sumbru, o dădea la o parte şi se aşeza chiar ea în faţa instrumentului.

— Asta te poftesc să cînţi. Uite *asta*, şi îi intona exerciţiile indicate. Nici prin gînd nu-mi trece să tolerez în acest domeniu glumele. Destul am suferit din cauza lor...

Şi tonul ei oficial se prăbuşea brusc într-un hohot de plîns. Atunci Marta începea să-şi cînte exerciţiile cu o nemaipomenită rîvnă. Róża se liniştea, uita să-i mai spună „te poftesc", exclama cînd iritată, cînd plină de încîntare, se uita la gura fiicei ei de parc-ar fi fost fermecată, în sfîrşit închidea pianul, cuprindea, cu mîinile gîtul Martei, ochii şi gura ei se îngustau pătimaş, ai fi zis că-i gata să-şi sugrume fiica. Dar nu făcea decît să-i şoptească:

— Vezi, vezi, nesuferito! Aşadar ştii totuşi, poţi cînta orice, doar te prefaci ca să mă chinui...

O sărută, o mîngîia, apoi pleca spunîndu-i:
— Așteaptă-mă, mă duc să-ți fac un șodou.

XV

MARTA ÎȘI IUBEA FOARTE MULT fratele. La fel de atrăgător ca Róża, pentru că era tot atît de implicat în probleme pentru ea inaccesibile, Władyś nu avea firea dușmănoasă a maică-si și nu-i chinuia nervii cu schimbări bruște de dispoziție. Cea mai mare parte a cadourilor pe care le primea: păpuși, jucării mecanice, cărți cu poze, le datora lui Władyś. Părea s-o compătimească din inimă pentru copilăria ei săracă. Cînd crescu mai mare, el fu singurul care-și dădu seama că avea nevoie de versuri, de exaltare patriotică și de nelămurite elanuri primăvăratice. Dar toate astea, recitările comune din poezia lui Staff[1], povestirile despre faptele eroice ale primelor legiuni, confidențele pe înserat, toate se petreceau în clipele rare cînd Róża nu voia sau nu putea să fie cu fiul ei. Era de ajuns să-l strige de departe, că Władys țîșnea de la locul lui ca o vietate ciudată, chiar de s-ar fi aflat în mijlocul unui sonet. Marta simțea că în sufletul fratelui ei ocupă un loc secundar, după maică-sa; rîvnind la o dragoste exclusivă îi purta pică lui Władyś.

Ori de cîte ori fratele ei urma să vină acasă, Marta trecea rînd pe rînd de la dor la fericire și apoi la teama de a nu fi umilită.

Cînd în primul an al studiilor ei de canto aflase, la începutul verii, de sosirea lui Władyś se simțise cutremurată ca niciodată pînă atunci. Pași nerăbdători duduiră pe trepte, ușa de la antreu fu deschisă cu violență, apoi o auzi pe Róża strigînd:

— El e, el e, în sfîrșit a sosit!...

Mai tîrziu urmă liniștea patetică a îmbrățișărilor, dar Marta, în continuare, nu izbutea să-și vină în fire din toro-

---

[1] *Staff, Leopold* (1876—1957), unul din cei mai de seamă poeți polonezi, distins cu diverse premii literare poloneze în 1927, 1937, 1951 și 1953, doctor *honoris causa* al Universității iagelone (1949) și deținător al premiului PEN-Clubului pentru întreaga sa operă (1949) (n.tr.).

peală: nu se grăbi să se îmbrace, nu-şi acordă trăsăturile şi sentimentele în tonalitatea sinceritătii. În bucuria revederii lipsa ei nu fusese observată, abia peste un timp destul de lung, Władyś îi bătu în uşă:

— Unde eşti, Martecica dragă? Nu vrei să-l mai cunoşti pe bătrînul tău frate?

Stătea în prag, iar peste umărul lui se vedea faţa Rózei, strălucitoare de fericire. Martei i se strînse inima: *ceilalţi* apucaseră într-un minut să se coalizeze, să se unească iar. O priveau cu două perechi de ochi, dar cu o aceeaşi privire. Marta întoarse capul şi spuse roşind:

— Iartă-mă, te rog, dar nu eram îmbrăcată.

La masă Władyś aminti cu duioşie de bunica lor, moartă de puţină vreme. Era o temă care nu trezea rezerve din partea nimănui: nimeni n-o iubise cu adevărat, fusese prea neserioasă pentru a produce sentimente trainice. Cu toate că toţi o puneau la treabă, cu toate că muncise atît de mult, scutindu-i pe ceilalţi, se purtau cu ea de parc-ar fi fost o figurină amuzantă şi iresponsabilă de purtarea ei. Nici moartea ei nu le făcuse la început mai multă impresie decît dacă s-ar fi spart o păpuşă. Dar după nici o săptămînă băgară de seamă cîte lacune, cîte lipsuri supărătoare se iviseră din pricina absenţei Sophiei. Începu să le pară rău că dispăruse şi, întrucît prin moartea ei produsese o tulburare mai mare în dulapuri şi la bucătărie decît în suflete, o pomeneau mai ales cu prilejul diverselor treburi gospodăreşti.

— Marta dragă, i se adresă Władyś soră-si sincer îngrijorat, n-ai uitat să-ţi notezi reţeta de cozonac cu migdale pe care-l făcea bunica? Ea făcea totul din memorie. Dar reţeta asta ar fi tare păcat să se piardă.

Vorbele lui o jigniră pe Marta, privi descumpănită la Róża, la tatăl ei... Oare Władyś n-a aflat? Înălţă din umeri şi murmură întunecată:

— Nu, nu m-am ocupat de asta.

Władyś făcu o mutră nedumerită.

— Ce-i cu Marta? Parcă n-ar fi în apele ei. Ai vreun necaz?

Atunci Róża sări de pe scaun:

— Doamne, o fi răcit? Numai asta mai lipsea, să se îmbolnăvească tocmai azi.

Mînioasă, Róża o trase pe fiică-sa la fereastră.

— Ia să-ţi văd gîtul, hai cască gura...

Vîrî adînc linguriţa în gîtlejul Martei care, roşie la faţă, strigă — A-A... apoi fugi. Róża îşi frînse mîinile.

— Mi se pare că e roşie în gît.

Plimbă nişte ochi îngroziţi peste chipurile celor de faţă. Ca de obicei Władyś se grăbi s-o îmbărbăteze.

— O uşoară roşeaţă în gît nu-i nimica grav. Şi este nervoasă pentru că probabil are puţină temperatură.

Nici nu apucase bine să termine vorba că Róża şi plecase din odaie. Se înapoie supărată.

— I-am pus termometrul, am culcat-o, şi i-am dat să bea lapte cu unt.

Isprăvirăprînzul în grabă, Róża era distrată, iar Władyś se văzu nevoit să-şi adreseze istorioarele şi interogatoriul către tatăl său, voioşia de la început se risipi mai iute ca de obicei, tensiunea coborînd la nivelul celei de fiece zi.

Marta accepta cu supunere versiunea despre boala ei. Vederea fratelui, atît de îndrăgit odinioară, o scotea din sărite. Tot ce spunea şi tot ce făcea Władyś părea în acele împrejurări cu totul nepotrivit şi se simţea nevoia unor explicaţii complete.

— El îşi închipuie că lucrurile au rămas ca odinioară, îşi repeta Marta cu dinţii strînşi, cu toate că Władyś întrebase de cîteva ori în timpul mesei de prînz dacă a făcut progrese mari cu lecţiile de canto.

Nici ea singură nu înţelegea prea bine de ce era atît de indignată. Termometrul arăta 36 cu 6. Şi asta o supăra, dorea să fie bolnavă şi să moară. La început îi păru bine că maică-sa nu vine să vadă ce temperatură are.

— Slavă Domnului, bine că au uitat de mine. N-o să fiu nevoită să mă prefac.

Peste un sfert de ceas se aşeză totuşi pe pat.

— M-a uitat! Va să zică *totul* a rămas ca altădată.

Cu nasul în batistă se culcă la loc, amorţită, bolnavă de supărare.

Uşa scîrţîi... Cineva intră păşind pe vîrfuri. Simţi parfumul violetelor de Parma şi nelinişte în suflet. Róża se aplecă deasupra patului.

— Dormi, Marta? Dormi? şopti de-abia auzit.

Marta nu îndrăzni să se mişte, iar Róża oftă. Atunci fata rosti din adîncul pieptului:

— Nu dorm, am 36 cu 6.

Ce s-o fi întîmplat cu Róża? Îşi împreună mîinile şi izbucni în rîs.

— Nesuferito! Ce fată nesuferită! Mi-a fost frică să vin să te întreb, mi-a fost frică... Hai, vino, anume nu i-am spus nimic lui Władyś... Are să fie o surpriză. Cum te simți? Nu ți-e gîtul uscat? Nu simți că te zgîrie pe gît? Ia cîntă arpegiul acela la, la, la. Ce bine îmi pare, ai un glas ca de cristal.

Se strecurară în salon. Róża întinse notele pe pian și se așeză în fața clapelor. Se uită la Marta cu asprime, ca la vederea unei primejdii. Marta simți că-i îngheață picioarele, iar mîinile și obrajii îi iau foc. Un fel de ușurință deznădăjduită, un amestec de clovnerie și eroism i se urcă la cap.

— Ce să cînt? întrebă cu buzele tremurînde.

Îi fu cu neputință să înțeleagă răspunsul Rózei, trebui să se apropie și să se uite la note. Își scuturâ gîtul și acordurile răsunară...

„Ich grolle nicht
Und wenn das Herz auch bricht,
Ewig verlornes Lieb,
Ewig verlornes Lieb“[1].

Prima frază a melodiei o auzi răsunînd parcă undeva în urma ei, ca o mărturisire străină, cu care nu știi ce să faci; se uita cu încăpățînare în oglindă, amintindu-și doar: „Limba lîngă buze și nu strînge maxilarul“. Deodată zări un obraz și tresări. Ai cui erau acești ochi încărcați de o aprigă durere? Al cui era zîmbetul iertător și nările pline de ură?

„Wie du auch strahlst in Diamantenpracht
Es fällt kein Strahl in deines Herzens Nacht
Das weiss ich längst.“

Obrajii Martei se strînseră, chipul din oglindă păli. Marta pricepu că tristețea, mînia, iertarea, erau propriile ei sentimente; chipul din oglindă era al ei, iar lied-ul lui Schumann cîntecul ei.

— *Ich sah dich ja im Traum...* Aruncă o privire care putea otrăvi o viață.

— *Und sah die Nacht in deines Herzens Raum*, melodia spori, deveni mai intensă, se înălță.

— *Und sah die Schlang die dir am Herzen frisst...*

---

[1] *Chiar inima de-mi frînge/Eu tot nu plîng/Pe veci pierdută dragoste* (germ.) (n.tr.).

„La“ de sus, pe care Róża nu-l putea atinge, răsună de două ori, plin de o bucurie dureroasă și se contopi cu un „sol“ vibrant, tînăr, minunat.

“ *Ich sah mein Lieb wie sehr du elend bist.*

Marta, între iertare și răzbunare, se înapoia, se apleca încetișor către acea „direcție rea“, „fa“ răsună tot mai tenebros... Își luă avînt:

„Ich grolle nicht,
Ich grolle nicht.“

Apoi coborî irevocabil în miezul întunecimii și poposi asupra unui „do“ menind a rău.

Róża acoperi cu octave impetuoase acest coborîș... Strunele pianului Blüthner mai răsunară o clipă, dar Marta tremura de mînie. În colțul salonului întesat de umbrele amurgului se produse o mișcare... Fotoliile fură împinse la o parte, cineva se sculă în picioare și răsuci comutatorul. În lumina orbitoare, Marta își zări tatăl șezînd pe canapea și privind-o întrebător pe sub sprîncenele lui stufoase. Wladyś stătea în picioare lîngă perete, schimbat la față. Și el se uita lung la Marta. Peste un minut de tăcere rosti:

— E nemaipomenit cît de mult a început să semene Marta cu mama...

Și zîmbi forțat.

— Într-adevăr, rezultatele sînt excelente și are un glas minunat. Dar nu e oare un repertoriu prea serios pentru o asemenea... domnișoară? adăugă.

— Nu, nu este, spuse Róża, îndepărtîndu-se de pian. Nu există repertorii prea serioase pentru un glas serios.

Se apropie de Marta, o îmbrățișă, i se uită de aproape în ochi, pătrunzînd-o cu flacăra privirilor sale.

— Fiica mea... a mea... șopti.

Marta oftă. Își sprijini fruntea de umărul mamei sale și încercă aceeași desfătare ca în somn, cînd trupul, după ce a stat suspendat într-un pustiu înghețat, în sfîrșit cade pe un așternut de iarbă.

— Mamă, mămica mea, rosti abia izbutind să-și miște buzele, grele de bucurie.

Podeaua scîrții într-un colț al salonului... Era Adam care pleca din încăpere. Se îndepărta gîrbovit, tîrșindu-și picioarele. Róża își ținea fiica strîns îmbrățișată. Wladyś, stînd în pragul ușii, își tot încleșta și-și desfăcea mîinile — prin ceața lacrimilor amîndoi îi părură Martei grozav de departe.

XVI

MARTA, ACUM O CÎNTĂREAȚĂ CELEbră în toată țara, văzînd-o pe Róza înconjurată de toți membrii familiei — palidă și zîmbind înțelegătoare, simți mustrări de conștiință mai aprige decît dacă ar fi fost aspru certată. Cunoștea scopul obișnuit al vizitelor maică-si: o neliniștea cariera primadonei. Înainte de prînz fiica ei trebuia să-și lucreze vocea... Marta se grăbi să-și justifice abaterea. Dar Róża se uită la ea mirată.

— Draga mea, îi spuse oftînd, astăzi n-am venit la tine ca să te mîn la treabă... Am venit cu altă problemă... cu o problemă de-a mea *personală.*

Pe Marta o cuprinse spaima. Cum așa? Recitalurile fiicei sale încetaseră să mai fie problema *personală* a Rózei? Se iviseră alte probleme? E drept că neînduplecata obligație zilnică, „de aici și pînă aici să exersezi, și bagă de seamă, data viitoare să nu te mai prind cu aceeași greșeală", de parcă ar fi fost vorba de o fetiță mică și fără voință, o scotea din sărite pe Marta. Dar deși se răzvrătea adesea, nimic nu-i plăcea mai mult decît s-o vadă pe maică-sa fericită și ea să fie cauza.

Se lipi de Róża asigurînd-o cu șiretenie:

— Mămico, să știi că nu mă eschivez, am răgușit. Hai, nu te supăra, am să fac la noapte inhalații, am să-mi pun o compresă, am să fac gargară, tot ce-ai să vrei tu...

Dar Róża întoarse capul în direcția fiicei sale fără ca în ochii ei să apară vreun semn de înțelegere. Atunci Marta se uită speriată la cei din jur. Pe fețele tuturor se putea citi aceeași nedumerire și răbdare, atitudini obișnuite în prezența Rózei.

— Mămico, dacă e vorba de Zbyszek, se încumetă să spună Marta, coborînd vocea de rușine, e el cam obraznic, dar să știi că te iubește foarte mult.

Se aplecă și sărută mîna maică-si, iar Róża îi strînse brațul.

— Știu, spuse. Ce poți cere de la un copil, cu timpul o să se schimbe.

Jadwiga înălță iute capul de deasupra revistei pe care o răsfoia și aruncă o privire rapidă soțului. Spusele soacră-si, noua ei atitudine față de nepot prevesteau o stare de lucruri

anormală. În schimb Władyś se lumină la față și se grăbi să folosească acest prilej fericit.

— Ți-am spus, mamă, că Zusia noastră a început să învețe engleza?

— Foarte bine, rosti Róża cu adîncă convingere. Foarte înțelept din partea Jadwigăi. Am băgat eu de seamă că își crește cum nu se poate mai bine copiii. Pasămite le oferă doar jucării, și la o adică în fiece an prichindelii obțin succese noi. Așa și trebuie.

Adam scoase o batistă și emoționat începu să tușească. Jadwiga se împurpură la față. Władyś se sculă și începu să fredoneze ca să nu arate cît e de emoționat. Marta tăcea.

— Am auzit, mămico, că vrei să te duci să-i ceri sfatul doctorului Gerhard, rosti peste o clipă, cu sfială.

Róża își îndreptă spatele, sprîncenele ei coborau spre tîmple ca două panglici întunecate, iar nasul ei minunat fremătă.

— Da, rosti tare. Am să mă duc la Gerhard. Am să mă duc la el.

Și spunînd acestea se aplecă în direcția fiicei ei:

— Tocmai despre asta voiam să discut astăzi cu tine, dar probabil că tu n-ai vrut.

Reprosul nu conținea nici un strop de mînie. Marta gemu mîhnită:

— Dacă-i așa, să vorbim acum, măicuță. Dacă e o chestiune pe care vrei s-o discuți numai cu mine, ceilalți toți or să iasă...

Róża ridică din umeri.

— Bine, cum vrei... Dealtminteri lui Władyś i-am și spus totul.

Fiul se sculă de pe scaun, Róża întinse brațele spre el.

— Vino încoa, Władyś, vino să te sărut. Îți mulțumesc, iubitule. Îți mulțumesc din inimă că ai venit. Îți mulțumesc pentru tot.

I se uita cu duioșie în ochi, înțelegătoare, umană, mai îndepărtată decît oricînd. Se îmbrățișară. Mai înainte ca Władyś să se fi desprins din brațele ei, Róża îl împinse încetișor și o chemă pe Jadwiga.

— Și ție îți mulțumesc, Jadwiga dragă.

Îi reținu mîna în mîinile ei și o sărută apăsat pe amîndoi obrajii. Jadwiga o porni după bărbatu-său, năucă. În prag o mai opri încă o dată glasul soacră-si, plin de un rîset zglobiu.

— Iar dacă o să-ți treacă prin gînd ceva rău în legătură cu mine, uită... Acum știu că nu merită să ții minte nimica rău.

Plecară iute cu toții, temîndu-se să se uite îndărăt, temîndu-se aproape și să răsufle, ca să nu alunge tandrețea asta neașteptată. Adam se luă după ei, spunînd:

— Nu amîna demersurile pentru pașaport... Poate că apuci chiar astăzi...

Continuarea o șopti în hol.

— Se vede că doctorul Gerhard are asupra ei o influență puternică, lucrul acesta nu trebuie subestimat, ori de cîte ori îl pomenește, mama se schimbă în mod evident — în mai bine. Vouă nu vi se pare?

Marta ridică picioarele maică-si, i le întinse pe canapea și o acoperi cu pledul. În ziua aceea în Róża era ceva care făcea înțelegerea cu dînsa și mai dificilă decît de obicei. Cu toate că nu numai cuvintele, ci și tonul vocii ei îi nedumerea prin noutatea sa, totuși Marta amîna clipa convorbirii, de parcă i-ar fi presimțit sensul cutremurător. Noul conținut al cuvintelor „alte probleme" își putea avea explicația în boala Rózei, așa încît Marta dorea din inimă să amîne revelațiile mamei sale prin îngrijirile pe care i le acorda.

— Nu te mișca, îi spuse. Să-ți iau pulsul. Mi se pare că bate neregulat. De ce ai respirația asta așa de gîfîită? N-ai urcat cu liftul? Parcă văd că ai alergat după tramvai, ca la foc. Și desigur ai uitat să iei medicamentul după micul dejun.

O acoperi cu grijă, întredeschise fereastra.

— Vrei puțină valeriană?

Róża tăcea. Asculta dojenile ca ciripitul păsărilor care nu te obligă la nimic, neavînd nici un înțeles uman. Privirea îi devenise albă și sticloasă, mai tainică încă. Părea că se odihnește după un nemaipomenit efort — fericită de tot ce a obținut, sigură de puterea ei, în sfîrșit mulțumită și calmă. Îi zîmbi Martei din depărtările ei senine.

— De ce nu încerci să te piepteni cu cărarea într-o parte? întrebă. Prea ai o înfățișare severă. Ai un păr atît de des...

Marta roși. Róża, din momentul în care o recunoscuse ca fiind a ei, nu-i mai pomenea nimic despre înfățișarea exterioară. Prea îi criticase cu asprime odinioară „bărbia ascuțită", prea rostise multe cuvinte usturătoare despre gesturile, mutrele și felul de a fi al Martei, pentru ca să se poată dezice deodată de ele, ori să le dea un înțeles schimbat. Așadar, după ce fusese adoptată, Marta pur și simplu înce-

tase să mai existe ca persoană fizică, preschimbîndu-se în personificarea unor posibilități artistice. Problema „apariției" ei era întotdeauna discutată numai în legătură cu ansamblul efectelor scenice. Róża mijea ochii, se uita atent la fiica ei, cînd se aflau în societate o chema, întrerupînd-o din cele mai interesante conversații, pentru a-i șopti:

— Pentru Dumnezeu, stăpînește-te, nu rîde cu gura pînă la urechi! Închipuie-ți cum ai arăta pe scenă.

Problema toaletelor era tratată sec. Róża dădea sfaturi excelente, păzea cu strășnicie croitoresele să nu cîrpăcească modelul rochiei, dar niciodată nu se crease între ele acea înțelegere tacită în ce privește dichisurile femeiești care ocupau atîta loc în relațiile dintre doamna Kasia și fiicele ei, Magda sau Stenia.

— Crezi? murmură Marta stînjenită, crezi că are să-mi stea mai bine cu cărarea într-o parte?

Róża scoase un pieptănuș din poșetă... Dădu la o parte pledul, se așeză și o trase pe fiică-sa lîngă ea.

— Hai să încercăm.

Îi pieptănă părul peste cap, îi schimbă cărarea, din cîteva gesturi schimbă cu totul caracterul și înfățișarea coafurii.

— Uită-te și tu, spuse întinzîndu-i oglinda. Nu trebuie să eviți felul în care ți se așază părul de la sine. Ai, ca și tatăl tău, o adîncitură aici, în stînga frunții. De fapt asta e... frumos.

Puse oglinda la o parte, rămase cu ochii ațintiți pe fereastră, și o întrebă:

— Te-a sărutat cineva acolo, pe frunte?

Marta înghiți în sec, dar nu apucă să răspundă. Róża, cu pieptănușul în mînă, cufundată în gîndurile ei neobișnuite, nu arăta a fi nici bolnavă și nici răutăcioasă. Totuși Martei începu să-i bată inima.

— *Nu am încotro*, gîndi Marta dîndu-și brusc seama că a și început convorbirea despre „probleme personale" și că o etapă din viața ei se încheiase. Ar fi vrut să mai facă un ultim efort, să dea o întorsătură glumeață întregii convorbiri. Rîse.

— Mă bănui cumva că am o combinație amoroasă?

În aceeași clipă se auzi scîrțîitul cheii în broască, apoi strigătul lui Zbyszek: „Tata... Tata..."

Róża cu obrazul de nepătruns, își apăsă degetul pe buze.

— Ai să vii la mine după-masă. O să vorbim atunci.

Sabina zdrăngănea tacîmurile, făptura ei voinică făcea să se cutremure podeaua, din direcția sufrageriei venea un iz de cartofi prăjiți.

— Ce aveți azi la prînz? *Beafsteak* cu cartofi prăjiți? întrebă Róża, luminîndu-se brusc la față. Marta își veni în fire:

— Mamă dragă, te rog, nu mă refuza. Am să telefonez imediat familiei Strawski să nu te mai aștepte.

În loc să-i răspundă, maică-sa se ridică și se apropie de oglindă cu un aer grav. Își îndreptă părul, îmbrăcămintea, se pudră și se parfumă. Abia după aceea, de parcă s-ar fi asigurat că va fi în stare să-și îndeplinească rolul, îi comunică hotărîrea de a lua masa la ei.

În sufragerie, Adam, Paweł și Zbyszek se și învîrteau în jurul mesei. Apariția Rózei făcu impresie. Zbyszek își umflă pieptul și începu să șuiere, Adam se zgribuli ca și cum ar fi stat în curent, iar Paweł își umflă buzele. Róża se apropie mai întîi de ginerele ei.

— Bună ziua, îi spuse zîmbind, dar nu cu zîmbetul acela strălucitor, de regină, ci cu unul sfios. Te rog să mă ierți că v-am picat pe cap. Dar Marta a stăruit să rămîn așa-încît, dragul meu, pe ea să te superi.

Paweł rămase cu gura căscată. Nicicînd soacră-sa nu-i vorbise astfel. La început sprijinit, ba chiar impus — într-un sens — ca bărbat al Martei și de aceea plin de recunoștință în ce o privea, îndată ce intră în familie — și nu-și putea explica de ce — Róża încetă să mai țină seama de existența lui. Simțind că e tratat ca un nimic, omul acesta delicat, în prezența ei, se comporta ca un bădăran. Devenea gălăgios, folosea cuvinte brutale și glume nesărate. Atunci cînd Róża, el fiind de față, dispunea uneori cu forța de sentimentele Martei, le impunea schimbări de program, călca în picioare ambițiile lui masculine, Paweł se preschimba într-o persoană cicălitoare, de care era cu neputință să scapi, dar căruia nici nu puteai să-i închizi gura. Atunci Róża înălța la ochi *face-à-main*-ul și-l privea de la distanță, cu scîrbă. Iar asta îl umplea de o asemenea furie, încît, temîndu-se de propriile sale fapte, părăsea în fugă cîmpul de luptă. Zîmbetul sfios al Rózei însă îl dezarmă chiar în clipa în care se pregătea să înceapă — pentru orice eventualitate — o demonstrație a puterii lui închipuite. Buzele lui umflate își reluară înfățișarea lor obișnuită, desfăcu brațele, începu să se foiască și spuse:

— Vai, se poate, poftim, poftim...

Împinse un fotoliu pentru Róża, o sună pe Sabina, apoi se așeză și el, obosit de supărarea lui zadarnică. Curînd se așezară cu toții, așteptînd în tăcere să vadă ce are să urmeze. Sabina tresări zărind-o pe coana-mare, și un strop de smîntînă sări din salatieră pe fața de masă. Pe fața Martei se ivi o expresie de neliniște. Adam lăsă ochii în jos. Dar Róża apucă un cuțit, rase, într-o clipă, cu lama cuțitului, picătura de smîntînă pe care o scutură pe tavă, apoi se uită la Sabina de parcă i-ar fi cerut s-o laude. Zbyszek izbucni în rîs.

— De obicei eu o ling...

Adam începu să tușească, pînă și Pawel aruncă fiului său o privire nemulțumită, iar Marta îl dojeni:

— Taci din gură, ce fel de glume sînt astea?

În schimb Róża întoarse către nepotul ei o față visătoare.

— Cum ai spus, Zbyszek? Zici că lingi smîntîna? Și eu, mi-aduc aminte că o lună întreagă mi-am lins buzele uitîndu-mă la o cutie de icre negre.

Toți se însuflețiră, se auzi zgomot de tacîmuri, iar Zbyszek țipă:

— Auleu, bunica a lins cutia de icre negre...

Iar Róża își continuă povestirea:

— Da, da, dragul meu, nu-mi plăcea deloc mîncarea din Varșovia... La Taganrog, la bunica Anastazia — bunicul făcuse avere în exil, ca medic, și avea o fermă mare în apropiere de oraș — erau de toate din belșug. Bunica era lituaniană și știa să facă fel de fel de bunătăți, dulceață de smochine, de caise umplute cu migdale, dulciuri ca la Kiev... La școală mă duceam cu o traistă cît toate zilele cu mîncare pentru micul dejun, încît azi nici nu-ți vine a crede: chifle unse cu unt, cu lacherdă și cu batog. Struguri, pepeni, mălai copt... Cînd am venit aici, mîncam rasol și ciorbă de burtă, dimineața la conservator îmi luam niște pîine cu o felioară de salam, cînd ne plimbam pe stradă, colega mea odată se oprea aplecîndu-se spre un coș din care cumpăra prune de zece groși și cu asta ne delectam pînă la prînz, sugeam fiecare prună un sfert de oră, iar sîmburii îi scuipam pe trotuar... Duminică, *tante* Louise mă ducea în parcul Łazienki și drept recompensă pentru buna mea purtare, îmi cumpăra o turtă dulce. Într-un rînd, un soldat înapoindu-se de la regimentul său, a venit la Varșovia tocmai

de la Taganrog. Tata i-a dat un pachet pentru mine. Aud pe careva că bate la ușă, mă uit, deschid, văd un soldat. El de colo: „Sînteți cumva domnișoara cutare și cutare? V-am adus un dar". Deschide lădița lui de lemn și-mi întinde un pachet: o cutie de metal cu icre negre și halva turcească, o bucată uite atît de mare. Am apucat cutia aia de metal, după aceea m-am aruncat de gîtul soldatului, l-am sărutat și m-am pornit pe plîns: „Dumneata vii de acolo? Vii într-adevăr de acolo?" Cînd iată că intră în odaie mătușa Luiza și mă smucește: „*Tu es folle, tu oublie ta pudeur, Eveline? Un moujik, un étranger!*"[1] Atunci m-am revoltat. „Nici mujic și nici *étranger!* am zbierat. Și la urma urmei puțin îmi pasă, de-ar fi chiar și diavolul tot mi-ar fi mai apropiat decît dumneata, mătușă, fiindcă vine din orașul în care am fost fericită!" Drept pedeapsă am fost nevoită să învăț pe dinafară *Mormîntul lui Agamemnon*[2]. Halvaua am mîncat-o numaidecît, dar de icre negre nu m-am atins cam vreo lună. Mi se părea că atîta vreme cît cutia e intactă am la mine întregul Taganrog. Și parcul de pe țărmul mării, și nopțile cînd nu poți dormi nu numai din pricina căldurii și a mirosului de salcîm, ci și a bucuriei că a doua zi va fi iar o zi fierbinte și o noapte îmbălsămată cu miresme de salcîm. Și iernile aspre, și săniile cu caii înhămați cîte trei, și serile în bucătăria bunicii, lîngă cuptor, cînd mama și Julia erau plecate la club, iar fetișcanele malo-rusiene, îmbujorate de văpaia focului, cîntau în cor fel de fel de cîntece și din crengile înghețate, desenate pe geam, îmi ghiceau că voi primi scrisori și bani și că voi avea parte de un flăcău cu obrazul alb ca laptele și roșu ca sîngele, un Făt-Frumos. Mai cu seamă vinerea mă îmboldea dorința să deschid cutia cu icre negre, fiindcă la mătușa Luiza mîncam de post: scrumbie și cartofi fierți în coajă. Mi se părea că simt mirosul icrelor negre. Uneori săream de la masă, sub cine știe ce pretext, luam cutia, mă lingeam pe buze, și mă înapoiam la masă cu obrajii în flăcări și cu gîtul uscat. Peste o lună n-am mai putut să rabd, am deschis cutia, și m-a izbit în obraz un miros acru. Cutia stătuse în dulap și icrele se stricaseră. Și uite așa nici nu mi-am astîmpărat lăcomia și nici n-am izbutit să aduc Taganrogul la Varșovia!

---

[1] Ai înnebunit, Eveline, nu mai ai pic de rușine? Un mujic, un străin! (fr.) (n.tr.).

[2] Poem de poetul romantic Juliusz Slowacki (n.tr.).

Micul Zbyszek strigă triumfător:

— Asta e la fel ca în povestea cu „băiatul zgîrcit, care în lădiță mărul l-a pitit". Foarte rău ai făcut, bunico!

Marta aruncă o privire mustrătoare băiatului, dar Róża oftă și spuse:

— Știu, știu că am făcut rău, drăguțule, știu prea bine. Cu toată viața mea am dat greș, la fel ca în istoria cu icrele negre. M-am chinuit și nici țința nu mi-am atins-o. Și toate numai din pricina îndîrjirii și a dorului meu fără noimă...

Róża puse lingura la o parte și căzu pe gînduri, iar peste toți cei de față se abătu o adîncă tăcere de gheață. N-o mai recunoșteau. Îi cuprindea spaima în fața acestei persoane care condamna în cuvinte atît de aspre, în fața propriului ei nepot, viața pe care se obișnuiseră s-o preamărească și s-o justifice. Mai cu seamă Adam se întristă și spuse:

— De ce te judeci cu atîta asprime, Elcia dragă? Ce alte țeluri s-ar fi cuvenit să atingi? Din copii, slavă Domnului, ai făcut oameni și nu niște oameni de rînd. Și toate cu puterile tale și în condiții grele.

Róza vorbi rîzînd:

— Ești tu blînd și de treabă, dar oare într-adevăr am făcut oameni din ei? Oare nu i-am împiedicat, mai degrabă, să ajungă oameni? Zici că nu de rînd... Păcat, păcat tocmai că nu-s ca ceilalți. Soarta omului nu este însingurarea, prin urmare de ce să te smulgi cu tot dinadinsul dintre semenii tăi? Asta-i nebunie, nebunie curată...

Paweł o asculta cu luare-aminte și atît de uimit, încît încetase să mai mănînce și stătea încremenit cu un zîmbet nedeslușit pe buze. Cînd se înapoiase acasă, aflînd chiar din prag, că Róża, după un atac de nervi, se află în salon, că a fost convocat și Władyś, că au pus la cale o călătorie la doctorul Gerhardt, fu apucat de furie. Împinsese cu putere un scaun și strigase:

— Nici prin gînd nu-mi trece să mă emoționez de isteri-calele ei! Sabina să servească masa!

Cînd Adam, foarte abătut, se apropiase de el de după draperia ușii și-i spusese:

— Nu știu ce are nevastă-mea, nu se simte bine, Władyś și cu mine ne-am cam speriat... — se uitase cu asprime la socrul său și rostise:

— E o boală veche. S-ar fi cuvenit, tată, să te gîndești cu zeci de ani în urmă la tratament... Căci acum e prea tîrziu pentru scatoalce.

Între timp se ivise Róża în sufragerie și, mai echilibrată decît oricînd, se apucase, cu o umilință nemaipomenită, să-și dea pe față rănile. Iar lui Paweł îi venea să-și tragă singur ocle scatoalce.

Sabina aduse fripturile. Zbyszio, care se dădea în vînt după *beafsteak*, întinse iute farfuria.

— Mamă, te rog să-mi dai cu multă ceapă!

Atunci taică-său îl străpunse cu privirea:

— Tu ești cel dintîi? Dar bunica? Nu vezi că avem oaspeți?

Marta ridică din umeri a neputință. În schimb, Róża își întinse brațul puternic, cu pielea întunecată, și atinse umărul ginerelui ei.

— Lasă-l în pace, Paweł. E copil și îi e foame. Și-apoi ce fel de musafir sînt eu? Ar fi rușine să fiu privită drept musafir în casa voastră.

Spunînd acestea, își puse salată în farfurie. Dar fiică-sa strigă:

— Așteaptă puțin, salata e cu oțet. Iartă-mă te rog, imediat îi cer Sabinei să-ți prepare alta cu lămîie.

Dar maică-sa o sili să rămînă pe scaun.

— Stai liniștită, nu suna, nu te agita, n-o să pățesc nimic dacă am să mănînc o dată salata cu oțet.

Martei îi tremurară buzele. Róża, din pricina căreia vărsase atîtea lacrimi de umilință și de ură, acum cu blîndețea ei neobișnuită îi stîrnea plînsul. Și aceste lacrimi noi datorate Rózei și care i se adunau în gît, erau cu mult mai dureroase. Fără să spună un cuvînt își apropie obrazul de brațul mamei sale. Paweł sări iute în picioare și se apropie de bufet:

— Dacă zici că nu-ți strică oțetul, mamă, atunci poate că ai să bei nițel vin roșu? Cu un prilej ca ăsta, ce zici?

Scoase sticla și paharele de vin. Bucuros că găsise o ieșire din starea aceea de buimăceală, că izbutise să transforme uluiala stingheritoare într-o simpatie activă, ciocnea paharele, răsucea dopul, gîfîia, se agita plin de rîvnă și de bune intenții. Abia acum Adam se împotrivi.

— Nu, Elcia dragă, asta n-ar trebui să faci. Acum un ceas inima îți bătea de o auzeam de la cîțiva pași, iar acum vrei să bei vin.

Róża se aplecă spre Adam, pe după umărul ginerelui său, cu un zîmbet care de astă dată nu mai era nici de regină ultragiată, nici sarcastic, ci tînăr și ghiduș.

— N-am voie să beau? Nu e adevărat. Ba chiar se cuvine să beau, nu numai că am voie. Ştiţi ce stă scris despre bunicul meu, cel din armata lui Napoleon, în jurnalul unuia dintre soldaţii lui? Am citit cu ochii mei la bibliotecă: „Curajos ca un leu. Nemaipomenit de răbdător la durere! Deşi fost-a asemeni celor mai viteji ofiţeri din legiune, un grad mai mare decît cel de căpitan n-a dobîndit, pentru că bea peste măsură şi se înhăita cu prostimea". Gradul sau rangul nu te fac mai fericit! Bunicul meu — deşertînd paharele — a străbătut atîtea ţări, a trecut cu inima uşoară prin atîtea necazuri, şi a trăit pînă la optzeci de ani, „nemaipomenit de răbdător la durere"! Pe cînd, eu, uite, nici de băut n-am băut, nici cu prostimea nu m-am înhăitat... E adevărat, credinţa pe care am jurat-o cuiva, într-o vreme, am ţinut-o. Şi nici laşă nu s-a încumetat nimeni să mă socotească. Dar dacă am fost nemaipomenit de răbdătoare la durere, n-aş şti să spun. Toarnă-mi, Paweł dragă, toarnă-mi! La ranguri înalte tot n-am să mai ajung; în schimb, poate mă fac mai răbdătoare.

Înalţă paharul cu vin şi închină:

— În amintirea bunicului meu şi a cetei lui de ostaşi de rînd!

Dădu paharul de duşcă, iar Zbyszek aplaudă. De o bucată mai lungă de vreme se uita plin de admiraţie la bunică-sa, iar acum se înflăcărase.

— Bunico, vreau să beau şi eu pentru bunicul tău, căci a fost grozav! Roagă-l pe tata să-mi dea şi mie, că cercetaşii pot să bea pentru soldaţii lui Napoleon.

Róża se răsuci cu vioiciune pe scaun.

— Paweł, drăguţule, fă-o de hatîrul meu, cine ştie cînd am să mai viu la voi, la masă, toarnă-i lui Zbyszek! Să bea pentru străbunul lui, ca cercetaş poate să bea pentru un soldat al lui Napoleon.

Zbyszek sări jos de pe scaunul lui, Paweł surescitat, fără să-şi mai dea seama unde încep şi unde se isprăvesc îndatoririle lui de gazdă, rîdea cu glasul lui de bas, prefăcîndu-se că dosește sticla, dar pînă la urmă vinul roşu gîlgîi în paharul lui fiu-său, după care se grăbi să mai toarne şi celorlalţi.

Numai Adam se zbătea ca la tortură.

— Elcia dragă, te rog, încetează!

Róża îi făcu un semn în glumă cu mîna, iar între timp Zbyszek înalţă în faţa ei paharul.

— Ciocneşte cu mine, bunică!

Ciocniră, iar Róża îi şopti:

— Nepoţelul meu scump, te-am jignit astăzi, te rog să mă ierţi.

Îl sărută, apoi îl împinse niţel şi mijindu-şi ochii se întrebă:

— De unde am scos-o că sameni cu un ovrei? Ce prostie! Şi, la urma urmei, chiar dacă ai semăna, mare lucru! M-am convins, m-am convins definitiv cît sînt de prosteşti aceste deosebiri „importante".

După ce rosti acestea tăcu mîlc. Adam şi Marta schimbară între ei priviri îngrijorate. Róża lipsită de mînie şi de aerele ei majestuoase, îmbujorată de alcool, dispusă la toate concesiile, îi îngrozea. Adam nu luase în serios spusele ei din salon cu privire la o aşa-zisă schimbare care s-ar fi petrecut cu ea. De atîtea ori, în cursul căsniciei lor, îi adusese la cunoştiinţă că „totul s-a isprăvit", că „nu mai rabdă nici o zi", îşi făcea apoi cuferele, îşi scria testamentul, ba chiar pleca... În faţa inconsistenţei acestor fapte reale, ce însemnătate putea să aibă o aşa-zisă schimbare lăuntrică, insesizabilă şi care nu ameninţa nici o ordine instituită? Dacă testamentele, ameninţările, plecările de acasă se topiseră cu toatele în lacrimi — socotea Adam — nici vorbă că şi această tainică schimbare închipuită, are să se risipească fără urme. „Numai de nu i-ar face rău la nervi şi la inimă, fantasmele acestea", îşi spunea el cu îngrijorare. Dar purtarea soţiei lui la masă dovedea că într-adevăr se petrecuse ceva ce o preschimbase pe Róża în alt om. Adam, care văzuse timp de mai bine de patruzeci de ani cum cele mai cumplite furtuni ale vieţii, cele mai răbdătoare încercări de persuasiune, cele mai firesti deprinderi nu izbutiseră întru nimic să biruie cerbicia firii ei, se înspăimîntă în faţa puterii neştiute care o făcea pe neîndurătoarea Róża să ierte lumii întregi.

— Ce-ar putea fi? se întreba el cumpănindu-le pe toate. O fi simţind apropierea morţii? Mai fusese bolnavă şi altădată şi nu voise să se împace nici măcar cu Dumnezeu, darămite cu oamenii... Ori poate că Dumnezeu şi-a plecat urechea la rugămintea mea şi a coborît acum asupra ei, silind-o să-şi îndoaie, în sfîrşit, grumazul?

— Elcia dragă, o întrebă el. Ieri a fost duminică... te-ai dus cumva la slujbă, la biserica unde ţi-am povestit că este duhovnicul acela înţelept?

Róża se uită la bărbatu-său desprinzîndu-şi cu greu privirea şi gîndurile de la un adevăr care părea să fie pentru ea mai presus decît toate.

— Ce spuneai tu, Adam? Mă întrebai dacă am fost la biserică să mă spovedesc? La ce-mi trebuie mie slujbă și spovedanie? Eu chiar și acasă și ieri și alaltăieri... da, de sîmbătă de la ora cinci după-amiază, stau și în sufletul meu cîntă orga de zile mari... Zău așa!

Plimbă o privire uimită peste cei de față.

— Ce caută Dumnezeu în toate astea? Cu ce e acum în inima mea, oricum nu pot păcătui. Iar dacă păcătuiești, așa cum am păcătuit eu astăzi, lăsîndu-mă dusă de mînie (nu-ți poți schimba firea dintr-o dată), te cuprinde jalea și umilința... Îți vine să le săruți celor cărora le-ai greșit și mîinile și picioarele și să-i rogi să te ierte: uitați, rogu-vă că v-am greșit, a fost pentru ultima oară. Ultima.

Marta se simți zguduită. Cuvintele: *pentru ultima oară* erau prea pline de gravitate, sunau prea definitiv. Totuși Róża și începuse să mănînce din *beafsteak*, mestecînd cu poftă, încărcîndu-și furculița cu legume și carne, fărîmițînd pîinea.

— A făcut niște progrese grozave Sabina voastră. Să nimerești *beafsteak*-ul atît de bine, e curată artă. Mușchi e sau antricot? Și cartofii ți se topesc în gură. O asemenea bucătăreasă e o adevărată comoară.

Iar răsuflară cu toții ușurați, Paweł le turnă iarăși vin. Zbyszek săltă pe scaunul lui, Adam oftă din nou, Marta încercă să glumească.

— Recunoaște, mamă, că mărturisirile tale în legătură cu străbunicul se datorează influenței lui Boy[1]. Ai ținut și tu cu tot dinadinsul să demitizezi pe cineva. Iar eu aș fi vrut mai degrabă să nu aflu că străbunicul meu a fost un beți-van. Doamne Sfinte! comandorul, statuia de bronz a copilăriei mele! Cîte și mai cîte istorii pilduitoare nu mi-a povestit Władyś despre el.

Róża dădu de dușcă o înghițitură, puse paharul la o parte, își sprijini bărbia pe degetele împletite, își coborî pleoapele, apoi rosti fără să zîmbească:

— Să nu-i spui beți-van. Ceea ce și-a propus a înfăptuit. E drept că n-a ajuns colonel, dar în schimb a fost un soldat

---

[1] *Boy-Żeleński Tadeusz* (1874—1941), autor al unor faimoase „cîntece de cabaret", traducător de literatură franceză și critic. În această din urmă calitate, a protestat împotriva tendinței de mistificare, a prezentării unilaterale a marilor personalități scriitoricești (ca Mickiewicz de pildă) stîrnind prin cartea sa *Brązownіki (Făuritorii de bronzuri)* 1930, un scandal literar (n.tr.).

mare. Nu la ranguri înalte a năzuit cînd și-a părăsit țara... A visat să-l urmeze pe Napoleon pînă la ultima suflare — și l-a urmat. Dacă ar fi fost treaz, poate că n-ar fi izbutit să-l însoțească... Așa cum n-am reușit eu să ajung prin muzică acolo unde am visat să ajung.

Deschise și închise gura de cîteva ori, vrînd parcă să mai adauge ceva, dar negăsind expresia cuvenită. În cele din urmă vorbi:

— Și-apoi cei care au scris jurnalul n-au mărturisit chiar totul. Nu doar băutura a fost o piedică în calea avansării lui: bunicul a băut doar pînă a cunoscut-o pe *ea*.

Marta se răsuci toată în direcția maică-si și o întrebă cu uimire:

— Care ea? Pe cine a întîlnit?

Róża înalță capul, aruncă o privire neliniștită spre Zbyszek și-l rugă:

— Du-te, te rog, în bucătărie și adu-mi un pahar cu apă.

Băiatul o luă la picior, iar Róża le explică în șoaptă celor de față:

— Pînă n-a întîlnit-o pe Iñes. Asta s-a întîmplat în Spania... Era o creolă. Iată ce vrea să zică: „s-a înhăitat cu prostimea". Înseamnă că el, un șleahtic și un ofițer, s-a însurat cu o creolă. Da, da, așa cum vă spun. În vinele străbunicii voastre curgea sînge de negresă. Dar străbunicul, atunci cînd s-a căsătorit cu creola, a încetat să mai bea și l-a urmat pe împărat cu mai multă rîvnă, avîndu-și dragostea lîngă el.

Zbyszek tocmai se întoarse cu apa, bunică-sa își muie buzele în pahar, oftă adînc, iar ochii îi străluciră mai tare.

— Altminteri cum poți săvîrși fapte de seamă? Cum poți avea răbdare cu carul, cum poți îndura suferințele? Abia acum înțeleg de ce n-am ajuns eu artistă mare! Pentru că datorită unei încăpățînări de catîr și a înverșunării nu m-am împăcat cu viața.

Aduseră desertul, iar Marta începu să-l laude.

— Mămico, checul este excelent, gustă-l.

— E într-adevăr foarte bun, spuse Róża, după ce-l gustă. Mai dă-mi încă o felioară. Doamne, mi-e și rușine cît de lacomă am ajuns! Știi la cine am mîncat o prăjitură la fel ca asta? La Maniuta Psarulaki din Taganrog. Grecoaica aceea. Spune și tu, cum or fi ajuns să facă un chec englezesc?

Uimită, îngîndurată, încetă să mai mănînce. Roși și mai tare la față, arterele pe gît i se umflară.

— Nu pot, șopti. Uf, ce cald îmi e! Nostim e că pe oamenii ăștia, pe care i-am uitat de mult... (nici nu erau făpturi omenești, ci păpușile copilăriei mele! Maniuta...) îi văd în fața ochilor, de parcă m-aș fi despărțit de ei ieri.

Se lăsă pe spătarul fotoliului.

— Azi toată ziua mi s-au perindat prin fața ochilor vremuri, lucruri și locuri de mult uitate... Ce o fi însemnînd oare? De ce se întoarce totul brusc la mine?

Medită o clipă, mîhnită, dar se lumină iute la față.

— Așa se întîmplă cîteodată înaintea unei călătorii: eu plec la Królewiec. Înainte de pleacă omul, chiar și fără să vrea, își încheie socotelile cu trecutul... Și fiindcă veni vorba de socoteli, te rog, Adam, hai acum cu mine să bem cîte o cafea și o să facem socoteala, ce-mi datorezi tu și ce-ți sînt datoare eu... Întotdeauna înainte de plecare îmi place să las lucrurile lămurite.

Se sculă de la masă.

— Nu, nu, mamă, protestă Marta, te rog să mai rămîi puțin. Nu e bine s-o pornești imediat după-masă... Vino la mine în cameră, ai să te întinzi nițel și ai să te odihnești.

— Ba vino la mine, bunico, să-ți arăt năzdrăvăniile lui Flap. Ai fost, bunico, la *Frații Diavolului*? Hai, hai cu mine, am să-ți arăt tot, tot, stăruia Zbyszek.

— Taci, Frate al Diavolului, îl certă Paweł. Nu vrei să iei cafeaua la noi, mamă?

Adam împinse la o parte compotul, dar nu se sculă de la masă. Avea o expresie de fericire în ochi, însă buzele îi tremurau de teamă că acea scenă minunată — tabloul familiei împăcate și fericite, avînd-o în mijlocul său pe Róża ca pe obiectul dorințelor tuturor, va dispărea, se va destrăma ca o vedenie amăgitoare. Mai presus de orice dorea s-o convingă pe soția lui să mai rămînă și tremura de teamă ca nu cumva Róża să fi ajuns la capătul posibilităților ei de a se arăta împăciuitoare și ca stăruințele lor să nu-i întreacă puterea răbdării. În timpul ăsta soția lui, la fel de senină, întindea mîna ginerelui ei.

— Eu am să plec, Paweł. Mi-e foarte bine cu voi, dar să nu mă rețineți. Doar știți că plec. De fapt mi-a mai rămas foarte puțin timp. Adam se încumetă și el să spună:

— Nu cred, Elcia, că Władyś va reuși să rezolve atît de iute formalitățile. Poate mai rămîi un sfert de ceas. E atît de plăcut aici...

Róża se răsuci roată în jur, de parcă ar fi căutat o portiță de scăpare la gîndul că e prizonieră și că în vremea asta se pierde nu se știe ce prilej ieșit din comun. Văzînd-o pe Marta că se apropie, strigă deodată cu exaltare:

— Mă duc, mă duc! Lasă-mă să plec! Nu pricepi că n-am voie să pierd nici o clipă?

O porni prin hol în foșnet de mătase și toți văzură de la distanță cum îi tremurau mîinile pe cînd își lega voaleta. Se buluciră în urma ei. Cînd îl văzu lîngă ea pe Pawel, care-i ținea paltonul, pe Zbyszek care îi întindea gulerul de vulpe și pe Adam cu șalul la gît, lăsă umerii în jos, oftă adînc, păru să se trezească dintr-un coșmar. În timp ce-și îmbrăca haina un zîmbet sfios, cel de acum o oră, i se ivi iar pe buze. Spuse cu jumătate de glas:

— Pawel dragă, Marta poate veni la mine astăzi? Dă-i voie, te rog.

Plecă gîfîind, salutînd pe fiecare din prag cu multă bunăvoință. Adam o urma, ca un slujitor, pășind încet.

Cînd se auzi trîntindu-se ușa din capătul de jos al scării, Marta izbucni în plîns.

— Doamne, Dumnezeule, s-a întîmplat ceva cu ea, spuse hohotind. Sînt înfiorată, n-am s-o pot îndura!

Pawel, iritat, lovi cu piciorul în podea.

— N-o să scăpăm niciodată de istericale în casa asta? Dacă o dată în viață maică-ta s-a purtat ca o femeie drăguță, normală, cumpătată, ți-ai pierdut tu mințile? Ce vrei de fapt? Dacă te temi pentru sănătatea ei, trebuia să te uiți cum mănîncă! Și cum... bea. Pentru Dumnezeu, e o plăcere să vezi asemenea poftă de mîncare la o bătrînică!

Marta tăcu. Se uita la bărbatul ei de parcă n-ar fi înțeles nimic.

— Cum ai spus? Ce fel de bătrînică?

Pawel se pocni cu mîna peste coapsă.

— Mare halima, pe cuvîntul meu! Zău dacă n-ai căpiat. Am spus foarte clar. Orice om tînăr ar putea s-o invidieze pe maică-ta pentru pofta ei de mîncare, pentru temperamentul și sănătatea ei. Hai, liniștește-te, Marta dragă, fii cuminte, fetițo, spuse și încercă să-și îmbrățișeze soția, dar ea îl respinse.

— Mama mea nu e o bătrînică, spuse sec. Unde s-o fi grăbind să se ducă? Unde s-o fi grăbind? și izbucni iar în plîns.

XVII

IEŞIND PE POARTĂ, RÓŻA ÎNCETĂ brusc să se grăbească spre casa ei. Adică spre odaia de pe strada Wilcza, luată cu chirie şi pensiune la „o familie de intelectuali creştini".

Îndată ce se găsi în stradă, Adam începu să caute un taxi.

— Mergem cu taxiul, nu-i aşa? Eşti obosită, nu te simţi bine, te grăbeşti...

Dar ea îl opri punîndu-i mîna pe umăr.

— Nu-i nevoie, Adam, mă simt minunat. Şi nici măcar nu mă grăbesc. Dar nu ştiu cum, n-am avut chef să-mi pierd vremea. Ce era să mai facem acolo? Prînzul da, a fost foarte bun, fără mofturi şi complicaţii, feluri de mîncare simple, gustoase. Mie îmi place cînd e totul „*à point*". Ei, am mîncat... am băut... Marta o să vină astăzi pe la mine. Cu taxiul te simţi ca într-o cutie, nu vezi nimic şi e şi prea cald. Mai bine ne ducem cu trăsura.

Se urcară numaidecît într-o trăsură, iar Róża se cuibări, cu o bucurie copilăroasă, pe perne.

— Ce bine e. Nu există nimic mai plăcut decît o plimbare cu trăsura. Mi-aduc aminte cînd s-a măritat Julia cu bogătanul ăla, Cerepahin, avea tot soiul de trăsuri care de care mai frumoase. Iarna, odată o vedeai trecînd în goana troicii, iar zurgălăii sunau înveselind toată strada. Vara, umbla într-o trăsurică la care erau înhămaţi doi cai roibi, se ducea la băi, la mare. Ori ne duceam noi la ea, la ţară, cu careta, luam şi samovarul şi pernele de puf pentru noapte. Uneori, pe drum, mătuşa oprea vizitiul, se dădea jos, îşi strîngea fustele alea nesfîrşit de lungi, apoi se lăsa chiar în mijlocul şoselei. Eu strigam la ea: „Mătuşă, fii atentă, vin nişte oameni!" Iar ea de colo: „Ce fel de oameni, nişte mujici", şi îşi dădea drumul fără nici o ruşine. Tare mai era samavolnică. În ce-l priveşte pe bunicul, el era cătrănit rău. Într-o seară, stînd aşa, cu un camarad de-al lui din timpul răscoalei, cu ceasornicarul ăla pe care îl chema Heist, la o partidă de cărţi, începu să i se jeluiască: „Vai şi amar, mi-am pierdut onoarea, mi-am dat fata după un moscal, n-am să-mi aflu linişte nici în mormînt". Celălalt turna gaz peste foc: „Şi nici dincolo de mormînt, frăţioare!"

Dar pe polonezi de unde era să-i ia? O vreme după aceea, cînd se ivi la Taganrog tatăl meu — orfanul unui veteran —

care nu mai era tînăr şi pe deasupra şi istovit de slujba aspră din armata ţaristă şi de campania din Crimeea, nu-i nici o mirare că bunicul a început s-o bată şi s-o ţină flămîndă pe Sophie, pe mama mea (ea avea pe atunci cincisprezece ani) ca să se mărite cu acel Adolf Żabczyúski...

Róża se îngîndură şi privi cu tristeţe la casele prin faţa cărora treceau, la cer...

— Iar acum uite, sîntem în Polonia. Ştii, Adam, n-am prea iubit-o la început, spuse oftînd. Şi, pe maică-mea şi pe mine ne-au cam silit, să ne fie dragă. Biata Sophie, era moartă după Saşa Boboleúski, şi niciodată nu s-a putut obişnui cu taică-meu, deşi el, fie-i ţărîna uşoară, era un om plin de noblеţe, manierat, un adevărat domn. Doar că era posac, totdeauna mohorît şi-i era silă de oameni. În ce mă priveşte am fost fericită doar cît am stat la Taganrog! Dar pe nepusă-masă au început să spună: „Taganrog înseamnă Asia"; colegele mele, profesorii, băieţii care erau pe acolo, Jorjik, Pietia, Nikolka (ce frumos ştia să cînte la ocarină!), toţi erau duşmani. Uite aşa, de pe o zi pe alta, mi s-a poruncit să-mi părăsesc toate bucuriile, să-mi lepăd copilăria şi să mă înapoiez în Polonia — după care tînjiseră bunicii mei. Pentru ei Polonia însemna ţara tinereţii lor fericite. Dar pentru mine ce era? Nimic alta decît surghiunul... Reşedinţa mătuşii mele cîrcotaşe! Vai, Adam dragă, şi după ce am venit la Varşovia, care mi se părea străină, duşmănoasă, care nu mă atrăgea cu nimic... dacă mă supăram rău de tot împotriva cuiva ştii tu cum îl ocăram în mintea mea? „Asmodeu, netrebnicule, patrie."

Adam făcu un gest cu mîna, ca şi cum ar fi vrut să alunge acele cuvinte de la urechile lui. Se strîmbă şi zise:

— Vezi-ţi de treabă. Ce te-a apucat să le scoţi acuma la lumină? Cum ocărai atunci în gînd, e treaba ta, n-are a face, ai fost întotdeauna o poloneză adevărată.

Róża clătină din cap cu îndoială.

— O poloneză adevărată? Adu-ţi aminte ce spuneai chiar tu despre mine: „Ambiţia şi trufia te-au adus îndărăt în Polonia". Şi ăsta era adevărul adevărat. Numai din ambiţie şi trufie doream să vin îndărăt în Polonia... Dar acum... acum uite, merg cu tine pe aceste străzi. Nu sînt frumoase... în oraşul ăsta nu există nimic pitoresc sau măreţ. Şi totuşi simt, dragul meu, ce zici tu de asta, că aş fi în stare să mor de dragul lor! Pentru fiecare cărămidă a acestei Polonii aş fi în stare să-mi dau şi viaţa!

Adam se foi neliniștit.

— De ce să mori? Mai bine să trăiești, avîndu-l pe Dumnezeu în suflet.

Vizitiul opri, ajunseseră la destinație.

— Păcat, spuse Róża. E atît de plăcut să privești lumea cînd ești cu inima bună. De fapt, eu am cunoscut lumea prea puțin.

Adam plăti, sună portarul să le deschidă, în timp ce Róża tot mai zăbovea în poartă.

Îndată ce urcară și-și dezbrăcară hainele, Adam își scoase portofelul, își puse ochelarii, pregăti carnețelul și un creion... Înarmat astfel așteptă cu răbdare ca Róża să-și pună lucrurile prin dulapuri. Ea se învîrti de colo, colo, destul de multă vreme pînă cînd, în sfîrșit, se așeză în fața soțului ei, gîfîind obosită. Brusc se sculă din nou și sună:

— O să bem cîte o cafea.

Adam o privi cu reproș.

— De ce bei cafea, cînd ți s-a interzis de mult?

Róża înălță uimită din sprîncene:

— Cine mi-a interzis? Somitățile din Varșovia? Doctorul Gerhardt nu mi-a spus nimic despre cafea.

Cînd le aduseră cafeaua, Róża așeză cestile, zaharnița și, în timp ce trebăluia astfel, se așeză la locul ei pe scaun.

— Șervețele n-am, șopti, ce-ar fi să bem fără șervețele? Nu știu cum, dar mi-e greu să le caut.

Apoi îl mîngîie pe Adam pe spate.

— Într-adevăr îmi dorești numai bine? Sănătate și viață lungă? Spune-mi drept, Adam. Să nu mă minți, că eu tot am să-mi dau seama dacă ai spus adevărul.

Adam înălță din umeri.

— Te-am mințit eu vreodată? Nu te-am mințit niciodată, deși ție prea puțin îți pasă...

Apoi lăsînd capul în jos adăugă:

— Pînă și pentru minciuni au fost rare prilejurile între noi.

Róża îl îmbrățișă.

— Hai, lasă, Adam, lasă. Ce să le mai scormonim acuma? Ce-a fost ori n-a fost tot nu se mai întoarce. Eu altceva am vrut să-ți spun, că nu-ți port pică. Nici pentru anii lungi care au fost... Nici pentru ce-i azi... Am iertat totul.

Adam puse jos ceșcuța, o adîncă oboseală i se așternu pe față.

— Ei, dar cu socotelile ce facem? Uite, în momentul de față pot să-ți dau pentru plecare o sută de zloți, cu condiția

ca pînă luna viitoare să pui deoparte cam tot atîta, să avem de cheltuială în vacanță. O să trebuiască să ne ducem la Truskawiec, iar Władyś și soția lui sînt cam încurcați cu banii; nu ne putem bizui pe ei, acuma. Cît privește venitul pe acțiunile tale, pentru care mi-ai dat împuternicire, i-am plătit blănarului trei sute de zloți, așa cum mi-ai cerut tu, să-ți dau chitanța...

Un timp Róża îl ascultă cu religiozitate, apoi expresia de atenție încordată de pe obrazul ei pieri. Cînd ajunseră la chitanță, puse mîna pe carnețelul lui Adam și spuse:

— Gata, ajunge. Presupun că nici tu nu consideri că astea-s lucruri importante.

Adam se fîstîci și roși:

— Cum așa? Bineînțeles că sînt importante, și pe urmă chiar tu ai vrut...

— Oi fi vrut, dar eu adeseori vreau ceva și pe urmă mă mir singură cum de am putut să vreau niște lucruri atît de imposibile. Și izbucni în rîs. Socoteli, socoteli între noi... Adam, după patruzeci de ani de căsnicie! Cîți ani ne-ar trebui ca să facem socoteala cît îmi datorezi tu mie și cît eu ție!

— În sensul ăsta, spuse Adam oftînd, bineînțeles că treaba e mai încurcată. Dar de ce ai vrut să faci socotelile tocmai astăzi?

Róża se posomorî, un fel de supărare copilăroasă i se așternu în jurul gurii cînd rosti:

— Pentru că viața mea se isprăvește aici.

Adam tresări, atitudinea lui rezervată dispăru într-o clipă.

— Viața se isprăvește? Elcia, tu mi-ascunzi ceva? Ori poate că ai fost la doctor chiar aici, și te-a băgat în sperieți?

Rózei i se umplură ochii de lacrimi și clătină din cap.

— O, nu, nu. Doar că s-a întîmplat minunea. Cea pe care o așteptam dintotdeauna, în sfîrșit, s-a săvîrșit.

— Ce s-a săvîrșit? Care minune? Spune odată, o întreba Adam febril. O fi vreo nouă nebunie de-a ta. De mai multă vreme am băgat eu de seamă că iar ți s-a năzărit ceva.

Róża își frînse mîinile.

— Iar? Nu, nu iar. Un lucru ca ăsta nu s-a mai întîmplat niciodată. E ceva cu totul nou.

— Dar despre ce e vorba, Evelino? Nu mă mai chinui cu cimiliturile. Spune odată!

Róża se sculă și se apropie de fereastră. Cu o mînă agățată de perdea, respira greu, gîfîind. Se înapoie la locul ei cu fruntea brobonită de sudoare.

— Nu, Adam, nu-mi cere să-ți spun. Aș vrea să spun, dar nu pot. Își șterse fața. Vezi și tu că nu pot. Îi apucă mîna în palmele ei. La drept vorbind de ce ți-aș spune? Au fost și au rămas atîtea taine între noi, eu pentru tine și tu pentru mine am fost întotdeauna o taină. Ceea ce nici măcar n-a fost rău. Rea a fost doar ura. Abia acuma am înțeles că nu trebuie să urăști tainele... Așa că și tu mai bine respectă această ultimă taină a mea.

Adam se chirci, se vedea că-și alege cu grijă cuvintele.

— Bine, spuse în sfîrșit oftînd, n-am să te mai întreb. Știu prea bine că mă amăgesc zadarnic că am să te pot înțelege. Trăiește mai departe în felul tău. Se codi, păli și adăugă: — Dealtminteri nici n-am dreptul s-o fac... de cînd nu mai locuim împreună, de cînd nu mă întrebi nimic despre viața mea...

Ea se sculă brusc însufletită.

— Uite, uite chiar de asta e vorba. Vezi, o recunoști chiar tu. De un an locuiești la Kwiatkowska. Înțeleg, e o prietenie. Ea bătrînă, tu bătrîn, sînteți făcuți amîndoi din același aluat. Vă place să stați la o parolă cu un pahar de ceai în față, să trăncăniți: că ăla e așa, că ălălalt e altminteri, că pe cutare l-a jecmănit ginere-său, că lui cutărică i-a fugit nevasta — nu, nu sînt clevetiri, doar că amîndoi vă simțiți frați cu oricare. După aceea vorbiți despre Polonia, despre societate... care partid are dreptatea de partea lui, cum a fost în vremurile de altădată și cum e acum. Și despre proroci și despre mila lui Dumnezeu, despre îndatoririle cetățenești și tineret... Mai spuneți cîte o glumă, vă mai duceți împreună la o conferință ori la un cinema, duminică la biserică, la diverse festivități naționale, vă duceți la sora ta de ziua ei, în cartierul Mokotów... Eu înțeleg, așa era și mătușa ta Regina, așa erau și părinții tăi în Nowe Miasto, așa e și Kwiatowska, așa e și familia surorii tale. Astea îți plac ție, și le-ai dus dorul toată viața, acum, în sfîrșit ai parte de ele. Te bucuri și te odihnești. Ce să-i faci, cu mine a fost greu! Mie nu-mi păsa de oameni, eram o sălbatică, nu mă interesa decît muzica și suferința mea, dorul și tainele mele. Tu, unde te așezai, prindeai rădăcini; eu rîvneam s-o iau din loc, să mă duc în altă parte. Tatăl tău a fost primar, bunicul cultivator; strămoșii mei au fost băjenari în surghiun, soldați într-o legiune străină. Noi nu ne potrivim, nu puteam alcătui o pereche. O înțeleg și n-am nici o pretenție. Vezi, ăsta-i lucrul cel mai important. Că în sfîrșit, în sfîrșit, n-am nici o pretenție la tine.

Se înecă, trase cu putere de lănțișorul pe care-l purta la gît.

— Cum să mai faci socoteli cînd nu mai pretinzi nimic!

Adam tăcea, urmărind cu greu volubilitatea Rózei. Își pironise ochii pe gura ei, niște ochi aproape albiciți de vîrstă, gravi. N-o contrazicea și n-o întrerupea, îi sorbea cuvintele. Cînd verva ei se curmă, tăcu mai departe, de parcă ar fi ascultat tăcerea. În sfîrșit, fără să-și desprindă privirile de pe buzele soției sale, tremurînd, ca după un mare efort, repetă:

— Tu și cu mine nu puteam alcătui o pereche, da, da...

Iar rămase să asculte, de astă dată parcă în el însuși și continuă:

— Dar oare există multe perechi pe lume? Și totuși trăiesc în legea lui Dumnezeu. Tot ce ai spus e adevărat. Și despre Kwiatkowska și despre părinții noștri... Și asta e adevărat că am fost unul pentru celălalt o taină. Un singur lucru nu e adevărat: ceea ce ai spus despre ură. Tu mi-ai urît taina. Dar eu taina ta, taina ta, se cutremură, lăsă pleoapele în jos și șopti abia auzit: *am iubit-o.*

Róża izbucni în plîns.

— Vai, Doamne, cît e de cumplit. Am știut.

Adam se stăpîni repede și continuă.

— Știi doar cu cîtă uimire și admirație te-am privit toată tinerețea mea. Știi cît am suferit, zile și nopți. Cît de aprig am dorit să te împac. Cît am fost de împăciuitor. Dar știi tu cînd am pierdut totul? Cînd m-am cufundat definitiv în nimicnicie, Evelino?

Ea nu răspunse. Își privea soțul cu ochi înlăcrimați. Strîngînd spasmodic, cu palma, brațul fotoliului, Adam se ridică gata parcă de un salt, și zvîrli cu glas răgușit:

— Atunci cînd, ridicîndu-mă o singură dată în viață împotriva tainei tale, nu mi-am putut păstra ura mai mult de o noapte! Și știi cînd am înțeles-o? Abia azi-dimineață! M-ai jignit îngrozitor... Mi-ai spus că anume mi-am dat copilul pe mîna morții ca să-ți fac ție în ciudă. Ba ai făcut ceva și mai urît: ai cîrtit împotriva lui Dumnezeu. Pentru că în clipa aceea cumplită, cînd ne-am pierdut fiul, nu m-am luat după tine cu blasfemia, că am dorit să-ți insuflu umilința creștină, tu acum, după atîția și atîția ani, vrei să faci din Dumnezeu un dușman al oamenilor! Numai ca să mă întăriți pe mine...

Se întrerupse, nu mai putea vorbi, înghiți în sec, oftă, nu vroia să se dea bătut.

— Azi m-ai făcut să mă las cuprins de mînie. Am să mă spovedesc, căci a fost o clipă în care ți-am dorit moartea... Ilcia dragă, dar abia a ajuns gîndul ăsta blestemat de la cap la inimă, că a și pierit! Iar atunci cînd ți s-a făcut rău mi-aș fi dat viața pentru tine. Pe cînd tu...

Se ridică, cu ochii măriți de groază.

— Dar tu... mi-ai zîmbit, de parcă ai fi fost de acord cu ura mea.

Ridică în sus brațele, apoi le lăsă să cadă iar, se îndreptă spre fereastră. Mergînd, mai șopti:

— Am înțeles multe lucruri azi-dimineață.

Róża plîngea. Reflexele ruginii ale soarelui de octombrie lunecau tot mai jos peste acoperișuri, geamurile de peste drum, la al treilea cat, luminau ca niște felinare, ziua cobora plină de patos spre un asfințit pe care îl zăreau doar porumbeii. Emoționați, surescitați se adunau pe streșinele clădirii, gungureau și priveau întrebător spre soare-apune. Adam își șterse nasul, Róża se apropie de el și îi atinse umărul.

— Iartă-mă, Adam... mi se frînge inima cînd mă gîndesc la viața ta, dar gîndește-te și tu la viața mea. Tu spui că n-ai fost în stare să urăști. Dar tocmai asta a fost marea ta fericire! Te-ai întrebat vreodată cît de greu, cît de îngrozitor de greu, mi-a fost să trăiesc cu ura mea? Și de ce tu, care ești un om bun și înțelegător, nu m-ai salvat pe mine, care am fost o proastă? De ce ți-a fost frică de mine, Adam? De ce?

Cu un glas bătrînesc, plin de jale, el îi răspunse:

— Cum puteam să te salvez de tine însăți?

În loc de răspuns, Róża hohoti din nou în plîns. De cealaltă parte a străzii geamurile și porumbeii tot mai luceau, în odaie însă începea să se întunece. Stăteau tăcuți unul lîngă altul, cufundați fiecare în propriile gînduri și în propriile emoții, amîndoi la fel de neajutorați. Cînd geamurile de peste drum se stinseră, Róża își veni în fire cea dintîi.

— Ah! la ce bun ne-am apucat de discuții atît de cumplite? Oricum nu se mai poate drege nimic, putem cel mult să isprăvim.

Atunci Adam se întoarse cu fața spre Róża și spuse:

— Așa este, Róża. În curînd se va isprăvi totul. Mai putem face un singur lucru: să iertăm.

Se priviră... În lumina amurgului nu li se deslușeau trăsăturile, chipurile lor mijeau tulburi ca niște scame de ceață. Își căzură unul în brațele celuilalt și plînseră.

XVIII

LUÎNDU-ȘI RĂMAS BUN DE LA soția lui, Adam coborî încetișor treptele ascultînd cu urechile ciulite ca Róża să trîntească ușa din capul scării. Dar se vede că nici Róża nu era prea grăbită să se despartă de ecoul pașilor lui, fiindcă abia cînd ajunse jos, Adam auzi închizîndu-se ușa. Se sprijini cu spatele de zid, scoase batista din buzunar, legă multă vreme un nod la unul din capetele ei, oftă în sfîrșit adînc, se îndreptă și o porni.

În poartă se întîlni cu Marta. Venea în goană, îngrijorată, cu capul lăsat în jos; tresări speriată cînd dădu peste tatăl ei fără să-și dea seama.

— Tu ești, tăticule? Ce face mama?

Adam o privea atît de cufundat în propriile lui emoții încît de-abia o recunoscu. Poate chiar că ar fi trecut pe lîngă ea în tăcere, dacă Marta nu s-ar fi agățat de brațul lui.

— Pentru Dumnezeu, tată, s-a întîmplat ceva rău?

El pătrunse cu mare greutate sensul întrebării și rămase să chibzuiască la răspuns... Peste o clipă răspunse hotărît:

— Nu, nu s-a întîmplat nimica rău.

Își trase mai adînc pălăria pe cap și iar se cufundă în sine. Marta rămase intimidată, privind în urma lui, pînă ce îl pierdu din ochi la capătul străzii. Cuvintele tatălui ei nu o liniștiseră, dimpotrivă o convinseseră că ziua care tocmai se sfîrșea nu era o zi obișnuită.

Făcuse pe jos o bună bucată din drumul de la ea de acasă la maică-sa, anume ca să se liniștească după acel prînz neobișnuit, și astfel convorbirea pornită atît de ciudat să se poată desfășura în continuare într-o atmosferă mai destinsă. Deși Róża o avertizase că va fi vorba de „chestiuni personale", Marta deprinsă cu capriciile maică-si, își făcea un examen de conștiință, ca să nu se lase surprinsă de imputările Rózei. Străbătînd cu mintea cei doisprezece ani, din ziua primei lecții de canto, în răstimpul cărora se preschimbase dintr-un copil într-o domnișoară, care evoluase cu întîrziere, și curînd după aceea în soția lui Pawel, în mama lui Zbyszek și în sfîrșit într-o celebră cîntăreață — nu găsea nimic ce și-ar fi putut reproșa în purtarea ei față de Róża. În perioada în care fetele tinere, preocupate doar de așteptarea dragostei, de obicei devin mai nepăsătoare față de mama lor, ea, Marta, își întruchipase așteptarea în persoana maică-si.

Primul ei vis erotic nu fusese nici un băiat iţindu-şi capul pe după gard, nici un telegar cu picioare de foc, nici profesorul de polonă, nici Viniciu, nici tuberozele. Fusese Róża în foşnet de mătăsuri, în mireasma nocturnă, aplecată peste fruntea ei umezită de sudoare — aspră, armonioasă, cu o frunză de palmier în mînă.

Din clipa în care, datorită vocii ei, Marta fusese înălţată pînă la nivelul prieteniei cu maică-sa, lumea se schimbase în asemenea măsură, se îmbogăţise cu atîtea surprize, clipe de încîntare ori de spaimă, încît nu mai rămăsese loc pentru doruri vagi şi nedesluşite.

Se iviră, în sfîrşit, clipele de bună înţelegere şi destăinuirile. Róża îi povestea despre copilăria ei, despre perioada mătuşii Louise şi a lui Michał, mai tîrziu despre chinurile ei, despre căsătorie şi amara ei singurătate. Plimbîndu-se cu fiică-sa, o ţinea strîns de braţ, pe cînd tinerii treceau prin faţa lor, făcîndu-le plecăciuni.

— Îţi place cumva ocheşelul ăsta? Ori blondulţul cu bărbiţa ca de Christ?

Dacă Marta roşea, Róża îi şoptea:

— Nu merităl Toţi, absolut toţi sînt la fel. Cel care te vrăjeşte şi are braţe şi o gură pe care nu le mai poţi uita, acela te trădează. În schimb ţi-e credincios cel cu degetele ca nişte surcele şi privirea ca de capră. Cît priveşte inima, inima bărbatului e întotdeauna potrivnică femeii... Ţi-o spun eu, numai artei merită să-ţi închini viaţa.

Şi Marta o asculta cu sfinţenie. Ori de cîte ori în serile de primăvară îi dădeau lacrimile, în loc să-şi dea o întîlnire, exersa cu înverşunare trilurile şi cînta : *Acolo, către răsărit, în dulcea tăcere fermecată* sau „*Nur wer die Sehnsucht kennt, weiss was ich leide*“[1] şi se liniştea pe încetul. O singură dată doar nu-şi aflase liniştea, din pricina lui Stefan. Nu izbutea să scape de el, o împresurase din toate părţile, devenise pentru ea un element de viaţă. Totul ţinuse cam o jumătate de an. N-o slăbea nici un pic, chiar şi atunci cînd erau despărţiţi prin distanţe mari în spaţiu, era nevoită să respire, să gîndească prin el, îl simţea mereu aproape. De la o scrişoare la alta, străbătea hăuri de nonexistenţă, pustiuri de piatră. În aceste hăuri o înspăimînta Róża ca o umbră menind a rău.

Într-o seară, Stefan o aştepta la poartă şi Marta, cu degete tremurătoare, îşi încheiase bluza, îşi căutase poşeta

[1] Doar cel ce cunoaşte dorul, îmi înţelege suferinţa (germ.) (n.tr.).

și mănușile... În salon maică-sa cînta *Elegia* lui Massenet: „*Oh, doux printemps d'autrefois, vers tes saisons vous avez fui pour toujours...*“[1] Cînta acompaniamentul pentru pian. Cîndva iubise mult de tot *Elegia*. Cînd pentru prima dată o cîntase Marta, Róża se înfuriase atît de tare, încît fusese gata să facă o criză de nervi.

— Ești o fată, o femeie, sau o bucată de lemn? zbieră la ea. Asta nu-i un imn de laudă a profesoarei, ci simțire omenească vie, triste̦te, lucruri unice, care au trecut și nu se vor întoarce niciodată.

Rupse mînioasă notele, mai tîrziu cumpărase altele, dar se jenase să mai revină la aceeași temă. De atunci Marta nu mai cîntase niciodată *Elegia*, o fredona doar Róża pe furiș, în clipe de mîhnire.

Auzind melodia care însoțise frazele ce i se întipăriseră în minte, Marta lăsă poșeta din mînă. Prezența lui Stefan în fața porții încetase brusc să mai stîrnească în trupul ei un tremur; odată cu cuvintele *Elegici*, Róża se ivea din uitare, ca întotdeauna plină de conținut. Fiică-sa împinse o ușă, apoi pe a doua și intră în salon.

— Am vrut să-ți spun noapte-bună, mămico, plec la teatru.

Mai presus de orice dorea mîngîierile Rózei, voia să-și confirme că ființa aceea era accesibilă, să constate că, deși neglijase un șir de lecții, viața rămăsese aceeași ca înainte de a-l fi cunoscut pe Stefan.

Dar Róza se sculă de la pian, rămînînd în fața lui de parcă l-ar fi apărat de un dușman și o întrebă:

— Ce cauți aici? N-am nevoie de mîngîierile tale, altcineva le așteaptă.

În aceeași clipă Marta îl auzi pe Stefan cum fluieră din stradă și fluieratul acesta, convenit între ei, îi străpunsese inima. Se repezi la fereastră și se opri acolo, Róża vorbea.

— Du-te, du-te odată și nu mai veni îndărăt. Nu te mai preface. Prea puțin îți pasă de muzică! M-am amăgit prosteș̦te! Tu, fiica mea! M-ai înșelat, m-ai momit cu glăsciorul tău minunat, mi-ai smuls ultimele puteri din trup, ultima credință, ultima nădejde din suflet, mincinoaso!

Marta se crispă. Deschise gura, vorbe urîte i se îmbulzeau pe buze... Dar nu spuse nimic, se întoarse și plecă. În prag auzi melodia înțînată ca un geamăt, la fel ca în noaptea aceea, după concertul lui Hubermann, cînd ascultase

[1] O, dulci primăveri de altădată, spre anotimpurile tale ai zburat pentru totdeauna (fr.) (n.tr.).

pitită îndărătul uşii salonului. Róża cînta *Elegia* silindu-se parcă s-o continue cu nepăsare:

„*Je ne vois plus*
Le ciel bleu,
Je n'entends plus le chant
Joyeux des oiseaux...“[1]

Glasul se destrăma, tremura, pierea, în locul sunetelor muzicale se intercalau hohotele de plîns.

Asta Marta nu mai putu s-o îndure. Universul din spatele casei se năruí înghiţindu-l pe Stefan, se năpusti la maică-sa, albă la faţă, îi astupă gura cu palmele.

— Taci, taci, îi spunea alintînd-o ca pe un copil. Nu mai cînta, acompaniază-mă, am să cînt eu. Şi nu mai plînge.

Oftă adînc... şi cîntă atît de frumos cum mai frumos nu se putea cînta. Cînd isprăvi, Róża îşi aplecă fruntea pe braţele fiicei sale şi se uită de jos la chipul ei ca la un astru. Apoi şopti:

— Acum ştii cum trebuie cîntată *Elegia.*

Stefan plecă, nemaiavînd răbdare s-o aştepte; curînd după aceea se despărţiră pentru totdeauna. În cursul celor doi ani următori Marta îşi dădu primele concerte, dobîndi primele ei succese mari. Se întîmpla uneori să fie cuprinsă de lungi perioade de indispoziţie, atunci nu îngăduia nimănui să se apropie, glasul îi suna ţipător, nu izbutea să cînte *piano.* Într-una din astfel de zile, Róża intră la ea în odaie, se opri la oarecare depărtare răsucindu-şi jaboul rochiei.

— Ce-i, mamă? o întrebă Marta cu agresivitate. N-am uitat de repetiţie. Dacă a venit acompaniatorul, să aştepte.

Róża tăcea fără să se mişte din loc. În cele din urmă spuse:

— Nu, nu e acompaniatorul, e Paweł.

Se apropie agale de fiică-sa, şi fără s-o privească, uitîndu-se undeva pe fereastră, cu pleoapele lăsate, cu nările fremătînd, ca după un imens efort, rosti:

— Ştii ce? Cred că ar fi bine să te măriţi cu Paweł.

Marta sări în sus de uimire.

— Cum ? Să mă mărit? Cu Paweł? Dar de ce?

— Uite de aia, îi răspunse maică-sa, scoţînd din falduríle rochiei un bucheţel de flori. Pentru că are înţelegere pentru artă. El te iubeşte pentru glasul tău şi nu pentru cine

[1] *Nu mai văd cerul albastru / Nu mai aud cîntecul vesel al păsărelelor* (fr.) (n.tr.).

știe ce alte prostii. Cînd a adus florile a spus: „Nu pot să uit cum l-a cîntat pe Ganimed". Știu și eu ce să zic? Văd că nu ești fericită.

Peste cîteva luni primea cererea în căsătorie a lui Pawel. Ce-i drept, o iubea nu pentru prostii. La ei acasă, totul era subordonat muncii ei, pînă și copilul. Era un om de știință, prea puțin robit simțurilor, ambițios, problemele erotice și viața de familie le trata ca pe o necesitate mai degrabă rușinoasă și pe care o individualitate creatoare trebuia s-o neutralizeze prin expansiune spirituală. Îl stînjenea propria lui înflăcărare față de soția lui. Foarte curînd dădu relațiilor conjugale forma unei camaraderii dezinteresate a două făpturi, care năzuiesc fiecare în felul său propriu spre un țel imaterial. Fiul lor fu încredințat unor specialiști în pedagogie. Conviețuirea lor consta în convorbiri inteligente, în sprijinirea fiecărei biruințe pe tărîm profesional și ajutor reciproc în fața greutăților. Marta suporta destul de bine această stare de lucruri. Revelațiile care urmară mariajului desconspirară în ochii ei dragostea drept o obligație fiziologică neplăcută, dureroasă, ca un fel de prinos adus elementului întunecat din viață. Îi era recunoscătoare lui Pawel că nu se încăpățînează în aceste practici primejdioase. Amintirea fericirii încercate alături de Stefan și-o explica prin caracterul schimbător al primelor simțăminte tinerești, pe care le socotea nerepetabile. Dacă se întîmpla să o atragă alți bărbați și să lege vreun flirt, dădea îndărăt întotdeauna în clipa în care, în spatele unei neliniști plăcute, începea să se ivească ceva grav. Era încredințată că împlinirile amoroase, chiar dacă ar fi izvorîte din dorurile cele mai fierbinți, n-ar fi fost în stare să-i înfrumusețeze sau să-i îmbogățească viața. Se socotea o femeie rece și uneori se gîndea cu părere de rău la această tară a felului ei de a fi.

Pe Róża o neliniștean diversele flirturi ale fiicei sale.

— Ce tot cauți? o întreba. Pare-ai fi Toma Necredincios-ul. Nu ți-am spus de o mie de ori că desfătările pasiunii se găsesc doar în romanele de amor? E o dorință prosteacă, nimic altceva, te face să-ți pierzi timpul și vigoarea cu scîrboșenii, cînd în muzică poți găsi tot ce-i mai frumos pe lume! Se bosumfla și mai adăuga răstit: „Cu Pawel al tău ce e? Ai și un copil, n-ai rămas fată bătrînă, altceva ce mai vrei?"

În sinea ei Marta îi dădea dreptate.

Ducîndu-se acum la maică-sa, la acea convorbire importantă, încerca să se liniștească cu două gînduri: că de cînd

era fiica Rózei niciodată nu greșise împotriva ei. Și „ce altceva" mai putea cere de la viață, în afară de ceea ce-i fusese dat?

XIX

PE RÓZA O GĂSI STÎND ÎN ÎNTUneric în fotoliul de piele al Sophiei. În odaie stăruia o undă din colonia lui Adam și o ultimă rază de soare în asfințit. Marta spuse:

— Am venit, mamă.

Ar fi vrut să aprindă lumina.

— Așteaptă pînă o să treacă, șopti Róza și arătă cu mîna raza îngustă, ruginie, de pe perete.

Marta se dezbrăcă și se așeză alături, pe canapea.

— Cum te simți? Nu ți-a făcut rău vinul?

Mamă-sa nu răspunse. Abia peste un timp rosti:

— Draga mea, n-are rost s-o iau pe ocolite. Azi-dimineață venisem la tine ca să reneg tot ce ți-am spus vreodată despre viață. Și să te rog, cît mai este vreme, să-ți schimbi existența. Să-mi uiți vorbele, purtările, în sfîrșit să mă uiți toată așa cum am fost.

Marta, ceva mai destinsă adineauri, se încordă din nou și simți ca un fior, ca o fluturare rece pe obraz. Abia izbuti să silabisească:

— Dar de ce?

— Am să-ți spun totul, și Róza se apropie de ea. Am să fiu nevoită s-o iau cu propria mea experiență... Altminteri n-ai să înțelegi.

Își netezi părul, își potrivi rochia, își îndreptă spatele.

— Mi-e frig, dă-mi, te rog, jacheta.

Marta luă jacheta întinsă pe pat; chiar și acum în semiîntuneric, o zărea limpede, roșie și cu arabescuri argintii. I-o puse maică-si pe spate.

— Așa, oftă Róza. Îți amintești că nu m-ai lăsat să cumpăr jacheta asta și că ai stăruit s-o iau pe cealaltă, negru cu alb, ca să arăt ca „un vis de iarnă" sau ca pisica aceea bătrînă, Petronela?

— Îmi aduc aminte.

— Ai să afli acum de ce n-am acceptat atunci să mă îmbrac în doliu după mine însămi. Poate îți amintești că

ne-am dus s-o cumpărăm a doua zi după întoarcerea mea de la Królewiec?

— N-am uitat.

Róża își îndreptă iar spinarea, lăsă capul pe spate și continuă:

— Călătoria mea la Królewiec... Am sosit, ca de obicei, enervată. Ba chiar mai mult decît de obicei. La Varșovia n-am mai putut să suport, inima începuse să mă doară în alt fel, nu ca odinioară, languros și cu gingășie, ci ordinar: ca o rană. Iar oamenii mi se păreau mai supărători ca oricînd. Am umblat prin oraș, am asistat la repetițiile recitalului tău german, de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic, ca și cum aș fi fost cea dintotdeauna, dar îmi sfredelea creierul un singur gînd: „S-a sfîrșit cu tine, Róża, n-ai ce să mai aștepți, n-o să ți se-mplinească niciciînd ursita, ai să cobori în groapă ca o infirmă". Și vinele-mi stăteau parcă gata să se spargă de durere. Și durerea se preschimba în mînie. Cînd m-a văzut Władyś (m-am dus la ei fără să-i mai anunț, aveam un pașaport anual), s-a speriat. „Ce-ai pățit, mamă? Tata e cumva bolnav? Marta divorțează de Paweł?" Bineînțeles m-am înfuriat și mai tare: întotdeauna toți se neliniștesc în legătură cu ceilalți, numai în legătură cu mine, nu. Că și cum nu eu aș fi fost cea mai nefericită, cea mai primejduită! Am strigat la el, mi s-a făcut rău... Îl știi cît e de bun. A început să stăruie: „Trebuie să te vadă un doctor, mamă, arăți rău, n-am să cedez". A telefonat, a aranjat o vizită și a doua zi m-am dus... Nu pot să-i sufăr pe nemți, nu pot să-i sufăr pe medici, iar mie mi-aș fi dat cu ceva în cap pentru toată harababura asta... Dar cu sănătatea o duceam prost într-adevăr. În sala de așteptare ședeau două domnișorele, două nemțoicuțe, cu două pălărioare știi tu cum, din acelea puse pe vîrful capului, și un băiețandru în uniformă. Trebuia să aștept. Pe măsuță, un maldăr întreg de ziare, îmi pun ochelarii... încerc să citesc... dar toate erau nemțești. Nu pot să sufăr literele gotice. Le-am făcut vînt, s-au risipit pe jos. Țîngăul în uniformă odată se repede și le ridică... Eu simt că fierb. Îi arunc o privire ucigașă și îi spun: *„Danke! Ich lese keine deutsche Zeitungen*[1]". Chiar atunci se deschide ușa cabinetului și doctorul mă poftește. Intru fierbînd de mînie, roșie la față din pricina scenei cu ziarele. Îi arunc o privire și văd un prusac spătos, numai ochii îi are deschiși, liniștiți, plini de înțelepciune. Se uită la mine cu atenție...

[1] Mulțumesc, nu citesc ziare nemțești (germ.) (n.tr.).

Cere să-i spun cutare şi cutare, vîrsta, boala... Îşi notează totul... Şi deodată mă întreabă dacă sînt mulţumită de viaţa mea. Parcă m-a trăsnit. „Fire-ai tu să fii, îmi spun, vrei să porţi cu mine o convorbire particulară, vrei să stai cu mine la taclale? De asta îţi arde, şvabule?“ Îi arunc o privire aşa cum ştiu eu, să-i vină să intre în pămînt, şi-i spun: „Stimate domnule, vă purtaţi cam ciudat cu pacientele, nu ştiu ce importanţă poate să aibă pentru diagnostic dacă sînt sau nu mulţumită de viaţă. Poate în Germania să fie la modă întrebări din astea glumeţe. Dar dacă sînteţi curios să ştiţi, mă rog, o să vă spun. Da, sînt foarte mulţumită de viaţă. Străbunii mei s-au jertfit pentru patrie, nici eu nu mi-am pierdut vremea cu fleacuri. Primul meu născut lucrează acum pentru Polonia renăscută. L-am crescut în aşa fel încît pot fi mîndră de el. Cred că-l cunoaşteţi, trebuie să-l fi văzut, circulă cu o limuzină din aceea mare... Aşa, domnule doctor, şi puteţi fi sigur că, atîta vreme cît e el aici, nici un fel de necuviinţe prusace în Mazuria n-o să rămînă nepedepsite.“ Doctorul m-a ascultat, ba chiar m-a aprobat din cap zicînd: „*So, so, na ja, schön*“[1]. Mi s-a părut însă că parcă n-ar fi stat să asculte un glas omenesc, ci parcă ar fi stat pe marginea unui torent şi, cu blîndeţe şi tristeţe, s-ar fi afundat în vuietul lui... Îmi făcu un semn cu mîna şi spuse: „Vă rog să vă dezbrăcaţi“. Sînt obişnuită cu doctorii, doctorul nu-i nici măcar bărbat... şi apoi eu sînt bătrînă. Mi-am descheiat bluza, sutienul, mi-am lăsat în jos bretelele. Mi-a pus pe braţ aparatul de tensiune, l-a strîns tare, eu am gemut, dar el n-a spus nimic, a aşteptat, s-a uitat apoi la cadran şi a clătinat din cap de parcă ar fi ştiut-o dinainte. „Acum să ascultăm inima“, mi-a spus. Şi şi-a pus capul lui mare, cîrlionţat, pe pieptul meu... M-a trecut un fior, m-a apucat spaima şi l-am respins. „Asta ce mai e, i-am zis, pentru asta există stetoscop, ce obiceiuri barbare!“ El iar nimic, dar nu s-a lăsat. Cînd am vrut să-mi smulg umărul, mi-a apucat mîinile şi le-a strîns ca într-un cleşte. Mă uit şi-i văd ochiul chiar deasupra pieptului meu, îi simt pînă şi atingerea genelor, dar are o privire concentrată... i-a ieşit o vînă pe frunte, ascultă. Am încremenit, am tăcut. Oare ce o fi auzind în mine? Nişte zgomote, nişte semnale pe care eu însămi nu le cunosc... În sfîrşit, mi-a lăsat mîinile din strînsoare, şi-a înălţat capul, arăta de parcă s-ar fi întors obosit de departe. Mie îmi tremurau mîinile, nu mai nimeream să mă închei, pe

[1] Aşa, aşa, ei da, bine (germ.) (n.tr.).

cînd doctorul ăla... Gerhard... se uita la mine. Avea un zîmbet... nu știu cum să-i spun, un zîmbet neobișnuit pe față. Și-mi zice: „*Ách, so alt und so dumm ist noch immer dies Wesen...*“[1] A pus apoi mîna pe un toc și mi-a scris rețeta.

Róża tăcu. Se vede că uimirea produsă de vorbele doctorului Gerhardt rămăsese la fel de puternică. Își ridică brațele în sus, își apropie palmele ca la rugăciune.

— Auzi, Marcia, își veni în fire peste o clipă. Așa mi-a spus: „*so alt und so dumm*“. Mi s-a părut că nu înțeleg bine în germană. L-am întrebat: „*Was, was, comment?* Ce-ați spus?“ Dar el scria mai departe. L-am apucat de mînecă și am început să-l zgîlțîi. Toate nedreptățile, toată ironia sorții, toate sentințele neînțelese pentru mine îmi reveniră în memorie și mă frigeau. „Cum puteți? Cu ce drept?“ am strigat la el. Doctorul puse tocul la o parte. Probabil că arătam ridicolă, o babă furioasă, dezlănțuită, și pe jumătate goală... Se sculă, mă privi de sus, la început cu niște ochi plini de o lumină pe care eu nu o vedeam... Apoi mă mîngîie pe umăr, spunînd puțin în polonă, puțin în germană: „Nimic, nimic... Nu trebuie să vă supărați așa, să fiți atît de mînioasă. *Nicht immer so grollen*“. Am simțit că ceva crapă, că o menghine tare ca fierul se rupe în jurul meu și că eu rămîn lipsită de apărare, moale, ca un melc fără casă. Și pielea mea suferea că s-ar putea să fiu atinsă și nu voi avea cu ce să mă apăr, cu ce să-mi apăr inima. M-a cuprins spaima, dar și un fel de fericire. M-am simțit eliberată. Eram gata să plîng, dar de mîndrie n-am plîns. Cunoști melodia mea preferată: *Ich grolle nicht* de Schumann. Am cîntat-o de multe ori, uneori în ceasurile mele negre. Mi-am îmbrăcat repede bluza și i-am spus: „De ce vă legați de mine? *Ich grolle nicht.* Vă purtați ca un șarlatan“. Iar el măcar dacă s-ar fi strîmbat sau dacă s-ar fi posomorît... Nimic. S-a așezat la locul lui, în spatele biroului, privindu-mă așa cum își privesc cîteodată părinții copiii mici: cu mîndrie, cu admirație, cu milă... În cele din urmă mi-a spus: „*Mehr Ruhe.* Liniște, liniște... *Und eine so wunderschöne Nase haben wir...*[2]“

Róża își întrerupse din nou povestirea. În cameră era întuneric. Marta mai mult auzi decît văzu că maică-sa caută ceva în poșetă. Scoase un cartonel nu prea mare și-l puse în palma fiică-si.

---

[1] Atît de bătrînă și totuși mai e atît de proastă această făptură (germ.) (n.tr.).

[2] Mai multă liniște... Avem un nas atît de frumos (germ.) (n.tr.).

— E fotografia mea din anii aceia... Din anii lui Michał. O cunoști și tu. „*Diese Nase. Diese wunderschöne Nase...*“ Au mai fost rostite de cineva aceste cuvinte despre mine, cînd eram și eu de față. Ce întîmplări unice, ireale, cele mai bune și cele mai rele au început cu aceste cuvinte? Știi, Marta, știi...

Se înecă și cu un glas subțirel, melodios, plînse. Marta, speriată, cuprinse în brațe silueta întunecată de lîngă ea.

— Știu, mamă, știu. Mai bine termină...

Dar Róża se desprinsese din îmbrățișare.

— Nu, nu, nu mai am mult pînă la capăt. Ascultă-mă. Cuvintele acelea... De la cuvintele acelea.... Tăcu. — Ce au atît de important aceste cuvinte? E de-a dreptul rușinos și ridicol să le mărturisești cuiva! Că cineva a putut toată viața lui să și le repete în nopțile de insomnie și în zilele păcătoase, uneori ca o consolare, alteori în derîdere... Că a fost în stare să-și umple viața cu aceste cîteva vorbe. Dar, Marta dragă, trebuie să știi cum a fost! Sensul cuvintelor nu este întotdeauna același, un cuvînt oarecare poate căpăta o importanță deosebită dacă e rostit în clipa în care e așteptat... Ah, cum am așteptat, cît de tare am așteptat atunci, la Varșovia, o vorbă bună. Îmi spuseseră: „Te duci în patrie, în Polonia, la compatrioții tăi. Fii fericită. Mulțumește lui Dumnezeu“. Călătoream și visam. O asemenea călătorie ținea atunci aproape o săptămînă. Am mers cu clasa a treia. Băncile erau tari, negustorii duhneau a tanin, peste tot „*semiciki*“ și ceainice cu apă fiartă. *Tante* Louise își ținea la nas o bucățică de vată muiată în parfum și sugea bomboane de mentă. Îi înghiontea pe toți, nu răspundea la nici o întrebare, spunea numai: „*Ces sales brutes, ces katzapes*“.[1] În gară la Kursk, noaptea, cîntau privighetori. M-am aplecat pe fereastră să le ascult. Dar ea m-a tras înăuntru, spunîndu-mi: „Nu-s privighetori, sînt stăncuțe! *Tu vas entendre les rossignols de Łazienki. Tu vas entendre, Rosalie*“.[2] Undeva era o livadă cu tei. „Lasă astea, mi-a spus. Ai văzut brazii, pinii. Pinii foșnesc în vîrf de munte. Ai să vezi, ai să vezi.“ Unii călători îmi dădeau în mînă o bucată de plăcintă sau de pepene. „Să nu iei nimic de la bădăranii ăștia, de la ai tăi e altceva, am să-ți dau voie să iei orice“, spunea Luiza. În sfîrșit, am ajuns în Polonia. Erau gata

---

[1] Aceste brute murdare, acești măcelari (fr.).

[2] Ai să auzi privighetorile din parcul Łazienki. Ai să le auzi, Rozalie (fr.).

să-mi iasă ochii din orbite și inima din piept, mă pregăteam de o minune. Cînd colo, după Bialystok, colibele erau aceleași, pinii — ce-i drept — erau frumoși, deși triști. În sfîrșit se iviră și alți oameni... Se urcă un grăsan într-o haină groasă de voiaj. Avea mustățile ca două pămătufuri, căciula pe-o ureche, privirea amenințătoare... Mătușa-mea să moară de încîntare și nu altceva. Îmi șopti: *„Regarde, c'est le vrai type d'un noble polonais. Quel nez aquilin, quelle dignité et quel sentiment"*.[1] Mă uit la el cu religiozitate, iar în vremea asta grăsanul își înșiră boccelele. Vizitiul cu șapcă îi așază pachetele pe banchetă, sub banchetă, peste tot. Cufărașul meu era pus chiar în margine și vizitiul vru să-l ocolească, dar acel boier de stirpe veche începu să răcnească: „De ce nu zvîrli jos lada, nătărăule? Unde ai să pui curcanii?"

Țăranul șovăi și murmură: „E a cucoanelor". Atunci distinsul nobil se holbă la noi de parcă ar fi vrut să vadă: sîntem persoane de vază ori nu sîntem. Se vede că ajunse la concluzia că nu sîntem. Se umflă în pene, își zburli mustața și spuse: „Cucoane, necucoane, mie mi se cuvine loc mai mult; în județul Konstantinów sînt mulți terchea-berchea, dar boier adevărat nu-i decît unul, eu mi-s ăla, Winolecki, fir-ar să fie! Wojtek, zvîrle jos cutia". Luiza spuse tremurînd toată: „Vă rog să mă iertați, dar lădița asta a străbătut aproape toată Rusia, stînd în același loc, și n-a supărat pe nimeni". Dar nici n-apucă să isprăvească și grăsanul se zborși la ea: „Ia nu te mai sclifosi! În Rusia n-a supărat pe nimeni, dar pe mine mă supără, și cu asta basta. Dă-i zor, Wojtek, văd că roibul o mușcă pe bălțată, acuș or s-o ia la vale și fărîmă brișca". Și neghiobul de Wojtek, odată îmi trîntește lădița pe podea și vîră în locul ei curcanii, iar eu aud cum se sparge ceva. M-am repezit și am deschis lădița tremurînd toată, și am găsit oglinda pe care mi-o dăduse tatăl meu la drum, sfărîmată. Tata îmi povestise odinioară cum în zilele de sărbătoare, atunci cînd colegii lui se risipeau pe la rude, el, orfanul unui veteran, se așeza în fața oglinzii, făcînd fel de fel de schime ca să-i treacă de urît sau își privea chipul întrebîndu-se care dintre trăsături îl amintesc pe erou, pe taică-său și care pe măicuța lui — femeie frumoasă din țările calde. Și poftim, tocmai aici, în Polonia, *le vrai type polonais*, îmi făcuse fărîme oglinda. Am început să plîng. Mătușa-mea s-a certat multă vreme

[1] Privește, e adevăratul tip de nobil polonez. Ce nas acvilin, cîtă demnitate și cît sentiment (fr.).

cu boierul, l-au chemat pînă și pe conductorul trenului, dar eu am fugit din compartiment și am privit de departe, cu spaimă, cu ură, cum grăsanul stătea și înfuleca niște cîrnați, bînd votcă, în timp ce Luiza se apucase să citească un roman al doamnei de Staël, ca prin educația ei să-l facă praf pe mitocan.

Róża începu să rîdă.

— Iată cît de frumos am fost primită în Polonia! Iar după aceea... Ți-am mai povestit eu și altădată zeflemelele, glumele lor. Locuitorii Varșoviei sînt foarte glumeți! Mătușa la fel... Era de ajuns să fac o mutră sau să cînt ruseşte că imediat se uitau urît la mine: „Ajunge, ajunge cu fandoselile din Taganrog, uită-te la tine cum arăți, nici nu-i de mirare că oamenii te privesc cu ochi răi, parcă ai fi o țigăncușă. Mai bine ți-ai da și tu osteneala să semeni cu Marylka, ca e o adevărată fetiță poloneză". Numai *maestro* chiar de la început mi-a făcut ochi dulci, dar mi-era silă și nu m-am încrezut în babalîc... Așa încît, gîndește-te și tu, Marta, ce au însemnat pentru mine cuvintele lui Michał... Cînd el, un băiat atît de frumos, fiul profesorului meu, deci fiul unei glorii poloneze, un tînăr de aici, din Varșovia, începu să mă privească lung ca pe o icoană, cînd pălea căutîndu-mi mîna... cînd negăsind cuvinte suficient de alese în vorbirea lui obișnuită îmi lăuda frumusețea în nemțește, a fost ca și cum pentru prima dată Polonia m-ar fi primit în brațele ei și m-ar fi strîns la piept! Nu numai că mi-am recăpătat încrederea în mine, nu numai că m-a cuprins dragostea pentru bunul și frumosul Michał, ci pentru prima oară am simțit în jurul meu patria polonă, pămîntul sub picioare și cerul deasupra capului...

Marta sărută obrajii aprinși ai Rózei.

— Odihnește-te puțin, nu trebuie să te înflăcărezi așa.

Dar Róża o dădu la o parte.

— Nu, nu mă întrerupe! Nu-mi pot aminti de trădătorul ăla și să tac, nu pot! Mi-a luat totul! M-a trădat, și odată cu el, lumea întreagă: Dumnezeu, Polonia, fiecare zi, fiecare noapte m-au trădat după aceea timp de patruzeci de ani, patruzeci de ani pustii!

Abia acum tăcu epuizată. Din odaia alăturată, prin perete, se auzeau glasuri de copii, tîrșit de scaune, se așezau la masă. La aceste zgomote obișnuite ale casei, Róża își veni în fire, își șterse fruntea și rosti cu un alt glas, cu glasul ei cel nou și blînd:

— Nu știu dacă mai trăiește ori a murit... Pînă de curînd, cînd îmi aminteam de el îl blestemam. Astăzi spun: dacă mai e în viață să fie sănătos. Dacă a murit, să-i fie țărîna ușoară! Azi... i-am iertat pe toți.

Se sculă în picioare. Ca o umbră mare, neagră, începu să se strecoare, fără zgomot, printre mobile. În curînd vorbi iar:

— Și-așa, Marta dragă, mă apropii de lucrul cel mai important... Datorită cui? Datorită cui sînt în stare astăzi să iert pe cei ce mi-au greșit și să cer să mi se ierte greșelile? Datorită doctorului Gerhard. A folosit niște cuvinte vrăjite neamțul ăsta din Królewiec. În fața lui stătea o femeie bătrînă, rea și ridicolă, căreia nu i-a fost dat să-și trăiască viața, e adevărat... Dar cînd i-am auzit vorbele mi s-a părut că nu-i așa, Marta dragă, că Róża totuși a înflorit. Că iată, stă în picioare fata aceea oacheșă, cu cozile negre, străină, rătăcită într-o patrie necunoscută, dar cu inima liniștită și puternică... Și că nu medicul, nu neamțul, ci însuși Michał mă îndeamnă din nou să trăiesc.

Umbra cea neagră se opri, își apropie obrazul de obrazul Martei, în ochii ei era lumină.

— Mi se păru atunci, Marta, că viața nu e în urma ci înaintea mea. Tot ceea ce n-a fost al meu, ceea ce s-a prăbușit asupra mea întîmplător sau datorită mîniei mele de-a lungul atîtor ani — Adam, copiii lui, insuccesele mele muzicale — tot acest munte de nefericiri cumplite, toate îmi pieriră din minte și din inimă. Și m-am trezit în ceasul *acela*, în seara *aceea* de la familia Bądski, în al șaisprezecelea an al primăverii mele. Eram fericită, nespus de fericită! Și m-am trezit... Privesc în ochi binevoitori, simt în jurul meu dragostea, aș vrea să rîd, să strîng în brațe, să mă dărui toată... Și cînd îmi vin în fire, aud ceea ce repetă gura mea: „*So alt und so dumm ist noch immer dies Wesen*“... Nu știu, Marta dragă, cum i-am plătit, cum am ieșit pe ușă... Doctorul m-a condus pînă la ușă, asta știu sigur, fiindcă mi s-au mai întipărit în memorie încă o privire a lui, o atingere a mîinii lui, niște vorbe... Mi-a pus mîna pe umăr... M-a oprit în prag, m-a îmbrățișat cu privirea lui grea și a șoptit: „*Ruhe... Ruhe, mein Kind*“.

Róża se așează în fotoliul răposatei sale mame, Sophie. Marta nu îndrăznea nici să răsufle. Tăcură amîndouă multă vreme... În sfîrșit, glasul Rózei se înălță din nou din mijlocul amintirilor, din genunea tainelor.

— Acuși isprăvesc, mai ai puțină răbdare. Am spus că datorită doctorului Gerhard i-am iertat pe vinovați și eu însămi rog să fiu iertată. Desigur ai să mă întrebi: pentru ce? Pentru că, fiica mea, *el este singurul care nu s-a speriat de mine.* El, singurul, n-a luat în seamă cuvintele mele, ci mi-a ascultat inima. Doar el a văzut copilăria în bătrîna mea inimă. N-a încercat să mă convingă de nimic, n-a luptat cu mine, nu s-a simțit jignit, nu m-a consolat; n-a făcut decît să-mi imobilizeze mîinile astea proaste, a poruncit limbii mele rele să tacă, mi-a ascultat inima și i-a înțeles chinul.

Marta simți că nu mai poate îndura neliniștea care o cuprinsese. Se aruncă în genunchi în fața maică-si și o rugă plîngînd:

— Taci, mămico, în numele lui Dumnezeu, taci. Ai să-ți faci rău, ai fost atît de bolnavă astăzi! Ține seama de noi toți, ține seama de mine, dacă ai să te îmbolnăvești ce are să se întîmple cu mine?

Róża o mîngîie, rămînînd perfect liniștită. Apoi zîmbi și spuse:

— Vezi, întotdeauna s-a întîmplat așa. Toți vă purtați cu mine la fel: vă e frică. Să nu vă fac vreun rău. Sănătoasă sau bolnavă, pentru voi sînt întotdeauna la fel de primejdioasă. Adam mi-a spus: „N-am fost în stare să te urăsc — te-am iubit. Te-am urît doar o singură noapte, și o singură clipă ți-am dorit moartea". Tocmai că ar fi trebuit sau să mă ucidă sau să mă trezească din ura mea copilăroasă, la care m-am oprit atunci cînd m-a părăsit Michał și cînd eram abia îmbobocită!... Se întrerupse, apoi continuă:

— Gîndește-te cît de tîrziu m-am trezit, șopti uluită. Cît de tîrziu mi-am dobîndit izbăvirea... Oare am să mai apuc să exist un pic? Să mai fiu puțin și om? Se însufleți, se scuturâ ca dintr-un somn și vorbi iar: — Fă lumină, Marta! De ce-om fi stînd așa, în întuneric, ca niște bufnițe? Vino să-ți arăt ce brățară mi-am făcut din topazele acelea risipite.

Marta aprinse lumina și ridică speriată ochii spre Róża. Umbra care i se adresase din întuneric nu părea să fie mama ei. Iar acum se temea că în locul trăsăturilor binecunoscute, a tenului oacheș, a figurii mobile, în locul ochilor visători și a gurii ca o adevărată rozâ, veștejită, dar cu forma neschimbată, are să vadă un nor sau poate pe Rosalie, cea în vîrstă de șaisprezece ani, cu cosițele împletite cu zambile. Dar Róża nu era schimbată. Avea doar o strălucire mai puternică decît cea obișnuită, care te intimida. Îndreptîndu-se spre dulap, aruncă o privire în oglindă.

— N-am apucat să mă duc la coafor! Dar cred că părul arată încă destul de bine...

Rămase pe gînduri cu brățara în mînă:

— Cît a fost totul? Două săptămîni la Królewiec și încă o lună aici. În total șase săptămîni de viață. O apucă pe Marta de mînă: — Tu crezi în minuni, Marta? o întrebă și o privi cu asemenea încordare de parcă ar fi așteptat drept răspuns o sentință.

Marta simți cum i se urcă un nod în gît. Totuși, peste o clipă, șopti:

— Cred.

Atunci Róża se preschimbă într-o statuie a biruinței. Cu spatele drept, cu nările fremătînde, cu torsul triumfător ca al zeiței Nike din Samothrace, strigă:

— Și eu cred! Trebuie să cred, deoarece cu mine s-a înfăptuit o minune!

Puse jos brățara, se întoarse cu fața spre oglindă și o trase pe fiică-sa lîngă ea.

— Uite, privește obrajii ăștia zbîrciți, fruntea ridată, petele astea violacee și cafenii de sub ochi. O vezi pe baba asta de șaizeci de ani? Această nefericită caricatură a unei femei?

Marta făcu un gest ca și cum s-ar fi apărat de niște lovituri.

— Nu, nu vorbi așa, nu văd nimic! Ești mereu la fel de frumoasă.

Róża o zgîlțîi cu supărare.

— Taci din gură și nu minți, nu-i nevoie să minți. Vezi și tu, văd și eu, trandafirul nu mai e, n-a rămas decît o tulpină uscată. Dar n-are a face. Minunea poate schimba totul.

Cu degete tremurînde își pipăi tîmplele.

— Cînd mi-a vorbit doctorul Gerhardt, într-adevăr m-a văzut frumoasă. Glasul lui nu mințea. Era un glas plin de căldură, de uimire. Nici mîinile n-au mințit... Nici privirea... „*Ruhe, Ruhe, mein Kind*".

Lăsă capul în jos, își apăsă pieptul cu mîna.

— Iată, aici i-am simțit pulsul zvîcnind deasupra inimii mele. Iar aici, pe umăr, mai simt încă apăsarea mîinii lui. Îi văd zîmbetul: „*So dumm*". Și, într-adevăr, a avut dreptate. Ce altceva se putea spune despre inima mea? Se opri brusc. — Rîzi de mine? Îți închipui poate că sînt nebună?

Se uită la Marta cu asprime.

— Să nu-ți închipui că am crezut de la început, că n-am încercat să verific, că nu l-am pus la încercare. Doar înțelegeam foarte bine. Un bărbat de patruzeci de ani și o babă...

Peste o săptămînă m-am dus din nou, prefăcîndu-mă că n-am băgat de seamă nimic şi că nu ştiu nimic. Iar el tot aşa. Avea doar pe chip aceeaşi expresie de neînchipuită bunătate... M-a întrebat: „*Nun, wie geht's?*“[1] Am simţit imediat că nu mă întreabă ca pe o băbătie, ci ca pe un copil. Am fost din nou urîcioasă, m-am plîns că medicamentele nu-mi ajută. M-am plîns şi de farmaciile nemţeşti. Mi-a luat tensiunea. Delicat, cu grijă, mi-a acoperit spatele şi cu ochii pe jumătate închişi m-a întrebat: „Şi cum mai staţi cu starea de spirit? Trebuie să uitaţi tot, toate relele de odinioară, trebuie să vă gîndiţi numai la lucruri bune şi plăcute. *An Leute die Sie lieben...*“[2] Am rămas încremenită. Ba chiar m-am speriat, şi ca să nu izbucnesc în plîns, am încruntat din sprîncene şi am strîns buzele. Iar el, săracul, s-a întristat din nou: „De ce vă mîniaţi iar? Unui chip frumos cel mai bine îi şade cînd zîmbeşte. Şi data viitoare, cînd mai veniţi lă mine, vă rog să zîmbiţi. Pentru dumneavoastră, zîmbetul înseamnă viaţă“.

Róża se apropie de Marta şi o îmbrăţişă.

— Iată, fiica mea, cu ce am venit astăzi la tine: uită învăţămintele mele întunecate! Nici ambiţiile, nici arta, nici călătoriile, nici averea, *doar zîmbetul este indispensabil vieţii*. Zîmbetul care porneşte din preaplinul inimii.

Marta se trase la o parte, răsuflarea fierbinte a mamei ei i se părea că o arde, privirea ei încordată o înspăimînta. În adîncul conştiinţei i se trezea împotrivirea.

— Nu ştiu, mamă, nu prea înţeleg bine totul, spuse. Îmi vorbeşti de minuni, dar niciodată nu ai avut încredere în Dumnezeu, nu m-ai lăsat să mă rog.

Róża, rămasă nemişcată; îngîndurarea, un fel de pîndă îi schimonosea obrazul pînă atunci cu o expresie extatică.

— Dumnezeu? repetă ea. Oare Dumnezeu e cel care face minunile? Nici eu nu ştiu nimic, cu toate că m-am lăudat uneori că ştiu totul... Dar îmi spun că minunile au loc acolo unde e şi muzică, adică în inima omenească. Oare poţi da viaţă prin rugăciune unei sonate, unui cîntec sau unei simfonii? Ele se nasc singure.

Marta o întrerupse oţărîtă.

— Va să zică n-ai uitat de muzică. Ba continui chiar s-o consideri ca pe o minune. Atunci de ce îmi ceri mie s-o uit?

Róża îşi frînse mîinile.

---

[1] Ei, cum mai merge? (germ.).

[2] La oameni care vă iubesc (germ.).

— Vai, cît e de greu să explici! Știi ce tragedie a însemnat întotdeauna pentru mine concertul lui Brahms! Că nu eram în stare să-l execut. Eu ziceam că n-aveam destulă tehnică. Rîse tare. — Ce făptură fără inimă și fără minte am fost! Acum abia înțeleg care a fost lipsa principală. Dacă n-aș fi avut acel gol cumplit în inimă, aș fi găsit și energia necesară pentru tehnică. Pe cînd tu, tu cînți foarte frumos. Glasul, școala, stilul, toate sînt ireproșabile. Totuși cîntecului tău îi lipsește ceva. Nu scriu oare criticii despre tine „o cîntăreață foarte cultivată" în loc să spună „o minunată cîntăreață"?

Marta se ridică brusc, avea buzele vinete la fel ca Adam în clipele lui de mare indignare.

— E prea tîrziu, mamă, pentru aceste descoperiri, mult prea tîrziu! Pawel mă iubește, nu pot să-l părăsesc.

— Pawel te iubește! strigă Róża. Dar tu datorită acestei iubiri ești mai bună sau mai înțeleaptă? Binecuvîntezi fiecare zi din viața ta? Pawel iubește muzica, pe cînd Adam n-a iubit-o, dar tu alături de Pawel, la fel ca mine alături de Adam, te prefaci doar că ești om, te străduiești să umpli golul din inima ta. Dar n-ai să reușești, fata mea! Inima nu poate fi înșelată.

Se apropie de Marta, o privi adînc în ochi, apoi coborî glasul și îi șopti:

— Ascultă-mă! Eu oricum plec... Nu e voie să trăiești așa! O asemenea viață naște doar crime. Eu nu-i urez nimica rău lui Pawel, nu urez nici un rău nimănui — are să uite. Uită-te la tatăl tău cum uită de mine cînd e cu Kwiatkowska... Tu du-te, o apucă pe Marta de încheietura mîinii și o strînse tare, pînă la durere, du-te și cît mai e vreme, caută-ți fericirea; altminteri n-ai să-ți afli liniște în moarte, ai să te înapoiezi pe pămînt ca un strigoi, femeie!

Buzele i se strînseră într-un semicerc cu marginile lăsate în jos, ochii îi erau poruncitori și amenințau, bărbia însă tremura, iar fruntea i se broboni. Marta își încolăci brațele pe după umerii maicăi-si.

— Taci, șopti hohotind de plîns, și nu te uita așa. Unde vrei să te duci, nebuno?

Îmbrățișate astfel, tremurînd amîndouă se lăsară pe divan. Róża oftă, își șterse ochii.

— Unde să plec? N-ai înțeles? I-am scris săptămîna trecută, întrebîndu-l dacă pot să viu. Simbătă la cinci după-amiază am primit răspunsul: „*Vă aștept*". Mă duc să învăț să trăiesc. „Data viitoare, mi-a spus, vă rog să veniți zîmbind". Am să mă duc zîmbind.

XX

DUPĂ CE SE RISIPI ZGOMOTUL ușii de la intrarea de jos, pe care o trîntise Marta la plecare, pe Róża o cuprinse una din acele tăceri citadine atît de rare și care fac impresia unei catastrofe, de parcă ar fi fost oprite brusc mii de gesturi, de pași, de mișcări. De parcă în acest stup omenesc ar fi pătruns un strop de infinit. Róża, cu ochii larg deschiși, aștepta cu teamă ca din cei patru pereți să se ivească făptuitorul acelei liniști. Tremura.

Din calmul străzilor i se păru că aude înălțîndu-se cuvintele fiicei sale: „N-ai avut încredere în Dumnezeu, nici pe mine nu m-ai lăsat să mă rog..."

Se sculă, stinse lumina, se apropie de fereastră. Deasupra acoperișului clădirii de peste drum, pe cer, tremurau stele palide.

— Ele de cine s-or fi temînd? șopti și oftă. Oare nici în cer nu au încredere în El?

Trase storurile, se așeză iar pe fotoliu, automobilele și trăsurile se puseră din nou în mișcare, spaima Rózei se risipi.

— Nu, nu, șopti, nu are de ce să se răzbune astăzi împotriva mea. Astăzi am făcut totul după porunca Lui.

În urechi îi răsunau glasurile acelei zile care se încheiase, glasul plin de fericire a lui Adam: „Mămicuța noastră are mîini de aur", șoaptele uimite ale ginerelui și ale nurorii sale, exclamațiile entuziasmate ale lui Władyś și țipătul înăbușit al Martei: „Unde vrei să pleci, nebuno?" În sfîrșit, strigătele de bucurie ale lui Zbygniew, nepotelul.

— Tuturor, tuturor le-am deschis inima, încerca să asigure un interlocutor nevăzut. Pînă și pe profesorul meu de vioară, de s-ar fi întors de la groapă, pînă și pe el l-aș fi primit bine.

Totuși gîndul la răposat și la eventuala lui întoarcere o cam îngrozi.

— Nu prea văd de ce s-ar apuca să mă viziteze. Nici mama, nici tata nu s-au mai arătat niciodată, nici Kazio, băiețașul meu, n-a dat vreodată vreun semn... Se vede că problemele noastre, ale celor de pe acest tărîm, sînt neînsemnate pentru cei de dincolo, îi uită pînă și pe cei mai apropiați.

Își scoase brățara de topaze și o puse pe masă. Privi înfricoșată spre colțurile odăii, singurătatea o făcu să simtă o strîngere în gît.

— Cei vii au plecat, morții m-au uitat, spuse cu tristețe. M-am grăbit, m-am grăbit să-i expediez pe toți... De ce oare? Trebuia s-o fi oprit măcar pe Marta.

Simți zvîcnetul inimii ca un cîine strîns în zgardă și o durere în umărul stîng. Își atinse obrajii: erau fierbinți.

— Ce cald e în camera asta. Netrebnica de Janina! De cîte ori nu i-am spus să nu pună atîția cărbuni odată, să facă focul zilnic, cîte puțin, nu la două zile, ca în iad!!!

Róża sări în picioare și se repezi să sune, dar degetele i se încovoiară ca niște gheare, iar tîmplele îi băteau. Picioarele îi erau țepene. Căzu pe spate îndărăt pe divan, mînia i se potoli, o cuprinse o toropeală. În norul acela dens ca o narcoză i se păru că aude șoapte: „*Nicht so immer grollen... Mehr Ruhe...* Liniște, liniște", și zîmbi.

— Michał... dragul meu... tu ești acum doctor la Królewiec?

Un fel de liniște binecuvîntată o învălui pe suferindă.

— Mai bine să aținesc puțin. Ce pot face singură?

„*Close your eyes*", te îndemna acel tenor din Havai, de dimineață, în casa Martei. Róża mișcă buzele.

— Am luat șalul bunicii Anastazia... Am să iau și măsuța bunicului... căci altminteri o vor strica.

„*Lean your head against my shoulder and sleep*[1]. *Close your eyes.*" Róża aplecă fruntea, dogoarea sobei care i se părușe adineauri insuportabilă se preschimbase acum într-o căldură plăcută.

— Las-o pe Aniela să cînte, iar noi doi... așa îi spusese Michał, atunci pe întuneric, o strînsese la pieptul lui și o îmbrățișase.

Róża începu să plîngă.

— Dă-mi drumul. Ce fel de grădini? Eu nu cunosc grădinile alea, hai să ne întoarcem. Ce are să spună *tante* cînd am să lipsesc atîta timp?

Roțile trăsurii scîrțîiau, steagul de tablă din vîrful foișorului scîrțîia și el.

— De ce-o fi scîrțiind steagul cînd nu e vînt? De ce tremură frunzele și apa cînd nu-i nici o taină? În noaptea asta nimic nu lipsește, totul e împlinire. Michał, *ich grolle nicht*, dragul meu. O, nu numai *adagio!* Și *allegro giocoso* e prea puțin pentru dragostea noastră, inima mea e plină de zîmbet...

...Stelele să nu mai tremure, trebuie să avem încredere în Cel-de-sus.

[1] Pune-ți capul pe umărul meu și dormi (engl.) (n.tr.).

...Doamne, Dumnezeule, acesta e Michał, iubitul meu, căruia Tu i-ai poruncit să fie bun. Este acela care nu m-a uitat cît am stat despărțiți, care nu și-a călcat jurămîntul. El e Michał, alături de care îngăduit-ai să rămîn pînă la moarte. Iar asta sînt eu, Róża, sluga Ta plecată.
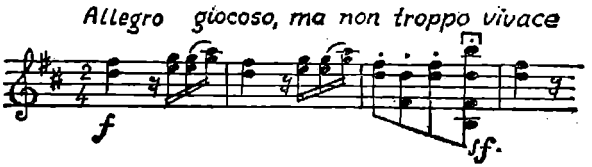
...Ascultați-mă, Władyś și Kazio, fiii preafericiți ai lui Michał, cum știe cînta preafericita voastră mamă. N-am trecut sub tăcere nimic, n-am sărit nimic, fiecare notă răsună rotundă și plină ca luna. Voi să depuneți mărturie pentru mine că n-am stricat armonia!

Orchestra cînta într-un perfect acord, melodia executată de Róża la vioară plutea pe deasupra celorlalte sunete ca o lumină pe unde. Apoi brusc, urmă o lovitură dureroasă...

— Ce e, ce s-a întîmplat? Róża se trezea gemînd. O, nu, nu-s decît bătăile ca de ciocan ale inimii.

Încercă să se scoale, dar o greutate peste puterile ei îi apăsa pieptul. Întinse brațele, încercă să zvîrle povara neîndurătoare.

— Adam, nerușinatule! Tu cu mine? Vrei totul de la mine? Frumoasă armonie! Du-te, pleacă!...

Se deschise ușa, se aprinse lumina.

— Ce aveți, doamnă? Ce-ați pățit? întreba Strawski, zgîlțîind-o pe Róża care clipea năucă.

— Cum? Ce? Dormeam. Luați-l de aici! Chipurile m-a iertat și uite că se înapoiază... Ce fel de socoteli mai pot exista între noi?

Persoanele din odaie se aplecau peste Róża, șopteau între ele, îi frecau tîmplele cu apă de colonie, îi făceau vînt. Pe încetul își revenea în simțiri.

— Ce s-a întîmplat, domnule Strawski? Am strigat în somn? Știu... Întîi am visat un vis frumos, iar după aceea parcă m-a strîns de gît o nălucă. Își șterse ochii cu mîna și bolborosi în continuare: — Iată ce înseamnă bătrînețea. Am băut vin, am mîncat carne, am petrecut cu mai multă lume și mi s-a făcut rău. Dar nu-i nimic, nu-i nimic... acuși îmi trece.

Strawski și Janina stăteau în fața ei, cu o expresie cam nehotărîtă. Telefonul suna.

— Du-te și ridică receptorul, îi spuse Strawski servitoarei care se înapoie peste o clipă zicînd:

— Fiica dumneavoastră întreabă cum vă simțiți. Să-i spun să vină, nu-i așa?

Róża, roșie la față, strigă:

— Nu cumva! Dacă ai o indigestie și ai visat urît trebuie să bați oamenii la cap? Mai bine fă-mi patul.

Gazda și servitoarea se mai învîrtiră cîteva clipe prin odaia Rózei și plecară.

Rămase iarăși singură, cu sentimentul că, în ciuda tuturor dezmințirilor ei, se petreceau lucruri importante. Încerca să-și adune gîndurile, să priceapă de ce-i tremură mîinile, de ce se sufocă, de ce obiectele din jur au un fel de prezență aspră — ca în ceasurile mari ale vieții. Se dădu jos din pat, începu să se tîrîie de la un perete la altul, pe niște picioare care nu erau ale ei. Avea ca un vuiet în urechi, brațul stîng o supăra, avea senzația că se umflase, iar în piept simțea o apăsare supărătoare. Totodată o chinuia conștiința că uitase sau omisese ceva, că un lucru deosebit de important îi scapă, că elementele destrămate ale acelei zile trebuie neapărat să le prindă iar.

— Ce aveam de făcut? Ce aveam de făcut? Doar am avut ceva de făcut...

Orașul îi răspundea cu monosilabe fără conținut. Se auzi trîntindu-se o ușă, un claxon gemu, apa se scurse prin țevi, în fundul curții micunau pisicile. În sfîrșit, de la o mare depărtare, se auzi fluieratul prelung al unui tren. Róza tresări.

— Iată... iată... asta e... Trebuie să plec! Trebuie să plec cît mai repede.

Simți o mare ușurare, în sfîrșit ceva știut. Era atît de mișcată că regăsise intenția pierdută, încît simți că i se întunecă privirile.

— Unde-i valiza? Unde-i cruciulița? Nu pot pleca fără cruciuliță la Królewiec. Michał are să mi-o ceară: „Acum o merit, dă-mi cruciulița ta s-o am pentru totdeauna".

Se apropie de scrin, încercă să tragă sertarul. Dar nu putea răsuci cheia în broască. Avea fruntea jilavă, se împiedică de poșetă, o aruncă pe jos.

Mai întîi și întîi să-și șteargă fruntea.

Se uită la poșeta de sub scaun, în care avea batista. O cuprinse spaima: cum să scoată batista din poșetă? Toate

erau atît de depărtate, de ostile. O prezență aspră învăluia lumea, îi îngrădea mișcările, făcea din Róża o ființă slabă și micuță. Închise ochii.

— Mai tîrziu... Acum să mă odihnesc.

Îi era silă să privească în jur. Regăsi patul pe pipăite și se întinse. Cînd marele efort de a-și regăsi echilibrul se încheie, în femeia asta trudită coborî fericirea: *m-am înapoiat.* Repeta „m-am înapoiat" și se bucura că nu aude aceste cuvinte în afară, ci în ființa ei: în tîmple, în vine, în piept... „M-am înapoiat", șopteau și gîndurile.

— Totul e în mine. În pieptul meu simt cum pulsează sîngele lui Michał... Îi simt căldura inimii... *Ruhe, Ruhe mein Kind.* Simt prezența lui Michał...
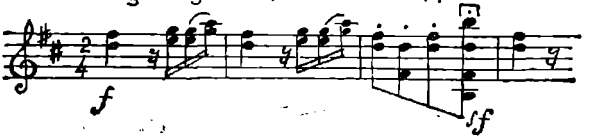
Gîndurile i se domoliră, buzele i se întinseră într-un zîmbet: un puternic fior de moarte scutură trupul Rózei.

Se auziră bătăi în ușă. Intră Janina.

— Să vă aduc ceaiul?

Se apropie de pat, apoi sări îndărăt țipînd:

— Repede, veniți repede!

Strawski și soția lui se repeziră amîndoi în odaie. Róża, întinsă pe pat, țeapănă, palidă ca o statuie în lumina puternică a becurilor zăcea cu un zîmbet mai cumplit decît o rană.

XXI

PAWEŁ BOMBĂNI DIN ODAIA ALĂturată, pe cînd Marta, obosită de cinema, trecu prin hol.

— Cît e ceasul? Pierde-ți tu noaptea, să vezi ce frumos ai să cînți mîine la repetiție.

Se strecură la ea în odaie, se dezbrăcă iute și stinse lumina. În beznă, își trecu palma peste obraz, parcă ar fi vrut să stingă și acolo lumina. Dar somnul părea mai greu de cuprins decît ceața. Amintirile și presimțirile se împleteau întruna ca într-un film sufocant. Din trecut veneau frînturi din trăn-

căuncala Sophiei, bunică-sa, rugăciunile tatălui, foșnetul rochiilor Rózei, poznele de student ale lui Wladys. Printre aceste benzi pălite se îmbulzeau crîmpeie din întîmplări dureroase deși neîmplinite. Marta simțea vuietul sîngelui în craniu, duduitul inimii în piept, dar și tremurul cristalin al unor valuri mărunte curgînd din zone invizibile spre necunoscut. Aceste sunete o absorbeau în asemenea măsură încît, în schimb, nu mai auzea melodia care, cu un geamăt surd, îi curgea din gîtlej.

„Ich grolle nicht
Und wenn das Herz auch bricht
Ewig verlornes Lieb...
Ewig verlornes Lieb..."

Cînd sună telefonul, Marta se sculă numaidecît — fără pic de mirare. Fără să mai aprindă lumina, se duse în hol:

— Eu sînt.

Auzi glasul de bas al lui Strawski:

— Sînt eu, Strawski. E cam prost, doamnă. Mama dumneavoastră mi-a cerut să nu vă telefonez. Dar nu-mi pot lua o asemenea răspundere. Mai bine veniți.

Iar Marta răspunse:

— Dă, știu, îți mulțumesc, vin numaidecît.

Se îmbrăcă într-o clipă, se uită la ceas. Era unu și jumătate, abia de o jumătate de oră se înapoiase de la cinema.

Ușa dulapului scîrțîi, Pawel se ivi zgribulit din dormitorul său.

— Ce te-a apucat? Ce este?

Cu mare greutate își dezlipi buzele:

— Moare mama...

Și în acest fel, de la ea însăși, află Marta cumplitul adevăr.

La poartă, trebui să-l aștepte multă vreme pe portar. Se repezi în ghereta lui, îl zgîlțîi.

— Mai repede, moare mama...

Știrea asta țipa în ea triumfătoare.

La stația de taxi o ajunse din urmă Pawel, cu paltonul pe el, cu cămașa descheiată. Merseră în tăcere, Marta ciocănind cu degetul în geam ritmul melodiei: *„Ich grolle nicht"*.

Le deschise Strawski.

— E ceva mai bine. Tot ce-a fost nevoie am făcut. Acum și-a revenit.

În fața ușii ei Marta lăsă ochii în jos, n-avea putere să vadă dintr-o dată.

Róża ședea pe pat, sprijinită în perne... Arăta ca de obicei. Ce-i drept avea pe obraz acel ușor zîmbet de sfială și de tandrețe, dar această schimbare, cu care începuseră să se obișnuiască în decursul zilei, vestea mai curînd începutul decît sfîrșitul unor întîmplări însemnate.

Marta cuprinse cu grijă mîna mamei sale în mîinile ei. Mîna Rózei se supuse — mușchiuloasă, caldă. Róża vorbi, privind în direcția antreului:

— De ce-ai făcut asta, domnule Strawski? E noapte, oamenii trebuie să doarmă...

Purta o scufiță de dantelă și o splendidă jachetă pe care o brodase singură. Părea mulțumită de ea și de agitația cu care era înconjurată. Medicul și Pawel șușoteau prin colțuri, accentuînd unele cuvinte: *angina pectoris*, pantopon, primul atac, trece... Consiliul de mîine... E robustă...

Róża chemă medicul cu un semn din cap. Fără o tresărire, fără să-și desprindă privirea pironită undeva, într-un punct în zare, întrebă:

— Așa se întîmplă întotdeauna cu inima? *So... dumm?*

Medicul Salvării, un tinerel, probabil fără experiență, roși pînă la urechi.

— V-am făcut două injecții, o să dormiți, mîine vom începe tratamentul, peste o săptămînă o să vă dați jos din pat.

Părea să nu audă vociferarea aceea tinerească, nici o spaimă, nici o ușurare nu i se oglindi în privire — ceea ce vedea acum Róża părea mai de seamă chiar decît moartea. Întoarse încetișor capul.

— Veniți mai aproape.

Iar cînd doctorul se repezi la ea, îl întrebă iar:

— Să beau, o înghițitură se poate?

— Nu.

Înălță pleoapele îngreuiate, avea o privire obosită, aspră.

— Cunoașteți *Concertul în re major* de Brahms?

Tînărul tuși încetișor. Atunci întoarse ochii spre Marta. O găsi și-i ordonă:

— Explică-i.

Tăceau. Róża înghiți de cîteva ori în sec, mișcă buzele, și mirată parcă, rosti în sfîrșit:

— Trebuie să-l ascultați. Eu... astă-seară... l-am ascultat din nou. Și acum sînt om... Acum pot să-l cînt.

Doctorul își trosni degetele, apoi își apucă gentuța și se repezi spre ușă. Din prag le spuse:

— Vă rog să-i supravegheați pulsul. Dacă slăbește, telefonul meu e în carte, stau la trei case de aici.

Marta apucă brațul mamei sale: pulsul îi bătea cu putere, deși cu lovituri rare, ca de ciocan. Róża moțăia.

Sosi Władyś cu soția. El alb la față, crispat, ea stăpînită. Nimeni nu întreba nimic. Władyś se prăbuși în fotoliul din fundul odăii, își lăsă capul în palme; Pawel stătea la fereastră, întors cu spatele; Marta număra: „Unu, doi, trei, nouă, cincisprezece..." Pulsul venea din urmă, iar Martei i se părea că Róża e cea care înaintează astfel, cu un imens efort „Nouăsprezece, douăzeci..." Ceasul greu, mama ei îl străbătea în bătăile pulsului.

Jadwiga deschise oberlichtul, acoperi cu plapuma pieptul transpirat al soacrei. Toți tresăriră, se priveau uluiți... Róża tușea.

— Închideți fereastra. O fi răcită!

Marta scăpă brațul bolnavei. Se buluciră în jurul patului. Jadwiga îi îndepărtă:

— Pawel, adu din bucătărie apă și lămîie. Władyś, masează-i picioarele. Marta, adu amoniac.

Se îndepărtară, căznindu-se să se concentreze, să priceapă ce avea fiecare de făcut. În sfîrșit, Władyś, ghemuit la piciorul patului, începu să frece tălpile Rózei, Marta aduse flaconul — încercă iar să prindă pulsul, nu-i găsi brațul unde-l lăsase. Mîinile Rózei erau împreunate, strînse ca niște frunze, iar Róża le privea pe sub pleoape cu suspiciune. Brusc vorbi:

— De ce am unghiile vinete? De ce?

Și atunci Marta se lăsă în jos, pe podea. Nu putea suporta în alt fel glasul Rózei, care rostea aceste cuvinte, glasul ei gros și greu o dobora la pămînt. Dar nu-și dezlipea ochii de pe buzele care rostiseră aceste cuvinte. Căci Róża nu le aruncase dintr-o dată. Glasul ei, de obicei atît de suplu — se vede că acum se năruia prin smîrcuri nămoloase. Căuta cu buzele... și cobora uimită tot mai adînc, în propriile tăceri. În cele din urmă izbuti să-l aducă la suprafață... Atunci cînd răsună cumplitul „de ce?" pe obrazul Rózei se ivi o expresie de triumf. Nici spaimă și nici dojana care se cuvin incluse în această întrebare, doar triumful asupra glasului ei îndărătnic.

— Ah, gemu Władyś.

În același moment amîndoi, și el și Marta, își acoperiră ochii.

Pawel se înapoie cu un pahar de limonadă, Jadwiga îi ceru s-o apuce pe bolnavă și s-o salte. Vine groase i se iviră

la tîmple, în timp ce-o ridica. Róża era neputincioasă. Se uită să vadă cine era cel care o smucea fără milă, cine-și îngăduia s-o constrîngă... Recunoscîndu-l pe Pawel, încetă să mai triumfe, se sperie abia acum, și glasul ei gros și străin amuți.

Toți răsuflară ușurați. Marta luă limonadă cu linguriță și o apropie de buzele acelea tumefiate. Dar nu se descleștară, nu cedară... Linguriță căzu, careva exclamă: „Doamne!" Iar se bulucîră toți. Jadwiga șopti stăruitor: „Pulsul, pulsul! Unde e pulsul?" Mai mulți îi apucară brațul... și-l depuseră la loc peste plapumă. Nu mai bătea în ritm de dalai funebru, ticăia abia perceptibil, la încheietura mîinii, sub piele. Tuși. Fără s-o ia în seamă se repeziră grămadă la telefon. În vestiar își veniră în fire, se înapoiară în odaie, Marta singură rămase la telefon. Medicul răspunse îndată:

— Eu sînt.

— Doctore, pulsul e tot mai slab...

— A tușit?

— Tușește, da, tușește.

— Vin numaidecît.

Marta aruncă receptorul, rămase în prag, față în față cu maică-sa. Róża, cocoțată pe maldărul de perne, privea drept înainte cu ochii larg deschiși, către o imagine de pe altă lume. Încerca s-o cuprindă în toată măreața-i dimensiune, și ochii i se dilatau, creșteau. Marta înaintă zgribulindu-se, îngenunchie... Îmbrățișă trupul acela mare și cald, își cuibări capul la sînul celei ce-o născuse.

În pieptul Rózei bolborosea un izvor. Un susur ușor și cristalin, era tocmai plescăitul acelor valuri mărunte, curgînd din zare, invizibile, spre necunoscut, pe care-l auzise Marta înapoindu-se de la cinema — el își avea izvorul în pieptul Rózei.

— Mamă, mamă, și începu să plîngă.

Izvorul tăcu. Totodată, de pe buzele închise parcă pentru totdeauna, veni o șoaptă:

— Scrieți... mă întorc... zîmbind...

Ușa scîrțîi, doctorul o trase pe Marta la o parte, Róża își lăsă umerii țepeni în jos, auzi trecîndu-i pe lîngă obraji un scîrțîit ca de pantofi... Iar tremură podeaua, se aud suspine, înălțate ca o negură...

— S-a sfîrșit, murmură doctorul.

Cineva o trase pe Marta, ridicînd-o de pe podea. Recunoscu degetele tari ale lui Pawel — „surcele, surcele",

se sprijini cu spatele de dulap, înălță cu greutate capul și-l văzu pe Adam.

Pe fondul întunecat al vestiarului stătea în ușă tatăl ei, gîrbovit, ținînd ceva în brațele strînse. Făcu un pas înainte, strigă:

— Elcia, draga mea Elcia!

Îl țistuiră de peste tot.

Wladyslaw, cu obrazul crispat, îi tăie drumul, duse degetul la buze, și cu cealaltă mînă îi arătă patul.

Pe pat ședea Róża moartă. N-apucaseră nici să-i lase în jos perncle, nici să-i închidă ochii care continuau să privească departe, rotunzi de uimire.

Adam se uită pe rînd la toți cei de față.

— Cum? Ea ne vede?

Negară cu groază, clătinîndu-și capetele, hohotind de plîns. Așa încît mai deschise o dată gura, dar nu rosti întrebarea următoare, ci se lăsă în genunchi, tîrîndu-se astfel și șoptind: „Elcia", cu brațele întinse.

— Lăsați-mă, bolborosea. Trebuie s-o întreb, i-am adus...

Și în mîinile tremurătoare ținea batista înnodată la un capăt și unul din papuci.

Pînă la urmă doctorul și Pawel izbutiră să-l ridice și să-l așeze pe sofa.

Între timp pleoapele căzură singure peste ochii mirați ai Rózei.

Se făcu liniște. Mai liniște decît atunci cînd în tăcerea încremenită inima Rózei o pornise grăbită spre moarte. Se cufundară în trecut: abia acum auzeau limpede vorbele — bune și rele — pe care le rostise Róża în ziua aceea. Fiecare asculta, în felul său, ceea ce-i fusese hărăzit. Nu pricepeau prea bine acele vorbe haotice, dar îi subjuga suflul lor fierbinte. Nu le deosebeau pe cele bune de cele rele, dar gîndindu-se la răposată, ziceau: „Róża". Și în numele ei, iertau răul și cinsteau binele.

Albeau zorile și un porumbel le bătu în geam. Se sculară, înconjurară culcușul morții. Marta luă șalul mare de dantelă neagră — biet vestigiu al splendorii de odinioară de la Taganrog, și acoperi cu el rămășițele pămîntești ale mamei sale.

Capul frumos al Rózei se cufunda în tenebre, dispărea din lume.

Lei 6,25

Colecția
«Romanul de dragoste»
97

În colecția
«ROMANUL DE DRAGOSTE»
au apărut:

71 Józef Ignacy Kraszewski — Contesa Cosel
72—73 Alexandre Dumas — Cele două Diane
74 Honoré de Balzac — Modeste Mignon
75 Charles Dickens — Poveste despre două orașe
76 François Mauriac — Pustiul dragostei
77 Emmanuel Roblès — O primăvară în Italia
78 Thomas Hardy — Departe de lumea dezlănțuită
79—80 Anne Brontë — Necunoscuta de la Wildfell Hall
81 Thomas Mann — Alteță regală
82 Daphne du Maurier — Verișoara mea Rachel
83 Viktor Astafiev — Un păstor și o păstoriță
84 Alexandăr Karasimeonov — Iubire
85 Laurențiu Fulga — Alexandra și Infernul
86 I. Peltz — Foc în Hanul cu tei
87 Petru Popescu — Copiii Domnului
88 Cella Serghi — Iubiri paralele
89 G.P. Danilevski — Mirovici • Prințesa Tarakanova
90 René Barjavel — Tarendol
91 Erwin Wickert — O iarnă pe muntele Fuji
92 Yves Gandon — Zulmé
93 Carlo Cassola — Logodnica lui Bube
94 John Galsworthy — Dincolo
95 Alexandru Struțeanu — Fluturii albi mor spre sfîrșitul verii
96 Jan Otčenášek — Pe cînd ploua în rai